

म. ग्रं. सं. ठाणे

विषय

मि. ए.

सन

लेखक

स. का. छत्रे

संग्रहालय क्रमांक

२०

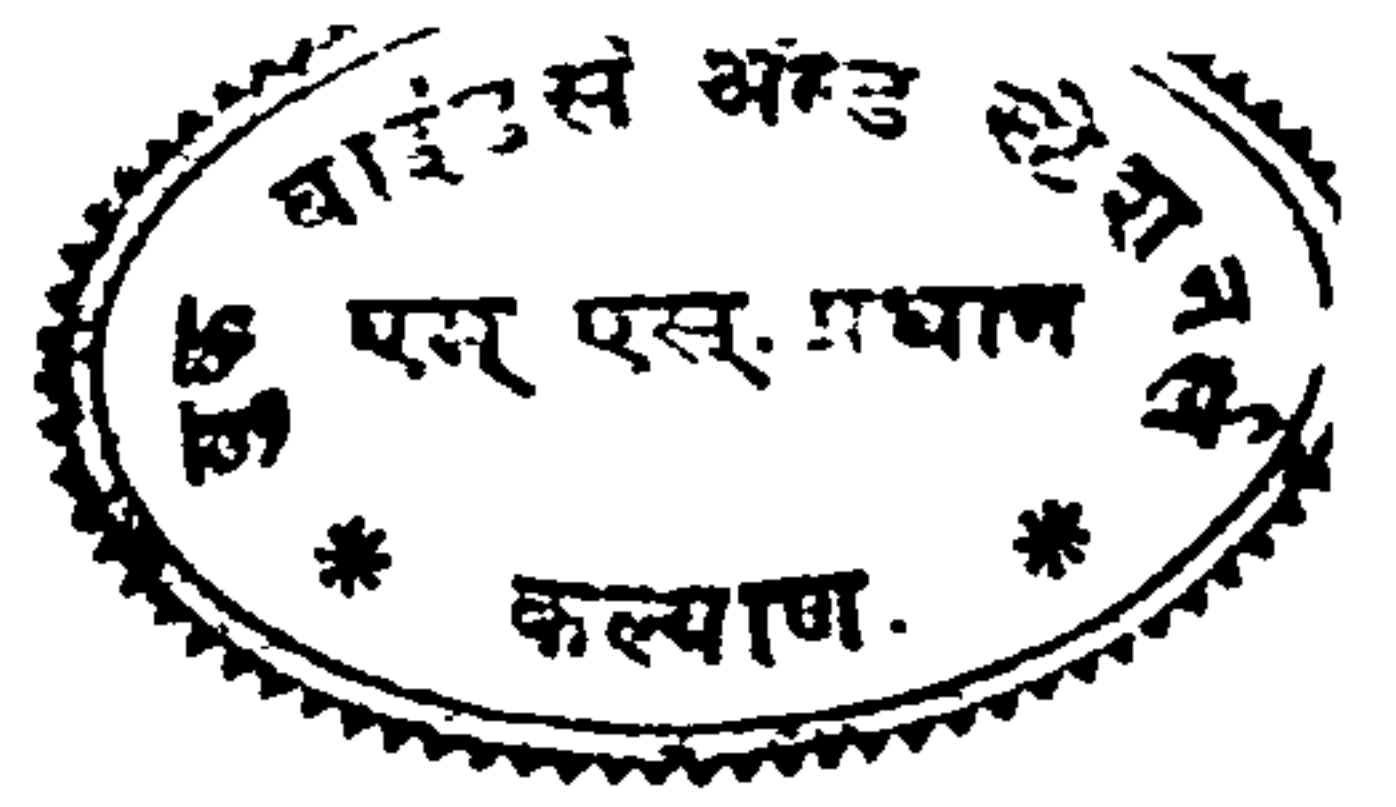
पुस्तकाचें नांव

इसापनीति

इसापनीति

स. का. छत्रे

— ३८७७ —

इसापट्टत वकपित गोष्ठी

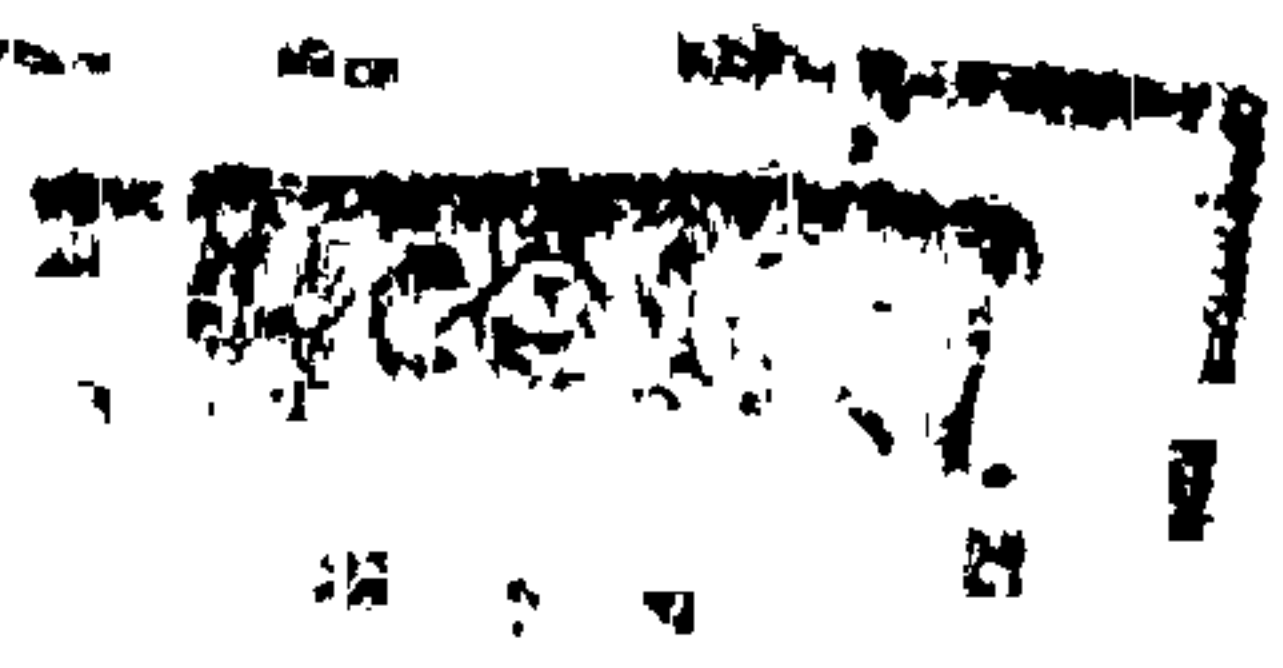
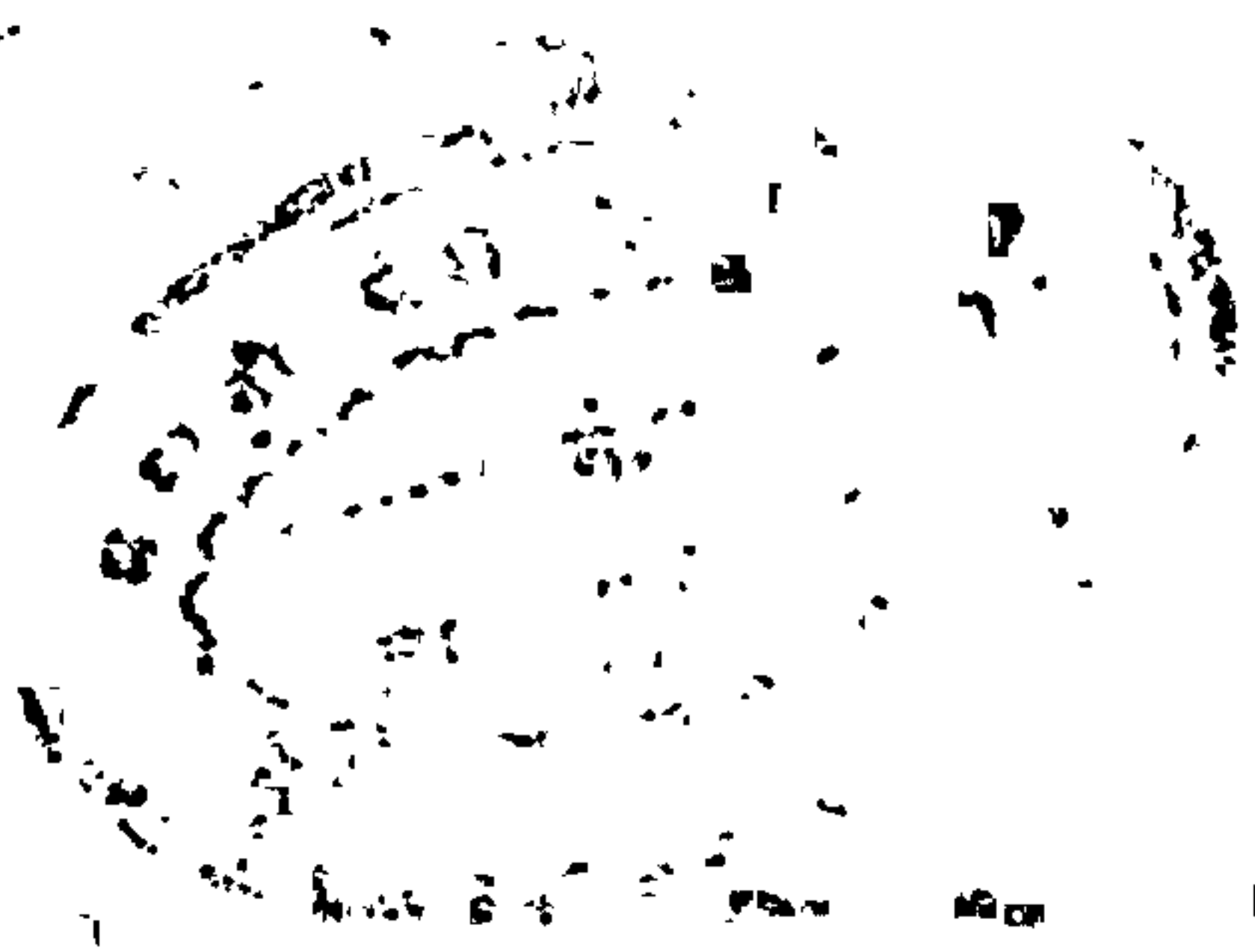
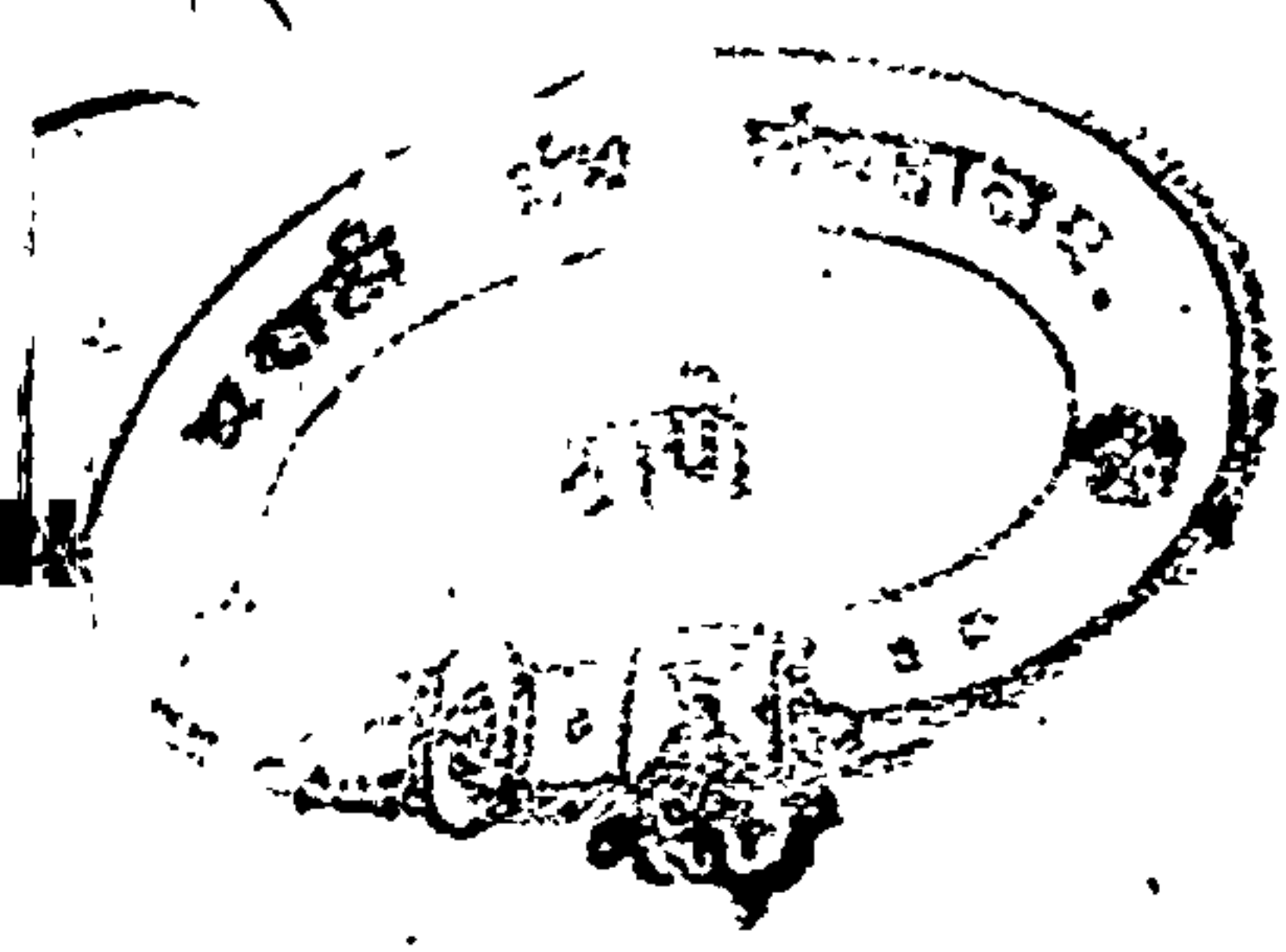
लेखक

सदाशिव वाराहीनाथ दुबे

सन् १८७७

गणपत कृष्णाजी कापडवानस, मुंबई

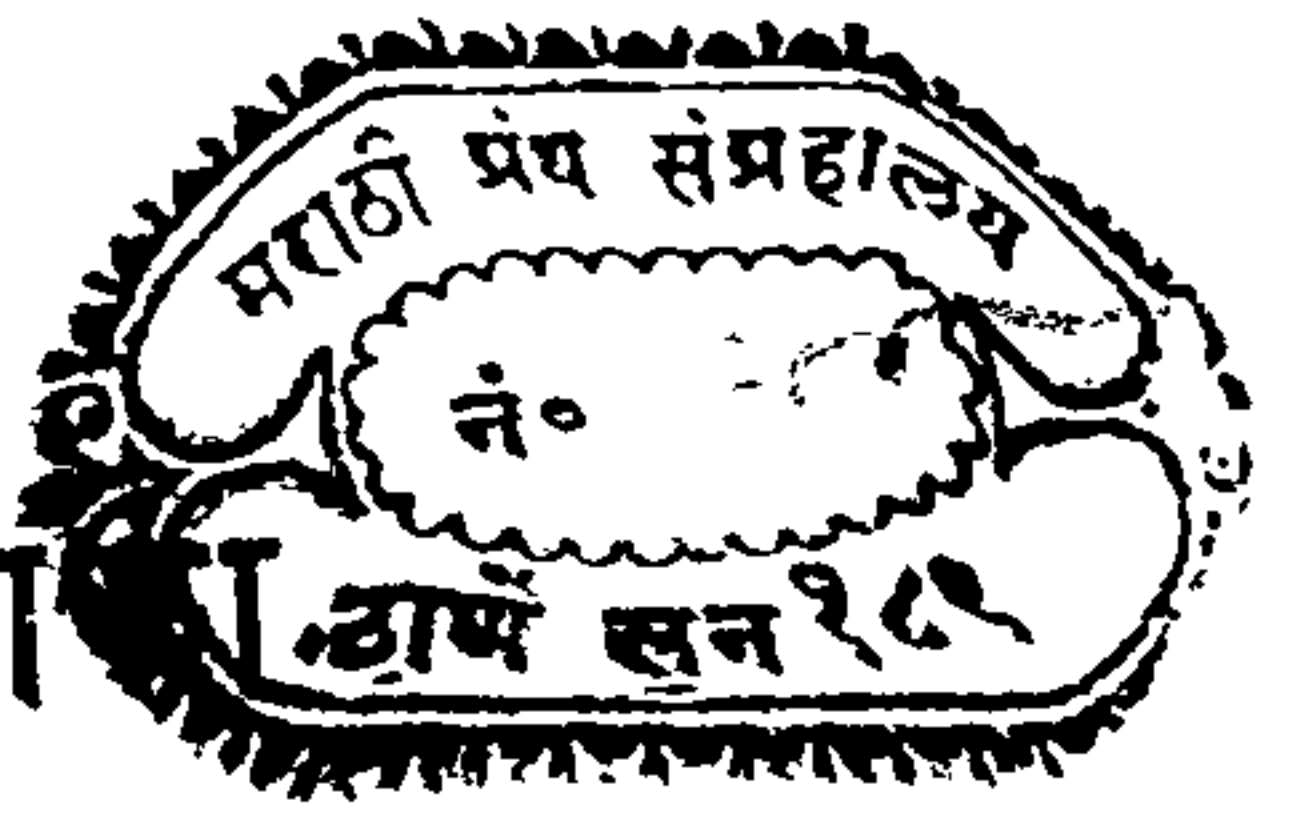
म. ग्रं. सं. ठाणे
विषय व्याख्या
सं. नं. ६४

सूचना.

सदाशिव काशीनाथ छत्रे यांची शिळिवर छापिलेली मूळप्रत घेऊन ही आवृत्ति तयार केली आहे. विशेषणें व षष्ठ्यंत नामें, यांचां सामान्यरूपें एकारांत होतीं तीं बहुधा याकारांत केलीं आहेत; याशिवाय त्यांच्या भाषेंत फार करून दुसरा फेरफार केला नाहीं. गोष्ठींचीं तात्पर्यें मात्र बऱ्याच ठिकाणीं फार लांबट होतीं, तीं थोडक्यांत आणिलीं आहेत, व ज्या ठिकाणीं विलगशीं दिसलीं त्या ठिकाणीं तीं काढून दुसरीं गोष्ठींस जमणारीं अशीं घातलीं आहेत. पूर्वीं ह्या ग्रंथाच्या ज्या आवृत्ति छापिल्या त्यांत सामान्य चितान्याकडून चित्रें काढवून छापिलीं होतीं. ह्या नवीन आवृत्तीतील चित्रें विलायतेहून धातूच्या पत्र्यांवर खोदवून आणविलेल्या प्रतिमांवरून छापविलीं आहेत. हीं चित्रें, इंग्लिश पुस्तकांत जशीं यथादर्शन चित्रें असतात, तशीं सर्व प्रकारें आहेत असें वाचकांच्या ध्यानांत येईलच. ह्या आवृत्तींत कांहीं न्यूनता असेल ती पुढील आवृत्तींत पूर्ण करण्यांत येईल.

अनुक्रमणिका

गोष्ट.

	अ.	पृष्ठ.
४४ अरण्य आणि लांकुडतोड्या.	५१
१४ आपला शब्द वाईट झणून खेद करणारा मोर.	१६
	इ.	
१०३ इंद्र आणि गाढव.	११२
	उ.	
१२९ उंदिरांची सभा.	१३९
४३ उंदिराशीं सिंहीचें लग्न.	४९
१५१ उंदीर, बेडूक, आणि ससाणा.	१६२
३८ उनाड बोकड.	४३
	ए.	
११३ एकडोळें हरिण.	१२१
	क.	
९८ करकरतें चाक.	१०८
१२२ करडूं आणि लांडगा.	१३१
४१ कस्तूरिकामृग.	४७
१५८ कांटे खाणारा उंट.	१७०
८५ कावळा आणि सुरई.	९४
६० कांसव आणि गरुडपक्षी.	६९
१७२ काळा मनुष्य.	१८५
३३ किरडूं आणि कानस.	३८
१३ कुत्रा आणि त्याचें प्रतिबिंब.	१५
११८ कुत्रा आणि मेंढा.	१२८
२८ कुत्रा आणि लांडगा.	३२
१५६ कुत्रा, कोंबडा, आणि कोल्हा.	१६८

गोष्ट.	पृष्ठ.
१२५ कुळंबी आणि त्यांचे लेंक.	१३४
१४८ कुळंबी आणि शहामृग.	१५९
१९४ कोंकरू आणि लांडगा.	२०९
११६ कोंबडा आणि कोल्हा.	१२५
१८९ कोंबडा आणि कोल्हा.	२०४
१ कोंबडा आणि रत्न.	१
१७५ कोंबडी आणि चिमणी.	१८८
६८ कोल्हा आणि कांठ्यांचें झाड.	७८
२१ कोल्हा आणि कावळा.	२४
१०९ कोल्हा आणि गांवढेकरी.	११७
१२७ कोल्हा आणि दुखणार्इत सिंह.	१३७
३१ कोल्हा आणि द्राक्षें.	३६
३५ कोल्हा आणि बकरा.	४०
७२ कोल्हा आणि माकड.	८२
१०० कोल्हा आणि मुखवटा.	१०९
७४ कोल्हा आणि रानडुकर.	८४
१६६ कोल्हा आणि लांडगा.	१७८
५ कोल्हा आणि शहामृग.	५
१९८ कोल्हा आणि साळू.	२१३
७८ कोल्हा आणि सिंह.	८७
१३२ कोल्हा आणि सिंह.	१४२
५६ कोळसेविक्या आणि परीट.	६५
ख.	
१११ खेंचर.	११९
ग.	
१३० गरुडपक्षी आणि कावळा.	१४०
९५ गरुडपक्षी आणि तीर.	१०४
२५ गरुडपक्षाण आणि कोल्ही.	२९

अनुक्रमणिका.

३

गोष्ट.

	पृष्ठ.
६१ गरुडपक्षीण, मांजर, आणि टुकरी.	७०
१६७ गवळी आणि त्याचा गमावलेला पाडा.	१८०
१२० गव्हाणींतील कुत्रा.	१२९
९२ गळकरी आणि मासा.	१०२
११२ गाढव आणि कुत्रा.	१२०
१२८ गाढव आणि त्याची छाया.	१३८
१४० गाढव आणि लांडगा.	१५०
१७९ गाढव, कोल्हा, आणि सिंह.	१९२
१०८ गाढव, सिंह, आणि कोंबडा.	११६
१५ गांवढेकर आणि साप.	१७
४९ गांवढेकरी उंदीर आणि नगरकरी उंदीर.	५६
११ गोळ्यांतील सांबर.	१२

घ.

११९ घर आणि कुळंबी.	१२८
७७ घुबड आणि टोळ.	८६
१३७ घोडा आणि गाढव.	१४७
१७३ घोडा आणि मोतदार.	१८६
४७ घोडा आणि सांबर.	५४

च.

८२ चिता आणि कोल्हा.	९२
८४ चिमणी आणि ससा.	९३
१५२ चिरपिट आणि इतर पक्षी.	१६४
९० चोर आणि कुत्रा.	१००
१७८ चोर आणि कोंबडा.	१९१
९४ चोर आणि पोर.	१०३

ज.

१८० जेवायास बोलाविलेला बोका.	१९३
६९ ज्यास कुत्रा डसला होता असा मनुष्य.	७९

गोष्ट.

पृष्ठ.

ट.

७३ टकल्या शिलेदार. ८३

ड.

१४७ डुकरी आणि लांडगा. १५८

८३ डोमकावळा आणि खबूतरें. ९२

१८५ डोमकावळा आणि मेंढा. १९९

त.

५२ तरुण पुरुष आणि ग्रीष्मपक्षी. ६०

द.

५७ दाई आणि लांडगा. ६६

१६५ दारूबाज नवरा. १७७

२० दुखणाईत घर. २३

५१ दुखणाईत सांबर. ५९

३४ देव आणि गाडेकरी. ३९

८१ देवशर्मा पंडित. ९१

७१ दैव आणि मुलगा. ८१

५८ दोघे बेडूक. ६७

१८२ दोघे भामटे आणि भाजीविक्या. - १९६

१७१ दोघे वाटसरू. १८४

३ दोन कुऱ्या. ३

९३ दोन खेंकडीं. १०३

२७ दोन भांडीं. ३१

७० दोन वाटसरू आणि अस्वल. ८०

९ दोहों बायकांचा दादला. १०

१८४ द्राक्षांची वेल आणि बोकड. १९८

६७ द्वाड कुत्रा. ७७

ध.

१८७ धनगर जो व्यापारी झाला होता २०१

१११५

अनुक्रमणिका.

५

गोष्ठ.	पृष्ठ.
१५४ धनगराचा पोर.	१६६
१७४ धीवर.	१८७
न.	
२०० नकल्या आणि गांवढेकर.	२१६
७९ नदीमत्स्य आणि समुद्रमत्स्य.	८९
प.	
१९२ पंतोजी आणि मुलगा.	२०७
१७ पर्वत प्रसूत होतां कष्टत होता.	१९
११४ पशु, पक्षी, आणि वाघूळ.	१२३
६६ पक्षी आणि पारधी.	७६
१९ पाण्यांत पहाणारी सांबरी.	२१
७५ पारधी आणि चिमणी.	८४
१३४ पारधी आणि पक्षी.	१४४
१४५ पारधी आणि पारवा.	१५६
१३५ पारवा आणि कावळा.	१४५
१२१ पारवा आणि मुंगी.	१३०
२२ पोट आणि अवयव.	२५
१४३ पोपट आणि पिंजरा.	१५३
ब.	
१२ बकरीनें पाळिलेले मॅढरूं.	१४
५५ बडाईखोर प्रवासी.	६४
१७७ बृहस्पति आणि मूर्तिकार.	१९०
१६३ बेडूक आणि उंदीर.	१७५
६५ बेडूक आणि कोल्हा.	७५
८ बेडूक आणि दोघे बैल.	९
६२ बैल आणि खाटीक.	७२
२३ बैल आणि बेडूक.	२७
१०४ बैल आणि बोकड.	११३

गोष्ट.	पृष्ठ.
११७ बोका आणि कोंबडा.	१२७
४० बोका आणि कोल्हा.	४६
२६ ब्रह्मदेव आणि उंट.	३१
भ.	
१७० भांडणारे दोन कोंबडे आणि गरुडपक्षी.	१८३
म.	
१६० मधमाशा, द्रोणमाशा, आणि गांधीलमाशी.	१७२
१९६ मनुष्य आणि मुरकूट.	२११
३० मनुष्य आणि सिंह.	३५
३६ मनुष्य आणि हंसी.	४१
१०७ माजर आणि उंदीर.	११५
१९७ माळी आणि कुत्रा.	२१२
१८ मुंगी आणि माशी.	२०
१६८ मुंगूस आणि मनुष्य.	१८१
१०६ मुंग्या आणि टोळ.	११४
१२६ मुलगा आणि त्याची आई.	१३५
८८ मेंढ्या भक्षिणारा कृतघ्न कुत्रा.	९८
७६ मोठा वृक्ष आणि लहान झाड.	८५
१४१ मोर आणि कावळा.	१५१
२९ मोर आणि बगळा.	३४
१० मोराचीं पिसें आंगास लावणारा डोमकावळा.	११
१३६ ह्यातारा आणि त्याचे लेंक.	१४६
४६ ह्यातारा आणि मृत्यु.	५३
३७ ह्यातारा कुत्रा.	४२
१३३ ह्यातारा सिंह.	१४४
१३८ ह्यातारी आणि तिच्या दासी.	१४८
र.	
१४४ रणशिंगकरी.	१५५

अनुक्रमणिका.

७

गोष्ट.

पृष्ठ.

१७६	राजाचा मुलगा आणि सिंहाचे चित्र.	१८३
८६	राजा शूरसेन आणि त्याचा दास.	९५
१९०	रानकावळा आणि साप.	२०५
६	रानडुकर आणि गाढव.	७
१५९	रिकामा घोडा आणि लादलेला गाढव.	१७१

ल.

४	लांडगा आणि कोंकरुं.	४
१२४	लांडगा आणि घरांत राहिलेले करडू.	१३३
९७	लांडगा आणि घोडा.	१०७
११५	लांडगा आणि धनगर.	१२४
१९५	लांडगा आणि धनगर.	२१०
१०२	लांडगा आणि बकरा.	१११
१६	लांडगा आणि बगळा.	१८
१९३	लांडगा आणि मेंढरुं.	२०८
१८६	लांडगा आणि सिंह.	२००
१०१	लांडगा, कोल्हा, आणि वानर.	११०
१०५	लांडगे आणि दुखणार्डित गाढवी.	११४
१५७	लांडगे आणि मेंढे.	१६९
८७	लांडा कोल्हा.	९६
५४	लावीपक्षीण आणि तिचीं पिलीं.	६२
१२३	लोभी आणि मत्सरी.	१३२
५९	लोभी मनुष्य.	६८

व.

३२	वनदेव आणि वाटसरुं.	३७
९६	वरुण आणि काबाडी.	१०५
११०	वानर आणि कोल्हा.	११८
१८३	वानरी आणि तिचीं दोन पोरें.	१९७
७	विष्णूकडे राजा मागणारे बेडूक.	८

गोष्ट.	पृष्ठ.
१६२ विहिरींत पडलेला कोल्हा.	१७४
१५५ वेषधारी लांडगा.	१६७
श.	
५३ शहाणा गाढव.	६१
९९ शहाणा सिंह.	१०८
स.	
४८ सकाम सिंह.	५५
१९१ समुद्रपक्षी आणि धार.	२०६
१४६ ससा आणि कांसव.	१५७
१८८ ससा आणि पारधीचा कुत्रा.	२०३
४५ ससाणा आणि बुलबुल.	५२
१८१ ससाणा, धार, आणि खबूतरें.	१९५
३९ ससे आणि बेडूक.	४५
१५० साप आणि माणूस.	१६१
६४ सायाचा रूख आणि कांटेझाड.	७४
९१ सारंग्या.	१००
१३९ साळू आणि सर्प.	१४९
१४२ सिंह, अस्वल, आणि कोल्हा.	१५२
४२ सिंह आणि उंदीर.	४८
१५३ सिंह आणि कोल्हा.	१६५
८० सिंह आणि तीन बैल.	९०
२ सिंह आणि दुसरे पशु.	२
६३ सिंह आणि बेडूक.	७३
१४९ सिंह आणि रानडुकर.	१६०
१३१ सिंह, गाढव, आणि कोल्हा.	१४१
१६४ सिंहाचें सोंग घेणारा गाढव आणि कोल्हा.	१७६
५० सिंहीण आणि कोल्ही.	५८
१६९ सेवक आणि दुसरा मनुष्य.	१८२

रितान
शीः

गोष्ट १ कोंबडा आणि रत्न.

एक तरुण कोंबडा, दोघी तिघी तरण्या कोंबड्या संगतीं घेऊन, उकिरडा उकरीत होता; त्यांत जो अपूर्व पदार्थ सांपडे, तो देऊन त्यांस रिझवीत असे. तेथें अवचित एक रत्न त्याच्या दृष्टीस पडलें; त्याच्या तेजावरून हें रत्न आहे असें त्याणें जाणिलें; परंतु त्याचा उपयोग कसा करावा हें त्यास ठाऊक नाहीं. मग त्याणें आपला मूर्खपणा झांकायाकरितां त्या रत्नाचा उपहास मांडला. तो पांख उघडून, मान हालवून, तोंड वांकडें करून, त्यास ह्मणतो:—“रे, तूं चांगलें आहेस खरें; परंतु तुझें करावें काय? माझ्या बुद्धीनें तर सृष्टींतल्या तुझ्यां सर्व रत्नांस एका जोड्याच्या दाण्याची बरोचरी करितां घेणार नाहीं.”

तात्पर्य.

कोणती ही वस्तु आपणास उपयोगाची नसली, तर उपयो-

मी आहे तिजपेशां तिचा विशेष आदर करणें ७। ... पृष्ठ.
 खरें आहे; तथापि आपणास तिचा उपयोग नाही किंवा १७४
 ग समजत नाही म्हणून तिचा सर्वथा उपहास करणें हा १७५
 णा आहे.

गाष्ट २

सिंह आणि दुसरे पशु.

एके समयीं सिंह आणि कित्येक पशु यांचा करार झाला
 कीं, आपण एका मते एका विचारानें चालवें, व जें मिळेल तें
 सारखें वांटून घ्यावें. एके दिवशीं सिंह, कोल्हा, लांडगा आणि
 तरस, यक चौघांनीं मिळून एक हरण मारिला; त्याचे कोल्हानें
 चार वांटे केले. तेव्हां सिंह पुढें होऊन त्यांतील एका विभागा-
 कडे बोट करून त्यांस म्हणतो:—“ रे एकतां, हा भाग मी माझा
 कर म्हणून घेतों. हा दुसरा तर, मांच घ्यावा, कां कीं, तुझीं
 जो पगक्रम केला, तो सगळा माझ्या बळावर.” मग तिसऱ्या
 भागाकडे पाहून तो डोकें हालवून म्हणतो:—“ ज्या पक्षीं तुझीं
 माझी प्रजा, आणि मी तुमचा राजा, त्या पक्षीं तुझी हा भाग
 मला भक्तीनें घालच म्हणून तो मी घेणार. आतां हा शेवटचा
 भाग राहिला; हा मला सेनेकरितां जतन करून ठेवणें प्राप्त आहे,
 कारण कीं तुझी जाणतां, सांप्रत आपला काळ अडचणीचा
 आहे, सेनेकरितां आपले जवळ अन्नाची सामग्री पुष्कळ नाही,
 आणि पुढें अडचण पडेल तिची सोय अगोदर करून ठेवावी अ-
 शी नीति आहे. कां ? मी म्हणतो हें तुमच्या विचारास येतें ना ?
 नाही म्हणाल तर त्यांत माझें कांहीं जात नाही, तुमचाच नाश
 होईल. हें लक्षांत आणा.”

तात्पर्य.

दुर्बळ आणि बळवंत यांची एकी फार दिवस नीट वहिवाटत
 नाही. बळवंत आहेत ते पूर्वी एक होते वेळेस, आणभाष क-

रितात; परंतु संधि सांपडली असतां करार मोडाय्यास त्यांस उशीर लागत नाही. ह्मणून, त्यांशीं योग करणें हेंच प्रथम मूर्खत्व होय. आणि एकवेळ त्यांच्या संगतीस लागून फसल्यावर मग, आह्मांस त्यांणीं असें फसवावें काय हो? ह्मणून दुसऱ्यापार्शीं गाऱ्हाणें करणें, हें तर अत्यंत मूर्खत्व होय.

गोष्ट ३.

दोन कुतऱ्या.

एक कुतरी वियाला झाली, तिणें दुसऱ्या कुत्रीची प्रार्थना केली कीं, “बाई एक महिनापर्यंत तुमचें घर मला रहायास द्या, माझा बाळंतपणा झाला ह्मणजे मी तुमचें तुमच्या स्वाधीन करीन.” दुसरीनें बरें ह्मणून, लागलेंच घर रिकामें करून तिच्या स्वाधीन केलें. पुढें एक महिना झाल्या नंतर घरधणीन वियाल्या कुत्रीस भेटाय्यास ह्मणून गेली आणि मर्यादेनें ह्मणत्येः—“बाई, तुझी हार्तीपार्यां उतरलींत हें पाहून मला फार समाधान झालें; आतां मला वाटतें कीं तुझी पिल्यांसहवर्तमान घरावाहेर हिंडत आहां असें तुझ्यास पहावें.” तिचा आशय समजून बाळंत कुत्री तीस ह्मणतेः—“खरेंच बाई, मलाही भीड वाटते; मीं तुमची जागा फार दिवस अडविली आहे, यामुळें तुमची आवाळ होत असेल; परंतु काय करूं, माझीं पिलीं लहान, अशक्त, अद्यापि माझ्या-मार्गे फिरायाजोगतीं झालीं नाहींत. तर कृपाकरून आणखी मला पंधरा दिवस द्याल तर मी तुमची बहुत उपकारी होईन.” घरकरीण फार भिडस्त होती, तिणें तिला दुसरेही पंधरा दिवस दिले. तेही निघून गेले तथापि घर रिकामें झालें नाही पाहून, ती वियाल्या कुत्रीस ह्मणत्येः—“अगे तूं अद्यापि घरांतून निघत नाहींस, तर तुझ्या मनांत मीं तुला बलात्कारानें बाहेर काढावें असें आहे काय ? मला तर आतां माझी जागा पाहिजे.” तें ऐकून वियाली कुत्री तीस ह्मणत्येः—“काय, तूं मला बलात्कारानें

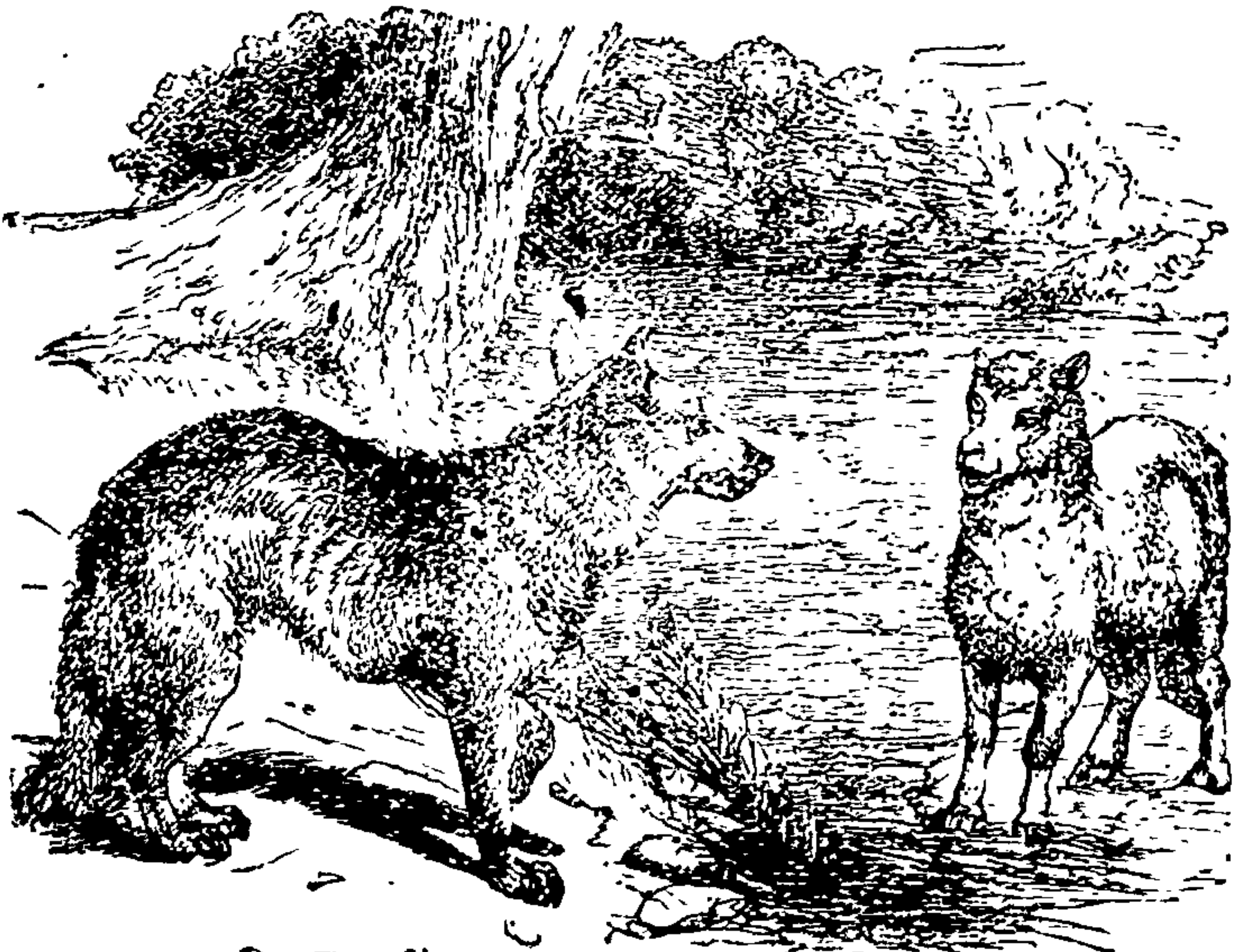
बाहेर काढणार ? तर आतां काढ पाहूं कशी काढत्येस ती. मी तुला निक्षूण सांगत्यें कीं तूं मला बलात्कारानें काढीस तंवपर्यंत हें घर तुझ्या हातीं येणार नाही.”

तात्पर्य.

ज्याच्या हातीं ससां तो पारधी; तसी ज्याच्या स्वाधीन वस्तु तो तिचा धनी. यासाठीं एकादी आपल्या जिवाळ्याची वस्तु आहे, ती दुसऱ्याच्या हातीं गेली असतां पुनः परत येईल असा दृढ भरंवसा झाल्यावांचून, हातची दवडूं नये. जे पुरुष शहाणे, उदार आहेत, ते दुसऱ्यास देववेल तें समयीं अगदींच देतात; परंतु जें पतीचें कुळ नव्हे, अथवा लबाडी करील, अशी ज्यावर शंका उत्पन्न होत्ये, असल्यास उसनें ह्मणून देणें हा वेडेपणा होय.

गोष्ट ४

लांडगा आणि कोंकरू.

कोणे एके समयीं उन्हाच्या तापानें एका कोंकरास फार

कांडगा (५)

तहान लागली; तें एका ओढ्यावर पाणी प्यावयास गेलें; तेथें वर-
ल्याकडेस लांडगा पाणी पीत होता, त्यास पाहून तें खालच्या कडे-
स पाणी पिऊं लागलें. तें लांडग्याच्या दृष्टीस पडतांच, त्याचे म-
नांत आलें कीं, कांहीं निमित्तानें कळ करून आपण यास मारून
खावें. मग तो त्या कोंकरास ह्मणतो:—“रे, तूं हें पाणी गटूळ
केलेंस, आतां मी आपली तहान कशी रे भागवूं ? तर असें क-
रायास तुला काय कारण तें लवकर सांग. नाही तर प्राणा-
स मुकशील”. कोंकरू विचारें घाबरलें, आणि नमून बोलूं ला-
गलें:—“लांडगे दादा, तूं ह्मणतोस हें होईल तरी कसें? तुझ्या क-
डून वहात येतें तें पाणी मी पितों; असें असतां म्यां गटूळ के-
लेलें पाणी तुझ्याकडे उलटें कसें चढेल?” लांडगा ह्मणाला:—“तें
असो, परंतु तूं लुच्चा आहेस; तूं आज सहा महिने झाले, माझ्या-
मागे मला शिव्या देत होतास, असें माझ्या कार्नां आलें.” कों-
करू ह्मणालें:—“हरहर, अशी गोष्ट कशी होईल? रे मला जन्मून
नुकते तीन महिने झाले नाहीत, तो मी सहा महिन्यांवर तुला
शिव्या कशा देईन ?” लांडगा तेथेंही कुंठित झाला. मग मोठा
क्रोधाचा आवेश आणून, डोळे बटारून, हातपाय आपटीत
कोंकराजवळ आला, आणि दांत खाऊन ह्मणतो:—“रांडलेंका,
शिव्या तूं जर दिल्या नसल्यास तर तुझ्या बापानें दिल्या अस-
तील, एकून एकच.” असें ह्मणून त्याणें त्या अनाथाचा प्राण
घेतला.

तात्पर्य.

जो वळवान आणि घातकी आहे, त्यापुढें आपल्या खरेप-
णाच्या भरंवशावर दुर्बळानें राहूं नये.

गोष्ट ५

कोल्हा आणि शहामृग.

एके दिवशीं कोल्हानें शहामृगास आपल्या घरीं जेवायास बो-

लाविलें, आणि त्याची थट्टा करावी म्हणून एका सुंदर ताटांत खीर घालून त्यापुढें ठेविली. मग दोहोंकडून दोघे जण खाऊं लागले. तेव्हां शहामृगाची चोंच लांब, तींतून खीर घेतां यावी म्हणून त्याणें नाना प्रकार केले, परंतु घेतां येईना. तितक्यांत, कोल्हा ती सगळी खाऊन ताट चाटूं लागला. शहामृग आपल्या मनांत ओशाळ्या होऊन तसाच उपाशीं घरीं गेला. तें कोल्हाचें कृत्रिम मनांत धरून, कांहीं दिवस लोटल्यावर त्या शहामृगानें कोल्हास मेजवानी केली, आणि एका सुर्यांत आंबरस भरून त्यापुढें ठेविला. त्या भांड्याचें पोट मोठें, गळा लांब आणि बारीक होता, त्यांत कोल्हाचें तोंड शिरकेना. त्या समर्यां, शहामृगानें आंत मान घालून कसें खावें तें त्यास दाखविलें. सारांश, शहामृग यथास्थित धाला. तो आंबरस खात असतां जेव्हां जेव्हां मान बाहेर काढी तेव्हां जे भांड्यावर थेंब पडत, ते चाटून कोल्हानें वेळ मारून नेली; परंतु मनांत फार खट्टू झाला. मग आपल्या घरीं जातेसमर्यां तो शहामृगास म्हणतो:—“गड्या, तूं जें केलेस तें यथायोग्य केलेस, मां तुला केले, तसें तूं मला केलेस, यांत मला वाईट वाटाय्यास प्रयोजन नाही. ”

तात्पर्य.

दुसऱ्याची थट्टा करून समाधान पावणें हें भल्या मनुष्याचें काम नव्हे. जो असें करितो त्याची मग दुसऱ्यानें उलटून थट्टा केली असतां त्याणें चिद्दू नये. आपला खोटा रूपया आपणास परत केला असतां पदरीं घ्यावा. तें न करून दुसऱ्यानें आपली अमर्यादा केली म्हणजे मात्र आपण त्यास दोष ठेवितों; परंतु आपणास वाईट वाटलें असेंच त्यास वाईट वाटलें असेल, याचा विचार करित नाही.

गोष्ठ ६

रानडुकर आणि गाढव.

एका गाढवाच्या पोराची आणि रानडुकराची अरण्यांत अवचित गांठ पडली. त्या समयीं तें गाढव थड्डेनें त्यास ह्मणतें, “ रामराम हो भाऊ रामराम. ” ती सलगी पाहून डुकरास आश्चर्य वाटलें, आणि क्रोधाच्या आवेशानें त्याच्या मनांत आलें कीं, आतां याचीं आंतडीं बाहेर काढावीं; इतक्यांत त्यास विवेक झाला, आणि तो गाढवास ह्मणतो:—“ रे हलक्या प्राण्या, तूं आपल्या मार्गानें जा; मी गाढवाच्या रक्तानें आपली दाढ विटाळीत नाहीं; नाहीं तर तुझा जीव घ्यावयास मला क्षण-ही लागणार नाहीं. ”

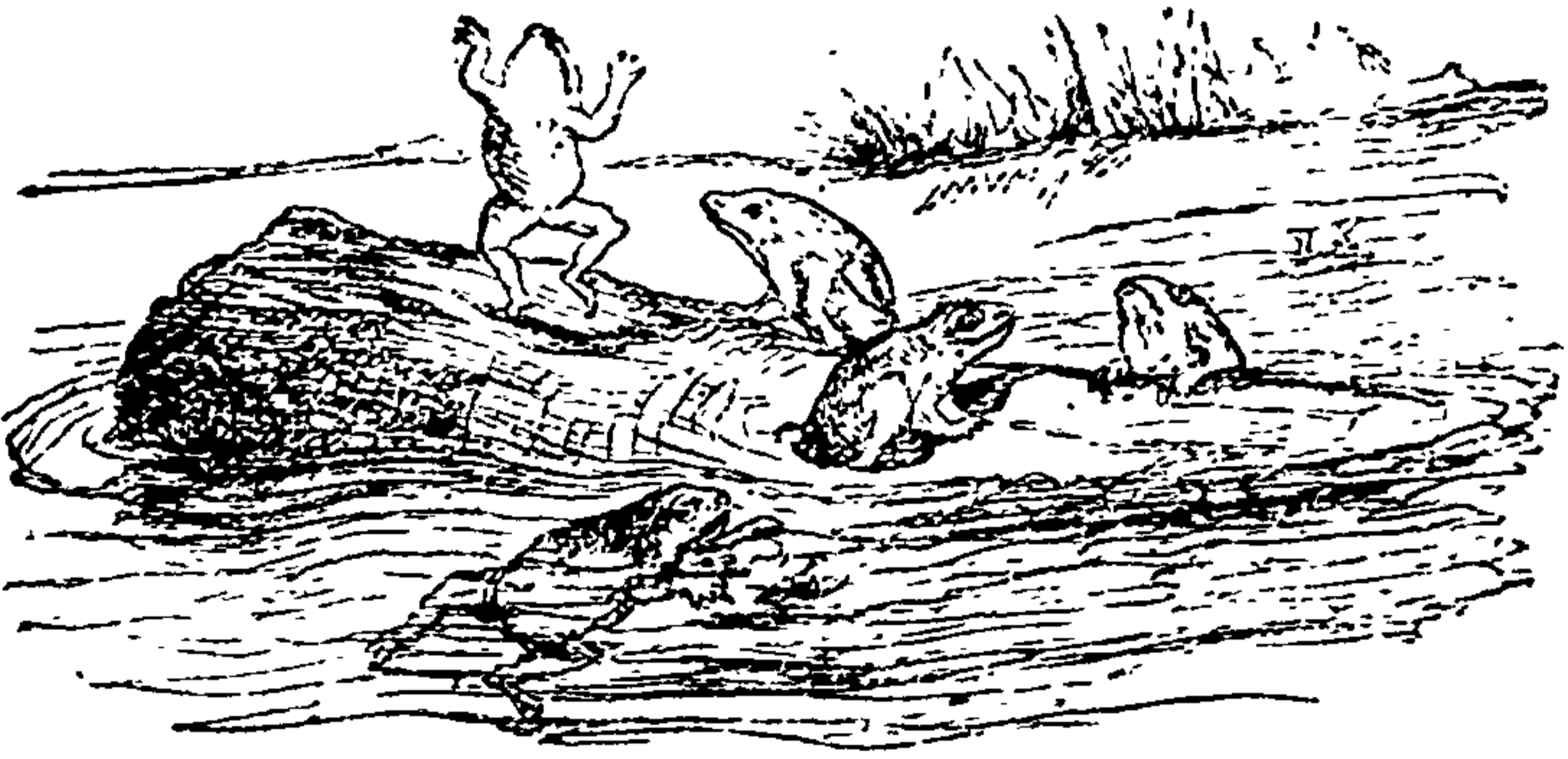
तात्पर्य.

मूर्ख आहेत ते आपणास शहाणे समजून थोरांशीं थड्डा करायस जातात. तर, त्यांपासून ते आपला जीव घेऊन परत आले ह्मणजे त्यांणीं फार मिळविलें ह्मणून समजावें. थोर आहेत ते लहान मनुष्यांचे एक दोन अपराध सहन करितात; ह्मणून लहान मनुष्यांनीं निर्लज्ज होऊन वारंवार त्यांशीं तसा असंग आणायस लागूं नये.

(८)

गोष्ठ ७

विष्णुकडे राजा मागणारे वडूक.

एका सरोवरांतिल सर्व वेडकांनीं एकत्र होऊन विचार केला कीं, आपण जिकडे तिकडे फिरतो, मनास येईल तें करितों, हें ठीक नव्हें. आपल्या डोईवर कोणी तरी धनी असावा, ह्मणजे त्याच्या भयानें सर्व आपआपल्या मर्यादेनें राहूं. नंतर त्या वेडकांनीं आपणांस राजा द्यावा ह्मणून विष्णूची प्रार्थना केली; ती ऐकून विष्णूस हसें आलें, आणि “हा घ्या, तुह्मांस राजा,” असें ह्मणून त्याणें आकाशांतून एक लांकूड टाकिलें. तें पाण्यावर आदळतांच मोठा शब्द होऊन पाणी उसळलें, तेणेंकरून बेडूक फार भ्याले, आणि ते लांकडापाशीं जात ना. कित्येक पळानीं लांकूड स्थिर झालें, तेव्हां तें हालत चालत नाहीं असें पाहून, हळू हळू ते त्याजवळ गेले, त्याजवर चढून बसले, आणि त्याशीं खेळूं लागले. मग त्यांस असें वाटलें कीं, या राजांत कांहीं जीव नाहीं, तर दुसरा चांगला शोभिवंत मागावा. नंतर

त्यांणीं पुनः विष्णूची प्रार्थना केली, तेव्हां विष्णूने शहामृग पाठ-
विला; त्याणें येतांच वेडकांस फाडून खायाचा आरंभ केला.
तो प्रळय सोसवेना. त्यावेळीं वेडकांनीं गरुडाची प्रार्थना केली
कीं:-“विष्णूस भीड घालून दुसरा कोणी चांगला राजा पाठवा-
वा; नाही तर पूर्वी आह्मी ज्या स्थितींत होतो ती तरी स्थिति पु-
नः द्यावी.” विष्णूने गरुडमुखानें तें ऐकून घेऊन गरुडास सांगि-
तलें कीं:-“मी तें आतां करणार नाही. प्रथम मीं जो दिवा हो-
ता, तो त्यांच्या विचारास आला नाही, तर आतां त्यांचें कर्म
त्यांणीं भोगावें.”

तात्पर्य.

ईश्वर आपणास ज्या स्थितींत ठेवितो तिचा अनादर करू-
न, आपण दुसरी इच्छूं नये. इच्छिल्यास मग जशी प्राप्त होईल
तशी भोगावी, ईश्वरास शब्द कां लावावा ? एक राजा विचारा-
स न घेऊन, दुसऱ्याची इच्छा करितात, आणि आपण होऊन
त्याचे स्वाधीन होतात; मग तो दुष्ट निपजला असतां दोष को-
णाकडे ?

गोष्ट ८

वेडूक आणि दोघे बैल.

दोघे बैल एका तळ्याच्या वरल्या कडेस भांडत होते, तें त-
ळ्यांतील एका वेडकानें पाहिलें, आणि तो दुसऱ्या वेडकास
स्मरणतो:-“रे पहा पहा, तें समोर काय होत आहे तें; हाय
हाय, आतां आपली गत कशी होईल.” दुसरा स्मरणतो:-
“रे तूं इतका कां भ्यालास ? त्यांच्या भांडणार्शीं आणि
आपणांशीं संबंध काय ? त्यांची जात वेगळी, रीत वेगळी, भक्ष
वेगळा. ते आह्मास उपद्रव करवयासाठीं भांडत नाहींत; तर,
एकानें दुसऱ्यास पिडून लावावें आणि आपण कळपाचा स्वामी

व्हावें, झणून भांडत आहेत. असें असतां आपण आपल्या ठार्यां मूर्खासारखें उगीच भ्यावें हें चांगलें नव्हे. ” त्यास पहिला झणतो:—“ रे खरें, परंतु आतां असें होईल कीं, त्या दोघांतून एक हरिल, तो पळून या तळ्यावर येईल, तेव्हां आपल्या मंडळींतून कित्येक त्याच्या पायांखालीं चिरडून जातील. तर यावरून तूं पहा बरें, कीं त्यांच्या भांडणाशीं आणि आपणांशीं किती जवळ संबंध आहे तो. ”

तात्पर्य.

थोरथोगंच्या भांडणांत जवळचीं दीनें सहज प्राणास मुक्तात. मग जे थोरांचा पक्ष धरून पुढें निघतात त्यांचा नाश होतो हें काय सांगावें ? यास्तव असे जे भांडणारे त्यांपासून शहाण्यांनीं दूर असावें.

गोष्ट ९

दोहों वायकांचा दादला.

एका पुरुषास दोघी वायका होत्या; पहिली त्याच्या बरोबरीच्या वयाची, रूपानें साधारणच होती, आणि दुसरी, तरुण सोळा वर्षांची, अत्यंत सुंदर होती. तिच्या सौंदर्याच्या आणि गुणांच्या योगानें दादल्यास फार सुख असे; परंतु तो पन्नाशी जवळ आला होता झणून तिला संतोष वाटत नव्हता. त्याचे केंस कांहीं काळे व कांहीं पांढरे झाले होते; तेणेंकरून त्याचें स्नातारपण उघड होत असे. तें तीस फार वाईट वाटून ती ते विचरायास बसे, तेव्हां त्यास न कळत हळूच युक्तीनें नित्य त्यांतील कांहीं पांढरे केंस उपटून काढी. तिला असें वाटे कीं, आंतून कित्येक गोष्टी कशाही असोत, परंतु बाहेरून आपल्या नवऱ्याच्या स्नातारपणाच्या खुणा लोकांस जितक्या न दिसतील तितकें बरें. जी वडील होती तीस असें वाटे कीं, हे पांढरे

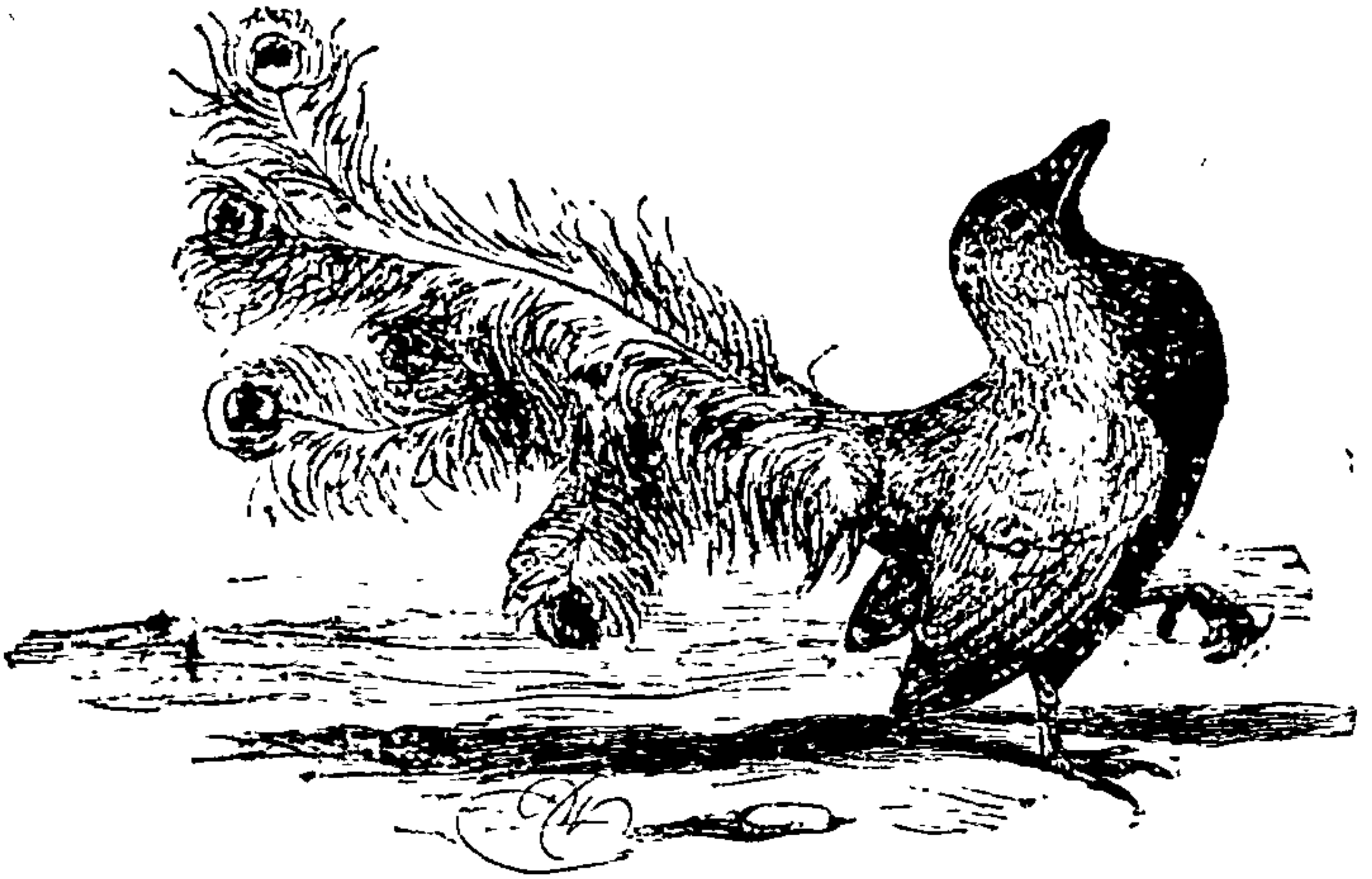
कॅस माझ्या नवऱ्याच्या वडीलपणास भूषण आहेत; झणून जेव्हां जेव्हां तिची विचारायाची पाळी येई, तेव्हां ती त्यांतील कांहीं काळे कॅस उपटून काढी. याप्रमाणें उद्योग चालून सहा महिने नाही झाले तों त्या बापुड्या दादल्याच्या डोईवर एक ही कॅस उरला नाही.

तात्पर्य.

ज्या मनुष्यांचीं मते परस्परांशीं विरुद्ध आहेत त्यांशीं जो पुरुष निकट संबंध ठेवितो, त्याजमध्ये एकही बुद्धि स्थिर न होतां त्याचा विचित्रच एक प्रकार होतो.

गोष्ट १०

मोराचीं पिसें आंगास लावणारा डोमकावळा.

कोणा एका डोमकावळ्यास असें वाटलें कीं, आपण थोर व्हावें, आपल्या जातीचे लोक हलके, यांचा समागम करूं नये. असें मनांत आणून त्याणें कांहीं मोराचीं पिसें गोळा केलीं,

आणि तीं आपल्या पांखांत रोंवून तो मोरांच्या मंडळींत शिरला. मोर त्यास पाहतांच ओळखून त्याच्या भोंवताले मिळाले, आणि त्यांणीं त्यास प्रथम चौंची मारून मारून अर्धमेला केला. मग त्यापासून तीं खोटीं पिसें बुचाटून घेऊन त्यास आपल्या मंडळींतून हांकून लाविलें. अशी अवस्था झाल्यावर तो खिन्न होऊन आपल्या जातींत शिरायास लागला, त्या समयां, कावळ्यांस त्याचे पूर्वांचे ढंग ठाऊक होतेच, त्यांणीं त्यास जवळ उभा केला नाही. आणि त्यांतून एका कावळ्यानें त्यास छी थू करून ह्मटलें:—“रे मूर्खा, ईश्वरानें तुला ज्या जातींत निर्माण केलें, ती तूं सोडिली नसतास, तर आज तुला हा अपमान कां प्राप्त झाला असता ?”

तात्पर्य.

ईश्वरानें आपणास ज्या स्थितींत निर्माण केलें आहे, ती वाईट मानून दुसऱ्याचा थोरपणा आपल्या ठायीं ओढून आणायास गेला असतां, मनुष्य विपत्तींत पडतो, आणि आपल्या बरोबरीच्यांच्या मनांत आपला कंटाळा आणितो. असा पुरुष दोहीकडून फसतो; परजातीचे आहेत ते त्याचा तिरस्कार करून उपहास करितात; आणि जातिद्वेषी ह्मणून स्वजातीचेही अंगीकार करीत नाहीत.

गोष्ट ११

गोठ्यांतील सांबर.

कोणी एक सांबर पारध्याच्या कुतऱ्यांनीं झाडींतून हुसकून दिलें, तें पळत पळत एका खेड्यांतील गुरांच्या गोठ्यांत शिरून पेंढ्याच्या गंजींत दडून राहिलें. तें पाहून तेथील एक बैल त्यास ह्मणतो:—“रे, तूं एथें येऊन काय योजिलें आहेस; मला असें वाटतें कीं, ज्यास भिऊन तूं लिंकलें आहेस तें मरण तुला एथें लागलेंच प्राप्त होईल.” सांबर त्यास ह्मणतें:—“मित्र हो, जर तुम्ही

सर्व कृपा करून उगे रहाल तर माझा निभाव होईल. सवड साधून मी एथून लवकरच जाईन. ” मग तें सांबर संध्याकाळपर्यंत तेथें हांते. संध्याकाळ होतांच प्रथम कडव्याच्या जुड्या घेऊन गुराख्या गोळ्यांत आला, त्याच्या दृष्टीस तें पडलें नाहीं. त्यानंतर वाड्यावरील कारभारी आला; त्याणेंही त्यास पाहिलें नाहीं. त्या समयीं सांबरच्या ठायीं हर्ष मावे ना. तें बैलांस ह्मणूं लागलें:— “गडेहो, तुझी धन्य आहां; आज मी वांचलों तो तुमच्या धर्मानें; तुझासारखे परोपकारी कोठेंही नसतील. ” तें ऐकून त्यांतील एक बैल त्यास ह्मणतो:— “ रे, तूं एथून वरेपणीं निभावून आपले ठिकाणीं जावें हें आमच्या मनापामून आहे; तर ईश्वर करो आणि या वाड्याचा धनी एथें न येवो. तो आला असतां, त्यास शंभर डोळे आहेत, त्याच्या दृष्टीपुढें तुला या पेंढ्यांत लपून रहातां येणार नाहीं. ” असें बोलत आहेत तंव वाड्याचा धनी बाहेर गेला होता तो घरीं आला. येतांच प्रथम गोळ्यांत गेला; आणि चाकरांवर डोळे वटारून ह्मणतो:— “ रे, राम्या, या बैलापुढें कडवा कां रे नाहीं? रे मी नित्य हाका मागितों तरी तुझास लाज कशी नाहीं? रे सोनिया, त्या बैलापुढें दुसऱ्या चार गुंड्या आणून घाल. काय हो लंबडीचीं द्वाड माणसें हीं!” असा चडफडत चडफडत इकडून तिकडे फिरतो आहे, आणि सर्वत्र निरखून पहातो आहे, तंव, पेंढ्यांतून सांबराचीं शिंगें त्याच्या दृष्टीस पडलीं. तीं पहातांच तो चाकरांस ह्मणतो, “ हें रे काय या पेंढ्यांत ! रे सांबर, रे धांवा, रे धांवा. ” तें ऐकतांच चाकर बडगे घेऊन धांवले आणि त्यांणीं तत्काळ त्या सांबराचा प्राण घेतला.

तात्पर्य.

ज्या ठिकाणीं भीतीचा फार संभव आहे, त्या ठिकाणीं दैवयोगानें आपला एक दोन वेळां बचाव झाला असतां सतत तसाच होईल असे समजूं नये. ह्मणून संधि सांपडतांच तेथून आपला पाय काढावा.

गोष्ट १२

बकरीनें पाळिलेले मेंढरूं.

एक मेंढराचें पोर एका बकरीनें पाळिलें होतें, तें एके दिवशीं, बकरी बराबर असतां, त्यास, एक लांडगा वाटेनें जात होता तो ह्मणतो, “मुला, तूं चूक केलीस, ही तुझी आई नव्हे, तुझी खरी आई ती, त्या समोरचा कळपांत चरत आहे.” मेंढरूं उत्तर करितें:-“बाबा, तूं ह्मणतोस तें खरें, परंतु जिणें मला कित्येक महिने पर्यंत उपाय नाहीं ह्मणून पोटांत वागविलें, आणि व्याल्यानंतर या पृथ्वीचे पाठीवर मला निराधार टाकून जी आपण निघून गेली, ती माझी आई तूं ह्मणशील तर ह्मण, मी तर या बकरीस माझी आई असें ह्मणतो, कारण कीं तिणें मला दीन अनाथ जाणून माझा अंगीकार केला, पोटाच्या लेंकराप्रमाणें पोशिलें, आणि सर्व गोष्टींनीं माझा सांभाळ केला.” लांडगा ह्मणतो, “अरे, पण जिणें तुला जन्म दिलें ती तुला पूज्य असावी, आणि तुझी ममता तिजवर विशेष असावी.” मेंढरूं उत्तर करितें:- “तिणें जन्म दिलें असें मी ह्मणणार नाहीं; जीस मी काळा कीं गोरा होईन हें ठाऊक नव्हतें, तिणें मला जन्म दिलें ही गोष्ट जर खरी आहे, तर तिणें हाही मजवर मोठा उपकार केला, कीं मला पुरुषाचें जन्म दिलें, आणि तेणेंकरून मी खाटिकाचे हातीं पडणार. तर पहा बरें, जिचा कोणतेही प्रकारानें मजवर उपकार नाहीं अश्या आईस मी आई कशी ह्मणूं.”

तात्पर्य.

जीं आपलें बरें करितात तीं आपलीं मायबापें, ज्यांणीं नुसतें जन्म दिलें तीं नव्हत. आईबाप आणि मुलें, या उभयतांनींही एकामेकांस उपयोगीं पडलें पाहिजे. मुलें अज्ञान आहेत तंत्रपर्यंत आईबापांनीं त्यांचें पाळणपोषण करावें, विद्या-

भ्यास करवावा, मनस्वी लाड न करून त्यांस आपल्या आज्ञेत ठेवावे. मग पुढे तीं कर्ती झालीं ह्मणजे त्याणींही, आईबापांस कोणत्या गोष्टीविषयीं उणें पडूं देऊं नये. असे हे परस्परांचे धर्म आहेत.

गोष्ट १३

कुत्रा आणि त्याचें प्रतिबिम्ब

एक कुत्रा तोंडीं भाकरीचा तुकडा धरून नदी उतरून पलीकडे जात होता. त्याणें आपली पडछाया पाण्यांत पाहिली; तेव्हां त्यास वाळें कीं, हा कोणी दुसरा कुत्रा भाकरी तोंडांत घेऊन जात आहे, ती आपण त्याजवळून हिरून घ्यावी. असा विचार करून तोंड उघडून लोभानें ती धरावयास गेला; ती तोंडांतील भाकरी पाण्यांत पडून तळीं गेली ती पुनः त्यास सांपडली नाही.

तात्पर्य.

देवानें आपणास जें दिलें आहे त्यामध्ये संतोष न मानून, जो पुरुष द्रुमन्याचें व्यात्रयाम पहातो, त्याम तें न मिळून जवळ आहे तेंही जातें.

गोष्ट १४

आपला शब्द वाईट झणून खेद करणारा मोर.

एके दिवशीं मोरास आपला शब्द कठोर झणून बहुत खेद झाला. त्याणें सरस्वतीची प्रार्थना केली:—“ हे दीनदयाळे देवि, मी तुझें वाहन असतां मला स्वराविषयीं कोकिळानें जिंकवें हें तुझ्या कीर्तीस वाईट आहे. पहा वरें, कोकिळ बोलूं लागली झणजे सर्व लोकांचे कान तिकडे लागतात, आणि मीं तोंड उघडलें पुरे, झणजे माझी थड्या करितात. ” ती मोराची प्रार्थना ऐकून देवी त्याचें समाधान करित्ये, “ बाबा, मधुर स्वराच्या संबधानें कोकिळ सुखी आहे असें तुला वाटतें, तर देखणेपणा आणि मोठेपणा ह्यांच्या संबधानें तूही सुखी आहेस. ” मोर झणतो:—“ देवि, वाणी जर गोड नाहीं तर त्या नुसत्या देखणेपणास काय करावें. ” देवी बोलली:—“ अरे, ईश्वरानें एक-एकास एक एक गुण दिला आहे. तुला सौंदर्य, गरुडास वळ, कोकिळेंस सुस्वर, पोपटास मनुष्यवाचा, पारव्यास शांति. हे पक्षी जसे आपआपल्या गुणावर संतुष्ट आहेत, तसें तूही असावेंस; नाहतिर उगीच आशां वाढवून आपणास नसतें दुःख मात्र करून घेशील. ”

तात्पर्य.

एकानें सर्वगुणसंपन्न असावें अशी ईश्वराची इच्छा नाहीं.

याकरितां ज्यास अनेक गुणाविषयीं असोशी आहे, त्याणें, ते प्राप्त होत नाहींत ह्मणून खिन्न होऊन आपणांत आहेत त्या गुणांचा अंनदर करूं नये; श्रम घेऊन त्यांचोच वृद्धि करावी. सर्वगुण संपादून फळ हेंच कीं, चित्तास समाधान व्हावें. तें समाधान ईश्वरानें आपणास जें अनुकूल केले आहे, तितक्यांत करून घेतलें असतां, या मनुष्यलोकीं जें सुख तें त्या पुरुषास प्राप्त होतें.

गोष्ट १५

गांवढेकर आणि साप.

एका गांवढेकर कुणव्यानें थंडीच्या दिवशीं परसांत काम करित असतां वईपारीं पडलेला एक सर्प पाहिला. तो थंडीच्या गरच्यानें फार व्याकुळ, अर्ध घटिकेनें किंवा घटिकेनें मरणार, असें पाहून कुणव्यास दया आली. मग त्या सापास त्याणें घरीं नेऊन विस्तवापारीं ठेविलें. तेथें शेकाच्या योगानें इहा पांच पळानीं हुशार झाल्यावर उभा राहून राहून फूत्कार करून कुणव्याच्या बायकामुलांच्या आंगावर उड्या टाकूं लागला, तेव्हां त्यांची दाणादाण झाली. कुणवी परसांत होता, तो ती आरडाआरड ऐकतांच कुन्हाड हातीं घेऊन आला; त्याणें एका घायानें सापाचे दोन तुकडे केले. घाय मारतेसमयीं त्यास हे शब्द बोललाः—“अरे दुष्टा, ज्याणें तुझा जीव वांचविला त्याचे उपकार असे फेडतोस. आतां तुला मरण योग्य आहे; परंतु हे महापाप्या, तुझ्या अपराधास नुसत्या मरणापेक्षां कांहीं अधिक शासन असावें.

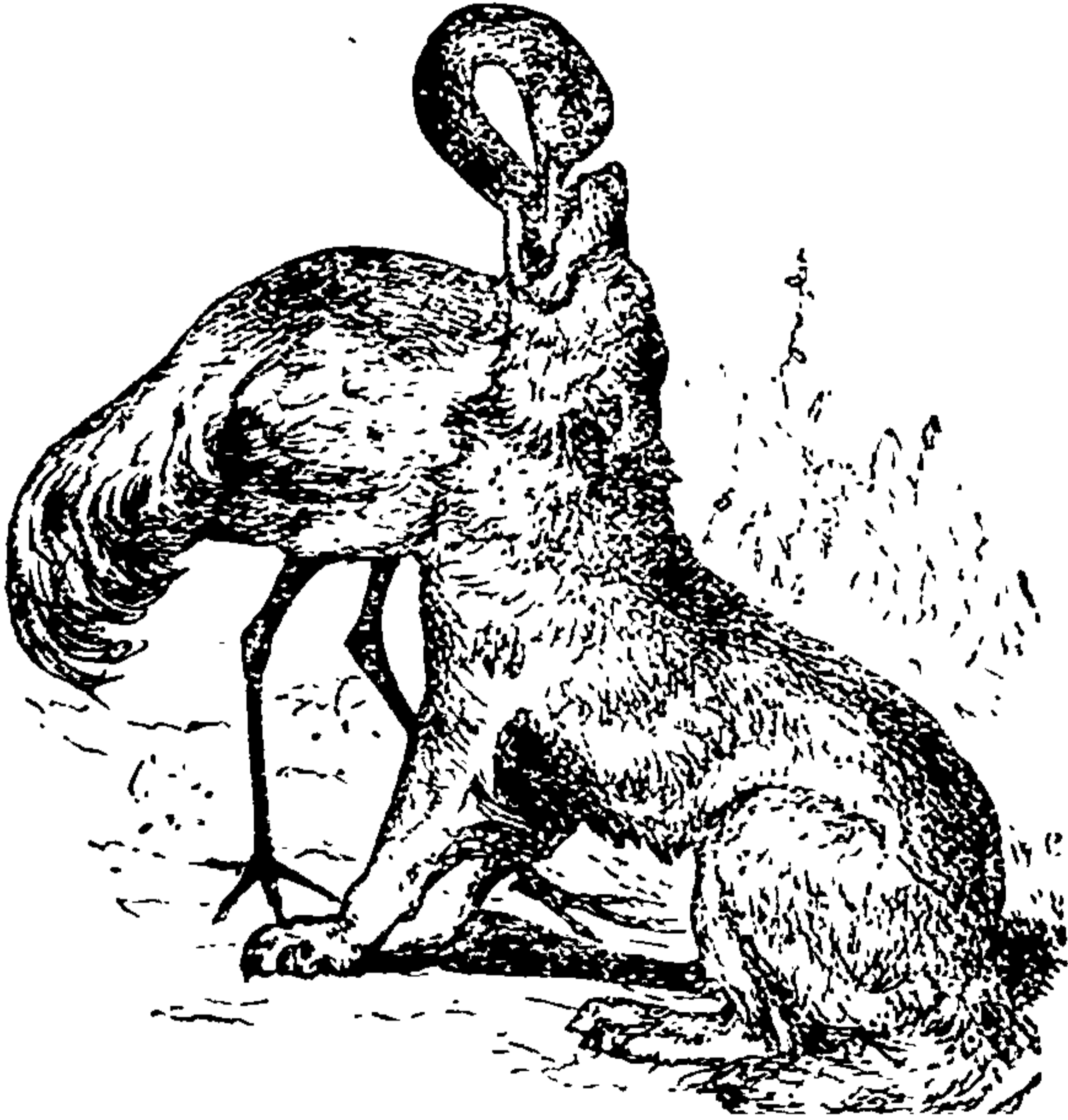
तात्पर्य.

कित्येक मनुष्य स्वभावतः इतके दुष्ट असतात कीं ज्यां-

च्या योगें त्यांस ऐश्वर्य व बळ हीं प्राप्त होतात त्यांचाच नाश त्याच ऐश्वर्याच्या व बळाच्या योगें करण्याविषयीं ते प्रवृत्त होतात. असे मनुष्य कृतघ्न, महापापी. ते मेलेले बरे; त्यांचें तोंड पाहूं नये.

गोष्ट १६

लांडगा आणि बगळा.

कोणा एका लांडग्यानें मेंढा मारून खाष्टा, त्याचें हाडूक गळ्यांत अडकलें; मग त्या वेदनेनें तो वेडा होऊन टाहो करीत रा-
नांत फिरूं लागला. जो जो माणी भेटे त्याची तो प्रार्थना करी-
कीं, “दादा, कृपाकरून इतकें माझ्या गळ्यांतील हाडूक काढशी-

ल तर मी तुला चांगलें बक्षीस देईन.” तें ऐकून एक बगळा बक्षिसाच्या लोभानें पुढें झाला; आणि प्रथम लांडग्याजवळून आणभाष करवून, त्याणें त्याच्या तोंडांत आपली लांब मान घातली, आणि हाडूक बाहेर काढिलें. पुढें, बक्षीस मागूं लागला त्या वेळीं लांडगा डोळे वटारून त्यास ह्मणतो:—“रे, असा मूर्ख मां त्रिभुवनांत पाहिला नाहीं. अरे, तुझी मान माझ्या तोंडांत होती ती न चावतां मीं तुला जीवंत सोडिला, तरी अजून तूं संतुष्ट नाहींस?”

तात्पर्य.

कित्येक अधम असे आहेत कीं, त्यांस सहाय झालें असतां दोन वाईट परिणाम घडतात. ज्यांस साहाय्य करणें योग्य नव्हे त्यांस तें केलें, हा एक; आणि त्यांशीं संबंध करून आपणांस संकटांत घातलें, हा दुसरा. कांकीं, उपकारास अपकार करणें हा दुष्टाचा जातिस्वभाव होय. अशाच्या हातून हानि न होतां सुटका झाली ह्मणजे फार मिळविलें ह्मणून समजावें.

गोष्ट १७

पर्वत प्रसूत होतां कष्टत होता.

कोणी एक पर्वत प्रसवतां कष्टत होता, त्याच्या मोठ्या आरोळ्या ऐकून जवळचे व दूरचे पुष्कळ लोक एकत्र झाले; आणि त्याच्या पोटांतून कांहीं थोर चांगली वस्तु निघेल, ह्मणून फार वेळ उत्कंठेनें वाट पहात राहिले. शेवटीं एक उंदीर उडी मारून बाहेर आला.

तात्पर्य.

कित्येक पुरुष अमुक करूं तमुक करूं अशा अनेक प्र-

कारें मोठीं कृत्यें करण्याविषयींचा आव घालितात; लोकही त्यांचा आव पाहून त्यांजवर फार भरंवसा ठेवितात. शेवटी त्यांच्या हातून जें खरोखरी घडतें त्यांत कांहींच हांशील नसतें.

गोष्ट ३८

मुंगी आणि माशी.

एके दिवशीं मुंगी आणि माशी यांची, आपआपल्या थोरपणाविषयीं मोठी कटकट झाली. माशी मुंगीस ल्हणाली:—“ अगे, माझ्या थोरपणाची तर कोणास भ्रांतिच नाही. पहा कीं, यज्ञयागादिक कर्मांमध्ये जे जे पदार्थ असतात, ते अगोदर मी चाखत्यें, नंतर देवांस प्राप्त होतात. देवळामध्ये उंच ठिकाण तें माझें. मी देवळांत असत्यें इतका वेळ कोणी असत नाही. मला राज्याच्या सभेंत जायास अडथळा नाही. मी राज्याच्या खांद्यावर बसत्यें. याप्रमाणें, मला जें जें पाहिजे तें मी श्रम केल्या वांचून खात्यें, पित्यें, आणि भोगित्यें. अशी जी मी, त्या माशी तूं रंक बरोवरी कशी बरें करिशील ? ” मुंगीनें तें मर्व ऐकून घेऊन तिला उत्तर केलें:—“ अगे, ऐकत्येस ? थोरथोरांच्या घरीं जाऊन जेवणें, त्यांत प्रतिष्ठा आहे खरी, पण बोलावणें असेल तर. तुला तर लोक हांकीत असतात, तरे तूं निलांजरेपणानें पानावरून उरत नाहीस. तूं राजसभेंत जाण्याच्या, आणि राजाच्या खांद्यावर बसण्याच्या गोष्टी मोठ्या वनांवरून सांगत्येस; परंतु मला पक्कें आठवतें कीं, एके दिवशीं मी दाणा घेऊन घगकडे जात असतां वाटेवर तुमच्यांतला एक गृहस्थ एका पदार्थावर बसून मिठक्या मारीत होता, त्या पदार्थाचें नांवही तोंडीं उच्चारयास कंटाळा येतो. आतां तूं ल्हणत्येस कीं, मी देवळांत फार वेळ असत्यें. त्याचें कारण मी तुला सांगत्यें; तुला घर ना दार, ना कांहीं उद्योग, ल्हणून तुझा वेळ जात नाही;—त्यामुळें तूं देवळांत राहून वेळ घालवित्येस. तूं आत्मासागिवा श्रम करून दाण्याचा संग्रह

करीत नहींस, हणूनच तुला थंडीच्या दिवशीं उपाशीं मगवे लागते; आणि आही उद्योग करितो हणून त्या दिवसांमध्ये खाऊन पिऊन उद्याच्या घरांत सुखी असतो.

तात्पर्य.

ज्यास जें स्वभावतः प्राप्त होतें, त्याच्या योगें त्याची योग्यता कमी किंवा जास्ती होतें असें नाही. तर जो उद्योग करून पुष्कळ गोष्टी संपादन करितो तोच मनुष्य थोर हणवा. जो आपण मिळविलेल्याच संपत्तीचें सुख घेतो, ज्यास आळसाचा कंटाळा, अशा पुरुषास थोर पदवी नसली तरी तो थोर व सर्वान्य होय.

गोष्ट १९

पाण्यांत पहाणारी सांवरी.

कोणी एक सांवरी नदीवर पाणी पीत होती. ती पाण्यांत प्रतिबिंबलेलें आपलें रूप पाहून फार समाधान पावली. मग पायांपा-

सून मस्तकापर्यंत निरनिगळे आपले अवयव न्याहाळून लक्षण्ये:-
 “आहाहा! माझ्या मस्तकावरील शिंगांचा सांगड किती सुंदर आहे ! त्याणें माझे तोंड किती शोभिवंत केले आहे ! माझे विशाल नेत्र कमळास लाजवितात ! माझे आंग मऊ फुलासारखें ! असेच जर माझे हे पाय सुंदर असते, तर मी कोणास गणित्यें ना. परंतु काय करूं ? याणीं मला लाज आणिली. हे बारीक आंगळ दिसतात; त्यापेक्षां अगदींच नसते तरी बरे होते.” अशी ती खंती करित आहे, तंव, तेथें एक सिंह आला व तिजवर उडी द्याकण्यासाठीं आंग चोरून लुपून राहिला. इतक्यांत त्याची चाऊल समजतांच ती तेथून पळाली; तिचे मागें तोही लगट करित गेला. तेव्हां ती त्याच्या हातून लवकर निघून जावें लक्षणून, आडवाटेनें जाऊं लागली तों झाडींत शिंगें गुंतून अडकून पडली. तें पाहून, पाठीवर तो होताच, त्याणें तीस धरिलें. त्या समयीं, ती भनांत लक्षण्ये:- “हायहाय! **कटकटा** जे पाय मला वाईट वाटत होते त्याणीं तर संकटांतून माझी निभावणी केली; परंतु ज्या शिंगांचा मी गर्व वहात होत्यें तींच मला बद्धक झालीं.

तात्पर्य.

शोभेपेक्षां उपयोगाकडे विशेष लक्ष पांचविलें पाहिजे.

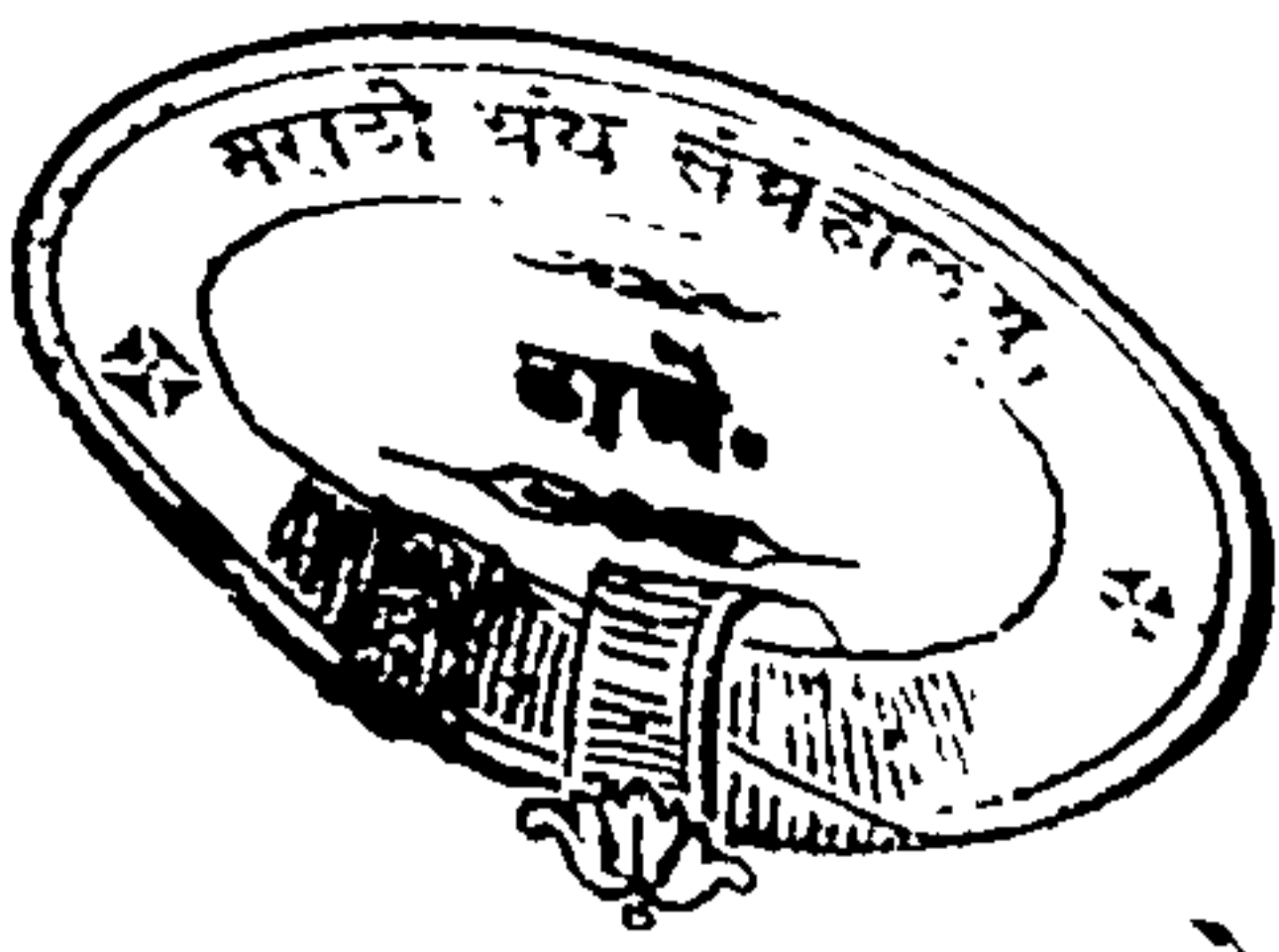
गोष्ठ २०

दुखणाईत घार.

एका घारीचा पुत्र पुष्कळ दिवस दुखिण्यांत पडून फार पिडला. त्या समयी त्यास आपलीं पूर्व कर्मे आठवून मोठें भय उत्पन्न झालें. तेव्हां तो मातेस ह्मणतो:—“ आई, कांहीं तरी व्रतें, उपोषणें, देवभक्ति, करून देवापाशीं मला आरोग्य माग. ” आई त्यास उत्तर करित्ये:—“ बाबा, देव तुला आरोग्य करील याचा भवंसा मला दिसत नाहीं. जो तूं जन्मभर हिंसाच करीत आला आहेस, ज्या तूं देवास अर्पण केलेलेही पदार्थ हरण करण्याविषयीं मागें पुढें पाहिलें नाहींस, आणि ज्या तुला त्या कर्माचा कधींही पश्चात्ताप झाला नाहीं, त्या तुझ्या आरोग्याविषयीं मीही देवाकडे कोणत्या तोंडानें प्रार्थना करूं ? ”

तात्पर्य.

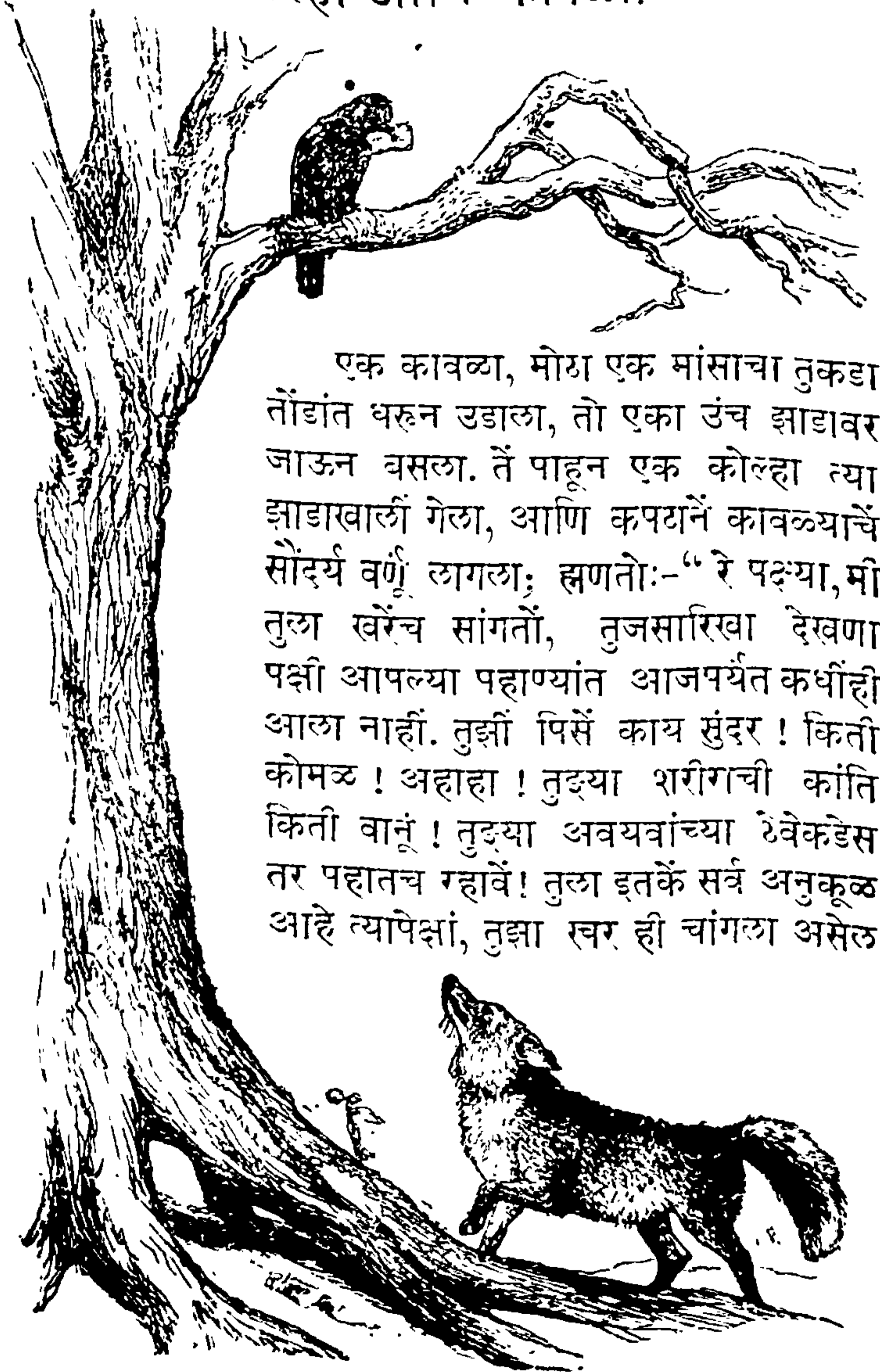
मजपासून पुष्कळ दुष्कर्मे घडलीं आहेत, आतां माझी गत काय होईल, अशा विचारांत पडून मरत्येवेळीं जें महाभय प्राप्त होणार, तें लक्षांत ठेवून आजच कां सावध होऊं नये ? अशक्तता आली आणि पुढें पाप करायास शक्ति राहिली नाहीं ह्मणून झाला जो पश्चात्ताप, तो त्याचा खरा पश्चात्ताप नव्हे. खऱ्या पश्चात्तापावांचून ईश्वर क्षमा करीत नाहीं; कांकीं असल्या पातक्याची क्षमा करून देवानें पापाची वृद्धि कशी करावी ? यासाठीं, जो आपला शेवट सुखानें व्हावा असें इच्छितो, त्याणें पूर्वींच सावध होऊन पापापासून हात आटोपावा.

(२४)

गोष्ट २१

कोल्हा आणि कावळा.

एक कावळा, मोठा एक मांसाचा तुकडा तोंडांत धरून उडाला, तो एका उंच झाडावर जाऊन बसला. तें पाहून एक कोल्हा त्या झाडाखाली गेला, आणि कपटानें कावळ्याचे सौंदर्य वर्णू लागला; म्हणतो:- “ रे पक्ष्या, मी तुला खरेंच सांगतो, तुजसारखा देखणा पक्षी आपल्या पहाण्यांत आजपर्यंत कधीही आला नाही. तुझी पिसें काय सुंदर ! किती कोमळ ! अहाहा ! तुझ्या शरीराची कांति किती वानूं ! तुझ्या अवयवांच्या ठेवेकडेस तर पहातच रहावे ! तुला इतकें सर्व अनुकूल आहे त्यापेक्षां, तुझा खर ही चांगला असेल

असें मला वाटतें. तो जर गोड असला तर मग तुझी बरोबरी कोण करणार आहे ?” कावळा ती प्रशंसा ऐकून आपण कोण हें विसरला; आणि आपल्या ठायीं कांहीं नटून मुरडून विचार करितो कीं, यास आपल्या स्वराविषयीं भ्रांति आहे तितकी फेडून टाकावी. असें मनांत आणून त्याणें गायनास आरंभ केला; तो करितांच, तोंडांत आमिषाचा तुकडा होता तो ग्वाळीं पडला, तो घेऊन कोल्हा त्याच्या वेडेपणाम हसत मार्गस्थ झाला.

तात्पर्य.

प्रशंसेस भुलतो तो फसतो, असें जाणूनही तीस भुलत नाहीत असे पुरुष विरळा. ज्यास प्रशंसा नीट करितां येत नाहीं, त्याची ती एकादे वेळेस फुकट जाईल; परंतु जर करणाग कुशळ आहे तर, तो मोठ्या सावध मनुष्याचें ही मन हरण करितो. तें असें कीं, जे प्रशंसेच्या हातीं सांपडत नाहीत, त्यांचा तितकाच गुण, प्रशंसा करणारानें वर्णिला पुरे, झणजे ते विरघळले. झणून हा प्रशंसापाश चुकवायास, यावांचून दुसरा उपाय दिसत नाहीं, कीं आपल्या गुणांचा परीक्षक आपण व्हावें; दुसऱ्याच्या झणण्यावर अगदीं जाऊं नये. जर आपण आपली परीक्षा नीट केली, तर आपली योग्यता दुसऱ्यानें काय सांगायची आहे? अहो, प्राणिमात्राची आपणावर प्रीति इतकी असत्ये कीं, आपणाहून दुसऱ्यास थोर झणावें हें कोणी इच्छित नाहीं; तसेंच एकाची योग्यता दुसऱ्यास वास्तविकपणें समजत नाहीं. यासाठीं जो प्रशंसा करितो, त्याच्या पोटीं कांहीं तरी स्वार्थ आहे असें समजावें.

गोष्ट २२

पोट आणि अवयव.

कोणा एका काळीं हात, पाय, इत्यादिक अवयवांनीं विचार

केला कीं:—“आपण मोठा श्रम करून मिळवावे आणि या पो-
यने गिकामें बसून खावे, हें कां? तर आजपर्यंत जें झालें तें
झालें, याउपर याणें स्वयें उद्योग करून आपलें पोषण करावे,
आह्मांस याची गरज नाही. ” असें ह्मणून सर्वांनीं आणा वा-
हिल्या. हात ह्मणाले, “आह्मी जर अतःपर याकरितां एक बोट
हालवूं, तर आमचीं सर्व बोटें तुडून पडोत.” तोंड ह्मणालें, “मी
शपथ करितों, जर मी याकरितां एक घांस घेईन तर मला किडे
पडोत.” दांत ह्मणाले, “जर याकरितां आह्मी घांस चावूं, तर
आमचें निसंतान होऊ. ” याप्रमाणें शपथा घेऊन निश्चय के-
ला, तो सर्वास मोठ्या निकरानें राखणें प्राप्त झाला. शेवटें अशी
अवस्था झाली कीं, सर्व अवयव सुकून गेले; अस्थि आणि चर्म
मात्र शेष राहिलीं. त्या समयीं सर्वांचे डोळे उघडले आणि त्यांस
वाटलें कीं:—आपण गोष्टवाडिट केली. पोयवांचून आपला परिणाम
नाहीं. नें स्वयें उद्योग करित नाहीं खरें; परंतु जितकें आपल्या यो-
गानें त्याचें पोषण, तितकेंच त्याच्या योगानें आपलें पोषण होतें.

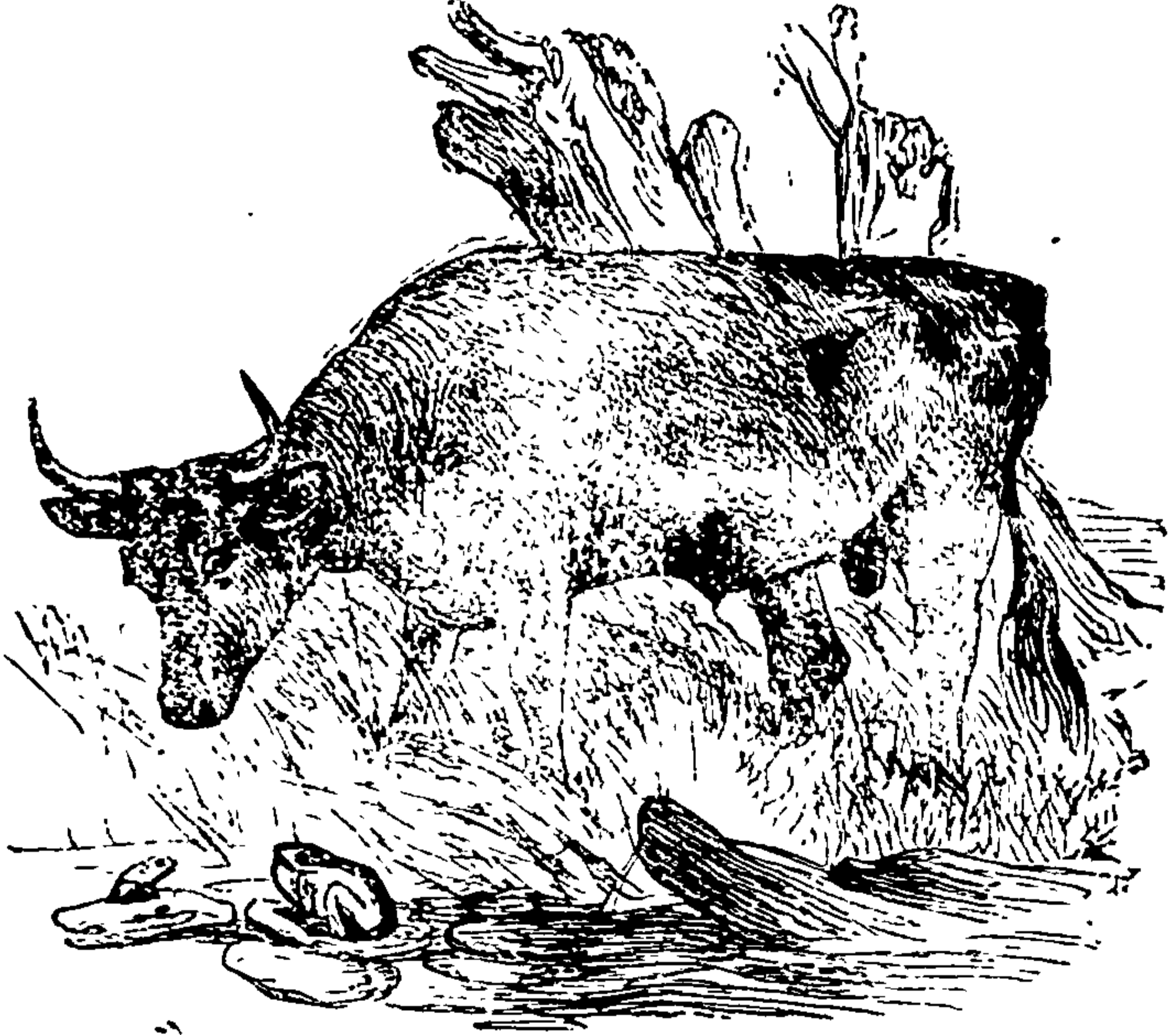
तात्पर्य.

कोणे समयीं एका राजधानींत असें झालें कीं, बहुकाळ यु-
द्ध प्रसंगामुळें, सरकारांत द्रव्याचा तोटा पडून राजा आपल्या प्र-
जेपार्शीं वारंवार पट्टी मागत गेला. त्या उपद्रवास कंटाळून सर्व
प्रजा नगराबाहेर निघून गेल्या. तेथें सर्वांनीं एक कट केला
कीं:—“आपण स्वपावे आणि सरकारानें आयतें खावे हें कां? तर
अतःपर आपण सरकारास कांहीं देऊ नये.” असा त्यांचा नि-
ग्रह पाहून राज्यानें आपला प्रधान त्यांजकडे पाठविला. त्याणें
त्यांस ही पोटा आणि अवयव यांची गोष्ट सांगितली. तीं एकतांच
ते राज्यास अनुकूल झाले, आणि राजा प्रजा उभयतांही सुखी
झालीं. सारांश कीं, आपण सरकारास द्रव्य दिलें नाही, तर
त्याचा स्वर्च सहजच आटोपला; तें झालें असतां चोरावे उठून
दिवमास दगडे पडतील; कोण कोणाचें ऐकणार नाही; आणि

पुंडावें मातून राजा आणि प्रजा या दोघांचाही एकदांच नाश होईल.

गोष्ट २३

बैल आणि बेडूक.

एक बैल कुरणांत चरत असतां, तथें लहान लहान बेडूक खेळत होते. त्यांतील एक बेडूक बैलाच्या पायांखालीं चेंपून मरण पावला. तें वर्तमान दुसऱ्या बेडकांनीं घरीं जाऊन आपल्या आईस सांगितलें, “आई, इतका मोठा प्राणी आम्ही कधींही पाहिला नव्हता.” तें ऐकून बेडकीण आपलें पोट पुष्कळ फुगवून त्यांस बोलते, “काय तो इतका मोठा आहे ?” ते झणाले, “आई याहून अतिशय मोठा आहे.” पुनः अंमळ अधिक पोट फुगवून ती बोलली, “इतका आहे ?” ते झणाले, “आई, तूं पोट फुटपर्यंत फुगलीस तथापि त्याच्या बरोबरीस पा-

वणार नाहीस.” तें ऐकून गर्वानें ती आणखीही फुगू लागली अमतां पोढ फुटून मृत्यु पावली.

तात्पर्य.

दुर्बळानें आपलें सामर्थ्य पाहून वर्तन करवें; श्रीमंताची दगेदगे करग्यास इच्छीलें, तर बेडकिणीसारखा नाश पावेल.

गोष्ट २४

हिमवायु आणि सूर्य.

एके समयीं हिमवायु आणि सूर्य दोघे भांडूं लागले. वायु ह्मणे माझी शक्ति अधिक; सूर्य ह्मणे माझी. इतक्यांत एक वाटसरू घोंगडी पांघरून तिकडून जात होता. त्यास पाहून उभयतांनीं तोड काढली कीं, जो याच्या आंगावरून घोंगडी उडवील तो श्रेष्ठ. त्या समयीं पहिल्यानें हिमवायु पुढें सरसावला. तो घोंगडी उडवावी ह्मणून जंव जंव मोठ्यानें वाहूं लागला, तंव तंव वाटसरूनें ती अधिकाधिक आंगास लपेटिली. शेवटीं वायु थकला. मग सूर्य पुढें झाला. त्याणें मुळीं असें केले कीं, आकाशांत जीं थंडीचीं अन्नं पसरलीं होती तीं वितळवून, थंडीस पळविलें. मग हळूच आपले उष्ण किरण, त्या वाटसरूच्या आंगावर योजिले. तेणेंकरून तो कांहीं वेळानें, उबान्यानें विव्हळ होऊन घावरा झाला; त्या समयीं त्याणें आंगावरील घोंगडी टाकिली, आणि जवळच्या राईत जाऊन शीतळ छायेस बसला.

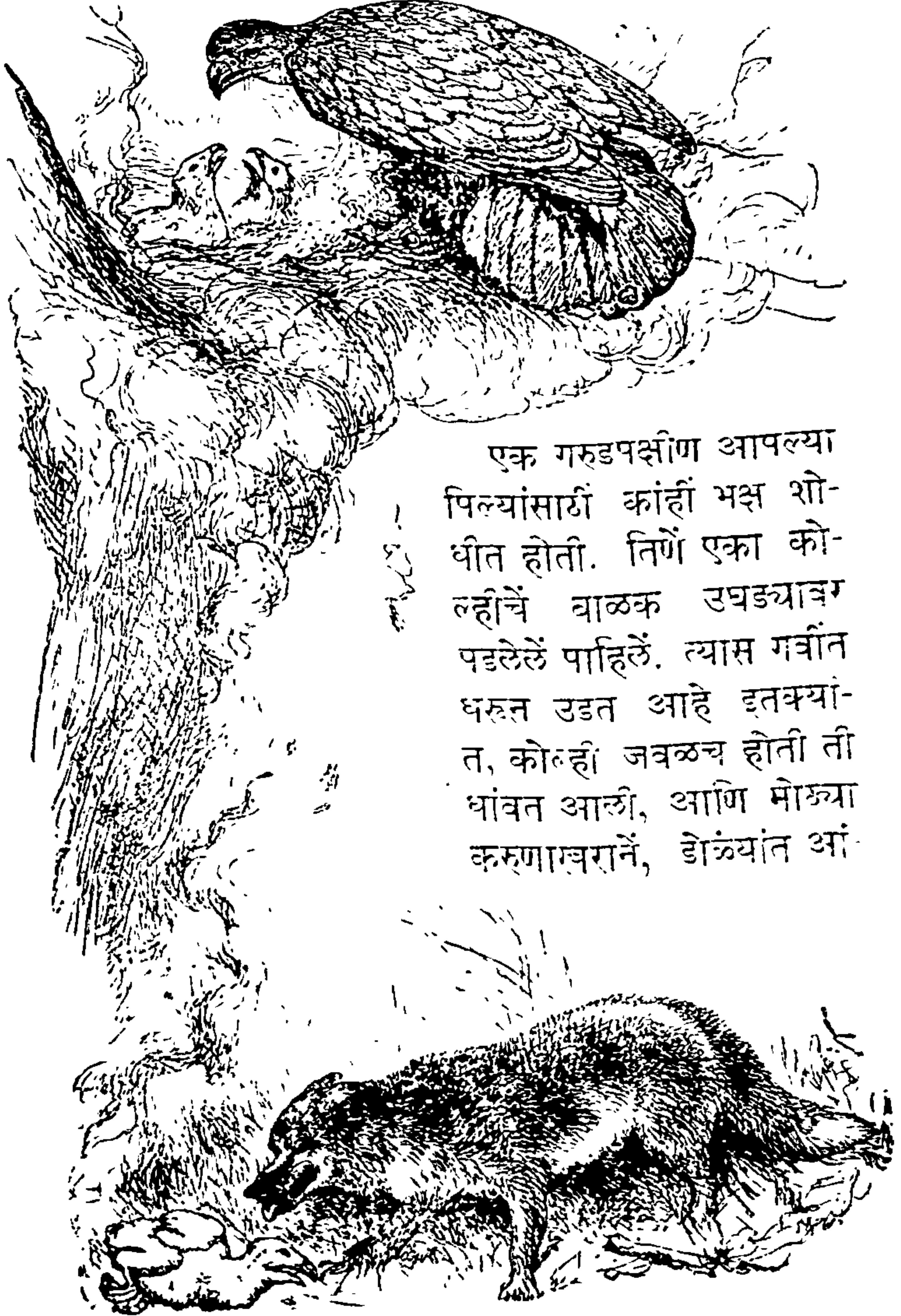
तात्पर्य.

गोड शब्दांनीं जसें काम होतें तसें दळजोरीनें होत नाहीं. अमलाच्या जोरानें कठोर शब्दांनीं आपलें काम कोणा एकास करवयास सांगितलें असतां तें न करण्याविषयीं त्याच्या मनांत हट्ट उत्पन्न होतो; परंतु मंजुळ भाषणानें त्याची विनवणी केली ह्मणजे त्याचें अंतःकरण सहज वळून तो तें करण्याविषयीं तत्काळ प्रवृत्त होतो.

(२९)

गोष्ठ २५

गरुडपक्षीण आणि कोल्हा

एक गरुडपक्षीण आपल्या पिल्यांसाठी कांहीं भक्ष शोधित होती. तिणें एका कोल्हाचें वाळक उघड्यावर पडलेलें पाहिलें. त्यास गर्वांत धरून उडत आहे इतक्यांत, कोल्हा जवळच होती ती धांवत आली, आणि मोठ्या करुणावरानें, डोळ्यांत आं-

सर्वे आगून ती तिची काकळूत करित्ये:- “पक्षीणचाई, मी दीन, मजवर द्या करा; माझे एकुलते एक लाडके बाळक नेऊन मला उघडी करूं नका; हे माझे बाळक मला दिल्याने तुम्ही मला बाळाची भीक घातलीशी होईल. ” गरुडपक्षीण निर्दय; तिणें मनांत आणिलें कीं, आपला घरकोंडा उंच झाडावर आहे, तेथें ही कोल्ही आपणास काय उपद्रव करूं शकणार आहे ? मग तिणें तिच्या प्रार्थनेस कान न देतां बाळक आपल्या घरच्यांत नेऊन तें आपण व पिलीं मिळून यथेष्ट भक्षिलें. त्या समयीं कोल्ही रागानें वेडी झाली, आणि सूड कसा उगवावा ह्मणून इकडे तिकडे पहात्ये आहे, तंव त्या दिवशीं जवळच्या खलाटींत गांवकरी यांणीं गांवदेवतेकरितां होम केला होता, त्याची आग तिच्या दृष्टीस पडली. तेथून ती एक विस्तवाचें कोलीत घेऊन, गरुडपक्षीणीचा घरकोंडा ज्या झाडावर होता तेथें आली, आणि आशींपाशींहून काटक्या मिळवून आगून तिणें त्या झाडास आग लाविली. मग वाऱ्याच्या योगें तो वृक्ष तत्काळ पेटला, आणि गरुडपक्षीणीचीं पिलें पंख न फुटल्यामुळें उडून जाण्यास असमर्थ होतीं, म्हणून घरच्यांतच होरपळून मरून त्या वृक्षाच्या बुडीं पडलीं. तीं त्या गरुडपक्षीणीच्या देखतां त्या कोल्हीनें पटापट उचलून गट्ट केलीं.

तात्पर्य.

द्रव्यानें किंवा अधिकारानें आपण बळिष्ठ आहों या भ्रंवशावर कोणाचाही घात करूं नये. आपण मोठ्या आश्रयास आहों, आणि ज्याचा घात करितों तो केवळ दुर्बळ आहे, ह्मणून आपणास उपद्रव करूं पोंचणार नाही, असें सर्वथा मनांत आणूं नये. तो कितीही लहान मनुष्य असला, तथापि कोणत्या वेळेस, कोणत्या जागीं, कोणत्या युक्तीनें वेर उगवील, हे कळत नाही.

गोष्ठ २६

ब्रह्मदेव आणि उंट.

एके समयां उंटानें ब्रह्मदेवाची फार काकळुतीनें प्रार्थना केली:-“ देवा, जशीं बैल आदिकरून सर्व पशूंस त्वां शिंगें दिलीं आहेत, तशीं मला कां बरें तूं देत नाहीस ? तेणें करून मी शत्रू-पासून आपलें संरक्षण करीन. ” आणि ह्मणाला, “ देवानें एवढी माझी विनंति ऐकावीच. ” त्यास ब्रह्मदेव बोलला:- “ रे मूर्खा, तुला दिलें आहे तें मीं विचार करूनच दिलें आहे; त्यांत तूं संतुष्ट असावेंस. तसा नसून, मीं दुसऱ्यास दिलें आहे तें पुढें करून तसें मागतोस; त्यास तुला या तुझ्या धट्टपणाचें पारिपत्य इतकेंच करितों कीं, तुझे कान जे लांब आहेत ते आंखूड होतील, आणि तूं आजपासून काबाड वहाशील. ”

तात्पर्य.

या विश्वामध्यें भगवंतानें ज्यास जें नेमून दिलें आहे, तें नीट आहे. तें अन्यथा करावें ह्मणून जे उद्योग करितात, ते अल्पदृष्टि, वेडे ह्मणावे. अशांचा उद्योग व्यर्थ जातो इतकेंच नाही; तर तो व्यर्थ जाऊन, ते उलटे दुःखी होतात.

गोष्ठ २७

दोन भांडी.

एक मातीचें, आणि एक पितळेचें, अशीं दोन भांडीं, कोणी एका नदीच्या तीरीं ठेविलीं होतीं. तीं वरून पूर येऊन वहात चाललीं. त्या समयां मातीच्या भांड्यास चिंता पडली कीं, “ कदाचित् मी पितळेच्यावर आपटलों तर फुटून जाईन. ” त्यास कधीं पाहून पितळेचें भांडें ह्मणूं लागलें; “ रे, तूं भिऊं नको, तुला मी सां-

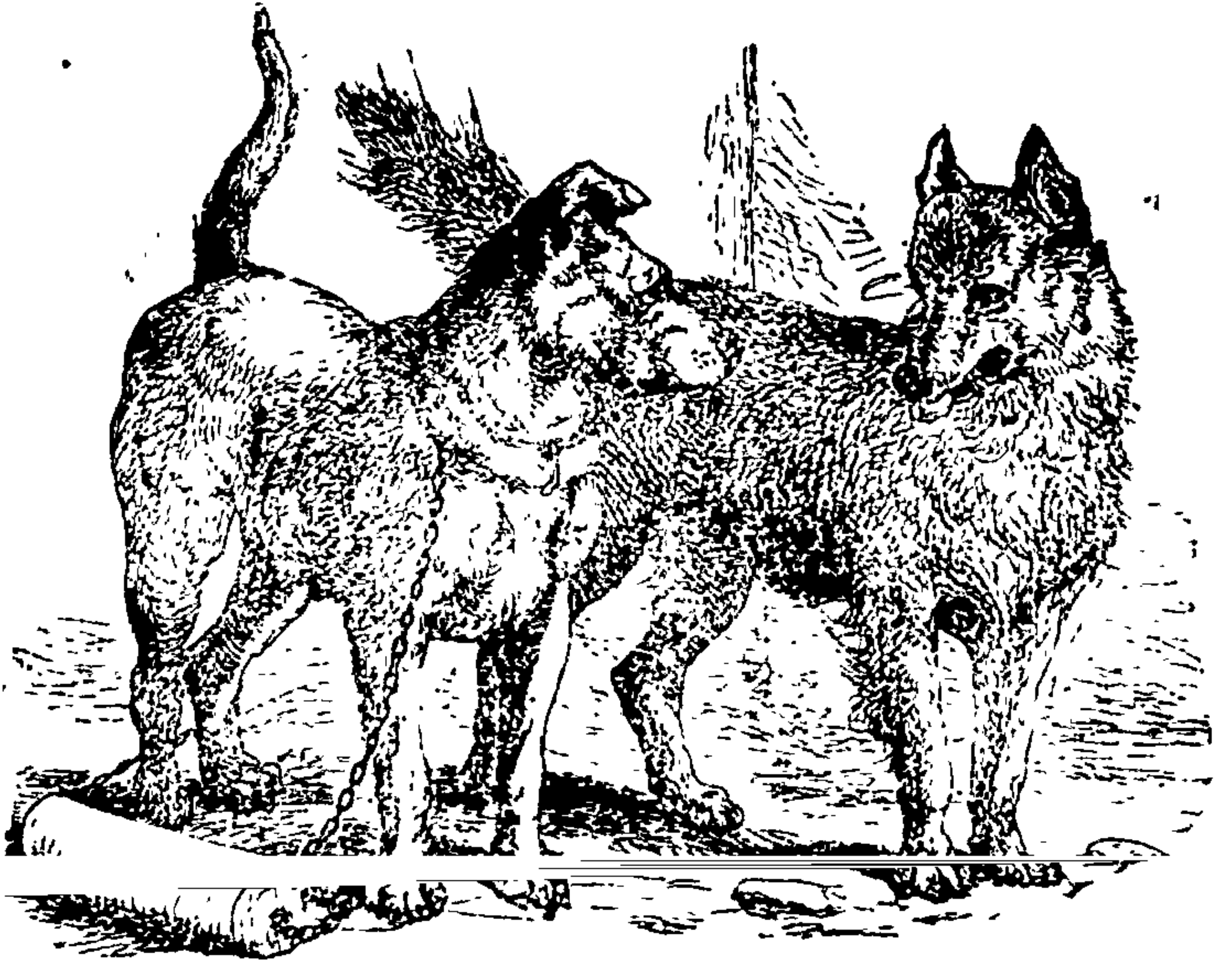
भाळीन.” मातीचें झणालें, “ बाबा, तूं जंतू दुख्खच बोल, मला तुजपासून भय फार आहे; कांकीं, मी तुजवर आपटलों किंवा तूं मजवर आपटलास, तथापि नाश माझाच होणार.”

तात्पर्य.

गरिबास श्रीमंताची सोयरीक किंवा संगत, विपत्तींत पाडित्ये. श्रीमंताच्या शेजारीं असतां, हा भांडो, कीं तो भांडो, दो-होंकडूनही नाश गरिबाचाच होतो.

गांठ २८

१ कुतग आणि लांडगा

कोणी एक लांडगा बहुत दिवस उपास पडून रोडला होता. तो भक्षाकरितां फिरत असतां चांदण्यागत्रीस एका कुळंब्याच्या वाड्यापाशीं आला. आंत शिरला तो तेथें त्याणें एक पोसलेला कुत्रा पाहिला. त्याचें त्याचे आगत स्वागत झाल्यावर

लांडगा कुठ्यास पुसतो:—“ रे, तूं फार चांगला दिसतोस; मी खरेंच सांगतो कों, तुझ्याप्रमाणें पुष्ट आणि देखणा आपण आजपर्यंत कोणीही पाहिला नाही; तर सांग बरें याचें कारण काय तें ? रे, मी तुझ्यापेक्षां पन्नास वांट्यांनीं अधिक उद्योग करीत असेन; इतकें करून ही मला पोटभर खायाला मिळत नाही. ” कुत्रा ह्मणतो, “ रे, मी करितों तसें तूं करिशील तर तूंही मजसारखा सुखी होशील. ” लांडगा पुसतो, “ तूं काय करीत असतोस ? ” कुत्रा ह्मणतो, “ दुसरें कांहीं नाही, धन्याच्या दागपुढें रात्रीची चौकी करून मी चोरांस येऊं देत नाही. ” लांडगा ह्मणाला:—“ तें मी मनापामून करीन गड्या; अरे, जो मी रानांत भटकत फिरून हीं पाऊंस सोसतो, त्या मला घराच्या द्याथेखालीं वसून पोटभर अन्न मिळाल्यास दुसरें काय पाहिजे ? ” या प्रमाणें तें उभयतां गोष्टी करीत होते, इतक्यांत कुठ्याच्या गळ्यास दोरीचा किरकोचा पडला होता त्यावर लांडगाची दृष्टि गेली, तेव्हां तो त्यास पुसतो, “ गड्या, हें तुझ्या गळ्यास काय रे दिसतें ? ” कुत्रा बोलला, “ अं:; तें कांहीं नाही. ” लांडगा ह्मणाला, “ नाही पण मला तर कळूं देशील काय तें ? ” कुत्रा सांगतो:—“ रे, मी अंमळ द्वाद आहें, लोकांस चावतो, ह्मणून, आणि मी दिवसास निजलों ह्मणजे रात्रीस चौकी चांगली करीन, ह्मणून माझा धनी मला दिवसास दोरीनें बांधीत असतो, परंतु इकडे दिवस मावळला रे मावळला, ह्मणजे त्याणें मला सोडिलें; मग मी राजां, पाहिजे तिकडे फिरावें. माझ्या खाण्यापिण्याविषयीं तर, माझा धनी आपल्या हातीं मला उष्टीं चारितो, तशींच अवधीं घरचीं माणसेंही माझी माया करितात, पात्रावर भाकर तुकडा उरेल तो मजवांचून दुसऱ्या कोणास टाकीत नाहीत. आतां पहा बरें कों, मजसारखें करिशील तर तूं किती सुखी होशील ? ” तें ऐकतांच लांडगा मागल्या पार्यां पळत सुटला, त्यास कुत्रा हाक मा-

रितो, “ रे ये रे ये, पळतोस कां तें साग ? ” लांडगा दुरुतच उत्तर करितो:- “ नको रे वावा मला तें सुग्न; तें तुझे तुला अक्षयी असो, मजबरोबर स्वतंत्रपणाची गोष्ट असेल तर कर; तुझ्यासारखें बांधून ठेवून मला कोणी राजा केला तरी नको. ”

तात्पर्य.

स्वतंत्रपणा असून गरीबीही चांगली परंतु परतंत्रपणा असून मोठे पदवीही चांगली नव्हे. जो पराधीन झाला त्याचा सुज्ञपणा, थोरपणा, धैर्य, तसेंच दुसरेही थोर थोर सद्गुण, त्याच्या उपयोगी नाहीत. त्यास धन्याच्या सूत्रानें वागणें प्राप्त आहे, आणि धनी सांगेल तें नीच कर्मही करणें आवश्यक आहे.

गोष्ट २९.

मोर आणि बगळा.

एके समयीं मोरानें बगळ्यास पाहून आपला पिसारा उभा केला; आणि हा कोणी तुच्छ प्राणी आहे, असें मनांत आणून, त्यापुढें आपल्या सोनेरी रंगाच्या पिसांची शोभा दाखवूं लागला. त्याचा गर्व उतरावा ह्मणून बगळा त्यास ह्मणतो:— “ अरे, जर सुंदर पिसांवरच थोरपणाचें प्रमाण आहे, तर तुझां मोरांची जात थोर खरी; पण मला असें वाटतें कीं, भुईवर चालून मलांचें खेळणें जें व्हावें, त्यापेक्षां आकाशां फिरावयास समर्थ असावें, यांत थोरपणा अधिक आहे. ”

तात्पर्य.

आपणांत एकादा गुण आहे, तो दुसऱ्यामध्ये नसला ह्मणून त्यास तुच्छ लेखावें, अथवा दुखवावें, असें जर असलें तर दुसऱ्यामध्ये जो गुण आहे तो आपणांत नाही, ह्मणून त्याणेंही आपणास तुच्छ कां मानूं नये ? सर्व गुण संपन्न कोणी असत नाही; यास्तव कोणी कोणास हलकें लेखावें ही मूर्ख समजूत.

वर सांगितलेल्या गोष्टींत, मोरानें आपणास बाहेरच्या शोभेवरून मोठेपणा मानिला; त्यास, सुज्ञ आहेत ते बाहेरच्या भूषणाचा लेखा करीत नाहींत. जीं मुलें, जे अज्ञान लोक आहेत, त्यांस मात्र बाह्यरंग मोह पाडूं शकतो; परंतु शहाणे आहेत ते आंतल्या गुणां-वर पुरुषाचें मोल करितात. ज्या पुरुषांच्या अंतरीं सदासना, ज्यां-मध्ये लीनता दिसत्ये, अशा पुरुषांस ते थोर ह्मणतात. शालजो-डी, जरीचीं पांघुरणें, रत्नाचे अलंकार, यांत कांहीं थोरी अस-ली तर, त्याचें त्या वस्तूच्या करणारास भूषण; त्यांत आंगावर घेणारास काय आहे? तात्पर्य इतकें कीं, जे पुरुष, शालजोडी आदिकरून वस्तूंच्या योगानें आपल्याकडे संभावितपणा ओढून आणितात, ते आपणास ठकवितात असें समजावें.

गोष्ट ३०

मनुष्य आणि सिंह.

एका रानकऱ्याची एके दिवशीं सिंहशीं गांठ पडली, तेव्हां फार वेळ उभयतांचें बोलणें झालें. तें एकाचें एकास बहुत करून मानतच गेलें. शेवटीं मनुष्य श्रेष्ठ कीं सिंह श्रेष्ठ यावर गोष्ट निघाली. तेव्हां दोघे भांडूं लागले. मनुष्यास आपलें बोलणें प्रतिपादावयास कांहीं सुचेना तेव्हां त्याणें त्याच ठिकाणीं सिंहास दोन बाहुलीं दाखविलीं. तीं एका संगमरवरी दगडा-च्या चवथऱ्यावर बसविलीं होतीं, आणि त्यांत असें दर्शविलें होतें कीं, सिंहाच्या केंसल्या वरून मनुष्य त्याजवर स्वार झाला आहे. तें पाहून सिंह बोलला: “ झालें, तुझें साधन इतकेंच? आतां माझें ऐक. ज्या पाथरवटानें हीं बाहुलीं केलीं तो मनुष्य होता; पाथरवट सिंह जर असता तर तूं एथें हेंच उलटें पाहतास.”

तात्पर्य.

पक्षपाती आहेत ते आपल्या कडच्या लोकांचीं वचनें प्रमाणें पुढें करून आपआपला खरेपणा दाखवीत असतात. ह्मणून

पक्षप्रतिपक्ष -दोन्ही ऐकिल्यावांचून एकाचा गोष्टीचा सिद्धांत होत नाही.

गोष्ट ३१

कोल्हा आणि द्राक्षें.

एक भुकेनें प्रीडित
असा कोल्हा फिरत फिरत
द्राक्षाच्या मांडवाखालीं आ-
ला. वरती पहातो तंव सुं-
दर पिकलेले द्राक्षांचे घोंस
लेंबत आहेत, परंतु मांडव
उंच यामुळें हातीं लागत
ना; ह्मणून उड्या मारून

मारून थकला. परंतु एकही द्राक्ष प्राप्त झालें नाही. शेवटीं अंमळ

दूर जाऊन द्राक्षांकडे पाहून म्हणतो, “ हीं द्राक्षें जो घेईल तो घेवो, मी तर हीं हिरवीं आंबट म्हणून सोडून जातो.”

तात्पर्य.

कित्येक पुरुष असे असतात कीं त्यांच्या हातीं एकादी चांगली वस्तु लागली नाही म्हणजे कांहीं तरी खोड ठेवून आपला हलकेपणा लपवितात.

गोष्ट ३२

वनदेव आणि वाटसरू.

कोणीएक वनदेव, हिवाळ्याच्या दिवसांत, अरण्यामध्ये फिरत होता; त्याच्या दृष्टीस एक वाटसरू पडला. तो थंडीनें अर्धमेला झाला आहे असें पाहून, वनदेवास दया आली; आणि तो त्यास म्हणूं लागला, “बाबा, या जवळच्या पर्वतांत माझी गुहा आहे, तेथें येशील तर मी तुझे हींव पळवीन.” मग ते उभयतां गुहेत जाऊन बसले. तेथें आगटी पेटविली होती, तिच्या योगानें मोठा उबारा झाला होता; तथापि तो वाटसरू, थंडीनें कुडकुडून, बोटें गारवटलीं होती तीं फुंकूं लागला. वनदेवानें त्यास पुसलें, “तूं असें कां करितोस?” तो म्हणाला, “हात थंड झाले आहेत त्यांस ऊब आणायासाठीं.” वनदेव मनुष्यांत वागणारा नव्हे. त्याणें तो त्या वाटसरूंत थंडास ऊन करण्याचा गुण पाहून, आश्चर्य केलें; आणि त्यास गुणी मनुष्य समजून, त्या पुढें कांहीं कंदमूळफळें शिजवून फराळास ठेविलीं. तीं फार ऊन होती म्हणून वाटसरू त्यांसही फुंकूं लागला. तेव्हां वनदेवानें पुनः त्यास विचारिलें, “रे, तूं हीं कां फुंकितोस ?” तो म्हणाला, “ऊन आहेत तीं थंड करायासाठीं.” तें ऐकून वनदेवास क्रोध आला. आणि तो त्या वाटसरूस बोलला,

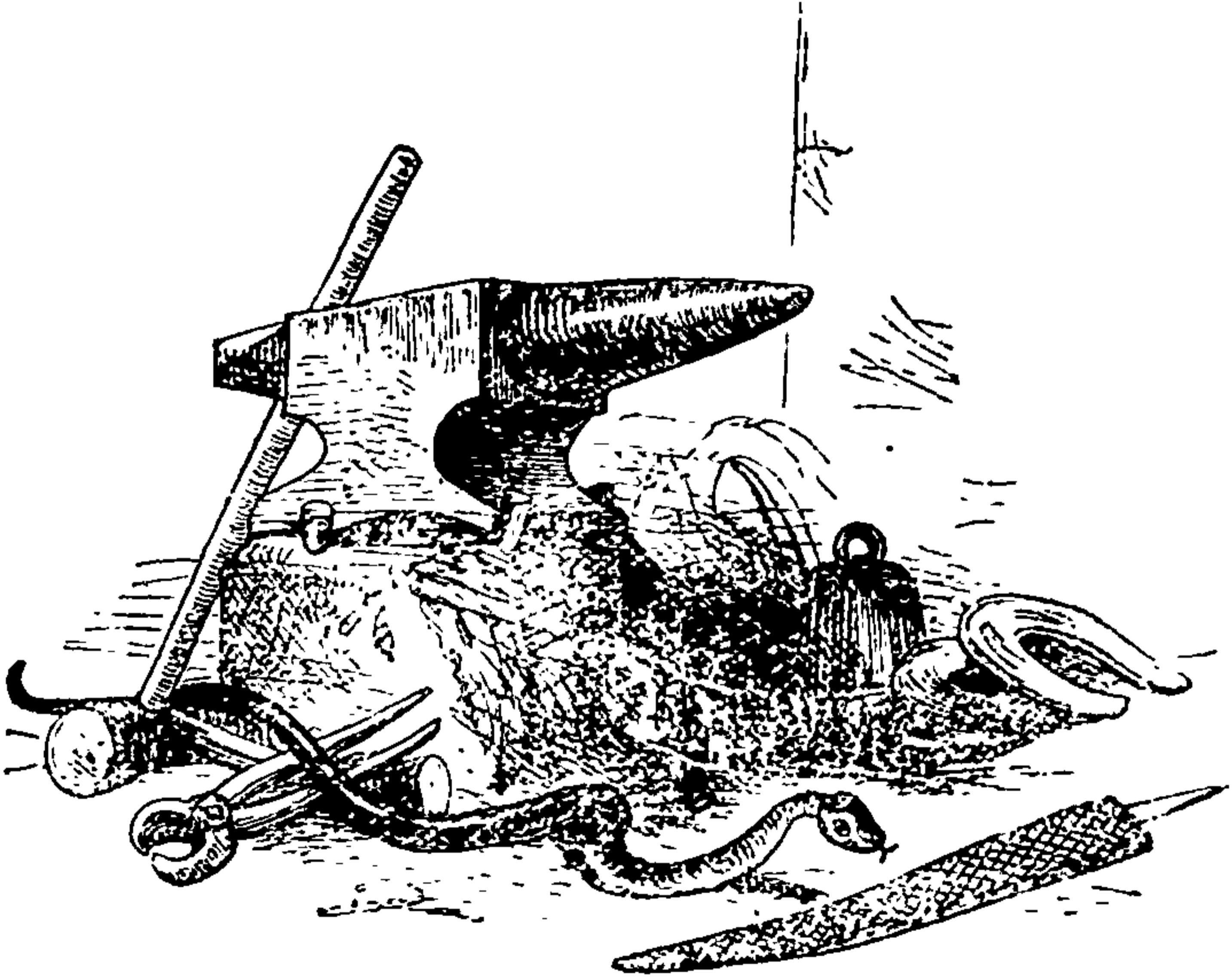
“रे, तुझ्यासारिखा दुर्गुणी, जो एकाच तोंडानें थंडास ऊन, आणि उनास थंड करणारा, त्याशीं मशीं संबंध नसावा.” असें लक्षण त्याणें त्या वाटसर्याचीं खवाटें धरून त्यास गृहेवाहेर झोंकून दिलें.

‘ तात्पर्यः

जे पुरुष एका तोंडानेंच, निंदा आणि स्तुति, असें विरुद्ध भाषण करितात, त्यांचा सज्जन कंटाळा करितात.

गोष्ट ३३

किरडूं आणि कानस.

एक किरडूं लोहाराच्या दुकानांत जाऊन कांहीं खावयाच्या पदार्थां करितां खालीं वर देहळीत होतें, तंव त्याणें एक कानस पाहिली. ती चावायास लागलें त्या समयीं कानस त्यास धिक्का-

रून बोलत्ये:-“मूर्खा तूं माझ्या वाटेस जाऊं नको. जी मी लोखंड आणि तिखें यांसही चावणार, त्या मला चावून तुझे दांत मात्र पडतील.”

तात्पर्य.

शत्रूंचें सामर्थ्य पाहून त्यास उपद्रव करणें तो करावा. ज्यास सर्व लोक मानितात, आणि ज्याचें ह्मळलेलें करितात, त्या-
• शीं विरोध केला असतां, तो आपल्याच नाशास कारण होईल. तशीच शहाणपणाच्या बळानें थोराची निंदा केली असतां आपलें मूर्खत्व मात्र दिसेल.

गोष्ट ३४

देव आणि गाडेकरी.

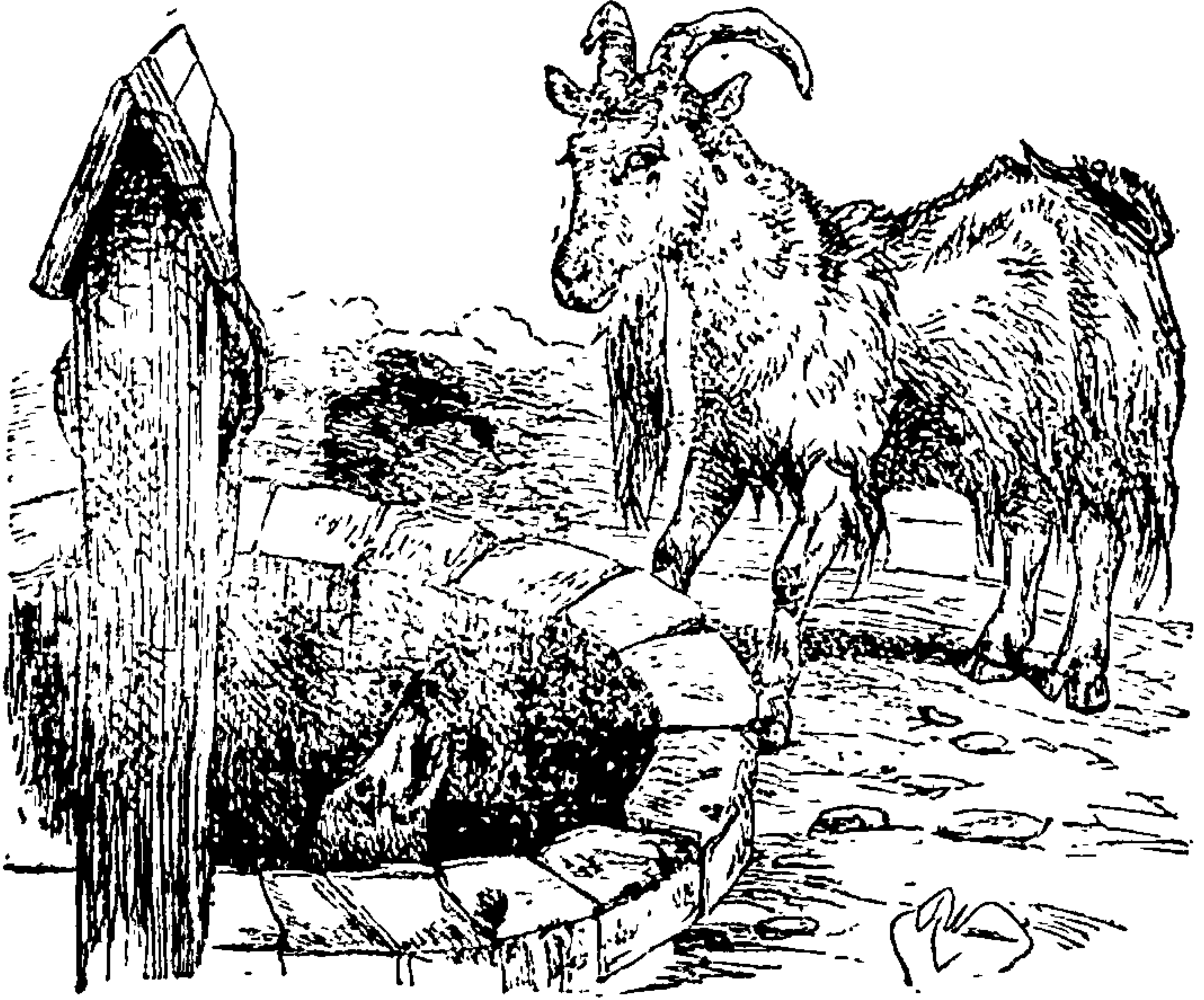
एक अडाणी गाडेकरी गाडा हाकून नेत होता, तो एका टायी चाकें चिखलांत रूनून अडकला; तेव्हां तीं बाहेर काढा-
यास बैलांचा उपाय चालेना. तें पाहून गाडेकरी याणें देवा-
चा धांवा आरंभिला, “हे देवा, मां दीन आहे, या संकटीं मला सहाय हो. ” तें कानीं पडतांच देवानें आकाशीं येऊन पाहिलें; तंव गाडेकरी उगाच वसून करुणा भाकितो आहे. तेव्हां त्यास ह्मणतो:—“रे मूर्खा, तूं आळशासारिखा स्वस्थ वसून राहूं नको. ऊठ आणि बैलांस चांगल्या काळ्या मार, चाकांस आपल्या खांद्याचा नेयवा दे, ह्मणजे मी तुला सहाय होईन. तुला माझे साहित्य पाहिजे तर असा उद्योग कर.” मग गाडे-
कऱ्यानें तसें करितांच गाडा चिखलांतून बाहेर निघाला.

तात्पर्य.

उद्योग करून जो देवाकडे साहाय्य मागतो, त्यासच तें प्राप्त होतें, निरुद्योग्यास होत नाहीं.

गोष्ठ ३५

कोल्हा आणि वकरा.

एक कोल्हा पाणी प्यावयाकरितां एका विहिरीवर गेला; तेव्हां तो आंत पडला. त्यागे बाहेर निघायाम फार वेळ यत्न केला; परंतु कांहीं सोय सांपडेना. इतक्यांत एक वकरा तेथें आला. त्याणें त्यास पुसलें, “ अरे, हें पाणी चांगलें आहे ? ” कोल्हा उत्तर करितो:—“ गड्या, चांगलें ह्मणून काय सांगूं ? हें अमृतासारखें गोड आहे. पितां पितां माझी इच्छा तृप्तच होत नाहीं आणि एथून जावें असें वाटत नाहीं. ” तें ऐकून बोकडानें आंत उडी टाकिली. त्याचीं शिंगें मोठीं होतीं त्यांजवर कोल्हानें तत्क्षणां पाय ठेविले, आणि उडी मारून विहिरीबाहेर निघून गेला. मग बोकड गचकळ्या खातां खातां मृत्यु पावला.

तात्पर्य.

लोक जें जें करितात, त्यांत आपआपला स्वार्थ पहात असतात. दुसऱ्याच्या हितासाठीं उद्योग करणारे असे पुरुष विरळा; उलटें आपला स्वार्थ साधण्याकरितां दुसऱ्याचा नाश करण्याविषयीं तयार असतात. ह्मणून जो कोणी कांहीं लाभ दाखवील त्या मनुष्याची सचवटी मुळीं पक्केपणीं समजल्यावांचून त्याच्या बोलण्यावर विश्वास ठेवूं नये.

गोष्ट ३६

मनुष्य आणि हंसी.

कोणा एका मनुष्यापार्शीं एक हंसी होती, ती नित्य एक एक सोन्याचें आडें घालीत असे. तें घेऊन त्या मनुष्याची आशा उणी व्हावी, ती अधिकच वाढती झाली. आणि त्यास वाटलें कीं जेथून अशीं आंडीं निघतात तें ठिकाण हातीं लागलें असतां, अपार धन एकदांच प्राप्त होईल. मग त्याणें त्या हंसीचें पोट चिरिलें, आणि पाहूं लागला तंव आंत कांहींच सांपडलें नाहीं; तेव्हां त्यास मोठा पश्चात्ताप मात्र झाला.

तात्पर्य.

ईश्वर ज्यास त्यागाभोगापुरतें यथास्थित देतो त्याणें धन संग्रह करणें, तर त्यांतच हात राखून करीत जावा. हें न करून जो अतिलोभ धरितो, आणि एकदांच श्रीमंत व्हावें ह्मणून एकाद्या मोठ्या कारस्थानास हात घालितो, त्याचा उद्योग निष्फळ होऊन मूळचें असतें तेंही जातें.

गाथा ३७

। लताशा कुत्रा.

एका कुत्र्यानें, पूर्वी, आपल्या ज्वानींत असतां पुष्कळ पा-
 र्धी करून धन्याचा लोभ संपादन केला. त्या समयां धन्यानें
 त्याचे मुके घेत असावें, त्यास कुत्र्याळीत बसावें, आणि त्यास
 चांगलें चांगलें खाणें द्यावें. मग वय झालें तेव्हां त्या कुत्र्याच्यानें
 तशी चाकरी होईनाशी झाली. असें असतांही, एके दिवशीं तो
 धन्या बरोबर पारधीस गेला तेथें बरोबरच्या कुत्र्यांपुढें जाऊन
 त्याणें एका हरणाची तंगडी धरिली; परंतु त्याच्या तोंडातील कि-
 च्येक दांत पडले होते, व राहिलेले हालत होते, म्हणून त्या-
 च्यानें ती चांगली धरवली नाहीं; आणि तें हरण हिसकाहिसक
 करून सुटून गेलें. तें पाहून धन्यास मोठा गग येऊन तो त्यास

बडवायास निघाला. त्यास कुत्रा ह्मणतो:—“ अरे अधमा! क्षणभर हात आयोप; मी तुझा जुना चाकर, याचा कांहीं विचार कर. अरे, मीं हरण धरायास मजकडून कांहीं आळस केला नाही, परंतु माझा उपाय नाही तेथें मीं काय करूं! या ह्या-तारपणीं मला तुझी चाकरी होत नाही, ह्मणून तुला क्रोध येतो; पण माझ्या मागल्या चाकरीकडे दृष्टि दे. ”

तात्पर्य.

बहुतकरून धनीलोकांची कृतघ्नता अशीच आढळत्ये; जंवपर्यंत आपण त्यांच्या उपयोगीं पडत आहों, तंवपर्यंत ते आपले; आपला उपयोग नाहीसा झाला ह्मणजे मग ते आपले नव्हत. कितीही आस्थेनें आपण पूर्वीं त्यांची चाकरी बजाविली असो तिजवर त्यांचें लक्ष पोंचत नाही.

गांठ ३८

उनाड बोकड.

एक उनाड बोकड स्वच्छंद फिरत असे. एके दिवशीं तो झैलास नांगरीं जुंपिलेला पाहून, त्यास लावून बोलतो:—“ रे, तूं आपल्या धन्यासार्थीं मानेवर जुंकड घेऊन, अष्टौप्रहर नांगर ओढितोस, यावरून मला असें दिसतें कीं, तूं कोणी कावाडी, हलका प्राणी आहेस, तुला पराधीनपणाच गोड वाटतो; नाहीतर तूं असें करितास ना. पहा मी कसा काळ घालवितों. मी माझ्या इच्छेस येईल तिकडे जातो, शीतळ छायेस बसतो, उडतो, नाचतो, वृषा लागत्ये तेव्हां निर्मळ झऱ्याचें पाणी पितों; आणि तुला मळकें पाणीही मिळयाची भ्रांत.” बेल तें ऐकून घेऊन खालच्या मानेनें उगाच आपलें काम करूं लागला. पुढें थोडक्याच दिवसांनीं, त्या गांवच्या देवाची यात्रा आली, त्या दिवशीं,

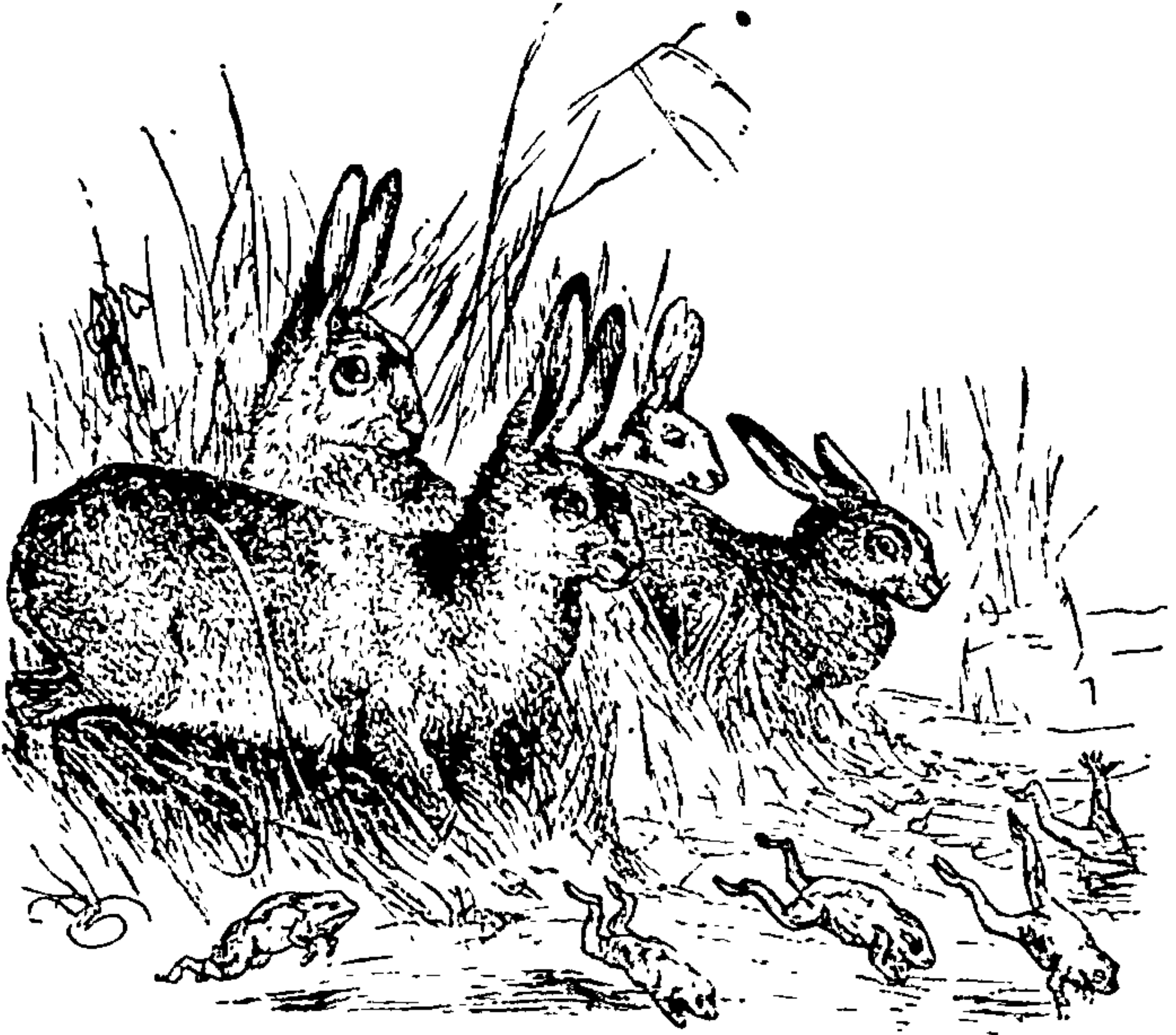
बोकडाच्या धन्यानें बोकडाच्या गळ्यांत फुलांच्या माळा घालून त्यास शृंगारून देवीस बळी द्यायाकरितां नेले, आणि त्याच्या मानेवर सुरी ठेविली आहे, त्या समर्या, तेथें तो बैल येऊन त्याच्या कानांत ह्मणतो:-“रे मूर्खा, तुझ्या स्वच्छंदमणाचा शेवट कसा झाला तो पाहिलास ना ? तुला आजपर्यंत जिवंत ठेविला होता तो इतक्यासार्थी बरें. तर तूं आतां मला सांग, तुझी अंवस्था चांगली की, माझी.”

तात्पर्य.

दुसरा विपत्तींत असतां त्यास दोळे मारणें, हें जो अधम, जो मूर्ख, जो उन्मत्त, त्याचें काम. हें काळचक्र सदा फिरतें आहे; कोणा समर्या एकाची विपत्ति दुसऱ्यास येऊं शकते; आणि याची संपत्ति त्यास जाऊं शकते. दुसरें, ज्या स्थितीमध्ये प्रथम उत्तम प्रकारचें वैभव मनुष्य भोगितो परंतु परिणामी मोठ्या दुःखांत पडतो त्या स्थितीपेक्षां तें वैभवही चढीं आणि तें दुःखही नाही अशी स्थिति बरी.

गोष्ट ३९

ससे आणि बेडूक.

एके समयीं प्रचंड वारा सुटून संपूर्ण झाडे डोलूं लागलीं; भुईवरील पातेरा उडूं लागला; आणि धुळीनें दिशा धुंद झाल्या. तें पाहून एका कुपणांत ससे होते ते भयानें गलबलून पळाले. ते मोठ्या प्रयासानें कुपणावरून उडून बाहेर पडले, आणि जीव घेऊन धांवत आहेत, तंव पुढें एक नदी आडवी आली. त्या समयीं ते कधी होऊन ह्मणतात:- “अहो, आतां सीमा झाली; जिकडे जावें तिकडे आपल्यामार्गें विपत्तिच लागतात; तर आतां अशा संकटांत काळ जो काढावा, त्यापेक्षां नदींत पडून जीव द्यावा हें बरें.” असा सर्वांनीं निश्चय केला; आणि नदीच्या कांठाशीं गेले, तंव तेथें बेडूक बाहेर निघाले होते, त्यांनीं त्यां-

स पाहून पाण्यांत उड्या टाकिल्या, आणि तळीं जाऊन बसले. तें पाहून त्यांतील एक ह्यातारा ससा, बेडकांकडे हात दाखवून ह्याताराः—“ रे, हें पहा! भय हें सर्वांमार्गें आहे; अशी गोष्ट असतां आपण त्यास भिऊन जीव जो द्यावा, त्यापेक्षां धैर्य धरून, जें दुःख येईल तें साहून संकटासमोर कां होऊं नये ? ” तें ऐकून सर्वांनीं धीर केला, आणि तेथेंच उभे राहिले. असतां कांहींकां घटिकांनीं वादळ शांत होऊन ते स्वस्थ झाले.

तात्पर्य.

कित्येक लोक नाना प्रकारचीं भयें कल्पून, हायहाय! कसें होईल? काय होईल? अशा चित्तेनें रात्रंदिवस कंठीत असतात. त्यांस असें वाटतें कीं काय जीं दुःखें आहेत तीं सर्व आपल्याच मार्गें आहेत, वरकड सर्व विश्व सुखी आहे; परंतु ते ज्यांस सुखी ह्याणून ह्याणतात, त्यांचीं दुःखें जर ते पाहूं लागतील, तर त्यांस असें वाटेल कीं, आपण आहों ते बरे आहों; ईश्वरानें आपल्याकडून, सर्वांस सुखदुःखें सारिखीं वांटिलीं आहेत; तीं आपणास अधिक उणीं वाटतात, हा आपला वेडेपणा.

गोष्ट ४०

‘बोका आणि कोल्हा.’

एके समयीं बोका आणि कोल्हा हे दोघे, अरण्यांत एका झाडाच्या बुडीं, राज्यकारस्थान प्रकरणीं बोलत बसले होते. तेथें कोल्हा ह्याणालाः—“ बोकोबा, कदाचित् एथें आपणांवर अवघड प्रसंग पडला असतां, मी तर मला सहस्र युक्ति करून निभावून नेईन; परंतु तुझें गड्या मला कठिण दिसतें. ” बोका ह्याणाला, “ गड्या, मी एक युक्ति मात्र पक्की जाणतो, तितकी चुकली तर मग माझी बरी गत नाही. ” कोल्हा ह्याणालाः—

“ तर बाबा, तुझी चिंता मला फार वाटते. अरे बापुड्या, तुला एक दोन युक्ति मी तरी शिकविल्या असत्या. पण तू जाणतोस ? आजचा काळ असा आहे की ज्याचें त्याणें आपलें पहावें. बरें तर आतां रामराम, आह्मी येतो. ” इतकें बोलून तो जायास निघाला तंव, मागून हांहां ल्हाणत पारधी कुच्यांस घेऊन आले. त्या समयीं बोक्यास झाडावर चढायाची चांगली युक्ति ठाऊक होती, ती करून त्याणें आपला जीव वांचविला. आणि कोल्ह्यास सहज युक्तिंतून त्या समयीं एकही उपयोगी पडली नाही. तो घाबरून पांच चार पावलें धांवत आहे तंव, लगट करून कुच्यांनीं त्यास धरिलें.

तात्पर्य.

दुसऱ्यापेक्षां माझे शहाणपण अधिक, अशा धुंदीमध्ये जो असतो त्याचा शहाणपणा प्रसंगीं उपयोगीं न पडतां दुसऱ्याच्या कमी शहाणपणानें मोठें कार्य होतें असें बहुधा घडून येतें. एकच विद्या पण चांगली येत्ये आहे, आणि समयीं वागत्ये आहे तर तिच्या पासून जें काम होईल तें अनेक विद्यांपासून होणार नाही.

गोष्ट ४१

कस्तूरिका मृग.

एका जातीचा हरण आहे, त्याच्या बेंबींत कस्तुरी सांपडते; ल्हाणून तो दृष्टीस पडला असतां पाठलाग करून लोक त्याचा प्राण घेतात. एके समयीं असा एक हरण पळत आहे, आणि त्यामागे कुत्री व पारधी लागले आहेत, अशा समयीं हरणास प्राणसंकट पडलें आणि निभावणीची वाट सांपडेना. इतक्यांत त्यास विचार सुचला कीं:—“ हे घातकी कस्तुरीकरितां मला मारायास इच्छितात; दुसरें कांहीं कारण

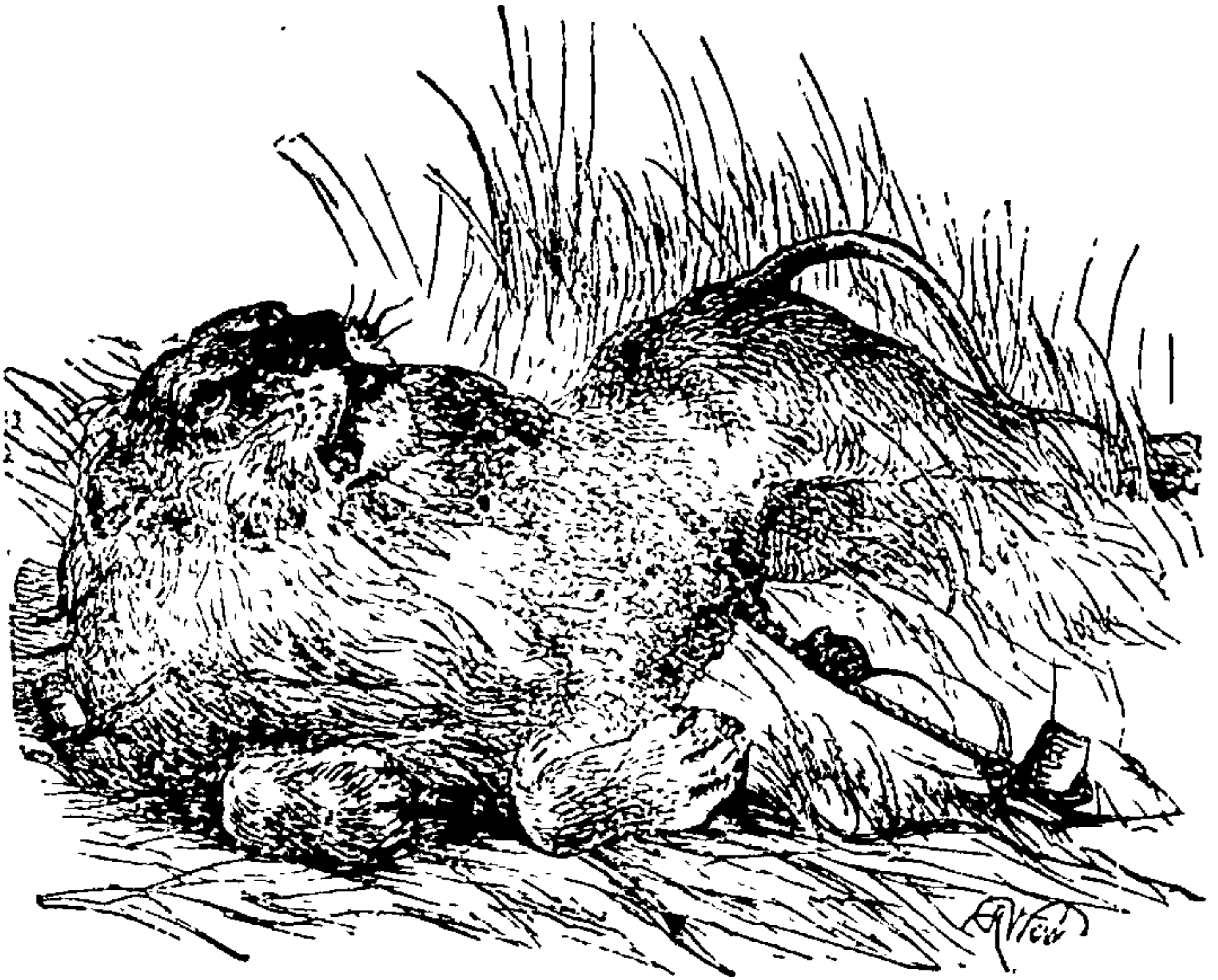
नाहीं. त्यास तितकी टाकून दिली तर सुखी होईन. ” मग त्याणें धैर्य करून तसें केले तेव्हां संकटांतून मुक्त झाला.

तात्पर्य.

ज्या वस्तूच्या लोभानें द्रष्ट आपणास छळितात, ती कितीही मोलवान असली तरी टाकून आपणास संकटांतून सोडवावे हें बरें. ज्यापासून आपणास पीडा मात्र होत्ये आणि प्राणही संकटां पडतो असें लेणें बाळगून काय करायाचें आहे.

गोष्ट ४२

१. सिंह आणि उंदीर.

एक सिंह, उष्णकाळाच्या दिवशीं अरण्यामध्ये एका आंब्याच्या शीतळ छायेस सुस्त निजला होता; तेथें त्यास उंदिरांनीं फार उपद्रव मांडिला; तेणेंकरून तो जागा होऊन त्याणें पंज्यांत एक उंदीर धरिला, आणि त्यास फाडून टाकणार तंव, त्याणें सिंहाची

प्रार्थना केली:—“महाराज, आपण थोर, सर्व श्वापदांचे राजे, मी आपल्यापुढे केवळ रंक, माझ्या रक्ताने आपले हात विटाळू नयेत. मला जीवदान द्यावे हेंच स्वामीस उचित आहे. ” ते ऐकून सिंहास द्या आली, आणि त्याणे त्यास सोडून दिले. पुढे एके दिवशी, तोच सिंह अरण्यांत फिरत असतां, त्याच आंब्याजवळ पारध्याने जाळें मांडिलें होतें, त्यांत सांपडला गेला; त्या समयी त्याणे आपलें बळ होतें तितकें वेचलें, परंतु सुटका होईना; तेव्हां निराश होऊन मोळ्याने आरोळी मारिली; ती ऐकतांच तो उंदीर त्याजवळ धांवून आला, आणि ह्मणतो, “ राजा, भिऊं नको, स्वस्थ ऐस. ” असें ह्मणून त्या उंदिरानें आपल्या दांतांनीं जाळ्याच्या गांठी कुरतुडून सिंहास मोकळें केलें.

तात्पर्य.

जे मोठे आहेत त्यांचेही समयी लहानाच्या हातून महत् कार्य होतें; यासाठीं जे आपल्या सत्तेत आहेत, त्यां सर्वांवर आवडीनें कृपाच करीत असावे, मग ते लहान असोत किंवा थोर असोत. लहानाच्या हातूनही उपकार होऊं शकतात. वैभव सारखें चालत नाहीं, अशी गोष्ट जर आहे तर मग आपण सर्व लोकांशीं बऱ्या भावानें कां चालूं नये? आपल्या चालत्या काळांत आपण जर लोकांवर उपकार करून ठेविले तर, लोकही आपल्या पडत्या काळांत उपयोगीं पडतील. सर्व न पडले तर, त्यांतून कोणी एकादा तरी कृतज्ञ निघेलच; आणि त्या एकाच्या साहित्यानें आपलीं सर्व संकटे दूर होतील.

० गोष्ट ४३

उंदिराशीं सिंहाचे लग्न.

मागील कथेंत सांगितलेला सिंह जाळ्यांतून मोकळा झाला

ल्यावर प्रसन होऊन त्या उंदिरास ह्मणाला, “ रे, तुझा मी मोठा उपकारी झालों, आतां तुला हवें तें माग, मी देईन.” तें ऐकून उंदीर फुगला, आणि आपली योग्यता काय ? मागावें काय ? याचा विचार न करितां, सिंहास विनंति करितो:—“म-हाराज, ज्या अर्थी आपण संतोषानें पाहिजे तें माग ह्मणून बो-लतां, त्या अर्थी मीही भीड न धरितां मागतों, कीं मला आप-ली कन्या द्यावी.” ते शब्द कानीं पडतांच सिंहास मोठें वाईट वाळें, परंतु काय करील ? वचनास गुंतला यास्तव, “दिली,” असें बोलून, त्याणें आपली लेंक उंदिराच्या स्वाधीन करायास आ-णिली. ती तारुण्याच्या धुंदीनें चालत असतां, तिचा पाय वर पडून उंदीर तत्काळ मरण पावला.

तात्पर्य.

आपल्या धर्यां सारासार विचार नसला, तर भलताच पदार्थ इच्छून आपण दुःखांत पडतो. सारासार विचार ज्यास नाही तो मोठा सार्वभौमराजा जरी असला, तथापि त्याला आपणास सुखी करून घेतां येत नाही. तो राजा असून रंकाचीं दुःखें भोगितो; आणि रंक आहेत ते या सारासार विचाराच्या यो-गानें इंद्राच्या संपत्तीचें सुख भोगितात. या सारासार विचाराचें लक्षण हेंच कीं, मी कोण ? माझी योग्यता काय ? माझा निर्वाह केवढ्यानें होईल ? इत्यादिक पाहून पाऊल टाकणें.

गोष्ट ४४

अरण्य आणि लांकुडतोड्या.

एक लांकुडतोड्या एके दिवशीं रानांत असतां आसपास पाहून दुःख करूं लागला. तेव्हां झाडांनीं त्यास पुसलें, “तुला काय पाहिजे ?” त्याणें उत्तर केलें, “माझ्या कुऱ्हाडीस दांडा नाही, याकरितां लहानसा एक लांकडाचा तुकडा मिळता तर बरें होतें.” त्या काळीं सर्व झाडांहीं मिळून विचार केला, आणि त्या मनुष्यास चांगला चिवट चिंचेच्या लांकडाचा एक तुकडा दिला. लांकुडतोड्यानें तो कुऱ्हाडीस घालून लहान मोठीं झाडें सरोबरीनें तोडिलीं. तेव्हां सायाचा वृक्ष इतर वृक्षांस बोलला:—“गडेहो, आपण आपल्या हातीं आपला अनर्थ केला. एथें दुसऱ्यास शब्द नाही.”

तात्पर्य.

शत्रूची दया करून जो त्यास साहित्य करितो, तो शेवटीं पश्चात्ताप पावतो. शत्रूवर उपकार करावा, त्याचे अन्याय क्षमा करावे, यांत थोरपणा आहे; परंतु जेणेकरून तो बलवान् होऊन उलटा उपद्रव करण्यास समर्थ होईल, तें करण्यांत आपला मूर्खपणा आहे.

गांष्ट ४५

ससाणा आणि बुलबुल.

एक बुलबुल पक्षी तमाल वृक्षावर बसून सुस्वर गायन करित होता; त्या नादानें सर्व अरण्य नादावळें. तो शब्द ऐकून तेथें जवळच एक भुकेला ससाणा फिरत होता, त्याणें त्या पक्ष्यावर झडप घालून त्यास पायांच्या नखांत धरिलें, आणि पुढें खाणार तंव, तो त्यास ह्मणतो:—“ रे रे, मजवर दया कर; हें निष्ठुर कर्म तुला योग्य नाही; पहा मीं तुझा कांहीं अन्याय केला नाही; मला खाऊन तुझ्या पोटास एकही घांस पुरता होणार नाही. तर कोणी तरी एकादा मोठा पक्षी मार, त्यांत तुझी कीर्तिही होईल, आणि पोटाही भरेल. मला गरिबाला जाऊं दे. ” ससाणा त्यास ह्मणतो:—“ हांहां बाबा, तुला हवें तितकें बोल; मी आज सगळ्या दिवसाचा उपवासी आहे, आणि दैववशात् तूं माझ्या हातीं लागला आहेस. तूं ह्मणतोस कीं मला सोडून दे, आणि दुसरा कोणी मोठा पक्षी मार ! तर तसें केले असतां लोक वेडा कोणास ह्मणतील बरें ? ”

तात्पर्य.

प्रस्तुत लाभ सोडून अप्रस्तुताचा भरंवसा धरितो, हातचें सोडून पळत्याच्या पाठीस लागतो तो शेवटीं पश्चात्ताप पावतो. ह्मणून तो मूर्ख जाणावा.

गोष्ट ४६

ह्लातारा आणि मृत्यु.

एक जर्जर ह्लातारा पुरुष सर्पण आणायकरितां रानांत गेला होता; तेथें काटक्या मिळवून त्याणें त्यांची एक मोळी बांधिली; ती डोईवर घेऊन मोळ्या कष्टानें पाउलें टाकीत टाकीत घरीं येतो आहे, तंव वाट लांब आणि डोईवर ओझे भारी, येणें करून तो थकून ओझे टाकून खालीं बसला. त्या वेळीं तो मृत्युस ह्मणतो, “ हे प्राणिमात्रांच्या विसांव्या, तूं ये, आणि मला एकदां या सर्व दुःखांतून सोडीव. ” तें ऐकतांच मृत्यु ह्लाताऱ्यापुढें येऊन उभा ठाकला; आणि त्यास विचारितो, “बाबा, तूं माझी आठवण कां केली होतीस? ” त्या बापड्या ह्लाताऱ्यासं ठाऊक नव्हतें कीं मृत्यु इतका जवळ आहे. त्याची ती विक्राळ मूर्ति पाहूनच ह्लाताऱ्याची शुद्धि गेली; मग कांहींकां पळांनीं सावध होऊन कांपत कांपत उत्तर करितो:—“ मृत्युदादा, मी अशक्त, माझ्या डोईवरची भारी अवचित खालीं पडली; ती उचलून देशील, ह्मणून रे दादा, मीं तुझी आठवण केली होती; दुसरें कांहीं काम नाही; खरोखर, इतकेंच रे दादा काम होतें; आणि यांत मीं तुशीं सलगी केली ह्मणून तुला राग आला असेल तर मी तुझ्या पायां पडतो, मला क्षमा कर; आणि आला आहेस तसा कृपा करून माघारा जा. ”

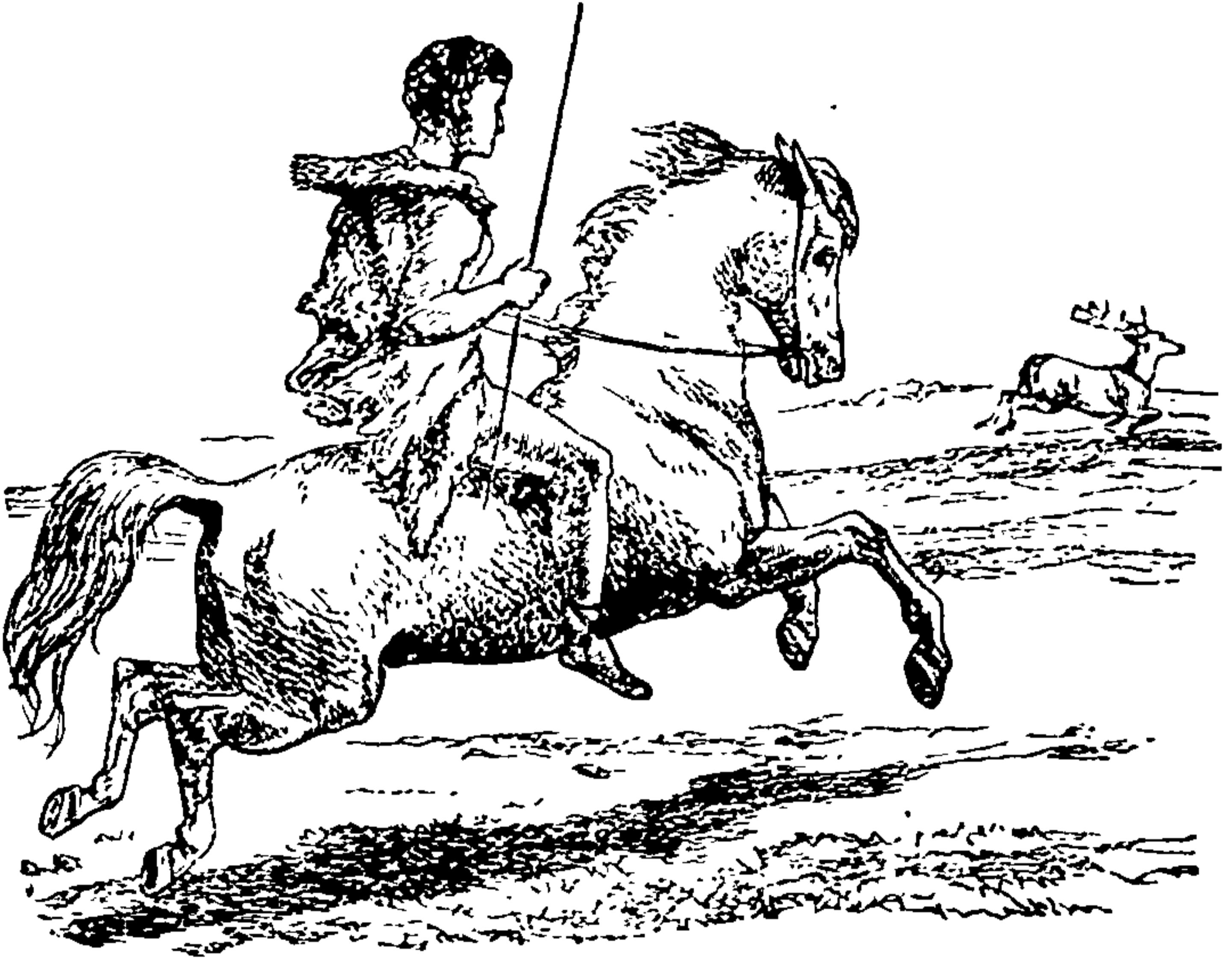
तात्पर्य.

लोकांची ही रीतच पडली आहे कीं, मृत्युविषयीं थट्टा करीत असोवें. अल्प स्वल्प संकटासही ह्मणत असोवें कीं, मरण येतें तर बरें होतें; परंतु तें सर्व मृत्यु दूर आहे तंवच. जवळ आला असतां तेच पुनः संसारओझे घ्यावयास सिद्ध होतात; आणि कांहीं दिवस आणखी जावे ह्मणून आशा वाढ-

वितात. हाडांचा पिंजरा शेष राहिला आहे, आणि सहस्र विपत्ति भोगिताहेत, अशा ह्याताच्यांचीही वांचायविषयीं इतकी आवड. मग जे तारुण्याच्या भरांत आहेत, त्यांची किती असावी?

गोष्ट ४७

घोडा आणि सांबर.

एके घोडा आणि सांबर एका कुरणांत नित्य एकत्र चरत असतां, एके दिवशीं उभयतांची बोलाचाली झाली. सांबरानें आपल्या शिंगांच्या बळानें घोड्यास कुरणाबाहेर काढून लाविलें. तेव्हां सांबरानें पारिपत्य करावें म्हणून घोडा माणसापाशीं गेला, आणि पाठराख करावी म्हणून प्रार्थना करूं लागला. माणसानें त्याच्या पाठीवर खोगीर घातलें, तोंडीं लगाम दिला, आणि वर चढून बसला, फेरफटका करून पहातां, कुल्यावर चार फटके ही मारिले. घोड्यानें तें सर्व साहून माणसाच्या हातून सांबरचा पराजय केला. नंतर माणसास बोलतो:—“ हे

सुमनुष्या, माझे कार्य झालें. मी तुझा फार उपकारी झालें. आतां हें खोगीर व लगाम काढून मला आज्ञा दे." तें ऐकून मनुष्य बोलतो:—“गडग्रा, तूं इतका उपयोगी आहेस हें मला समजलें नव्हतें; आतां तूं या बंधनापासून सुटशील, असें मला दिसत नाही. ”

तात्पर्य.

एकाचें पारिपत्य करावें झणून दुसऱ्यास शरण जातां, फार विचार करावा. एक वेळ बळिष्ठाच्या लगामांत सांपडला असतां, पुनः मोकळीक होईल याचा भ्रम नसावा.

गोष्ट ४८

सकाम सिंह.

कोणी एक रानकऱ्याची लेंक फार सुंदर होती, तीस पाहून एक सिंह फार मोहित झाला; आणि त्यास असा दारुण काम उत्पन्न झाला कीं, ती स्त्री प्राप्त होते तरच जीव वांचतो, नाही तर नाही. मग उशीर न लावतां त्याणें मन मोकळें करून ती गोष्ट तिच्या बापाजवळ सांगितली. आणि त्यास झणाला, “ तूं मला आपला जावई कर. ” तें वेडें भाषण ऐकून, बापानें मनांत विचार केला कीं मी जर यास नाही झणालों, तर हा मला आतां फाडून खाईल; तर, होय झणून याला युक्तीनें फसवावें. मग त्याणें सिंहास सांगितलें:—“ सिंहोबा, बरी गोष्ट आहे; मी तुझांस मुलगी देतो; परंतु मला तुझांपाशीं कांहीं बोलायचें आहे. माझी मुलगी फार नाजूक, आणि तुमचे दांत व नखें फार तिखट आहेत, त्यांपासून तिला व्यथा होईल, त्यास बरें कसें करावें ? तुझी झणाल कीं त्याविषयीं मी जपेन, तर तें तुझीं आपल्याकडून केलेंत जरी तरी तिच्या मनांतलें भय उडणार नाही; तीस भय असून तुमचा विलास तुझां उभयतांसही सुख देणार नाही; याचा विचार करा. तर

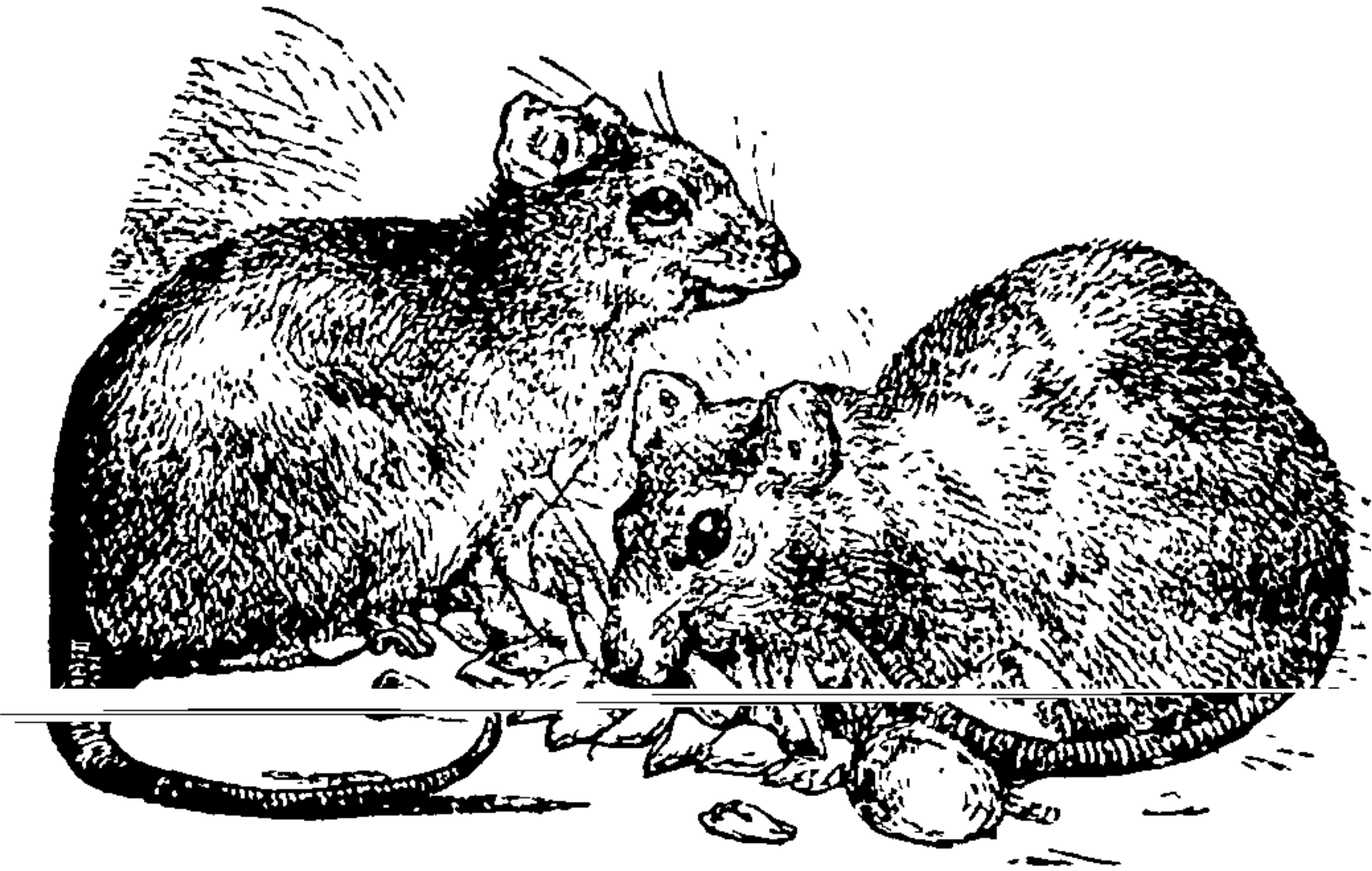
माझें लक्षणें इतकेंच आहे कीं. तुझी तितके दांत व नखें मला काढूं द्या, लक्षणजे मी मुलगी तुझांस अर्पण करितों. ” सिंह कामानें वेडा झाला होता, त्याणें लहलें, “कां होईना ? ” मग रानकऱ्यानें लागलेंच त्याचे दांत आणि नखें काढून घेतलीं. नंतर त्याणें एक मोठा बडगा आणिला आणि तो सिंहाच्या कपाळावर हाणून त्यास हाकलून लाविलें.

तात्पर्य.

जे कामाच्या स्वाधीन झाले, ते पुरुष महाशूर असोत; बळवान असोत; त्यांचा विवेक नाहीसा होऊन ते नाश पावतात. तसेच, जे शत्रूच्या गोड वचनानीं मोह पावून आपल्या प्राणरक्षणाच्या वस्तु त्याच्या स्वाधीन करितात, ते मग सर्वस्वास मुकतात.

गोष्ट ४९

१. गांवढेकरी उंदीर आणि नगरकरी उंदीर.

एक साधा भोळा गांवढेकरी उंदीर होता; त्याच्या घरीं दर्शन-संतोष, पुष्ट, असा एक नगरकरी उंदीर आला. त्याची याची जुनी ओळख होती, त्यावरून गांवढेकऱ्यानें त्याचा फारच पाहुणचार केला. जे पदार्थ आपल्या घरीं अनुकूळ होते ते, व

जवळच्या शेतांतील कांहीं कोंवळ्या कोंवळ्या गव्हांच्या ओंब्या, व वाटण्यांच्या शेंगा, व कांहीं भाकरीचे तुकडे असे त्यापुढें ठेविले. याप्रमाणें गांवट्यांत मिळत्या जितक्या परी होत्या, तितक्या त्याणें आपल्याकडून मिळविल्या; परंतु नगरकन्यास त्या रुचल्या नाहींत. मग तो गांवट्याकन्यास ह्मणूं लागला:-“वडील बाबा, मला आज्ञा द्याल तर मी अंमळ मन मोकळें करून बोलतो. अहो, अशा ह्या कंटाळवाण्या जाग्यांत, तुम्ही रहातां तरी कसे? हें अरण्य; एथें आसपास गवत, झाडे, डोंगर, आणि पाण्याचे ओहोळ, या वेगळें दुसरें कांहीं दृष्टीस पडत नाहीं; तर, या पक्ष्यांच्या किलकिलापेक्षां मनुष्याचे शब्द बरे नव्हत काय? या ओसाड रानापेक्षां राजधानी बरी नव्हे? तर मी ह्मणतो हें प्रमाण माना, आणि नगरांत चला. तेथें तुम्ही फार समाधान पावाल. आतां विचार करूं नका, लवकर चला. या मृत्युलोकांची वस्ती क्षणभंगुर, एथें जो क्षण साधेल तो आनंदांत घालवावा.” अशा त्याच्या बढाईच्या गोष्टी ऐकून ह्याताकन्यास मोह पडला. मग ते उभयतां तेथून निघाले, ते रात्र पडली तेव्हां नगरांत गेले. पुढें जात आहेत तंव त्यांणीं एक मोठा वाडा पाहिला. तेथें आदल्या दिवशींच लग्नाचा समारंभ झाला होता. त्या वाड्याच्या आंत जाऊन ते कोठांत शिरले. तेथें नानाप्रकारचे पदार्थ भरले होते, आणि कोणी मनुष्य नव्हतें; तें पाहून गांवट्याकन्यास फार आनंद झाला. मग नगरकरी त्यास ह्मणतो, “ बाबा, आपण खोलांच्या मध्यभागीं बसावें. मी एका एक पदार्थ देईन तो चाखून मला रुचि सांगावी. ” मग तो नगरकरी उंदीर तेथें जितकीं फळें पकानें होती त्यांतून एकेक पदार्थ अनुक्रमानें आपल्या पाहुण्यास देई, तो चाखून, डोळे मिटून, “ आहाहा ! काय मिष्ट आहे हा ! ” असें ह्मणून गांवट्याकरी त्याचा स्वाद वर्णन करी; याप्रमाणें एक घटका पर्यंत त्यांणीं आनंदांत काळ घालविला. इतक्यांत तिकडून कोणी कोठीचें दार उघडूं लागला; तें समजतांच दोघेही उडून

एका कोनांत वसले. तिनक्यांत दोन मोठे मातलेले बोकेही तेथें आले; त्यांणीं मोठा शब्द केला, तो ऐकून, गांवढेकरी उं-दिराचा ऊर धाकानें धसधसां उडूं लागला. मग तो हळूच नगरकच्यास ह्मणतो:—“असें जर तुझे नगरचें सुख आहे, तर तें तुझे तुला अक्षयी असो. मला माझे गांवढेच बरे. ते-थील शेतच्या शेंगा चांगल्या, परंतु रात्रंदिवस जिवास धुसधुस होऊन एथें हें पक्कान्न खाणें नको. ”

तात्पर्य.

नगरांत वास केल्यापासून पुष्कळ सुखें प्राप्त होतात हें खरें. परंतु त्या सुखावरोवर दुःखें व भयें हींही फार अस-तात. गांवढ्यामध्ये मौजा कमी पण उपद्रव व संकटें हींही कमी. यास्तव ग्रामवासाचा धिक्कार करूनये इतकेंच नव्हे तर तो कांहीं अंशीं नगरवासापेक्षां चांगला असें लढलें तरी चालेल.

गोष्ट ५०

सिंहीण आणि कोल्ही.

एके दिवशीं सिंहीण आणि कोल्ही या उभयतांची गांठ पडली. त्या समर्यां श्वापदांमध्ये कोणत्या जातीस अधिक वीण आहे, यावर गोष्ट निघाली. त्या अवसरीं कोल्ही सिंहीणीस ह्मणाली कीं:—“विणीविषर्यां तर कोल्ह्यांची वरोवरी कोण कर-णार आहे ? आत्मी वर्षांतून अधिक नाही तरी, एक वेळ वितोंच; आणि प्रतिखेपेस अनेक पिलीं घालितों. परंतु किती-एक जाति अशा आहेत कीं, खेपेस एकच पिलूं पसवतात, आणि तेंही कदाचित् सगळ्या जन्मांत एकवेळ; असें असून पण त्यांस गर्व किती ? त्या तितक्यावरच नाक वर करून दुसऱ्या कोणास गणीत नाहीत. ” सिंहीण मनांत समजली कीं, को-ल्ही आपल्यास लावून बोलली. मग ती तीस ह्मणत्ये:—“अगे तुम्ही अधिक बाळें पसवतां, हें पाहिलें असतां वास्तविक आहे; पण

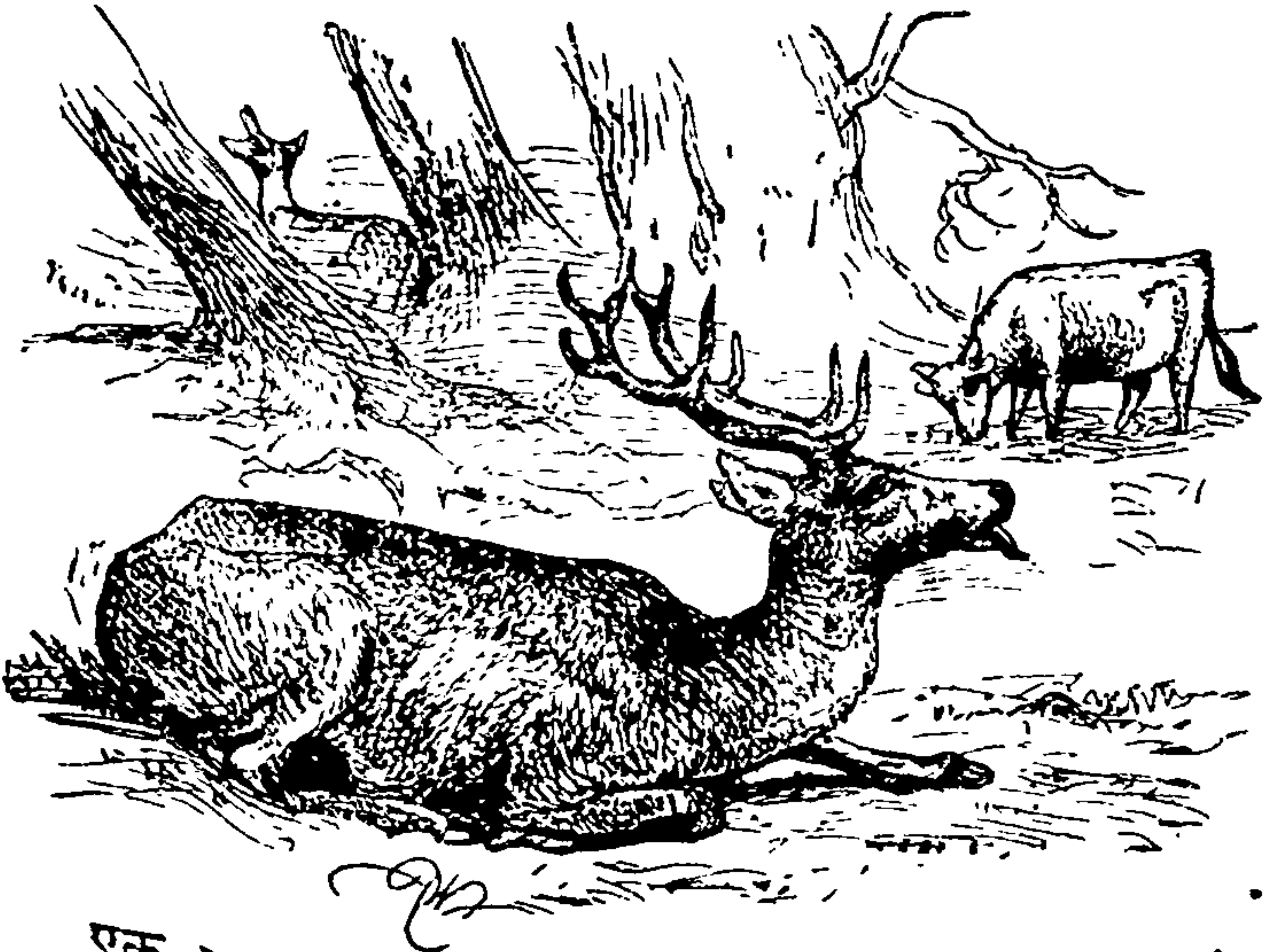
तीं कोण ? कोल्हीं; आणि आह्मी एकच पसवतो; परंतु मनांत
आण कीं, त्या बाळकास, सर्व श्वापदांचा राजा असें लक्षणतात.

तात्पर्य.

वस्तूचें मोल तिच्या गुणावर असतें संख्येवरं नाहीं. आ-
पण थोडकेच उद्योग केले, परंतु ते जर असे आहेत कीं, सांप्रत
आहेत त्या लोकांस व पुढें होणार त्यांस त्यांपासून मोठा उपयोग
होईल तरच ते प्रशंसेस योग्य होतात. नाहीं तर, पुष्कळ कोल्ह्या
कृतन्यांची वीण होऊन जसा देशास उपद्रव मात्र होतो तसा
त्यांपासून होईल. कवींनीं अनेक ग्रंथ करण्यांत पुरुषार्थ मानूं नये.
शंभर वावगे ग्रंथ करून लोकांस वाचायाचा श्रम द्यावा, त्यापेक्षां
एकच पण सर्वमान्य असा केल्यांत पुरुषार्थ विशेष आहे.

गोष्ट ५१

दुखणाईत सांबर.

एक दुखणाईत सांबर आपल्या चरावयाच्या कुरणांत

एका कोपच्यास स्वस्थ पडून राहिलें होतें. त्या कुरणांत चरणारे त्याचे सोबती इतर पशू त्याचा समाचार घेण्यासाठीं अनेक त्याच्याकडे येत. त्यांतून प्रत्येक, त्याच्या पुढें खाण्यास ठेविलें होतें त्यांतून साधेल तितकें खाऊन जाई; असें होतां होतां, तो पुढें मेला. तो आंगच्या आजारानें मेला नाहीं, परंतु समाचार घेण्यास आलेल्या पशूंनीं त्याच्या पुढें ठेविलेलें खाणें सर्व खाऊन चट्ट केलें, यामुळें खावयास कांहीं मिळालें नाहीं ह्मणून तो मेला.

तात्पर्य.

दुष्ट सोबती हिताहून अहित फार करितात.

गोष्ट ५२

तरुण पुरुष आणि ग्रीष्मपक्षी.

कोणी एक तरुण पुरुष उडाऊ होता. त्याचा बाप त्यास पुष्कळ द्रव्य ठेवून मृत्यु पावला. तें द्रव्य हातीं येतांच त्याणें तें अंमल करण्यांत, जुवा खेळण्यांत, वेश्येच्या संगतींत, आणि आपल्यासारख्या निरुद्योगी विसनी यांच्या सोबतींत, सर्व उधळून टाकिलें, आणि दरिद्री झाला. एके समयी तो दीनवाण्यासारखा नदीतीरीं फिरत होता; त्यावेळेस पौष महिना होता; परंतु सूर्य चांगला तप्त होऊन कांहीं उन्हाळ्याची छाया मारत होती; तेथें चुकून आलेला असा एक ग्रीष्मपक्षीही त्याणें पाण्यावर तरतांना पाहिला. तेव्हां त्यास व्यसनाच्या धुंदीमध्ये असें वाटलें कीं, उन्हाळा खराच आला, आणि आतां आपल्यास पांघुरणाचें काम नाहीं. असा विचार करून, त्याणें आंगावरचीं पांघुरणें गाहाण ठेविलीं; आणि त्यांवर पैसे काढून, सोबत्यांबरोबर, मातक्यानें एक जुव्याचा डाव मारायास गेला, तो हरला. मग त्यास वस्त्रें नसल्यामुळें थंडीची पीडा फार झाली. तें त्यास आश्चर्य वाटून तो पुनः नदीतीरीं जाऊन

पहातो तंव, पाणी गोठलें आहे, आणि तो ग्रीष्मपक्षी थंडीनें मरून तडीस लागला आहे. तें सर्व पाहून मग तो शुद्धीवर आला; आणि त्या पक्ष्यास शब्द ठेवून ह्मणतो:- “अरे पक्ष्या, मी मूर्ख, कीं तुजवर विश्वास ठेविला. रे त्वां मलाही ठकविलें आणि आपल्यासही ठकविलें.”

तात्पर्य.

मनुष्यास कांहीं प्रकारचें व्यसन असलें ह्मणजे साधारण गोष्टीचाही आपल्या व्यसनास अनुकूल असा अर्थ करून त्या-प्रमाणें विचार न करितां तो आचरण करितो आणि आपणास दुःखांत पाडतो. वरील गोष्टींतल्या तरण्यानें जर अंमळ विचार केला असता तर, त्यास उन्हाळा आला असें वाटलें नसतें आणि राहिलीं होतीं तीं चिरगुंटे त्याचीं जातींना. परंतु व्यसनामुळे त्याणें उन्हाळा नसतां उन्हाळा पाहिला आणि पुढें कधींही हिवाळा येणार नाहीं असें समजून चिरगुंटे विकलीं. मग खेळण्याच्या योगें पैसेही गेले, आणि चिरगुंटेही गेलीं, तेव्हां त्याचे डोळे उघडले. परंतु नंतर विचार होऊन फळ काय ?

गोष्ट ५३

शहाणा गाढव.

एक ह्यातारा, आपला गाढव चारीत होता, तंव, शत्रु येऊन पाठीवर टेंकला ह्मणून, गाढवास पळायची त्वरा करूं लागला. त्या समयीं गाढव त्यास विचारितो, “धन्या, माझ्या पाठीवर तुझा तो शत्रु कंठाळ घालील कीं नाहीं बरें ?” ह्यातारा ह्मणाला, “घालील, यांत संशय काय ?” गाढव ह्मणतो:- “अभी गोष्ट आहे तर, मी एथून एक तसूभर देखील हालणार नाहीं. माझ्या कपाळची कंठाळ जर सुटत नाहीं, तर माझा धनी कोणी कां होईना; त्याचा मला काय हर्ष शोक ?”

(६२)

तात्पर्य.

गरीब लोकांस राज्याच्या उलटापालटींत हितही नाही अहितही नाही. त्यांस उलटापालट काय ती इतकीच कीं, एका नांवाचा राजा होता, तो दुसऱ्या नांवाचा झाला. त्यांना काबाड कष्ट करायाचें तें कोणी राजा झाला तरी चुकत नाही असें असतांही स्वार्थसाधक लोक असतात, ते त्यांस अभिमानास घालून युक्तीनें दंग्यांत ओढितात; मग दंगा सिद्धीस गेला असतां त्यांस लाभ तर होत नाहीच, परंतु फसला असतां सुळीं जायाचें पडतें.

गोष्ट ५४

लावी पक्षीण आणि तिचीं पिलीं.

एक लावी पक्षीण शेतांत रहात होती. तें शेत पिकलें असतां तीस काळजी पडली कीं, “माझीं पिलीं पांख फुटून. चांगलीं उडायीस लागायीच्या अगोदर, जर शेतकरी शेत कापायास

आला तर कसें होईल ? ” मग तो नित्य बाहेर चारा आणायाम जाई त्या वेळीं पिल्यांस सांगे कीं, “माझ्यांमार्गे कोणी काय बोलेल तितकें सर्व मी घरीं आल्यें ह्मणजे मला सांगावें. ” एके दिवशीं शेताचा धनी शेतावर येऊन आपल्या मुलास ह्मणतो, “मुला, मला वाटते कीं, हें शेत आतां कापायाम झालें, त्यास तूं उद्यां सकाळीं जा, आणि आपले इष्टमित्र शेजारी यांस शेतकापणीस हात लावायाविषयीं विनव. ” असें तो शेतकरी मुलास बोलला. तें पिल्यांनीं आई घरीं येतांच तीस सांगितलें; आणि तिच्याभोंवतीं किलकिल करून ह्मणूं लागलीं, “आई, आतां तूं आह्मांस लवकर एथून दुसरेकडे ने. ” आई ह्मणाली:—“मुलांनों, स्वस्थ असा; कांकीं, शेताच्या धन्यानें शेत कापण्याविषयींचा भरंवसा शेजारी आणि इष्टमित्र यांवर ठेविला आहे, त्यावरून मी पक्कें जाणव्यें कीं, उद्यां कापणी होत नाही. ” दुसऱ्या दिवशीं लावी बाहेर जाऊं लागली, त्यासमयीं तिणें मुलांस पूर्ववत् सांगून ठेविलें; त्यावरून तीं शेताचा धनी काय बोलतो तें ऐकायाम टपत बसलीं होतीं. तो शेतावर येऊन बोलाविले होते त्यांची वाट पाहत बसला; परंतु कोणी आलें नाही, आणि ऊनही झालें, तेव्हां तो लेंकास ह्मणतो:—“अरे, इष्टमित्र शेजारी यांवर विश्वास ठेवणें कांहीं कामाचें नाही; तर तूं आतां असें कर कीं, आपल्या सोयऱ्यांस प्रार्थून त्यांस सांग कीं मजकरितां तुझीं सकाळीं अगत्य येऊन कापणीस मदत करावी. ” तें ऐकून पिलां फार भ्यालीं, आणि आई येतांच त्यांनीं तें वर्तमान तीस सांगितलें. तेव्हां ती ह्मणाली:—“मुलांनों, इतकेंच जर आहे तर भिऊ नका; कांकीं, सोयरीं सोयऱ्यांची तिडीक धरून त्यांच्या कामीं पडतील हें मिथ्या. परंतु उद्यां फिरून तो काय बोलेल तें चित्त देऊन ऐका, आणि मला सांगा. ” दुसऱ्या दिवशीं शेताचा धनी येऊन फार वेळ सोयरे येणार ह्मणून वाट पाहत बसला, परंतु ते आले नाहीत; तेव्हां तो मुलांस ह्मणतो, “कांहीं चिंता नाही, भिव्या,

तू उद्यां सकाळीं दोन खराळ्या चांगल्या पाजवून ठेव, आपली आपणच कापणी करूं. ” हें वर्तमान पिल्यांनीं लावीस सांगतांच ती ह्मणाली:—“मुलांनों आतां एथें राहून आपला परिणाम नाही; कांकीं, जो मनुष्य आपलें काम आपण स्वतः करायास निघालां, तो बहुतकरून तें शेवटास नेईल. ” मग तिणें आपलीं पिलीं तेशून तत्क्षणीं काढून दुसऱ्या ठिकाणीं नेलीं. दुसऱ्या दिवशीं, शेतकरी आणि त्याचा मूल, दोघे येऊन त्यांणीं शेताची कापणी केली.

तात्पर्य.

जें काम आपणास स्वतः होण्यासारखें आहे तें करण्याविषयीं सोयरीं अथवा इष्टमित्र, यांचा भरंवसा धरूं नये. जो पुरुष त्यांचा भरंवसा धरितो, त्याचे दोन तोटे होतात. एक, मूर्खासारखें त्यांची वाट पहात कुचंबून रहाणें; दुसरा त्यांणीं फसविलें ह्मणून महान् संताप पावणें. या करितां जो आपलें काम आपणच मुख्यत्वे करून करण्याविषयीं सिद्ध असतो, त्याचें काम घडून येतें; आणि कदाचित् फसलेंच तर त्याला आपल्या मनाचें समाधान करितां येतें कीं मीं आपल्याकडून उद्योग करण्यांत आळस केला नाही, तर मग फसलों याचा शब्द मजकडे काय ?

गोष्ट ५५

बडाईखोर प्रवासी.

कोणी एक पुरुष, फार दिवस प्रवास करून घरीं आला. त्याणें आपण देशांतरीं काय काय कौतुक पाहिलें तें आपल्या ओळखीच्यांस बनावून सांगितलें; त्यामध्ये त्याणें हीही गप झोंकिली, कीं:—“मी अल्कापुरीस गेलों होतो; तेथील लोक पंधरा पंधरा हात उड्या मारितात. परंतु जेव्हां त्यांशीं मशीं गण पडला तेव्हां माझ्या उडीस कोणीच लागला नाही. ” जेव्हा होते त्यांस ती गोष्ट खरी वाटली नाही; तें पाहून तो त्यांस

प्रमाण वायवें ल्हणून आणा शपथा करूं लागला. त्या वेळीं त्यांतून एक त्यास ल्हणतोः—“ बाबा, तूं इतक्या संकटांत कां पडला आहेस ? हातच्या कांकणास आरसा कशास ? आह्लांस तें आतां प्रत्यक्षच कां दाखवीस ना ? तूं असें समज कीं, मी या समयीं अलकापुरींतच आहे; आणि तूं तेथें उडलास तसा पुनः एकदां उडून दाखीव कसा ? ” बंडाईखोरास तें रुचलें नाहीं, मग तो ओशाळा होऊन उगाच राहिला.

तात्पर्य.

परदेशांत फिरून आल्यावर स्वदेशच्या लोकांस तेथील माहिती नाहीं ल्हणून मीं तेथें अमुक केले तमुक केले अशी बंडाई सांगण्याचा लोकांचा फार प्रघात आहे. परंतु तें त्यांचें बोलणें प्रत्ययास लावणारा कोणी त्यांस भेटला ल्हणजे त्यांची फजेती होते.

गांठ ५६

कोळसेविक्या आणि परीट.

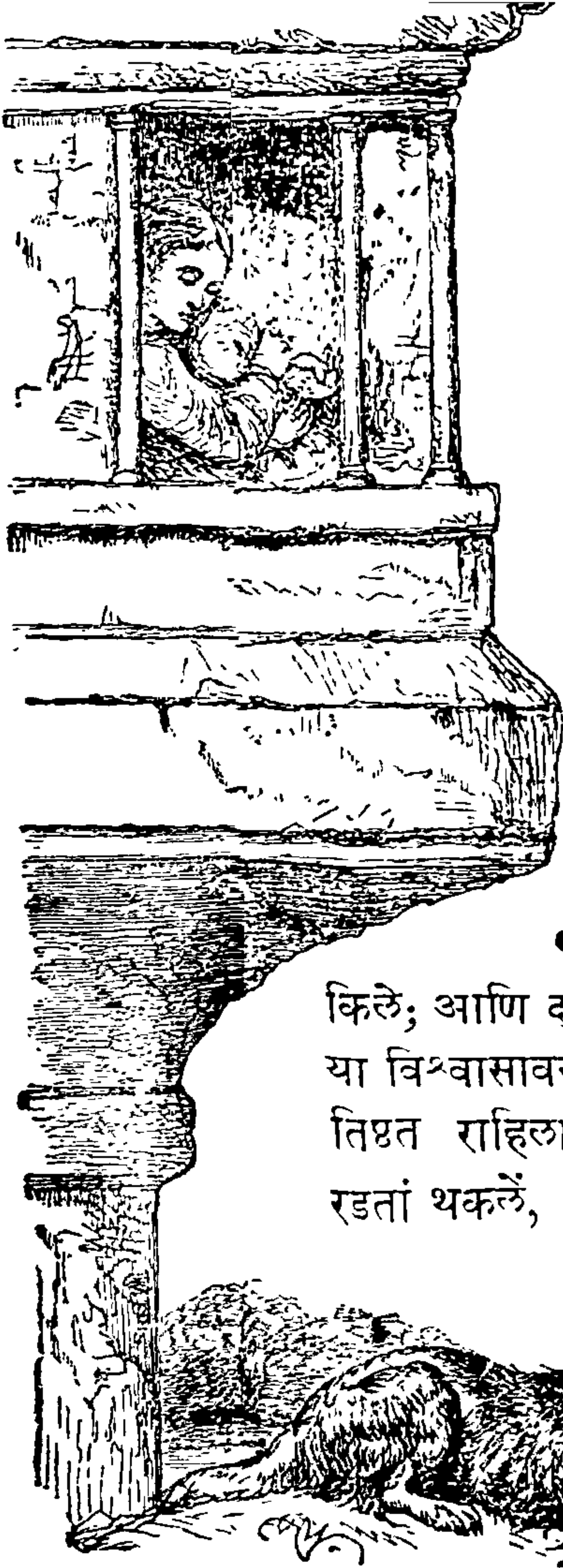
एक कोळसेविक्या एका नगरांत धंद्याकरितां गेला होता. तेथें त्याच्या गांवच्या परित्याची आणि त्याची गांठ पडली. त्यांनीं एकामेकांचें क्षेम कुशल पुसून बिन्हाडें विचारिलीं. तेन्हां कोळसेविक्या परियास ल्हणाला, “ तुझे बिन्हाड सोईचें नाहीं; तूं माझ्या बिन्हाडीं येऊन रहा. ” परीट ल्हणालाः—“ मित्रा, तें कसें होईल? तुज संगतीं राहिलों असतां मी जें वस्त्र प्रातःकाळीं धुवून आणीन त्यास, तुझ्या कोळशांची धूळ संध्याकाळ झाला नाहीं तंव काळें करील. ”

तात्पर्य.

ज्याचा स्वभाव अत्यन्त विरुद्ध त्याचा समागम केला असतां दुःख अवश्य होईल.

गोष्ठ ५७

दाई आणि लांडगा.

एका रात्रीस, एक हट्टी मूल रडून मोठा कोल्हाळ करीत होते. त्यास उगे करावे ह्मणून दाईनें नाना प्रकार केले, परंतु तें ऐकेना. शेवटीं, तिणें त्यास सांगितलें कीं, “जर तूं उगे राहिलें नाहींस तर तुला दारीं लांडगा आला आहे त्याच्या स्वाधीन करीन”. त्या वेळीं, एक लांडगा दारीं खराच आला होता.

● ता. त्याणें ते शब्द ऐकिले; आणि दाई बोलल्याप्रमाणें करील या विश्वासावर, वाट पहात फार वेळ तिष्ठत राहिला. शेवटीं, मूल रडतां रडतां थकलें, आणि निजलें. मग बा-

पुड्या लांडग्यास उपाशी रानांत परत जावें लागलें. त्यास वाटेंत कोल्हा भेटला, त्याणें विचारिलें, “बाबा, तुझा कांय समाचार आहे ? आज तुझा पाय कां उचलत नाही ? ” लांडगा उत्तर करितो, “ गड्या, तें कांहीं पुसूं नको; मी वेडा, दाईचें बोलणें खरें मानून फसलों. ”

तात्पर्य.

कोणाच्याही नुसते तोंडांतून शब्द निघतात त्यांवर भरंवसा ठेवूं नये. त्यांचा मागचा पुढचा संबंध पाहून खरा अर्थ ध्यानांत आणावा आणि त्याप्रमाणें वर्तन करावें.

गोष्ट ५८

दोघे वेडूक.

कोणे एके समयीं मोठा उन्हाळा पडला असतां तळीं व विहिरी सर्वत्र आटून गेलीं. त्या वेळेस दोघे वेडूक पाण्याचा शोध करीत करीत एका विहिरीपाशीं आले. ती फार खोल होती. तिच्या कांठावर बसून ईत उडी टाकावी कीं नये टाकूं, याविषयीं परस्पर विचार करीत असतां, एक ह्मणतो, “ टाकावी; कां कीं, ओंड आहे ह्मणून खालीं पाण्याचे झरे पुष्कळ असतील, आणि कोणत्याही गोष्टीची अडचण पडणार नाही. ” त्यास दुसरा उत्तर करितो:—“ रे तूं ह्मणतोस तें सर्व खरें असेल; तथापि ही जिवावरची गोष्ट आहे, ह्मणून तुझ्या विचारास माझ्यानें रुकार देवत नाही. जर कां या विहिरींतलेंही पाणी सुकलें असेल, तर सांग बरें, आपण पुनः बाहेर कसे निघूं. ”

तात्पर्य.

एकाद्या अवघड कामांत हात घालायाच्याअगोदर योजना करून ठेवावी कीं, कदाचित तें फसलें असतां अमुक वाटिनें आपली निभावणी करितां थैईल.

गोष्ट ५९

लोभी मनुष्य.

कोणा एका लोभी मनुष्यानें पैसा सांचवून शेतांत पुरून ठेविला. तेथें नित्य एक दोन वेळ त्याणें जात असावें, आणि पैसा पुरलेलें ठिकाण पाहून मनांत संतोष पावत असावें. तें त्याचें कृत्य चाकरानें लक्षांत आणून त्यावर तर्क बांधिला कीं, आपला धनी या जगिकडे नित्य नित्य पहातो, तस्मात् एथें कांहीं विशेष आहे. मग त्याणें रात्रीस येऊन जागा खणून पाहिलें तंव आंत ठेवा सांपडला; तो घेऊन तो पळून गेला. दुसऱ्या दिवशीं लोभी मनुष्य नित्याप्रमाणें तेथें येऊन पाहूं लागला तंव ठेवा गेला. हें पाहून त्याणें डोईत धूळ घातली, ऊर बडवूं लागला, आणि हाय हाय करून रडत बसला; तो घरीं जाईना. शेवटीं त्याचा शेजारी त्यापार्शीं तेथें आला आणि त्यास वर्तमान पुसिलें; तें त्यास लोभ्यानें सर्व सांगितलें. तें ऐकून शेजारी ह्मणतो:—“ रे बाबा, मला असें वाटतें कीं तुझें कांहीं गेलें नाहीं; तूं आपल्या चित्तांत पैसा गेला असें न आणितां, या खांचेकडे नित्य पहात होतास, तसाच पहात जा, ह्मणजे तुझें काम झालें. ”

तात्पर्य.

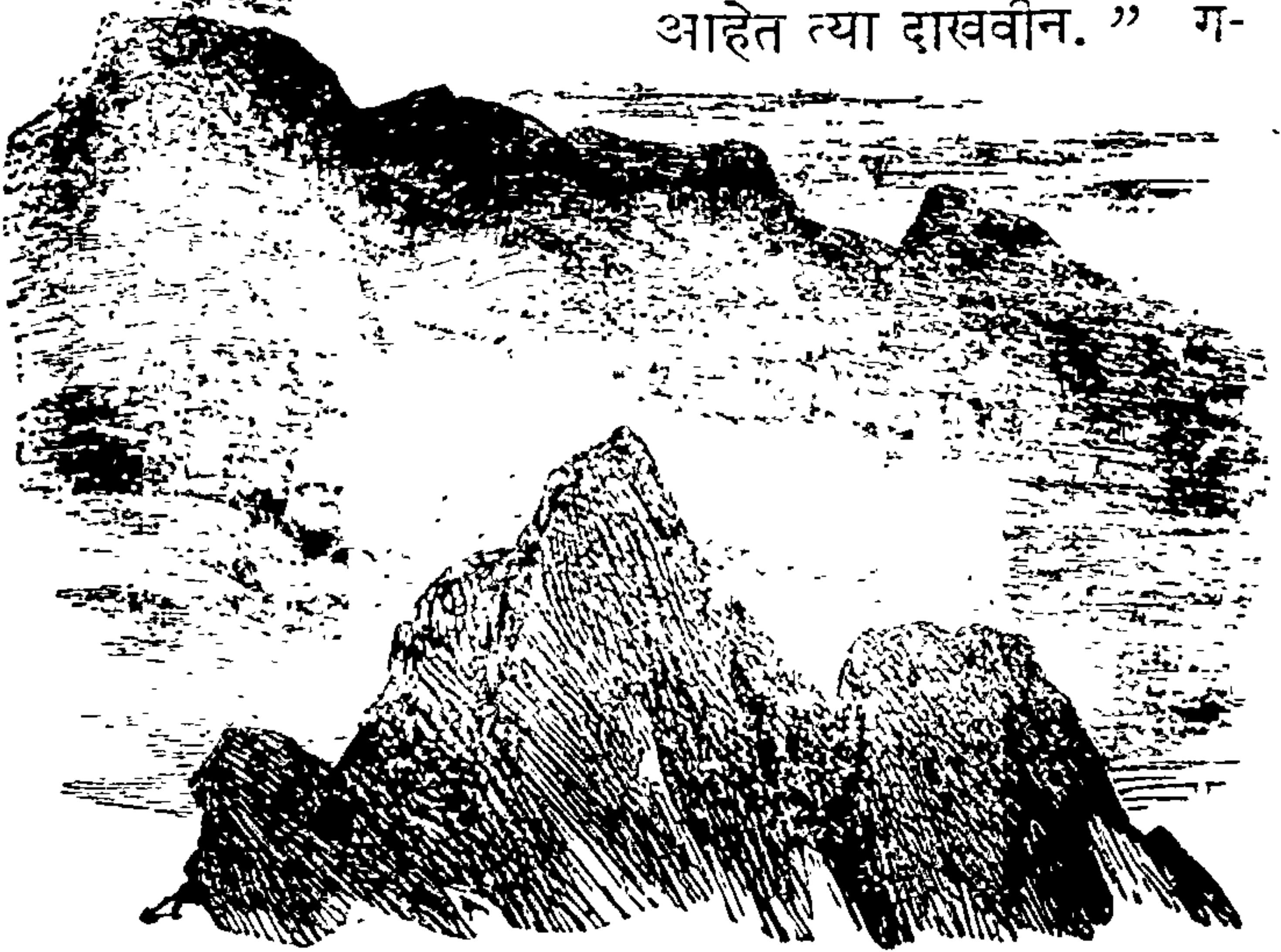
लोभी आहेत ते पैसा असून दरिद्री. ते जवळच्या द्रव्याचा उपभोग न करून अधिक मिळवायाच्या लालचेनें, मरेपर्यंत अनेक प्रकारचीं पातकें निरंतर करीत असतात. शेवटीं त्यांचा पैका चोर पोर खाऊन जातात. त्यांच्या वाढ्यास दुःख, शोक आणि मेल्यानंतर अक्षय नरक, इतकें मात्र येतें.

गोष्ट ६०

कांसव आणि गरुडपक्षी.

एक कांसव भुईवर चालतां चालतां
 कंटाळलें; त्यास असें वाटलें कीं, आका-
 शांतून सृष्टीचा चमत्कार कसा दिसतो तो
 पहावा. त्याणें पक्ष्यांस सांगितलें:—
 “ जी कोणी मला आकाशपंथानें फिरवी-
 ल, आणि सृष्टीचें कौतुक दाखवील, त्यास
 मी ज्या मला पृथिवीच्या पोटां-
 तील रत्नांच्या खाणी ठाऊक
 आहेत त्या दाखवीन. ” ग-

रुडपक्ष्यानें तें मान्य करून, कांसवास आकाशांतून पृथ्वीवरोल सर्व चमत्कार दाखविले. मग त्यास ह्मणाला कीं, “ आतां तुझ्या रत्नांच्या खाणी कोठें आहेत त्या मला दाखीव. ” त्या समयीं कांसव गांगरून वेड्याचें सोंग धेऊं लागलें. तें पाहून गरुडास क्रोध आला, आणि त्याणें त्याच्या नाजूक ठिकाणीं आपलीं नखें रोंवून त्यास तत्काळ मारून टाकिलें.

तात्पर्य.

प्रतिज्ञेप्रमाणें केलें नाहीं तर त्यांत हानी आहे. जो मनुष्य लबाड असतो आणि दुसऱ्यास ठकवायास पहातो, त्याचें सर्वस्व जाऊन समयीं प्राणासही धक्का बसतो.

गोष्ट ६१

गरुडपक्षीण, माजर आणि डुकरी.

एका गरुडपक्षिणीनें, एका मोठ्या झाडाच्या खांदीवर घरकुंडा केला होता. एक जंगली माजर त्या झाडाच्या मध्यभागीं ढोलींत रहात होती आणि एक रानडुकरी, आपल्या पिल्यांसह वर्तमान, त्या झाडाच्या बुडीं पोकळींत वस्ती करून होती. त्यांहीं त्या दुष्ट माजरीची चाहाडी ऐकिली नसती तर तो शेजार त्यांस सुखकारक होऊन फार दिवस चालला असता. एके दिवशीं माजरीनें असें केलें कीं, प्रथम गरुडपक्षिणीपार्शीं वर गेली, आणि तीस सांगूं लागली:—“ शेजारणीबाई, काय सांगूं? आपणास मोठी अनर्थाची वेळ आली आहे. ती द्वाड डुकरी, गत्र आणि दिवस झाडाच्या बुडाशीं उकरीत असत्ये; मनांत कीं झाड उपडून पडलें, ह्मणजे आमचीं पिलीं तिच्या हातीं सह जच लागतील. मी तर बाई आतां मला बरा मार्ग दिसेल तो करित्यें. तुझें तूं पहा. ” याप्रमाणें गरुडपक्षिणीच्या

मनांत भय उत्पन्न करून, तिला न कळतां हळूच ती माजर खालीं डुकरीजवळ आली; आणि खिन्न वदन करून बोलत्ये, “ वाई, आज तुम्ही बाहेर तर जात नाहीं ? ” डुकरी हणाली, “ असें कां पुसत्येस ? ” माजर हणत्ये:—“ नाहीं, सहज विचारिलें. तुमच्या मर्जांस येईल तसें करा, परंतु गरुडपक्षीण आज आपल्या पिल्यांस हणान होती कीं, डुकरी बाहेर गेली हणजे मी तुम्हांस तिचीं पिलीं खाऊं घालीन, आणि एक माजरीचेंही पील खाऊं घालीन. असें बोलली तें माझ्या कानीं पडलें. तर आतां मी येत्यें. माझीं मुलें एकटीं आहेत; त्यांस मला सांभाळित बसलें पाहिजे. ” असें हणून ती वर चढून आपल्या पिल्यांजवळ गेली; आणि त्यांस राखित बसली. याप्रमाणें तिणें कित्येक दिवसपर्यंत केलें. खायास पाहिजे तें, तिणें रात्रीस चोहून बाहेर जावें, आणि आणावें. दिवसास पिलें राखित बसून खालवर साशंकित पहात असावें. याप्रमाणें तिचें चरित पाहून, गरुडपक्षीण आणि डुकरी, यांच्या मनांत परस्परांवर पक्का द्वेष बाणला. मग त्या एकीमेकींच्या भयानें जागा सोडून कोठें गेल्या नाहीत. शेवटीं त्यांचा असा परिणाम झाला कीं, त्या, व त्यांचीं बाळकें, अन्न नसल्यामुळें मृत्यु पावलीं; आणि त्या माजरीची धन झाली.

तात्पर्य.

चाहाडांनीं, या जगांत थोर थोर अनर्थ केले आहेत. त्यांनीं कितीकां भल्या कुटुंबांमध्ये द्वेष पाडिले आहेत, ते शेवट पर्यंत मिटलेच नाहीत, कितीकांच्या मनांत विकल्प घातले आहेत ते निघालेच नाहीत, आणि कितीकांस धुळीस मिळविलें आहे, ते पुनः वर आलेच नाहीत. जो पुरुष शेजारधर्मानें वागायास इच्छितो, त्याणें नुसतें कोणाच्या सांगण्यावरून आपल्या शेजाऱ्याविषयीं मनांत वांकडें आणूं नये. तसेंच एकीं व गोष्टीवर कल्पना करून आपलें मत दुसऱ्यापाशीं बोलूं नये; कांकीं आपण

(७२)

ज्यापार्शीं बोलतों त्यास जर चाहाडी कर्तव्य आहे तर तो मुंगीचा हत्ती करील.

गोष्ट ६२

बैल आणि खाटिक.

कोणे एके समर्थीं खाटिकलोक आमच्या जातीचा संहार करणारा धंदा करितात ह्यास्तव त्यांचा आपण नाश करूं, असा सर्व बैलांनीं विचार ठगवून यत्न मांडला. ते एका नेमलेल्या दिवशीं आपला वेत सिद्धीस नेण्याकरितां एकत्र जमले; आणि लढाईकरितां आपलीं शिंगें पाजळूं लागले. इतक्यांत पुष्कळ शेतें नांगरून जर्जर झालेला असा एक हातारा बैल पडें होऊन झणतो:—“अहो, हे खाटिक आह्मांस मारतात खरे; परंतु ते, आह्मांस निरर्थक दुःख न देतां, मोठ्या कौशल्यानें मारतात. त्यांचा आपण नाश केला तर अडाणी कसाबां-

च्या हातीं आपण पडूं आणि मग आपणांस दुष्पट यातना भोगाव्या लागतील. कारण कीं, सर्व खाटिक मेले तरी माणसें आमच्या मांसावांचून रहातील काय ? ”

तात्पर्य.

असलेल्या स्थितींत दुःखें भोगावीं लागतात, झणून तिला कंटाळून तीतून सुटून जाण्याविषयीं उतावीळ होऊं नये. कारण कीं, ज्या अन्यस्थितींत आपण जाऊं पहातो तींत कदाचित् पूर्वीपेक्षांही अधिक विपत्तीचा संभव असतो.

गोष्ट ६३

सिंह आणि बेडूक.

एक सिंह सरोवरावर पाणी प्यावयास गेला होता. तेथें बेडुकाची डरोकणी ऐकून दचकला, आणि चोंहोंकडे पाहून मनांत झणतो:—“ रे एथें तर कोणी दृष्टीस पडत नाही, आणि शब्द तर राहून राहून होतो. हें काय, असेल ? ” असें झणून तो भयानें कांपूं लागला. परंतु तेथून पळून न जातां धैर्य धरून विचार करितो आहे इतक्यांत सरोवरांतून ओरडत तोच बेडूक बाहेर निघाला. तो पहातांच सिंहास क्रोध आला कीं, “ हा लहान जीव असून याणें मजसारख्यास इतकें व्याकुळ केलें. ” मग तसाच त्या बेडुकापाशीं गेला, आणि त्यास पायानें फाटून टाकितो झाला.

तात्पर्य.

भयार्चीं कारणें बहुत करून खोटीं किंवा क्षुल्लुक असतात; तीं जे अविवेकी, जे मूर्ख, त्यांसच उपद्रव करितात. जो विवेकी व धैर्यवान् आहे, तो त्यांचें मूळ शोधित जातो. तेव्हां त्याच्या लक्षांत येतें कीं, आपल्या मनावांचून भयास दुसरें मूळ नाही.

गोष्ट ६४

सायाचा रूख आणि कांटेझाड.

एक उंच सरळ सायाचा रूख अरण्याच्या मध्यभागी वाढला होता. तो नित्य आपल्या थोरीच्या गर्वाने आपल्याखाली रुजलेल्या झाडांस धिक्कारित असे. त्या झाडांमध्ये एक कांटेझाड होते. त्यास तें न साहून, त्याणें त्या सायास एके दिवशीं विचारिलें, “ बाबा, तूं एवढा गर्व कां वहातोस, तें सांग ? ” तो झणाला:—“ मी सर्व वृक्षांमध्ये श्रेष्ठ आणि शोभिवंत आहे. माझा माथा मेघमंडळास भेदून गेला आहे, माझ्या खांद्या सतत हिरव्या टवटवीत रहातात. आणि तुम्ही कशीं आहां कीं, फार नीच; जो येईल त्याणें तुम्हांस पायांखालीं तुडवून जावें. माझ्या पानांवरून जो ठिपक्यांचा प्रवाह पडतो त्याणेंच तुम्ही बुडतां. ” कांटेझाड झणालें:—“ तें सर्व असो; पण मी तुला सांगतो तें खरें मान, कीं जेव्हां लांकुडतोड्या तुझ्या बुडावर कुऱ्हाडीचा घाव घालायास येईल, त्या समयीं, आत्मांमधील, जें एकादें केवळ निकृष्ट हलकें झाड, त्याशींही तूं मोठ्या संतोषानें आपल्या मोठाईची अदलाबदली करायास इच्छिशील. ”

तात्पर्य.

थोरामागें अनेक उपाधि असतात; तितक्या लहानामागें नसतात. याकरितां थोर आणि लहान यांच्या सुखदुःखांचा विचार केला असतां, थोरपणाच चांगला असें झणायास अवघड पडेल. अशी गोष्ट असतां पदवीनें किंवा संपत्तीनें जे थोर झाले, त्यांणीं गर्व करून लहानांचा तिरस्कार करावा, हा किती मूर्खपणा ?

गोष्ट ६५

वेडूक आणि कोल्हा.

एक बहुभाष नांवाचा वेडूक होता. तो एके समयीं तळ्यांतून बाहेर निघून एका उंच जाग्यावर जाऊन बसला. तेथून तो मोठ्या स्वरानें सर्व सावजांस हाक मारून म्हणतो:— “अहो, ऐकतां, मी मोठा चांगला वैद्य आहे. कोणता कसाही रोग असला तरी मला बरा करितां येतो. ” असें बोलून तो आपला जाणतेपणा दाखवायाकरितां कांहीं शास्त्रांतील वचनेंही म्हणूं लागला. सावजांस त्याचा अर्थ समजला नाही, परंतु वाटलें कीं, हा कोणी मोठा जाणता वैद्य आहे. मग तो जें जें बोलत गेला त्यास सर्व माना डोलवीत गेले. तेथें कोल्हा होता, त्यास तें साहलें नाही; त्याणें रागें भरून वेडुकास म्हटलें:— “अरे मूर्खा, तुझ्या तोंडाचा जबडा चिंबलेला आहे, तुझें सर्वांग डागांनीं भरलें आहे. तुजवर कांहीं तेज दिसत नाही,

तो तूं ह्मणतोस कीं, मी दुसऱ्याचे रोग दूर करीन; याची तुला लाज कशी वाटत नाही ? ”

तात्पर्य.

ज्याच्यानें आपल्या आंगचे दुर्गुण नीट करवत नाहीत, त्याणें दुसऱ्याचे ते नीट करण्याच्या भरीस पडूं नये. जो दुसऱ्यास उपदेश करितो त्याचें आचरण असें असावें कीं, त्याविषयीं लोकांस विकल्प येऊंच नये, तरच त्याचा उपदेश मान्य होईल. जो दोष दुसऱ्यांनीं टाकावा ह्मणून आपण चौघांत उपदेश करितों, त्याच दोषानें जर आपण लिप्त आहों तर तो उपदेश मान्य कसा होईल ? आणि आपली थट्टा झाल्यावांचून कशी राहिल ?

गोष्ट ६६

पक्षी आणि पारधी.

कांणी एक पारधी पाखरें धरावयास जाळें बांधीत होता; तेथें जवळच्या झाडावर एक पक्षी बसला होता. त्याणें त्यास पुसिलें, “ रे बाबा, हें काय करितोस ? ” पारधी उत्तर करितोः—“ हें तुझां पक्ष्यांस बसावयाकरितां नगर बांधितों आहें. यांत जे पक्षी येऊन रहातील त्यांस कोणत्याही गोष्टीची अडचण पडणार नाही. एथें चारा आहे, पाणी आहे, आणि रहावयास नाना प्रकारचीं ठिकाणें आहेत. निजावयास मऊ आणि ऊब देणारे असे बिल्लाने आहेत, आणि चांगल्या चांगल्या स्त्रियाही आहेत.” पक्ष्यानें तें सर्व खरें मानिलें, आणि पारधी जाळें बांधून गेल्यानंतर त्यांत आला, आणि अडकून दुःख पावूं लागला. तेव्हां तेथें पुष्कळ पक्षी आले त्यां सर्वांस त्याणें सांगितलेंः—“ रे, संभाळा हा पाश आहे. एथें मी फसून सांपडलों. तो पारधी तुझांस मोहांत घालील, तर तुझी

त्याचें वचन खरें मानूं नका, आणि सर्व पक्षीमात्रांस हें वर्तमान जाऊन सांगा. ” दोन चार घटिकांनीं पुनः पारधी तैथें आला, तेव्हां त्यास तो पक्षी झणतो:—“ रे ठका, तूं मला तर ठकविलेंस परंतु मनांत खचित समज कीं, अतःपर तुझ्या रम्य स्थळामध्यें दुसरा कोणी पक्षी येणार नाही.”

तात्पर्य.

धूर्त आहेत त्यांची ओळख पटली नाही तंवपर्यंत ते लोकांस ठकवूं शकतात. एक वेळ त्यांचें स्वरूप उघड झालें लोकांजें लोक त्यांच्या वाऱ्यासही उभे रहात नाहींत.

गोष्ट ६७

दाड कुतरा.

कोणा एका मनुष्याजवळ एक कुत्रा होता, तो आंगावर धांवून ज्यास त्यास चावत असे झणून त्याच्या धन्याने त्याच्या

गळ्यास एक घंटा बांधिली होती, ती त्या कुऱ्यास मोठी प्रतिष्ठा वाटून, तो शेजारच्या कुऱ्यांचा तिरस्कार करूं लागला आणि त्यांस आपल्याजवळ उभा करीनासा झाला. तेव्हां त्यांमध्ये एक हातारा होता, त्याणें त्यास ह्मटलें:—“ बाबा, तूं ही गळ्यांतली वस्तु पावला आहेस इतक्यावरून, आपल्या जागीं आपणास मोठा मोजित असलास, तर मोज; परंतु ज्याणें ही तुझ्या गळ्यांत बांधिली आहे, त्याणें ही प्रतिष्ठेची खूण ह्मणून बांधिली नाही, तर अप्रतिष्ठेची खूण ह्मणून बांधिली आहे. ”

तात्पर्य.

एकाद्या दुष्ट गुणामुळें किंवा दुष्ट कृत्यामुळें कोणा एकाचा डंका वाजला असतां त्यास त्याचें भूषण वाटतें. अशा मनुष्यांस जगांत आपली प्रसिद्धि झाली ह्मणजे पुर्ण मग ती चांगल्या प्रकारची असो किंवा वाईट प्रकारची असो.

गोष्ट ६८

कोल्हा आणि कांट्यांचें झाड.

कोणी एक कोल्हा कुत्रें पाठीस लागलें ह्मणून पळाला. तो एक कुंपण उडत होता. त्या कुंपणामध्ये एक कांटेशाड होतें, त्यास त्याणें धरिलें तेव्हां हातांपायांत कांटे रतून तेथें अडकला. मग तो त्या कांटेशाडाची निंदा करून ह्मणतो, “ रे गृहस्था, तुझा आश्रय करायास मी आलों, तो तूं मर्शां असा निर्दयपणा करितोस, हें तुला योग्य नाही. ” कांटेशाड उत्तर करितें:—“ रे, तुझ्या मनांत होतें कीं त्वां मला झोंबावें, आणि मीं कांहीं बोलूं नये, जें करिशील तें उगीच सहावें. तर आजपासून हें जाण कीं, झोंबणें हा आमचाच हक्क ह्मणून याउपरांत तूं कधींही कांटेशाडाच्या वाटेस जाऊं नको. ”

तात्पर्य.

दुर्जन आहेत ते दुसऱ्यास उपद्रव करायला जातात; परंतु तो त्यांजहून सर्वाई असला ह्मणजे त्यांसच उलटा पेंचांत घालतो. तेव्हां ते त्याची निंदा करूं लागतात आणि ह्मणतात, “अहो, या गृहस्थानें आह्मांस असें करावें काय ? हें यास उचित आहे ?” परंतु आपल्या मनांत असें समजत नाहींत कीं, निरपराधी लोकांस उपद्रव करणारे जे आह्मी, त्या आमचा लोक प्राण घेत नाहींत, हाच त्यांचा मोठा उपकार.

गोष्ट ६९

ज्यासे कुतरा डसला होता असा मनुष्य.

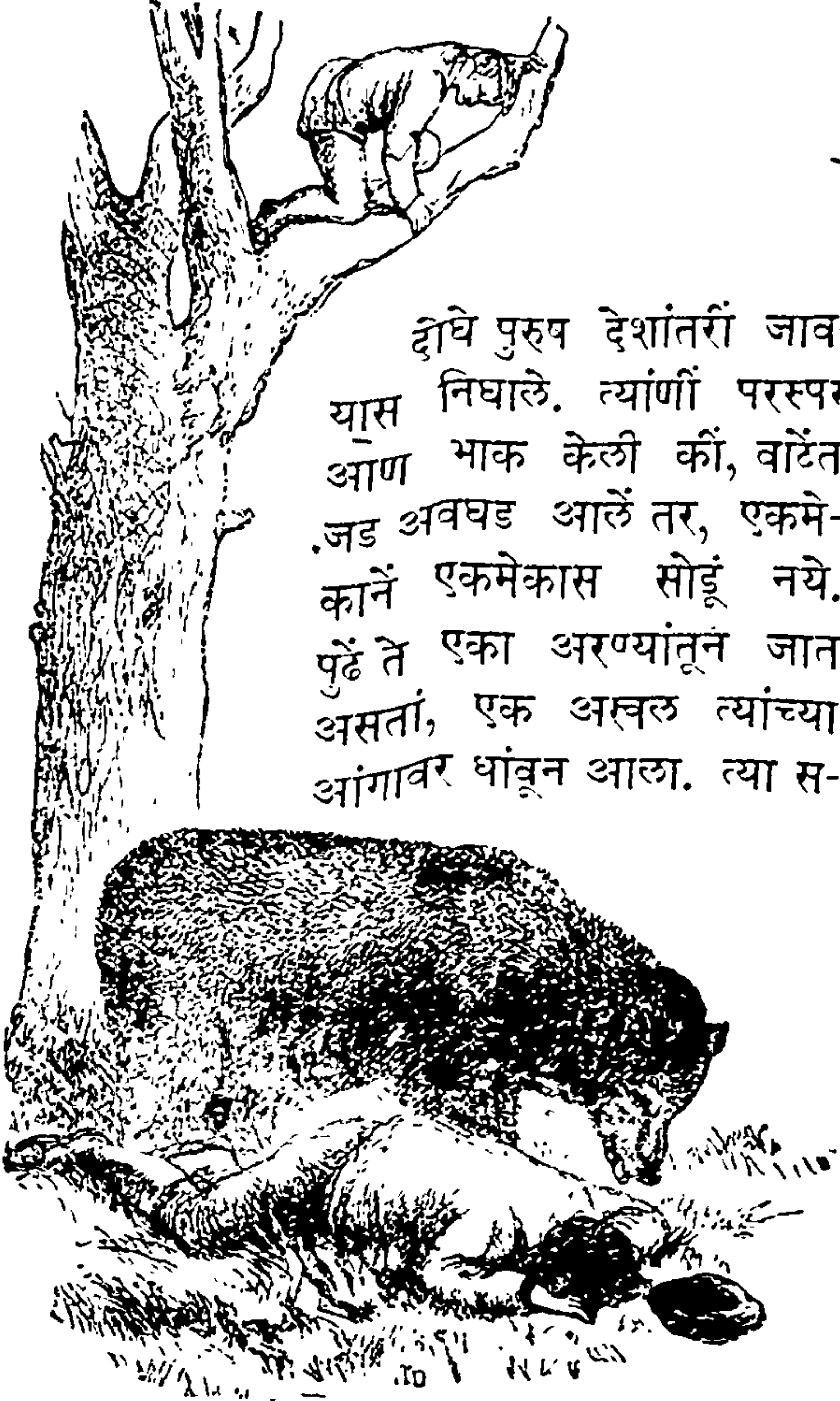
एका मनुष्यास कुत्रा डसला; त्यास एका ह्मातारीनें उपाय सांगितला कीं, भाकरीचा तुकडा घेऊन घायावर लाव आणि मग तो तुकडा त्या कुत्र्याकडून खावीव ह्मणजे विष उतरेल. तो मनुष्य त्याप्रमाणें करितो आहे, इतक्यांत एक शहाणा त्या वाटेनें जात होता त्याणें त्यास पुसिलें, “अरे हें तूं काय करितो आहेस ?” तेव्हां घायाळानें कच्चें वर्तमान सांगितलें; तें ऐकून शहाणा ह्मणतो:—“रे रे, जर असें आहे तर मी तुज-पार्शीं मागून घेतों कीं, हें तूं फार चोरून कर. जरकां हें वर्तमान या शहरच्या कुत्र्यांस समजलें, तर एक मनुष्य जखमे-वांचून राहूं देणार नाहींत.”

तात्पर्य.

दुष्टांस पारिपत्यच योग्य; तें न करून त्यांचें उलटें हित केलें असतां दुष्टांची संख्या वाढेल.

गोष्ठ ७०

दोन वाटसरू आणि अस्वल.

दोघे पुरुष देशांतरीं जाव-
यास निघाले. त्यांणीं परस्पर
आण भाक केली कीं, वाटेंत
जड अवघड आलें तर, एकमे-
कानें एकमेकास सोडूं नये.
पुढें ते एका अरण्यांतून जात
असतां, एक अस्वल त्यांच्या
आंगावर धांवून आला. त्या स-

मयीं त्यांतील एक जण पातळींगी चपळ होता, तो झडकर

पळून झाडावर चढला; दुसरा जड आंगाचा होता, त्याच्याने पळवेना; तेव्हां तो आपला श्वास काढून भुईवर निश्चेष्ट निजला. अचलाने त्याजवळ येऊन त्याच्या कानाशीं हुंगून पाहिलें आणि हें मेलेलें मडें आहे असें समजून, कांहीं उपद्रव न करितां, तो माघारा गेला. अचल गेल्यावर, झाडावरचा खाली उतरून त्याला हंसत हंसत पुसतो:—“ मित्रा, तो अचल तुला काय बोलला ? कांकीं मी झाडावरून पहात होतो, तो तुझ्या कानाशीं लागून कांहीं सांगत होता. ” त्याणें उत्तर केलें, “ अचलानें मला हें सांगितलें कीं, तुझ्यासारख्या लुच्चांच्या वचनावर अतःपर विश्वास ठेवूं नये. ”

तात्पर्य.

अडचण नसत्ये तेव्हां लोक पुष्कळ ममता दाखवितात आणि भरंवशाचीं बोलणीं बोलतात; परंतु संकट प्राप्त झालें क्षणजे जो तो आपापल्या वचावाचा यत्न करितो. दुसऱ्या-सादीं आपला जीव धोक्यांत घालणारा मनुष्य सांपडणें फार कटिण आहे. जो लोकरीति जाणतो तो पुरुष असल्या भाषणावर भरंवसा ठेवीत नाही. नुसतें बोलणें बोलणारानें बोलूं नये आणि ऐकणारानें त्यावर विश्वास ठेवूं नये; त्यांत उभयतांचाही तोटा आहे.

गोष्ट ७१

देव आणि मुलगा.

एक मुलगा विहिरीच्या कांठावर निजला होता. तें पाहून देवानें न्यास जागें केलें आणि ह्मटलें, “ रे, जग्कां तूं विहिरींत पडल्यास तर लोक तुझा अन्याय असें ह्मणणार नाहीत; ते मला शब्द लावितील. ”

तात्पर्य.

सर्व लोकांची हीच रीत आहे कीं, आपल्या करणीनें आपणास संकटांत घालून देवावर दोष ठेवितात. परंतु आपल्या करणीस शब्द लावीत नाहींत.

गोष्ट ७२

कोल्हा आणि माकड.

कोणे एके काळीं, सर्व पशूंनीं माकडास राजा केला. त्यास राज्याभिषेक होतांच त्याणें आपल्या ठायीं मोठ्या चौकसपणाचा आणि शहाणपणाचा आव घातला. तो पशूंचा वेडेपणा पाहून कोल्हास वाईट वाटलें. त्याणें मनांत निश्चय केला कीं, एकाद्या वेळेस तरी मी या माकडास तोंडघशीं पाडून सर्व पशूंस खालीं पहायास लावीन. कांहीं दिवस गेले तंव, एका खांचेंत कोणी मास लावून सांपळा मांडला होता, तो पाहून कोल्हानें माकडास सांगितलें:—“मीं एके ठिकाणीं ठेवा पाहिला आहे; त्याचा धनी कोणी दिसत नाहीं यासाठीं तो स्वामीचा असें मला वाटतें.” माकडास त्याचें कपट ठाऊक नव्हतें; तें लवकर तो व्यावयास गेलें; तंव मासास हात घालतांच सांपळ्यांत सांपडलें. तेव्हां त्यास फार लाज झाली आणि तें कोल्हावर चडफडूं लागलें. तें त्यास झणालें:—“तूं घातकी, राजद्रोही आणि पातकी आहेस. कांहीं चिंता नाहीं, मी तुला मोठी शिक्षा करीन.” तें ऐकून कोल्हा खदखदां हांसला; आणि जातिसमयीं मार्ग पाहून मान हालवून माकडास झणाला, “कांगे, राजा झणवितेंस आणि तुला सांपळा कसा समजला नाहीं ? ”

तात्पर्य.

अल्प समजाच्या पुरुषानें राज्यकारभार किंवा मोठा अधिकार डोईवर घेऊं नये; घेतला असतां तो उपहामाम पात्र

(८३)

होतो आणि आपली फजेती करून घेऊन आपला व लोकांचा स्वार्थ बुडवितो.

गोष्ट ७३

टकल्या शिलेदार.

कोणा एका शिलेदाराच्या डोईचे केंस वयपरतवें सर्व गळून पडले आणि तो टकल्या झाला. तो आपली खोड लपवावी म्हणून तो टोप घालीत असे. एके दिवशी तो मृगयेस जात असतां अकस्मात् वान्याचा सोसाटा येऊन डोईतील टोप उडून खाली पडला. त्या समयीं बरोबर दुसरे कित्येक होते ते त्याचो थट्टा करून हंसू लागले. तें पाहून शिलेदारानेही मोठ्यानें हास्य केले आणि म्हणले, “अहो, माझे होते ते माझ्या डोईवर राहिले नाहींत; मग दुसऱ्यांनीं कसें बरे रहावे ? ”

तात्पर्य.

कित्येकांस अशी खोड असत्ये कीं, दुसऱ्याची खोड

काढावी; मग तो जंव जंव संतापेल तंव तंव त्याणीं समाधान पावत असावें आणि त्याचा अधिक अधिक मर्मभेद करीत जावें. त्यास, अशा दुष्ट अंतःकरणाच्या पुरुषांचे दांत पाडाय्यास उपाय हाच कीं, आपण न चिढतां त्यांच्या बोलण्याचें कौतुक करून ती गोष्ट विनोदाखालीं न्यावी. असेंही करावें कीं, दुसरा आपला उपहास करी तंव, त्याअगोदर आपला आपणच करावा.

गोष्ट ७४

कोल्हा आणि रानडुकर.

कोणी एक रानडुकर झाडाच्या बुंधावर आपली दाढ पाजवीत होता. तेथें एक कोल्हा आला तो त्यास पुसतो:—
“ रे, तुजवर कोणी शत्रु चढून आला असें तर कांहीं आशीं आशीं दृष्टीस पडत नाही; तर उगाच दाढ घांशीत आहेस याचें कारण काय तें सांग. ” डुकर उत्तर करितो:—“ गड्या, खरी गोष्ट. पण तूं जाणतोस? फावल्या वेळेस आपल्या हातेरास नीट करीत असावें; कांकीं संकटसमयीं अवकाश सांपडेल याचा काय भरंवसा ? ”

तात्पर्य.

घरास आग लागल्यावर, मग विहीर खणायास निघणें हें मूर्खाचें कर्म.

गोष्ट ७५

पारधी आणि चिमणी.

एका पारध्यानें पक्षी धरण्यासार्थीं जाळें मांडलें होतें; त्यांत एक चिमणी सांपडली. ती विलाप करून ह्मणत्ये:—“ रे देवा रे देवा ! मला केवढ्या संकटांत घातलेंस ! मीं असा काय अन्याय केला आहे ? मीं कोणाचें सोनें चोरलें नाहीं कीं रुपें

चोरलें न.हीं. एका तांदुळाच्या दाण्याकरितां मला प्राणांत हें पारिपत्य ? ”

तात्पर्य.

चोरीचा विषय लहान लहान ती चोरी नव्हे असें नाही आणि उघडकीस आली लहजे ती कर्णागस इतर चोरांप्रमाणेंच शिक्षा होत्ये.

गोष्ट ७६

संघ ललित

नं. ११

मोठा वृक्ष आणि लहान झाड.

एक मोठा वृक्ष नदीच्या कडेस होता, तो प्रचंड वान्याच्या झपाट्यानें उपळून ओघांत व्हात जात असतां, त्याच्या डहाळ्या नदीच्या किनाऱ्यास लहान झाड होते त्यास लगटून गेल्या परंतु त्या झाडास दुखापत झाली नाही. तेव्हां तो वृक्ष आश्चर्य करून त्या झाडास घालतो, “ रे, तूं त्या वान्याच्या तु-

फ़ानांत कसें रे वांचलेंस, कीं ज्या वाच्यानें माझ्यासारिखाही वृक्ष समूळ उपडून टाकिला ? ” तेव्हां धाकटें झाड उत्तर करितें:—“बाबा, आपली उभयतांची रीति वेगवेगळाली पडली. मी चारा आला असतां त्यास लवून असतो; कारण मी जाणतो कीं बळवंतापुढें आपलें चालणार नाहीं. आणि तूं आपल्या बळावर भरंवसा ठेवून ताळ्यानें उभाच असतोस. ”

तात्पर्य.

ज्याशीं आपलें चालणार नाहीं, त्याशीं नमून असावें; तेथें गर्व करणें हा वेडेपणा.

गोष्ट '७७

घुबड आणि टोळ.

एक ह्यातारा घुबड झाडाच्या ढोलींत नीज घेत होता; त्या झाडाखालीं एका टोळानें गायन आरंभिलें. त्या समयीं घुबडानें दोन तीन वेळ टोळाची प्रार्थना केली कीं:—“ बाबा, तूं एथून जा, उपद्रव देऊं नको. तुझ्या किरकिरीनें माझी झोंप मोडत्ये. ” त्यावरून तो टोळ त्यास धिक्कारून शेवटीं गाळां देऊं लागला. तो ह्मणाला कीं, “ तूं लुच्चा चोर आहेस; रात्रोचा वाहेर जाऊन चोरीवर पोट भरितोस आणि दिवसास झाडाच्या ढोलींत लपून रहातोस. ” घुबडानें त्यास सांगितलें, “ गृहस्था, तूं आपलें नोंड संभाळ, नाहीं तर मग पस्तावशील. ” तरी तो टोळ ऐकेना; अधिक अधिकच निंदा करून त्याणें मातक्यानें गायनास आरंभ केला. तेव्हां घुबडानें त्याची कपटस्तुति आरंभिली. तो ह्मणाला:—“बाबा, क्षमा कर, मजपामून आगळीक झाली, परंतु आतां माझ्या अनुभवास पक्कें आलें कीं, जागावें तर तुझें सुस्वर गाणें ऐकतच जागावें. तुझ्या मधुर स्वरापुढें सांगी कांहींच नाहीं. तुझें गाणें ऐकून कोकिळही लाजेल. बरीच आठवण झाली; मजजवळ एक अमृताची कुपी माझ्या देवतेनें दिलेली

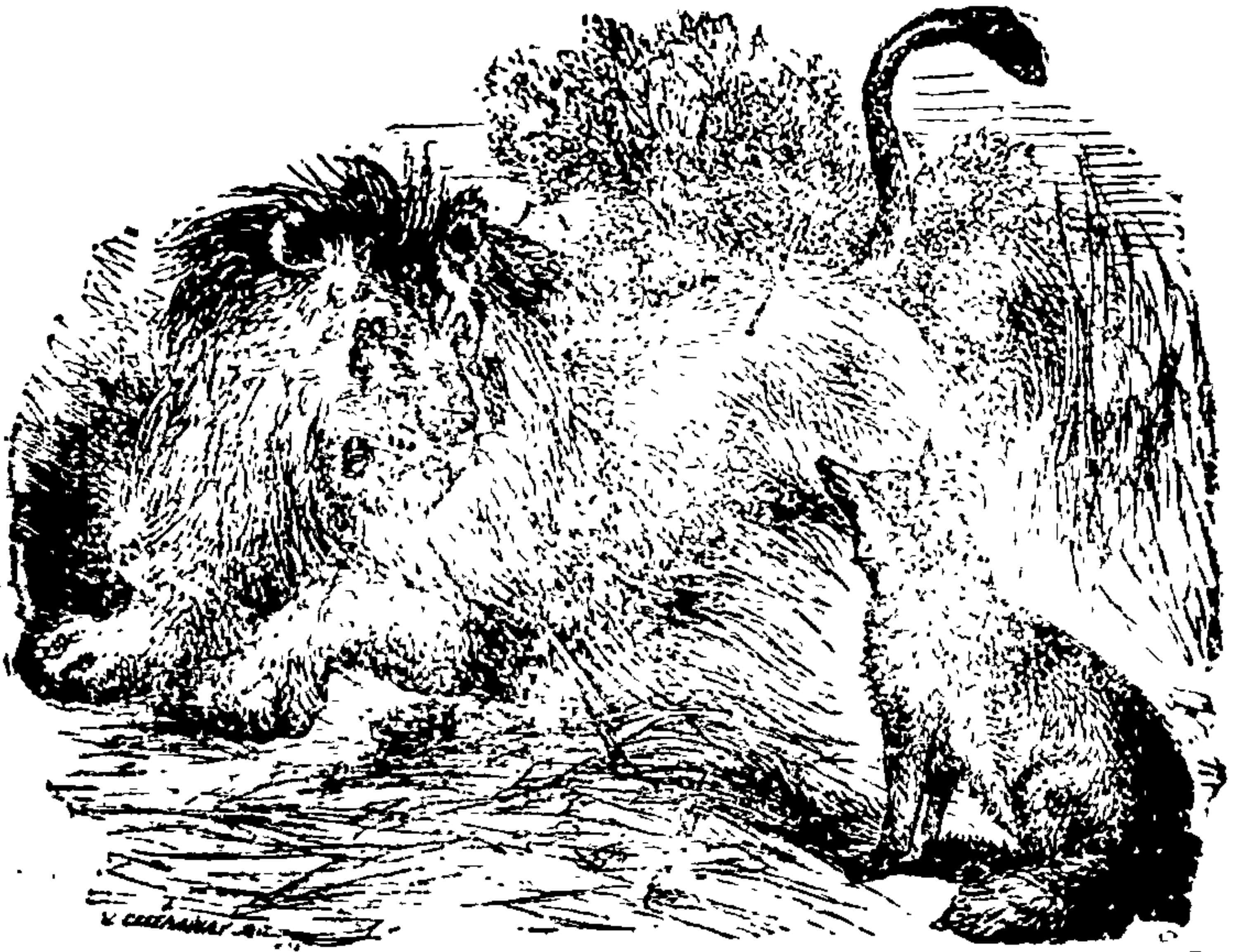
आहे; त्यांतील एक चमचा भरून पाहिजे तर मी तुला देतो. तुझा गळा गायन करितां करितां सुकला असेल असें मला वाटते. ” टोळ ताहानेला होताच; तो त्या घुबडाजवळचें अमृत घ्यावें झणून मोठ्या आशेनें त्यापार्शीं गेला. तो जवळ येतांच घुबडानें त्यास उचलून तोंडांत टाकिलें.

नात्पर्य.

प्रकृतिप्रकृति भिन्न आहेत; एकास आवडतें त्यापासून जवळ असणाऱ्या दुसऱ्यास त्रास येतो. यासाठीं त्याणें एक दोन वेळा प्रार्थून सांगितलें असतांही त्यास उपद्रव देणें हें प्रशस्त नव्हे; तसें केलें असतां वैर वाढून तो मनुष्य आपल्या घातास प्रवृत्त होतो.

गोष्ट ७८

कोल्हा आणि सिंह.

एके दिवशीं कोणी एक कुशळ तिरंदाज अरण्यांत पारधी-

स गेला होता; त्यागे पुष्कळ सावजे मागिलीं व कित्येकांच्या मार्गे लागला. तें पाहून सर्व पशु घाबरले आणि त्रासानें पळ घेऊन झाडी, गुहांमध्ये लपून राहिले. त्या समयी सिंह अवसानानें त्यांस ह्मणतो:—“ अहो, मी जीवंत असतां आणि तुह्मांस भय ! असें झालें तर मला धिक् आहे. तर कांहीं चिंता नाही, तुह्मी धैर्य मात्र धरा आणि माझ्या बळावर व माझ्या शौर्यावर विश्वास ठेवा; मी एकलाच तुह्मां सर्वांचा वैरी मारून टाकितों. ” अशा मोठमोठ्या अवसानाच्या गोष्टी सांगतो आहे, शेषटी आपटतो आहे आणि गगानें भुई उकरतो आहे, इतक्यांत एक तीर येऊन त्याच्या कुशीत भरला. त्या वेळीं त्या वेदनेनें त्याकुळ होऊन, त्यागे मोठ्यानें आरोळी मारिली आणि तोंडानें पिसारा धरून तीगस बाहेर काढितो आहे तंव कोल्हा जवळ येऊन विस्मय करून त्यास पुसतो, “सिंहोबा, असा तो कोण बळकट असावां बरें, कीं ज्यागे तुह्मांसारख्या महाप्रचंड पशूलाही घायाळ केलें ? ” सिंह बोलला:—“ गड्या, माझा आंवांका चुकला; ज्यागे मला घायाळ केलें तो, तो मनुष्य समोर आहे; तो आपणां पशूस अजिंक्य आहे.”

तात्पर्य.

बळ आणि शौर्य हीं मोठें काम करितात, जर त्यांच्या साहित्यास तितकें बुद्धिबळ आहे तर; तें नाही तर, तींच उलटीं दुःखकारक होतात. नुसते बळवान् व शौर्यवान् आहेत, ते आपल्या सामर्थ्यावर भगंवसा ठेवून उतावीळपणा करितात; त्यांत त्यांचें उलटें एकादें मर्म शत्रूस टाऊक नसेल, तें टाऊक होतें आणि तेंच मग त्यांच्या घातास कारण होतें. बुद्धिमान् आणि युक्तिवान् आहेत ते महाबळवानासही वेसण घालूं शकतात. पशूस जसा मनुष्य अजिंक्य, तसा बुद्धिरहित बळवानास शहाणा. अनाड्याच्या हातीं काठी आणि समोरचा रिकामा पण.

डावघाव जाणणाग अमें असलें लणजे डावघाव जाणणाग त्याच्याच काठीनें त्यास मागितो. तात्पर्य, सावजासारिखी नुसती क्रूरता अथवा बळ हीं बुद्धिवानाच्या डावपेंचांपुढें चालत नाहींत.

गोष्ट ७९

नदीमत्स्य आणि समुद्रमत्स्य.

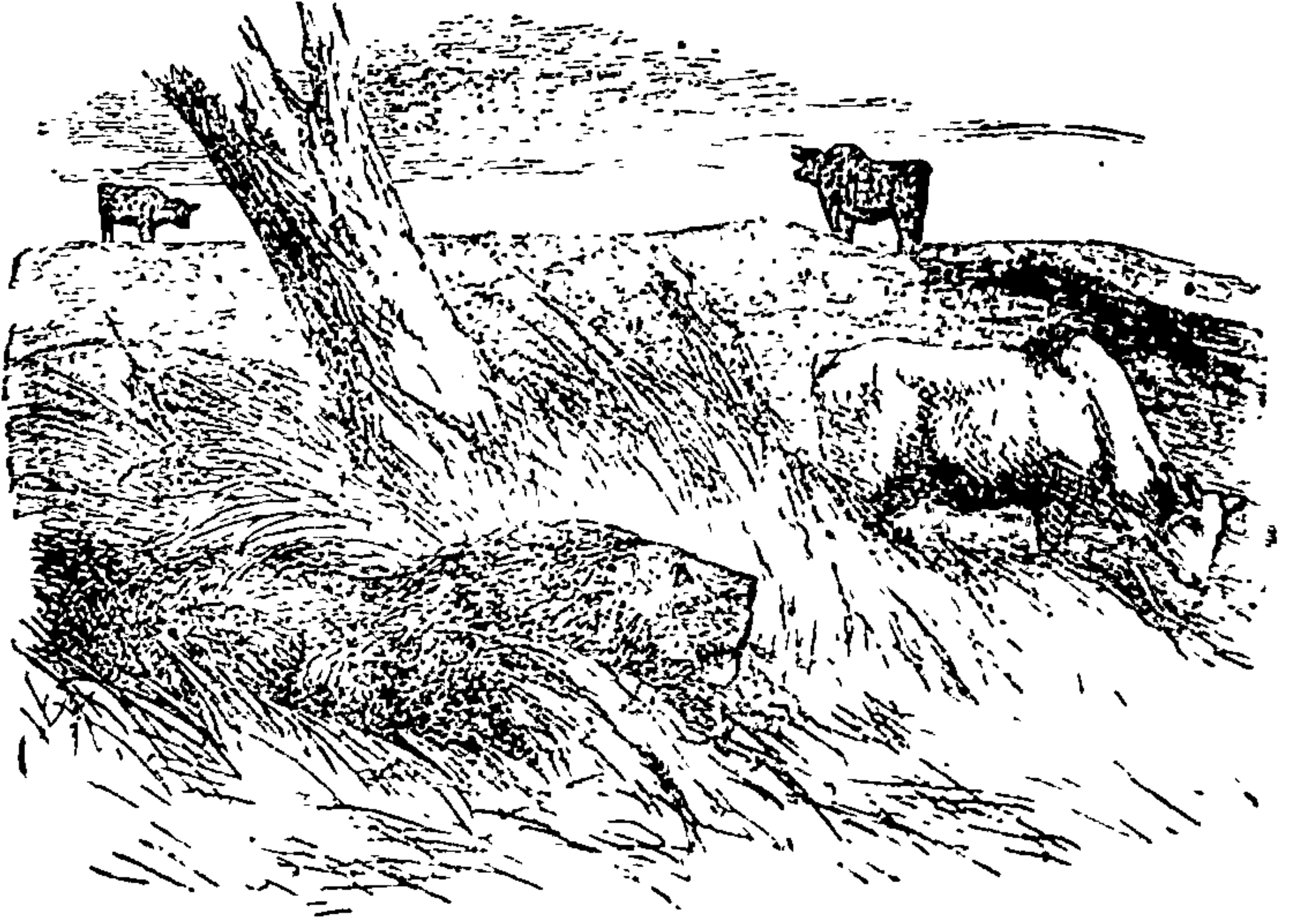
एका नदीतील मामा पुगच्या ओघानें समुद्रांत बहात गेला. तो नव्या देशांत येतांच तेथील वस्तीकरांस तृणवत् मानूं लागला. तो लणाला, “ माझा देश, जात व कुळ तुझापेक्षां चांगली आहेत, यासाठीं तुझीं सर्वांनीं मला उंच टिकाणीं बसवून मान द्यावा. ” तेथें जवळच एक सरंगा मामा होता, त्याणें तें ऐकून उत्तर केलें:—“ रे, अतःपर अशी गोष्ट बोलूं नको. कदाचित् तूं आणि मी एका जाळ्यांत सांपडलों तर, उंच जागा कोणाची तें तुला समजेल. हवें तें मोल देऊन मला श्रीमंत लोक भक्षायाम नेतील; आणि तूं तर गरीब लोकांस हलक्या मोलानें विकला जाशील किंवा फुकटावागीही दिला जाशील. ”

तात्पर्य.

आपला देश चांगला आहे लणून आपण थोर होतो असें नाहीं; त्यास आंगचा गुण पाहिजे. यासाठीं कोणत्याही देशाचा रहाणारा असो, जो विद्वान् असून गुणवान् असेल, तोच सर्वत्र प्रतिष्ठा पावतो.

गोष्ठ ८०

सिंह आणि तीन बैल.

तिघे बैल मैत्री करून एके ठायीं चरत असत व एकामेकांस विसंबत नसत. एक सिंह त्यांस निव्य पाहून मनांत ह्मणें कीं, यांतून एकादा खायास मिळता तर बरे होतें. तो सिंह एकएकास मारायास समर्थ होता, परंतु तिघांची एक जूट पाहून त्यांजवर उडी घालायाम त्यास धैर्य होईना; तेव्हां तो कित्येक दिवसपर्यंत दूर राहून देहळीत होता, पण कांहीं लाग साधेना. शेवटीं त्याची खातरी झाली कीं, जंवपर्यंत हे एकीत आहेत तंवपर्यंत माझे चालणार नाहीं. तर आतां एकमेकाच्या चहाड्या एकमेकाम सांगून यांत फूट पाडावी, असें मनांत आणून मग त्याणें तसें करितांच ते बैल आपआपल्यांत द्वेष करूं लागले आणि शेवटीं वेगळे पडले. नंतर एकएका बैलास मारायास सिंहास कांहींच श्रम पडला नाहीं.

तात्पर्य.

एक चित्त आहे तंवपर्यंत शत्रूचें चालत नाहीं. इतकें एकीचें माहात्म्य आहे ह्मणून ती एकी चुगल्या ऐकून अथवा शत्रूच्या गोष्टींकडे चित्त देऊन तोडून टाकिताना दृग्बर विचार करावा.

गोष्ट ८१

देवशर्मा पंडित.

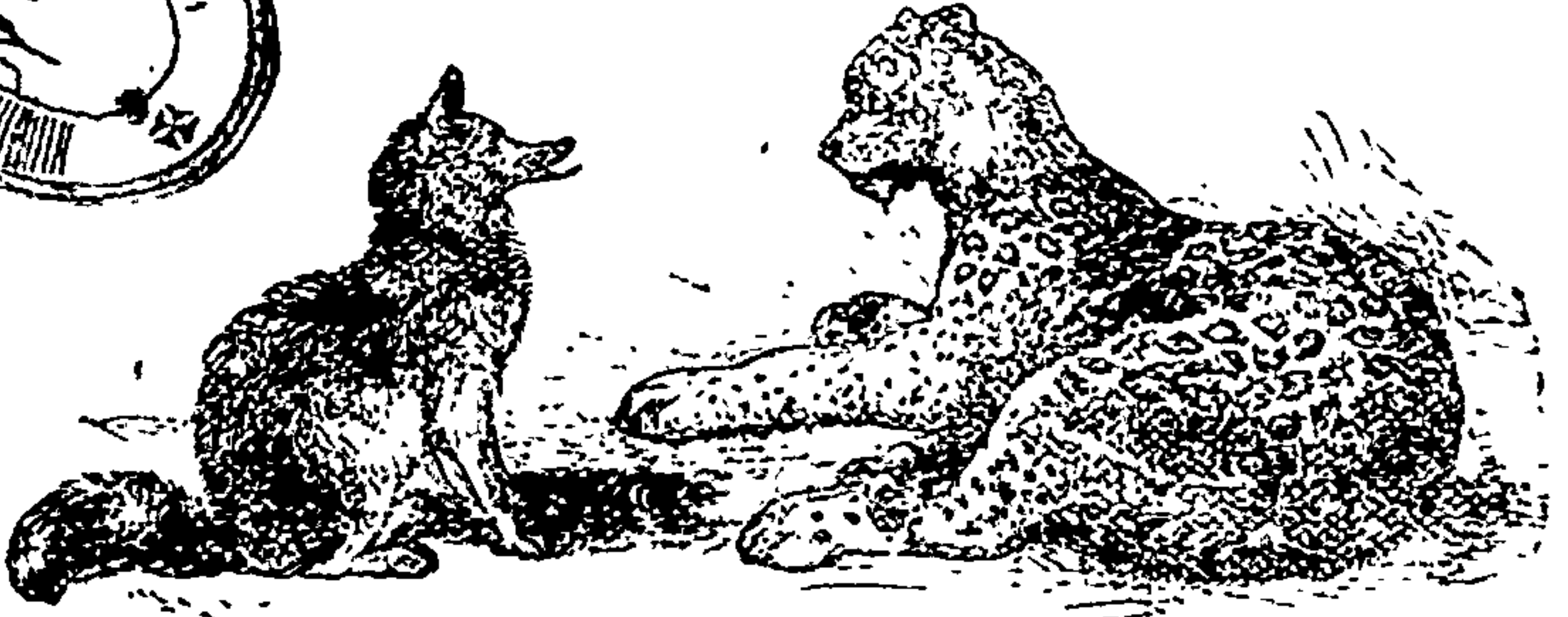
एके ममयीं देवशर्मा पंडित खेळत होता, तें पाहून कोणा एका दुसऱ्या पंडितानें त्याची थड्या केली. त्याचा गर्व उतरावा ह्मणून देवशर्म्यानें एक धनुष्य आणविलें आणि त्याची दोरी काढून तें निर्वाक करून भुईवर ठेविलें. मग तो त्या पंडितास ह्मणतो, “ हें माझे कूट सांगशील तर तूं विद्वान् खरा. ” पंडितास तें उकलेना, तेव्हां तो देवशर्म्यास ह्मणाला, “ याचा अर्थ आतां तूच सांग, मला समजत नाहीं. ” देवशर्मा ह्मणाला:—“ तुला समजत नाहीं तर मी सांगतो एक. जर हें धनुष्य सदा वांकविलेलें असलें तर लवकरच मोडून जाईल आणि जर्ग काम पडेल त्या त्या ममयीं वांकविलें, तर फार काळपर्यंत टिकेल आणि अधिक काम करील. ”

तात्पर्य.

मनुष्याचें मन हें धनुष्यासारखें आहे; याला सदा वेधून ठेविलें असतां, तें क्षीण होऊन तादृश उपयोगीं पडणार नाहीं. ह्मणून विनोद आणि खेळ हे चित्तास विश्रांतिकारक तसेच बुद्धीस तीक्ष्णता आणणारे आहेत. ते निर्दोष आहेत तर प्रसंगीं थोरानींही करावे.

गोष्ठ ८२

चिता आणि कोल्हा.

एके समयीं चित्यास असें वाटलें कीं:—“भाड्या कातडीवरील विचित्र आणि सुंदर छिपके पाहिले असतां, देखणेपणाविषयीं माझी बरोबरी सिंहही करूं शकत नाहीं. मग इतरांची काय कथा ?” मग तो पशुमात्रांचा तिरस्कार करूं लागला. त्याम कोल्हा झणाव्या, “बाबा, ही तुझी मोठी चूक आहे; तर मी सांगतो हें खरें मान, कीं आंतील सदुणाच्या भूषणावांचून बाहेरच्या भूषणाम सुद्धा आहेत ते भूषण झणत नाहीत. ”

तात्पर्य.

जो सुंदर आहे, तो मी सुंदर असा गर्व न करितां जर वर्तेल, तर त्याचा सुंदरपणा त्यास फार शोभा देईल.

गोष्ठ ८३

डोमकावळा आणि खवूतरें.

एका घुडीमध्ये खवूतरें रहात होती; त्यांच्या मंडळींत पिसें पांढरीं करून एक डोमकावळा शिरला. त्याणें मौन धरिलें होतें, झणून तो खवूतरांच्या लक्षांत आला नाही. असे कित्येक दिवस गेले. एके दिवशीं कावळ्यास आपल्या स्वरूपाचें भान

न गहनां तो काकावूं लागला; त्यावरून तो कोण आहे तें सम-
जून खबूतरांनीं न्याम शिक्षा करून हांकलून दिलें.

तात्पर्य.

वेपथगी आहेत त्यांचें इतकें एक बरें आहे कीं, ते फार
दिवस लोकांस ठकवूं शकत नाहींत. त्यांचें बोलणें किंवा आ-
चरण, एकाद्या वेळेस तरी त्यांच्या सोंगास उणें अधिक पडतें;
तेणेंकरून त्यांचा खोटेपणा लवकरच सुज्ञ पुरुषांच्या लक्षांत येतो.

गोष्ट ८४

चिमणी आणि ससा.

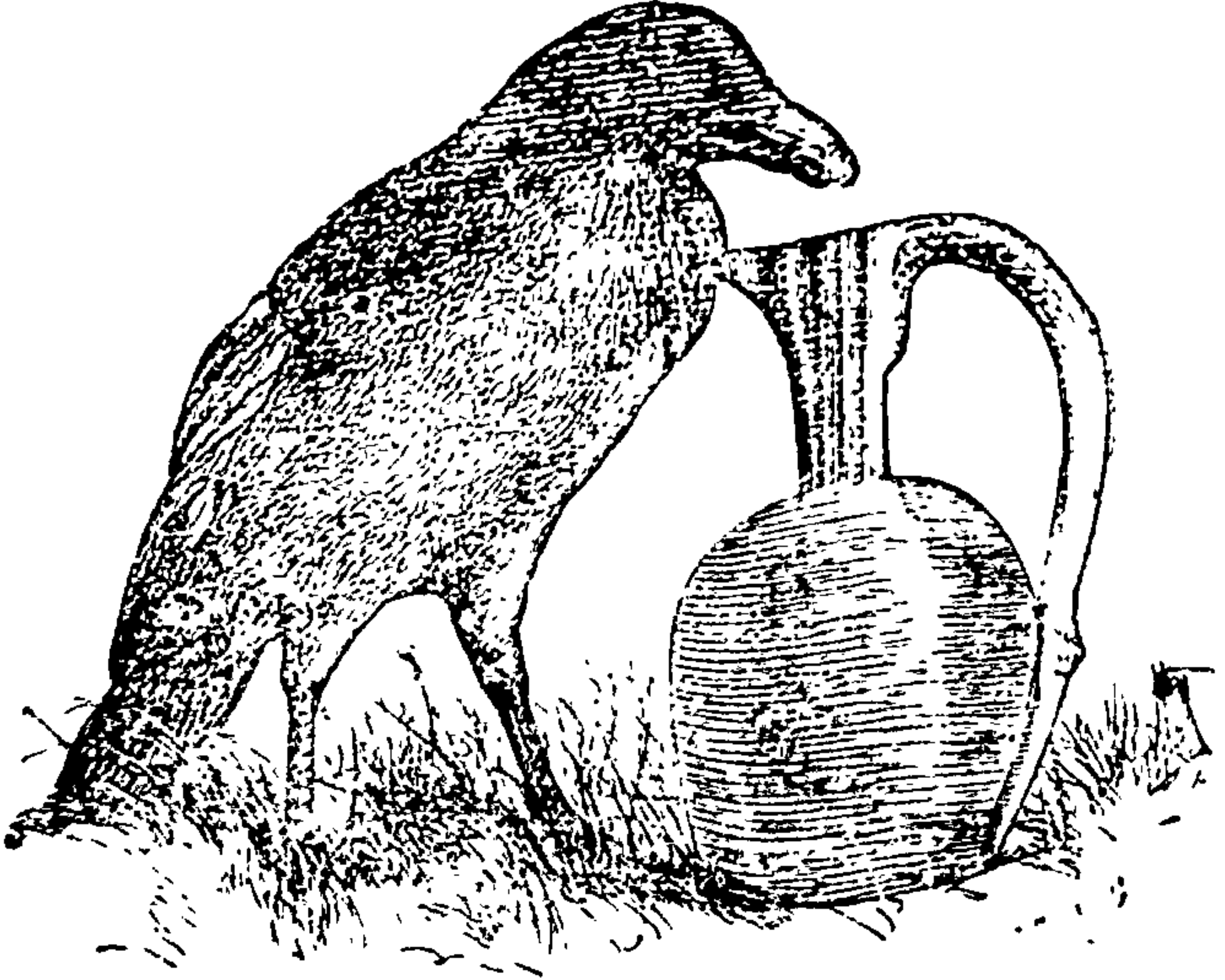
एक गरुडपक्षा सशास धरून त्याच्या बोकांडीस बसला
होता. तेथें जवळच झाडावर एक चिमणी होती ती त्यास
क्षणत्येः—“ रे, तूं पुरता मूर्ख आहेस. धिक् जिणें तुझें ! अरे,
तूं उगाच गहून व्यर्थ कां आपणास मारवितोस ? ऊठ आणि
चालता हो. मला असें वाटतें कीं, जर तूं यत्न करशील तर जा-
तीचा चपळ असल्यामुळें शत्रूच्या हातांतून सहज निघून जाशी-
ल.” याप्रमाणें ती त्यास तिरस्कार करून बोलत्ये आहे इतक्यां-
त एका ससाप्यानें झेंप घालून तीस उचललें; त्या समयीं तिणें
पुष्कळ विलाप केला, परंतु तें मनास न आणितां ससाणा तीस
धेऊन चालला. तें पाहून ससा मरतेवेळेसही समाधान पा-
वून तीस क्षणतोः—“ अगे, तूं आपणास निर्धोक मानून मला
हिणावीत होतीस, त्यास तुजवरही तोच प्रसंग पडला आहे. तर
आतां कशी बहिवाटत्येस तें पाहूं. ”

तात्पर्य.

आपणापामून संकट दूर असतें तेव्हां दुसऱ्यास शास्त्रार्था-
च्या गांठी सांगतात, आणि आपणावर बिनली क्षणजे उप-
हासास पात्र होतात.

गोष्ठ ८५

कावळा आणि सुरई.

एक कावळा तहानेनें व्याकुळ होऊन इकडे तिकडे पाहूं लागला तंव एक सुरई त्याच्या दृष्टीस पडली. तेव्हां तींत पाणी असेल अशा आशेनें तिच्याजवळ मोठ्या आनंदानें उडून गेला. परंतु तींत पाहतो तंव आंत पाणी फारच थोडें व तें तळाशीं असल्यामुळें चोंच तेथपर्यंत पोचून तींत थेंबभर तरी घेईल असा रंग दिसेना ह्मणून खिन्न झाला. त्याला उपाय सुचले तितके त्यानें केले तथापि पाण्याला चोंच पोचिना यामुळें ते निष्फळ झाले. शेवटीं त्याच्यानें नेववतील तितके खडे जमा करून त्यानें नेले आणि ते एकामागून एक असे त्या सुरईत चोंचीनें टाकिले. तेव्हां चोंच पोचि इतकें पाणी वर आलें; तें पिऊन तहान भागवून त्यानें आपला प्राण वांचविला.

तात्पर्य.

गरज ही युक्तीची जननी होय. अडचण पडली क्षणजे युक्ति सुचत्ये.

गोष्ट ८६

राजा शूरसेन आणि त्याचा दास.

एके समयीं उष्णकाळाच्या दिवशीं, शूरसेन राजा नगराबाहेर संचार करून परत येत होता. तो मार्गांत आपल्या रम्य वनवाटिकेंत शिरला. तेथें नाना प्रकारचीं झाडे होतीं त्यांचें कौतुक पहात इकडून तिकडे फिरत आहे, तंव तेथील एक दास चांगला थाटमाट करून हातांत माळ्याची झारी घेऊन राजा होता तिकडे वाट शिंपायस लागला; मनांत कीं मी विक्रीत दास आहे, गजानें माझी आस्थापूर्वक चाकरी पाहून प्रसन्न व्हावें आणि दासपणापासून मुटका करावी. मग तो राजा जिकडे जिकडे फिरे, तिकडे तिकडे त्याच्यापुढें तो आडव्या तिडव्या वाटेनें जाऊन शिंपणें करी. तें त्याचें गरजेपुरतें आर्जव राजाच्या लक्षांत येऊन त्याणें त्यास हांक मारिली; त्यासरसाच तो धांवत येऊन आशेनें भरलेला पुढें उभा राहिला. तेव्हां राजानें त्यास ह्मटलें:—“अरे, तूं आपलें काम सोडून जो इतका मेळ परिश्रम केलास, याचें कांहीं प्रयोजन नव्हतें. हा वेळ आंहीं दुसऱ्या चांगल्या कामाकडे उपयोगीं पडता. तर आहे तें मी तुझा संशय फेडितों कीं, तुझी आशा मजपासून सफळ गुणचर नाही. ”

शहाणे
आणि

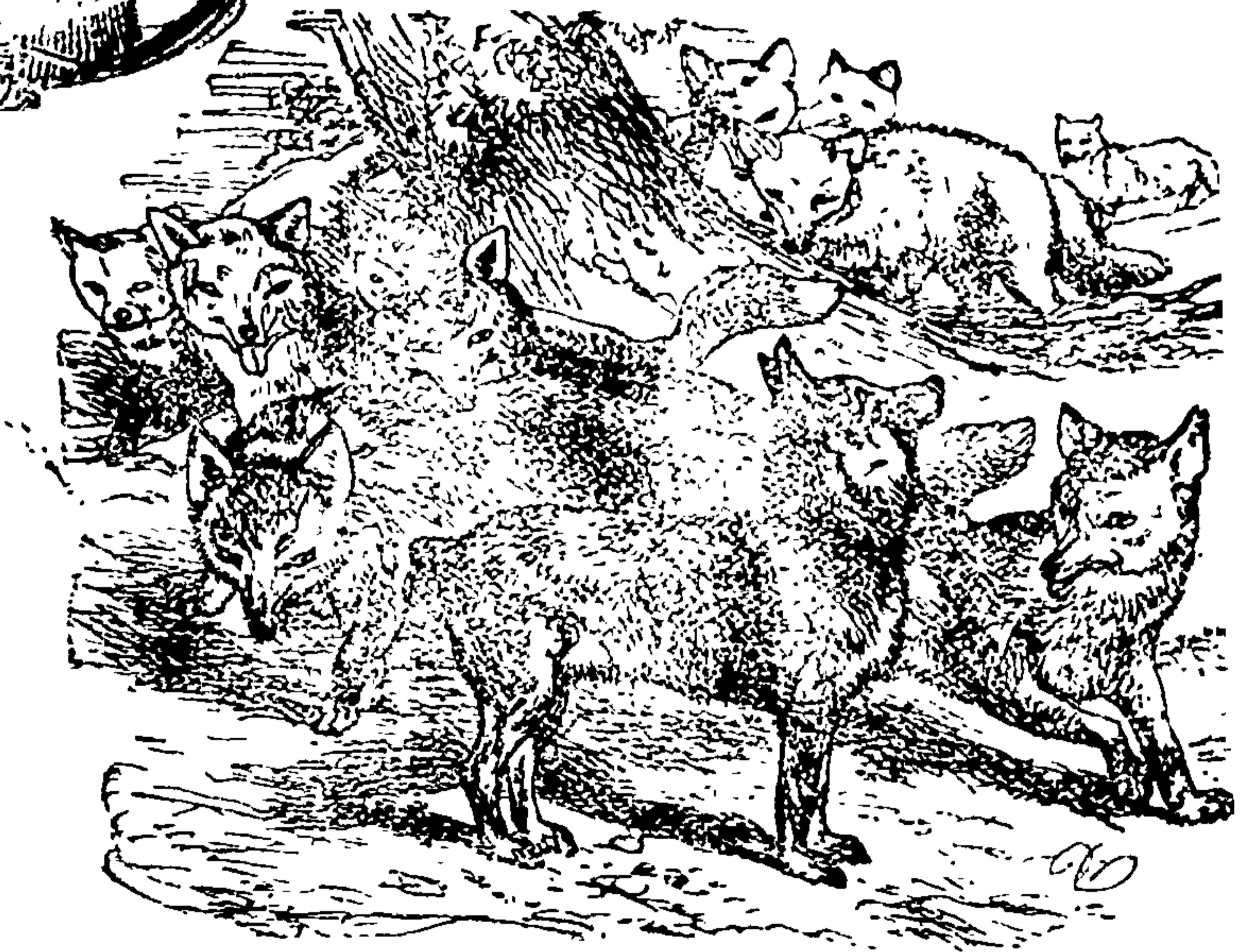
तात्पर्य.

स्त्री कार्यापुरतें पुढें पुढें होऊन आर्जव करणारे पुरुष आहेत आपल्याकडून दुसऱ्यास संतुष्ट करावें क्षणून जंव जंव अ-

धिक उद्योग करितात, तंव तंव त्यांचा मनलब्ध समजून मुझास
अधिकाधिक कंटाळा येतो, त्यांचा स्वार्थ साधत नाही, आणि
उद्योग निष्फळ होतो.

गोष्ट ८७

लांडा कोल्हा.

एक कोल्हा लोखंडाच्या सांपळ्यांत शेंपूट अडकून सां
पडला असतां, तो तें तोडून पळाला. पहिल्यानें त्याला
झाला कीं, प्राणावर आलें होतें तें शेंपूटावरच गेलें.
जेव्हां तो आपल्या मंडळींत जाऊं लागला, त्या समयीं
लांडेपणाचा मोठा खेद होऊन मनांत ह्मणतो:—“ मी
असतां तर बरें होतें; परंतु ही अपेष्टा फार वाईट. अ
जें झालें त्यास उपाय नाही. तर आतां हेच साजरे कसें
रावे ? ” अशा योजना करित असतां, त्यास एक युक्ति

चली कीं, आपण सर्व कोल्हे मंडळीस एकत्र करावें; आणि सांगावें कीं, मीं आपली शेषटी तोडून टाकून ही भूषणाची नवी तऱ्हा काढिली आहे; ही चांगली प्रतिष्ठित आहे, ह्मणून तुह्मां सर्वास व्यावयास योग्य आहे. असें योजून तो कोल्हे मंडळीस मिळवून तिजपुढें ह्या नव्या परीविषयी मोठें वाक्पांडित्य करूं लागला. तो ह्मणाला:—“अहो, या शेषट्यांपासून कांहींच हित नाही; त्यांतही कोल्हाची शेषटी ह्मणजे केवळ ओझेंच; यासाठीं शेषटीवांचून असल्यानें एक तर भूषण, व दुसरें पळणें सवरणें झाल्यास तें नीट करितां येतें. मीं असें हें पहिल्यानें आपल्या मनांत आणून, मग आंगीं अनुभवून पाहिलें तंव खरेंसं ठरलें. शेषूट तोडून टाकिलें तेव्हांपामून मी फार सुखी आहे; असें सुख मी आजन्म पावलों नव्हतां.” असें बोलून तो सर्वांच्या तोंडाकडे पाहूं लागला कीं, माझे चले यांत किती होतात. इतक्यांत त्यांतील एक ह्यातारा कोल्हा चोरकर्मांत फार निपुण होता, तो त्याची ती ठकविद्या समजून मान वांकडी करून उत्तर करितो:—“पंडितबाबा, आतां पांडित्य पुरे करावें. आपल्यास शेषटी टाकून हित झालें असेल यांत संशय नाही, परंतु तसा प्रसंग आह्मांवर ज्या दिवशीं पडेल त्या दिवशीं आम्हीही टाकूं.”

तात्पर्य.

आपली अप्रतिष्ठा होऊं नये ह्मणून आपणामध्यें जें व्यंग आहे तें लोकांनीं ग्रहण करावें अशा मतलबानें तें व्यंग नव्हे, गुणच आहे, असें कित्येक मनुष्य प्रतिपादन करतात; परंतु शहाणे आहेत ते त्यांचा उद्देश समजून त्याप्रमाणें कर्तव्य नाहींत; आणि असें झालें असतां त्या मतलबी मनुष्यांची उलथी जास्ती फजेती होत्ये.

गोष्ठ ८८

मेंढ्या भक्षिणारा कृतघ्न कुत्रा.

एक धनगर आपल्या कुत्र्यावर फारच विश्वास ठेवीत असे; तो बाहेर जाई तेव्हां त्याच्या स्वाधीन मेंढ्या करी आणि त्यावर सर्वस्व टाकून स्वस्थ असे. त्या कुत्र्यानें उत्साहानें चाकरी करावी ह्मणून त्यास तो नित्य लोणीभाकर चारी व त्याशीं गोड शब्दांनीं बोलें. पण इतकेंही करित असतां त्याणें धन्याच्या पाठीमागे एकादी मेंढी मारून खावी. कांहींकां दिवसांनीं तें धनगरास उमगलें; तेव्हां तो सहजच त्याचा प्राण घेऊं लागला. त्या समयीं कुत्रा त्यास ह्मणतो:- “रे माझ्या धन्या, तूं माझ्या घातास प्रवर्तूं नको. पहा! मी तुझा दीन जुना चाकर आहे; एकादा दुसरा अन्याय मजपासून चुकून घडला असेल, तेवढ्यावरून तूं इतका निर्दय होऊन मला देहांत शासन करावेंस हें तुला योग्य नव्हे. लांडगा तुझे नित्य शत्रुत्व करितो, त्याजवर कां तूं वैर उगवीसना ? ” त्यास धनगर उत्तर करितो:- “अरे लुच्चा, तुला लांडग्यापेक्षां शतगुणित अधिक शासन असावें; कांकीं, लांडग्यापासून अपकार व्हायाचा, हें मला पक्कें टाऊक आहे, ह्मणून त्याविषयीं मी नित्य जपत असतो. परंतु तूं माझा विश्वासू चाकर, मी तुझ्या भग्नशानें गहातो आणि तुला चांगल्या प्रकारें पोशितो; यामार्फत तुजपासून अपकार झाला तो मला मोठा दुःसह आहे. तुझा कृतघ्नपणा क्षमेस योग्य नाही. ”

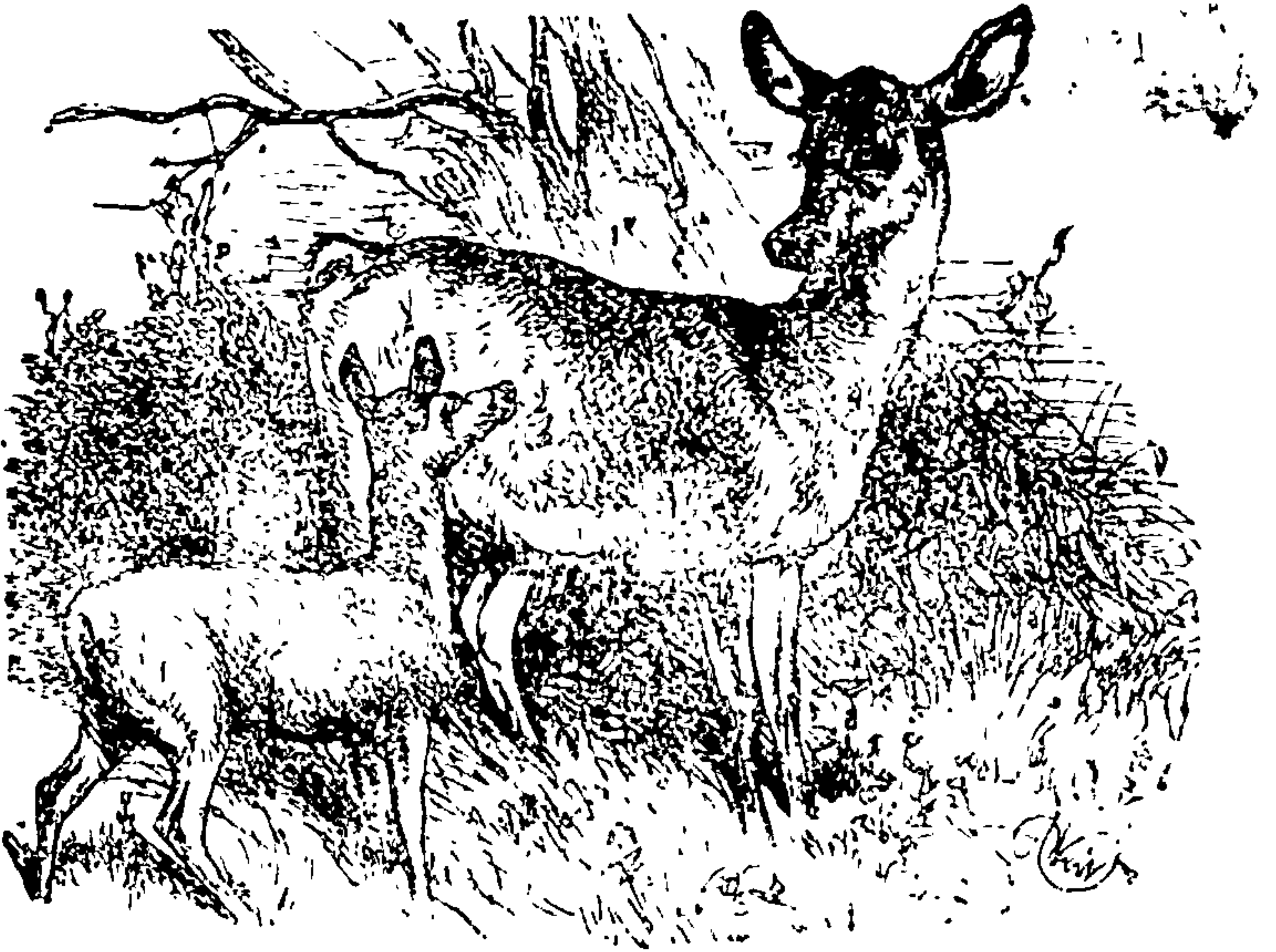
तात्पर्य.

ज्याचें आपण बरें केलें, ज्याजवर आपण विश्वास ठेविला. आणि ज्यासंगतीं आपण मित्रदुस्तीनें चाळलों, त्यापासून अपकार झाला तो सोसवत नाही. त्याची क्षमा होत नाही. त्याच्या अपकारापासून जी व्यथा होत्ये तिचा शतांशही शत्रूच्या अप-

कारापासून होत नाही. ह्मणून अशा अपराध्यांस शासन करणें तें लोक अन्यायाच्या तारतम्यानें करीत नाहीत, आपल्या व्यथेप्रमाणें करितात.

गोध ८९

हरिणी आणि पाडस.

कोणा एका हरिणीचें पाडस एके दिवशीं तिच्याजवळ येऊन तीस विचारितें:—“ आई, तूं कुऱ्याहून मोठी व चपळ आहेस व त्याहून तुला पळण्याची सर्व्द जास्त आहे. असें असतां कुऱ्यांचा शब्द ऐकतांच भयानें जीव घेऊन पळत्येस, याचें कारण काय तें मला सांगशील ? ” हरिणी हंसून ह्मणत्ये:—“ बाळका, तूं बोललेंस तें खरें; परंतु तें कसें होतें तें मलाही समजत नाही. तूं ह्मणतेंस तीं सर्व्द साधनें मला आहेत परंतु काय करूं ? कुऱ्याचा शब्द माझ्या कानां पडला

पुरे लणजे माझी गाळण होत्ये. मग होईल तितकी त्वरा
करून ती गाळण करावी ”

तात्पर्य.

जो स्वभावानें भिन्ना त्याला पुष्कळ उमेदीच्या गोष्टी सांगितल्या तरी त्याला धैर्य घेत नाहीं.

गोष्ट ९०

चोर आणि कुत्रा.

कोणा एका मनुष्याचें घर फोडवें लणून रात्रीस चोर आला; त्यास पाहून दारिं कुत्रा होता तो त्याच्या आंगावर भुंकू लागला. तेव्हां चोरानें भाकरीचा तुकडा त्याच्या आंगावर टाकिला. तो न घेऊन कुत्रा त्यास लणतो:—“ रे, पहिल्यानें मला संशय मात्र झाला होता कीं, इतक्या रात्रीस एथें आला आहेस, लणून तूं कोणी वाईट मनुष्य असशील; परंतु तूं त्यांच दिवास तेव्हां आतां तें खचित झालें. तर मी दारापाशीं राहून माझ्या धन्याचें घर राखित असतो लणून तूं या घराच्या आशीं पाशीं आहेस तंवपर्यंत मी असाच भुंकेन, यांत संशय धरूं नको; आपल्या वाटेनें जा कसा. ”

तात्पर्य.

कार्यसाधक आहेत, ते मूर्ख किंवा स्वार्थी यांस लांच देऊन वश करूं शकतात; परंतु जे थोर, प्रामाणिक व स्वामिभक्त आहेत ते लांच घेऊन वश होत नाहींत.

गोष्ट ९१

सारंग्या.

एक सारंग्या मद्याच्या दुकानांत गाणें वाजवणें करून म-

चपी लोकांस फार रंजवीत असे. त्यांची नित्य वाहवा ऐकून त्यास असें वाटलें कीं, एके दिवशीं आपण नाटकसभेंत आपला गुण दाखवून द्रव्य आणि कीर्ति एकदांच मिळवावी. त्याची त्याविषयीं फार आर्ति पाहून नाटककारांनीं त्यास सभेंत नेला; तेव्हां तेथें जाग्याच्या विस्तीर्णतेमुळे आणि लोकांच्या दाटीमुळे त्याचा स्वर व सारंगीचा नाद लोपून गेला तो कोणास ऐकूं आला नाहीं. आणि ज्या जवळच्या थोड्या लोकांस ऐकूं आला, त्यांनीं त्या ठिकाणीं मोठमोठे गवय्ये आणि बजवय्ये यांचें गाणें ऐकिलें होतें, ह्मणून त्यांस तो ओंगळ व कर्कश लागला. त्या समयीं त्यांनीं नाक मुगडतांच त्यासरसें सर्वांनीं हुच्यो ! हुच्यो ! करून त्या सारंग्याची विटंबना केली आणि त्यास सभेबाहेर हांकून दिलें.

तात्पर्य.

नेणत्या व साध्या लोकांमध्ये कांहीं कसबाविषयीं आपली प्रशंसा झाली ह्मणजे मी खरोखरी मोठा कुशळ आहे असें समजून जाणत्या लोकांमध्ये बडेजावी मिळविण्याविषयीं मनुष्यानें यत्न केला असतां तो उपहासास पात्र होतो. लहान स्थळीं जें शोभतें तें मोठ्या स्थळींही शोभेल असें समजूं नये.

(१०२)

गोष्ट ९२

गळकरी आणि मासा.

एका मनुष्यानें नदींत गळ टाकिला, त्यास एक मासा लागला, तो बाहेर काढून टोपलींत टाकितो आहे, इतक्यांत तो मासा त्याची प्रार्थना करूं लागला, “ हे पुण्यपुरुषा, कृपा करून मला पुनः नदींत टाक. ” गळकऱ्यानें त्यास पुसलें, “ अरे, मीं तुजवर एवढा उपकार कां करावा तें सांग. ” मासा बोलतो, “ मी लहान बाळक आहें ल्हणून जसा मोठा होऊन पुढें उपयोगीं पडेन तसा आज तुझ्या उपयोगीं पडणार नाहीं. ” गळकरी उत्तर करितो, “ होय ती गोष्ट खरी; परंतु प्राप्त सोडून अप्राप्तावर आशा ठेविणारा असा मी मूर्ख नव्हे. ”

तात्पर्य.

जो पुढल्या भ्रंवशावर हातीं लागलेली वस्तु सोडतो, त्यास दोन्ही नाहींशा होतात. न मिळाल्या वस्तूची इच्छा करावी यांत कांहीं वांकडें नाहीं; परंतु तिच्या भ्रंवशावर हातचें टाकणें, हें बहुतकरून पुढें खेदास कारण होतें.

गोष्ट ९३

दोन खेंकडीं.

खेंकड्याचा स्वभाव आहे कीं, उलटें चालत असावें. कोणे एके दिवशीं एक खेंकडी आपल्या लेंक्रीस गगें भरून झणाली, “तूं ही सृष्टीनिगळी चाल टाक.” लेंक झणत्ये:— “आई, माझ्या बुद्धीप्रमाणें मला नीट दिसतें तें मी करित्यें; तुझ्या मर्जीस जर तें येईना, तर मीं कसें चालावें, तें तूं स्वतः चालून दाखीव, मग तें पाहून मीही तशी चालिन.”

तात्पर्य.

ज्या गोष्टीविषयीं दुसऱ्यास खोड ठेवितों, तीच गोष्ट आपण स्वतः आचरितों; दुसऱ्यास उपदेश करितां सर्वास येतो परंतु त्याप्रमाणें वागणें कठिण आहे. तोंडानें बोलण्यापेक्षां करून दाखविणें बरें.

गोष्ट ९४

चोर आणि पोर.

एक पोर चोरस पाहून विहिरीवर रडत बसला. चोरानें त्यास पुसलें, “कां रडतोस ?” तेव्हां तो पोर स्फुंदून स्फुंदून झणतो:— “माझे रुप्याचें भांडें दोंगे तुटून विहिरींत पडलें. आतां मी काय करूं ? मला घरीं आईबाप मारतील.” हें ऐ-

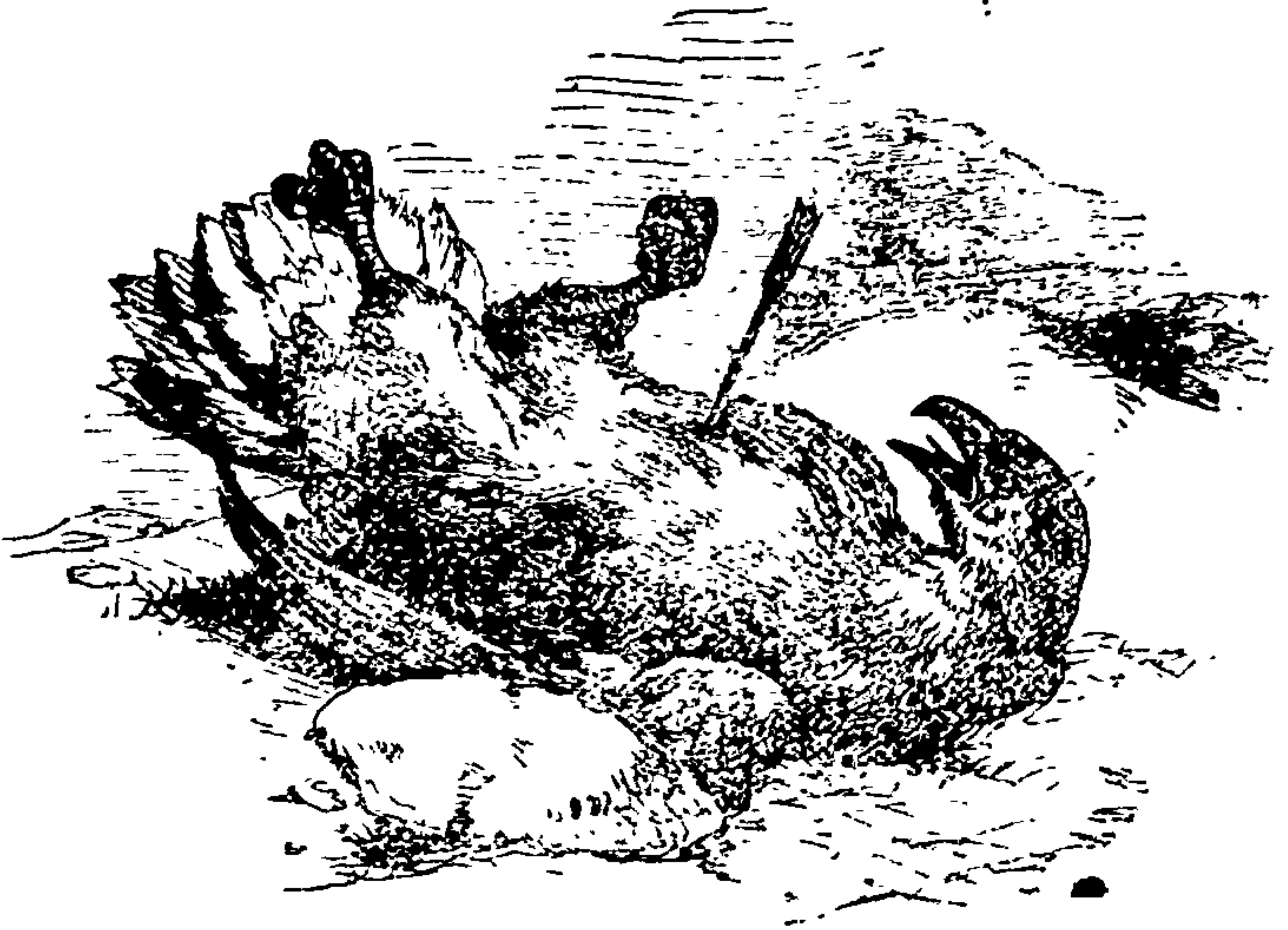
कन तत्क्षणीं चोगनें आपलें गांठोडें व आंगावरील चिरगुटें विहिरीवर ठेविलीं; आणि आंत उतरून पुष्कळ वेळपर्यंत भांडें शोधिलें परंतु सांपडलें नाहीं. मग निराश होऊन वर आला, आणि पहातो तंव मुळगा दृष्टीस पडत नाहीं आणि गांठोडें व चिरगुटेंही नाहींत. तीं तो पोर घेऊन पळून गेला.

तात्पर्य.

चोर दुसऱ्यास नागवितो, ह्मणून त्याणें असें समजुं नये. कीं मला कोणी नागविणार नाहीं.

गोष्ट ९५

गरुडपक्षी आणि तीर.

एक गरुडपक्षी एका उंच कड्यावर बसून एक ससा टेहळीत होता, मनांत कीं, संधान पाहून त्याजवर झेंप घालून गर्वांत धरून उचलावा ह्मणजे चमचमीत आपला आहार हो-

ईल. इतक्यांत एका तिरंदाज पारध्यानें तो ल्हवून राहिला होता तेथून त्याला पाहिलें आणि अचूक निशाण धरून त्यानें तीर मारिला तो त्या गरुडपक्ष्यास मर्मस्थानीं लागून तो मरणोन्मुख झाला. मरतां मरतां उगंत शिरलेल्या तीराकडे त्याची नजर गेली आणि पहातो तंव त्या तीराच्या पिमान्यास आपलींच पिसें लाविलेलीं त्याच्या दृष्टीस पडलीं. तेव्हां तो ल्हणाला, “ माझ्या पंखांतील पिसांनीं ज्याचा पिसारा सन्न केला आहे अशा तीरांनै मीं मगावें ह्या गोष्टीनें मला दुष्पट दुःख होते. ”

तात्पर्य.

आपणावर आलेलें संकट आपल्याच दुष्कृतीनें उद्भवलें असें कळलें ल्हणजे त्यापासून होणारें दुःख दुणावतें.

गोष्ट ९६

वरुण आणि काबाडी.

एक काबाडी एका नदीच्या कांड्या वृक्ष तोडीत होता; त्याची कुन्हाड अकस्मात त्याच्या हातून सुटून पाण्यांत पडली; ल्हणून तो फार शोक करूं लागला. त्याचा विलाप ऐकून वरुणदेव तेथें प्रगट झाला; त्यास काबाड्यानें आपल्या शोकाचें कारण सांगितलें. त्या समयीं वरुण पाण्यांत बुडी मारून एक सोन्याची कुन्हाड वर घेऊन आला आणि ती त्या काबाड्यास दाखवून विचारितो, “ अरे हीच तुझी कुन्हाड ? ” तो ल्हणाला, “ ही माझी नव्हे. ” नंतर वरुण पुनः बुडी मारून एक रुप्याची घेऊन आला. तीस पाहून हीही माझी नव्हे ल्हणून काबाडी ल्हणाला. निसऱ्या खेपेस तो काबाड्याची हरवली होती ती कुन्हाड घेऊन आला; तेव्हां ती काबाड्यानें मोठा हर्ष पावून घेतली; आणि

तो वरुणाचा फार उपकारी झाला. त्या समयीं काबाड्याचा प्रामाणिक व्यवहार पाहून वरुणानें संतुष्ट होऊन त्या सोन्या रुप्याच्या दोन्ही कुन्हाडी त्यास बक्षीस दिल्या. तें वर्तमान काबाड्याच्या संवगड्यास समजलें, तेव्हां त्याणेंही नदीवर जाऊन तशीच हातांतील कुन्हाड पाण्यांत पाडिली, मग, कोणी ह्मणेल खरेंच, असा विलाप करीत बसला. तो ऐकून पहिल्याप्रमाणें वरुण तेथें आला. त्याणें बुडी मारून सोन्याची कुन्हाड वर काढिली आणि ती त्या काबाड्यास दाखवून ह्मटलें, “तुझी कुन्हाड गेली आहे ती हीच रे ? ” तें सोनें पाहून काबाड्याचें चित्त चंचळ झालें. तो वरुणास ह्मणाला, “ होय रे बाबा, हीच माझी. ” असें ह्मणून तो ती हावरेपणानें वरुणाच्या हातून घ्यावयास गेला; तेव्हां वरुणानें त्याची निर्भर्त्सना करून त्यास सोन्याची तर दिली नाहीच, परंतु त्याची मुळची होती तीही त्याच्या हातीं लागूं दिली नाही.

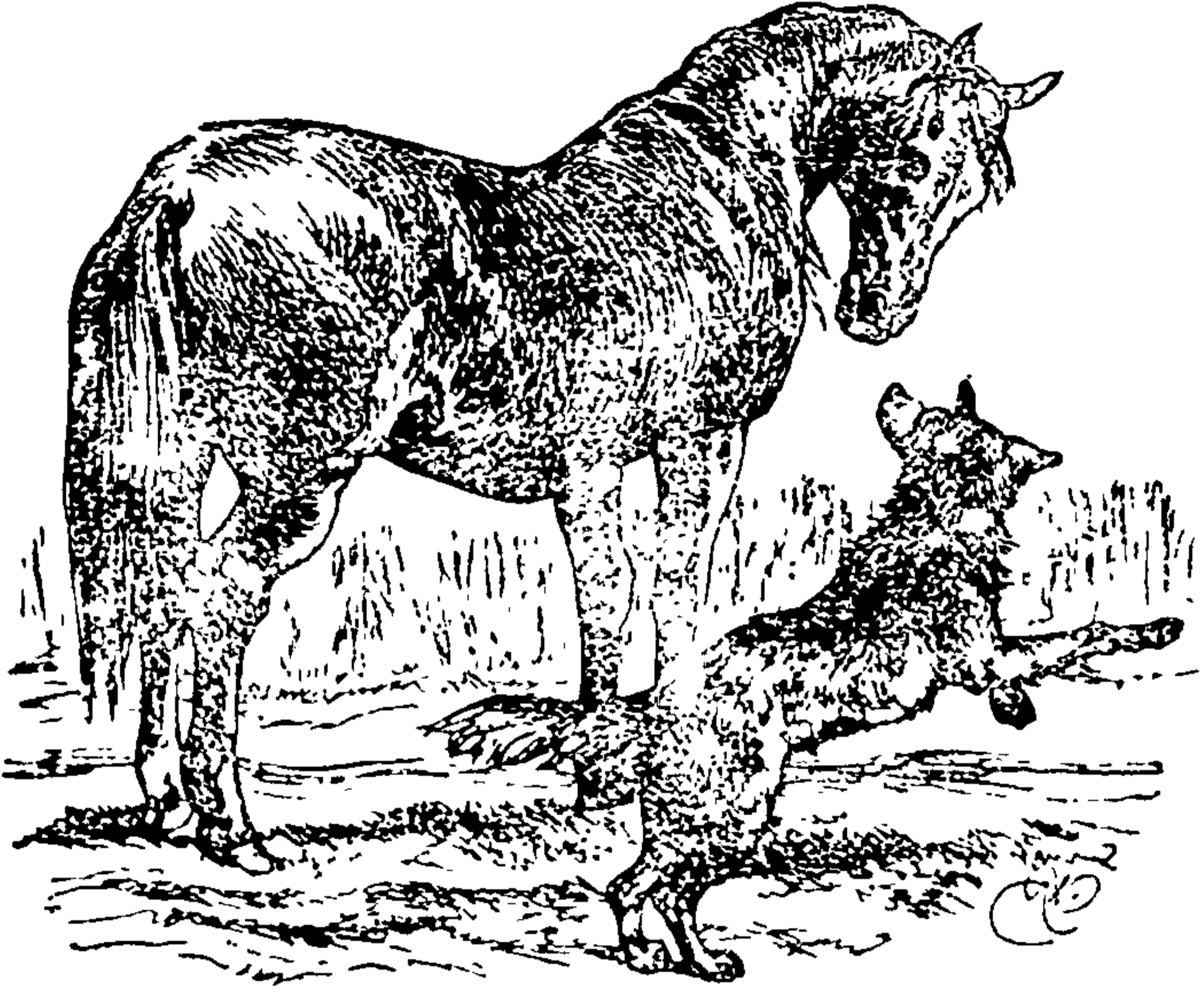
तात्पर्य.

कोणत्याही मनुज्याचा साधेपणा व सचोटी हीं पाहून दुसऱ्यास संतोष होतो आणि त्यामुळें तो त्यास बक्षीस देतो; परंतु हें पाहून जो मनुष्य केवळ बक्षीस मिळण्याच्या उद्देशानें नसता भोळेपणा व प्रामाणिकपणा आपल्या आंगीं आणितो तो फसतो.

(१०७)

गोष्ट ९७

लांडगा आणि घोडा.

एक लांडगा एका हरभऱ्याच्या शेतांतून बाहेर पडला, तंवा त्याला एक घोडा भेटला. तेव्हां तो त्यास म्हणतो:—“ भाऊ, त्या शेतांत तूं लौकर जा. त्यांत हरभऱ्याचें सर्वोत्कृष्ट पीक आलें आहे. तूं माझा मित्र आहेस व चणे फोडतांना तुझ्या दांतांचा जो शब्द होतो तो ऐकूनच माझ्या कानांला फार सुख वाटतें; ह्यास्तव मी तेथील हरभऱ्याच्या एका घांठ्यास सुद्धां शिवलों नाहीं, सर्व शेत तुजकरितां जसेंच्या तसें सोडून आलों. ” तें ऐकून घोडा उत्तर करितो:—“ अरे, जर हरभरा तुलां लांडग्यांचें खाद्य असतें तर तूं आपल्या पोटाला उपाशी मारून माझ्या दांतांच्या शब्दानें कानांस आनंददितासना. त्या शेतांत एक घांटा सुद्धां उरताना. ”

(१०८)

तात्पर्य.

दुष्ट माणमानें एकादें सत्कर्म केलें तरी त्याविषयीं त्याला प्रतिष्ठा मिळत नाही.

गोष्ट ९८

कगकरतें चाक.

एक सागथि गथ हांकीत होता; त्या रथाचें एक चाक फार करकळू लागलें, तें पाहून तो विस्मित झाला आणि चाकास पुसतो, “रे. सर्वांवर सागखा भार पडत असून तूच कां ओरडतेस ? ”

तात्पर्य.

जो ओगडाओगड कर्णितो त्यालाच दुःख, इतरांस नाही अमें समजुं नये.

गोष्ट ९९

शहाणा सिंह.

कोणा एका मिहानें सावज मारिलें आणि त्यास खाणार तंव, वाटेनें एक चोर जात होता, तो पुढें येऊन त्यास ह्मणतो, “सिंहा, तुशीं मर्गीं अर्धो अर्ध.” सिंह बोलला:—“अरे धट्टा, एथें तुझा कांहीं संबंध नसतां, निलाजग होऊन भाग मागायास आत्र्य आहेस; तर उगाच आपल्या मार्गानें जा, नाही तर मरशील.” मग तो चोर लाजून चालता झाला. तितक्यांत त्या मार्गानें कोणी एक भला मनुष्य जात होता त्याणें सिंहास पाहिलें आणि तो भिऊन ती वाट सोडून पलीकडच्या वाटेनें जाऊं लागला; तेव्हां सिंह त्यास आदगानें हांक मारून ह्मणतो:—“अरे भिऊं नको रे भिऊं नको. तूं भला मनुष्य आहेस

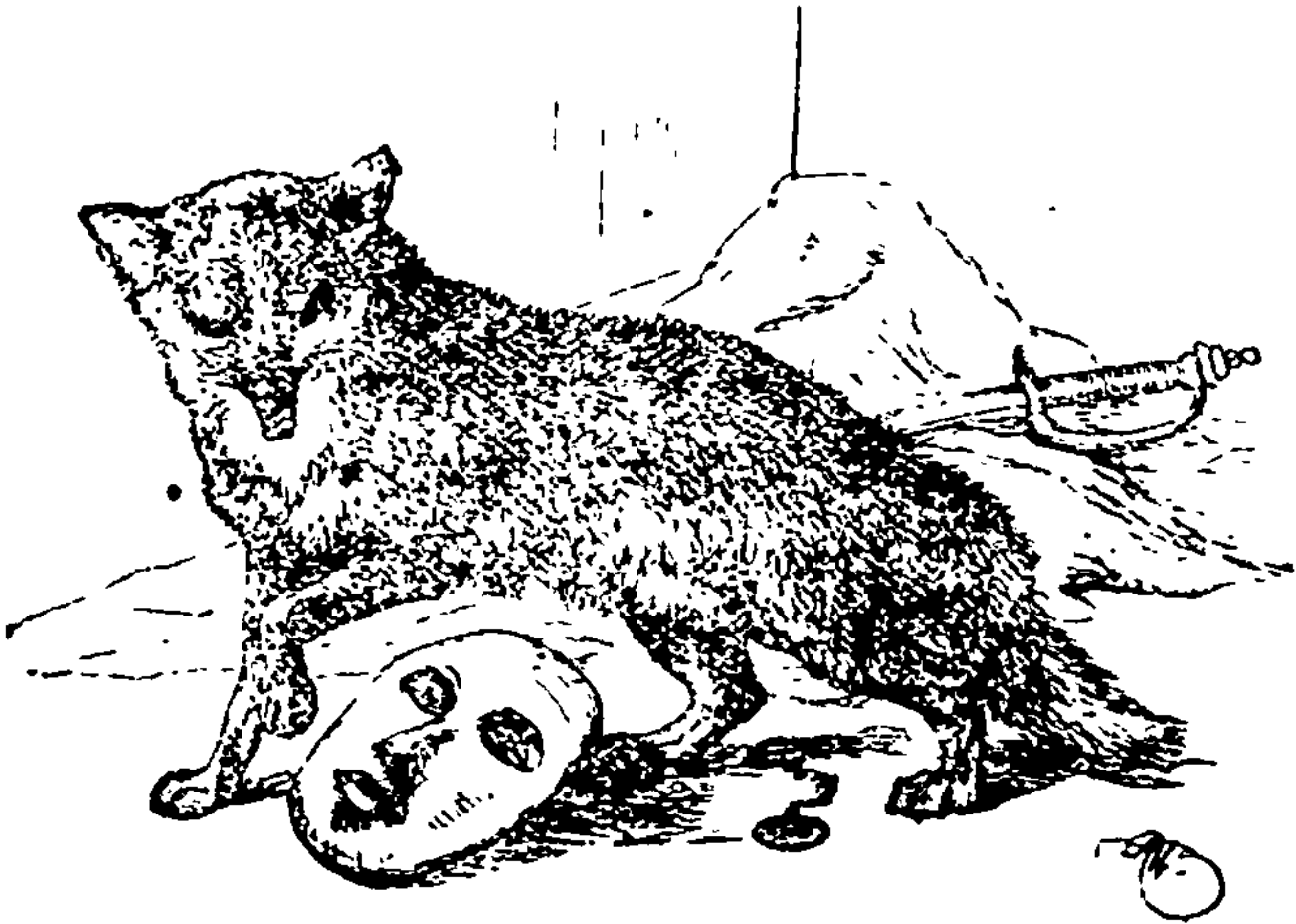
हणून यांतील वांटा तुला योग्य आहे; तर ये आतां, हें सावज आपण दोघे वांटून खाऊं. ” असें बोलून सिंहानें त्या सावजाचे दोन भाग केले; त्यांतील एक भाग त्या भल्या मनुष्याकरितां ठेविला आणि दुसरा आपण भक्षण रानांत गेला.

तात्पर्य.

शहाण्या मनुष्यांस हें योग्य आहे कीं जो भिडस्त, जो भला, जो गुणी, त्यास जवळ करावें आणि जे गर्ळी पडून मागणारे, गोडबोले, चहाड, बहुभाष, दांडगे, अशा मनुष्यांस आश्रय देऊं नये. जो मनुष्य अधिकारावर आहे त्याणें तर गुणी मनुष्यें मिळवायाविषयीं फारच यत्न करित असावें.

गोष्ट १००

कोल्हा आणि मुखवटा.

एका रात्रीस कोल्हानें एका मुखवटे विकणाराच्या दुकानांत प्रवेश केला. तेथें पुष्कळ मुखवटे होते, त्यांतील एकावर

पाय ठेवून त्याजकडे तो नीट न्याहाळून लक्षणतो, “ हें मोठें सुंदर मस्तक दिसतें; परंतु यांत मेंदू नाही, लक्षण हें थट्टेच्या मात्र उपयोगी. ”

तात्पर्य.

ज्यास ज्ञान नाही, त्याचा नुसता सुंदरपणा थट्टेस पात्र होतो.

गोष्ट १०१

लांडगा, कोल्हा आणि वानर.

एका वानरास पंच करून, त्यापुढें लांडग्यानें कोल्हावर चोरीची फिर्याद आणिली. त्या पंचादतीचें कौतुक पहावयास इतर पशुही सभेस आले होते. तेथें लांडग्याचें बोलणें संपल्यावर कोल्हानें एका गोष्टींत उत्तर दिलें कीं, मीं लांडग्याची वस्तु चोरिली नाही. नंतर त्या वादाचा विचार करून वानरानें सारांश सांगितला. लांडग्यास लणाला, “ अरे, तुझी अशी वस्तु कांहीं गेली नाही. ” आणि कोल्हास लणाला, “ तूं ठेव खाल्हीस, यांत कांहीं मला संशय नाही. ” याप्रमाणें ते दोघेही लुच्चे असें ठरवून सभा उठली.

तात्पर्य.

लुच्चा लक्षण जो एक वेळ प्रसिद्धीस आला त्याचें खरें कोणी मानीत नाही. लांडगा हा दुसऱ्याचें वित्त हरण करणारा आणि कोल्हा हा पक्का ठक, असें प्रसिद्ध आहे लक्षण तसा न्याय झाला.

गोष्ट १०२

लांडगा आणि बकरा.

एका लांडग्यानें एक बकरा डोंगरा-
च्या कड्यावर चरतांना पाहिला. तेव्हां
तेथें आपली गति नाही असें जाणून
तो त्यास ह्मणतो:- “रे, तूं अशा अवघड
ठिकाणीं अवघा दिवस चरतोस, यां-
त तुला काय सुख आहे ? टेणें मारतां !
मारतां एकाद्या वेळेस पडलास तर
प्राणास मात्र मुकशील. मला हें
बरें दिसतें कीं, तूं खालीं यावेस आणि
या मैदानांत कोंवळें कोंवळें गवत

आणि मधुर मधुर झाडांचीं पानें आहेत, हीं खावीस. ” बो-
कड उत्तर करितो:- “बाबा, ह्मणतोस ती गोष्ट खरी; परंतु तूं
मला बुभुक्षितसा दिसतो आहेस, ह्मणून तूं आहेस त्या ठि-
काणीं मी येऊन आपला जीव धोक्यांत घालीत नाही. ”

तात्पर्य

जे पुरुष स्वार्थी व बुभुक्षित असतात, त्यांणीं कांहीं आपल्या हिताची गोष्ट सांगितली ती खरीशी वाटली, तथापि त्यांजवर विश्वास ठेवूं नये. त्यांत कांहीं तरी कपट आहे असें जाणावें.

गोष्ट १०३

इंद्र आणि गाढव.

एका माळ्याचा गाढव ओझीं वहातां वहातां कंटाळला आणि त्याणें इंद्राची प्रार्थना केली, “ देवा, मला दुसरा धनी दे. ” इंद्रानें त्यास कुंभारगच्या स्वाधीन केलें; तो त्याकडून इटांचीं ओझीं वाहवूं लागला. त्यासही गाढव कंटाळून पुनः इंद्रापार्शीं विनवूं लागला कीं, “ कुंभारहून कोणी चांगला धनी द्यावा. ” नंतर इंद्रानें त्यास चाह्माराच्या स्वाधीन केलें. त्यांजवळ राहून तो फारच पश्चात्तापांत पडला आणि ह्मणतो:— “ रे, मी मूर्ख पहा कसा तो ! हा चाह्मार तर त्या दोघांपेक्षां फारच दुष्ट. हा जीवंतपणीं माझ्याकडून काम करून घेऊन मी मेल्यावर माझे कातडेही घेणार. ”

तात्पर्य.

असत्या स्थितीस कंटाळून नव्या स्थितींत सुख होईल ह्मणून जे मानितात, ते अज्ञान. सुख दुःख हें सर्व स्थितींत आहे; यासाठीं आपल्या असत्या स्थितींत संतुष्ट असावें, कांकीं नव्या स्थितींत सुखच होईल याचें प्रमाण नाही, कदाचित् अधिक दुःखही होईल.

(११३)

गोष्ठ १०४

बैल आणि बोकड.

सिंह मागे लागला म्हणून एक बैल जीव घेऊन पळाला. तो एका गुहेत शिरून लागला, परंतु तेथे एक बोकड होता तो त्यास आंत जाऊं देईना. तो म्हणू लागला, "हें माझे घर; यांत तूं आलास तर तुला मारोन." बैलानें फार काकळूत केली कीं, "अरे माझ्या पाठीस सिंह लागला आहे; या समयीं मला आसरा द्यावा हें तुझ्या गृहस्थपणास योग्य आहे." बकरा नें कांहीं ऐकेना आणि शिंगें समोर करून त्याच्या आंगावरच येऊं लागला. तेव्हां बैल त्यास म्हणतो:—“रे, मी तुला अथवा तुझ्या शिंगांस भीत नाहीं. परंतु काय करूं? जरकां या वेळेस माझ्या पाठीवर सिंह नसता, तर बैलाच्या आणि बोकडाच्या योग्यतेमध्ये कित्ती अंतर आहे, याचा चमत्कार तुला आतांच दाखविला असता.”

तात्पर्य.

कोणी संकटामध्ये असतां त्यास साहित्य करूं नये, हे मनुष्यपणास अयोग्य. मग साहित्य न करून त्याचा धिक्कार करणें अथवा त्यास उपद्रव करणें किंवा त्याच्या दुःखावर डाग देणें, यासारखा पाजीपणा दुसरा कोणचा आहे ?

गोष्ट १०५

लांडगे आणि दुखणाईत गाढवी.

एक गाढवी दुखण्यांत पडली होती, ती टपकन मरेल अशी अवाई उठली. ती ऐकून दोघे चौघे लांडगे तिच्या समाचारास आले; ते गोळ्याच्या दाराशीं डोकावून हळूच विचारितात, “ बाईची प्रकृति कशी आहे ? ” ते ऐकून तिचा पुत्र आंतून बाहेर आला, त्याणें उत्तर केलें, “ आपण बाईची प्रकृति जशी इच्छितां, तशी अजून झाली नाही. ”

तात्पर्य.

दुखणाईताच्या समाचारास जे येतात, त्यांत केवळ ममतेनें येणारे असे थोडे, आपआपल्या अर्थासाठीं येणारे असे फार.

गोष्ट १०६

मुंग्या आणि टोळ.

• उन्हाळ्यामध्ये कोणे एके समयीं मुंग्या आपल्या विळा-जवळ दाण्यांच्या राशि घालून उनांत सुकवायाच्या उद्योगांत होत्या, इतक्यांत भुकेनें व्याकुळ असा एक टोळ तेथें आला. तो दीनवाणें तोंड करून याचना करूं लागला कीं, “ बायां-नों, एक तरी तांदुळाचा दाणा देऊन माझा प्राण वांचवा; तुझांस फार पुण्य लागेल. ” त्या समयीं त्यांतील एक मुंगी त्यास विचारत्ये, “ अरे, सुगीमध्ये आह्मीं दाण्यांचा संग्रह केला, तसा त्वां कां केला नाही ? ” तो बोलला, “ सुगी-

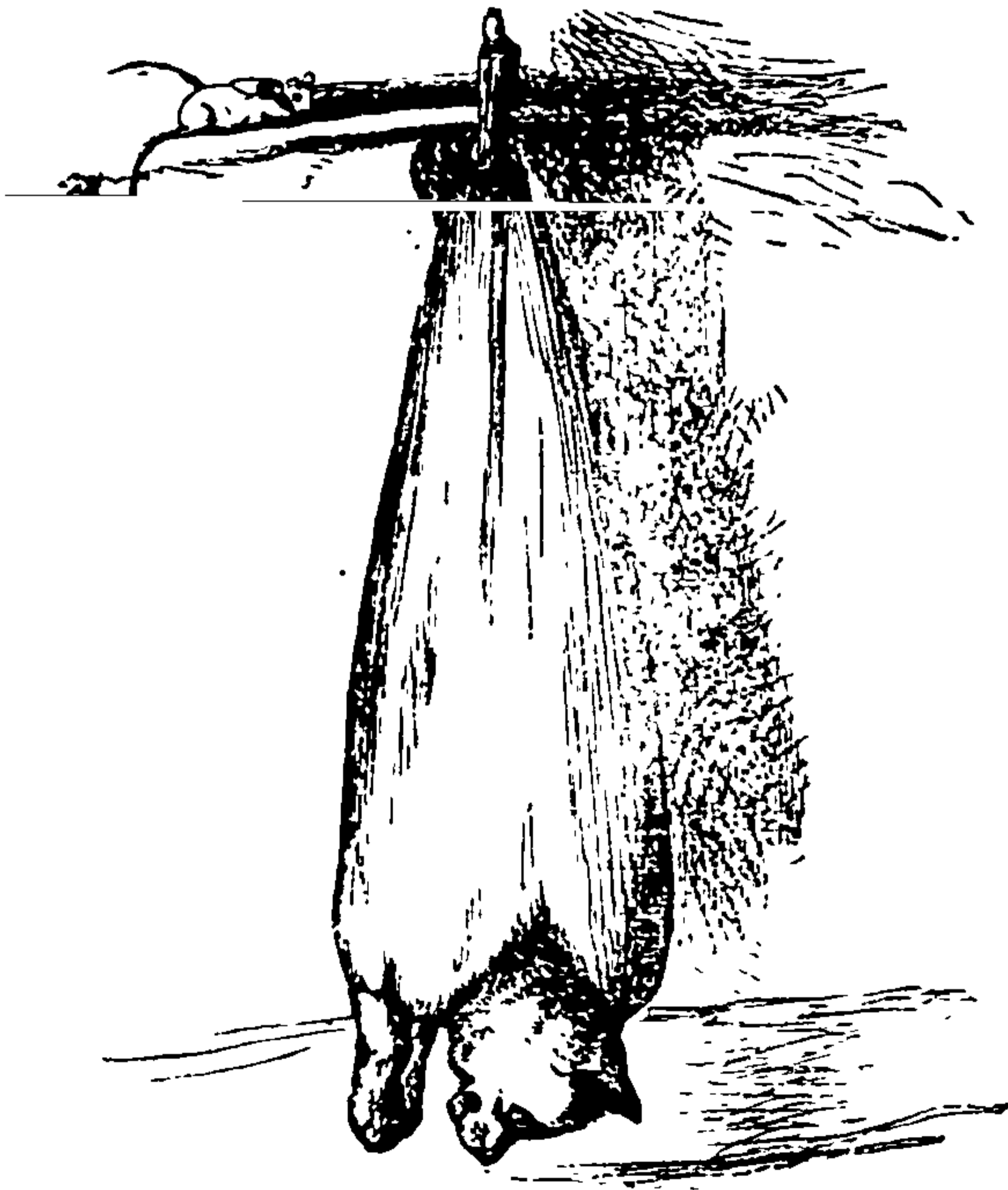
मध्ये माझा काळ खातां, पितां, नांदतां आणि आनंद करितां गेला; त्या वेळीं पुढची कल्पना एक वेळही माझ्या मनांत आली नाही. ” तें ऐकून ती हणाली, “ बाबा, असें आहे तर, जे पुढची सोय न पाहतां खातात, पितात आणि आनंद करतात, ते शेवटीं उपाशी मरतात त्यास कोणी काय करावे ? ”

तात्पर्य.

तरुणपणीं जो सावध होऊन द्रव्य जोडून ठेवितो, तो पुढें ह्यातारपणीं दुःख पावत नाही.

गोष्ट १०७

माजर आणि उंदीर.

एका घरांत उंदीर फार झाले होते तेथें एक माजर आले.

त्याणें त्यांतील कांहीं खाऊन उणे केले तें पाहून एके दिवशीं शेष राहिलेल्यांनीं एकत्र होऊन निश्चय केला कीं, वरून खालीं कोणीं उतरूं नये. त्या दिवसापासून माजराच्या हातीं उंदीर लागले नाहींत. तेव्हां उपाशी मरूं लागलें असतां त्याणें एका खुंदीस आपले पाय अडकवून मेल्याचें सोंग घेतलें. तें पाहून वरून एक ह्याताग उंदीर त्यास ह्मणतो:— “ गड्या, तूं खुशाल टांगून घे. हें तर काय परंतु तुझें पोट चिरून आंत पेंढा भरला आहे असें जरी तुला आह्मीं पाहिलें, तथापि अतःपर तुझा विश्वास धरणार नाहीं. ”

नात्पर्य.

घातकी, कपटी व ठक यांचीं वचनें अथवा कर्मे खरीं मानितात, ह्मणूनच लोक फसतात. एक वेळ ज्यांणीं त्यांचें स्वरूप ओळखिलें आणि ते लुच्चे असा मनांत दृढ निश्चय केला, त्यांस त्या गरिबांनीं काय ठकवायाचें आहे ?

गोष्ट १०८

गाढव, सिंह आणि कोंबडा.

एक गाढव आणि कोंबडा, हे दोघे एका ठिकाणीं चरत होते; इतक्यांत समोरून एक सिंह येत होता तो त्यांणीं पाहिला. त्या समयीं कोंबड्यानें मोठा शब्द केला. सिंह कोंबड्याच्या शब्दास फार भीत असतो, ह्मणून तो शब्द कानीं पडतांच त्याणें मोठ्या त्वरेनं मागे धांव घेतली. तें पाहून गाढवास वाळें कीं तो आपणास भिऊन पळाला ह्मणून तो चांप करून सिंहामागे लागला; पण तो कोंबड्याचा शब्द ऐकूं येईना इतका दूर गेला असतां सिंहानें मागे उलट खाऊन त्याची नरडी धरली. त्या वेळीं गाढव मनांत ह्मणतो:—“ हर्हर ! मी मूर्ख किती तो पहा ! आपला संदृपणा जाणत असतांही उसनें

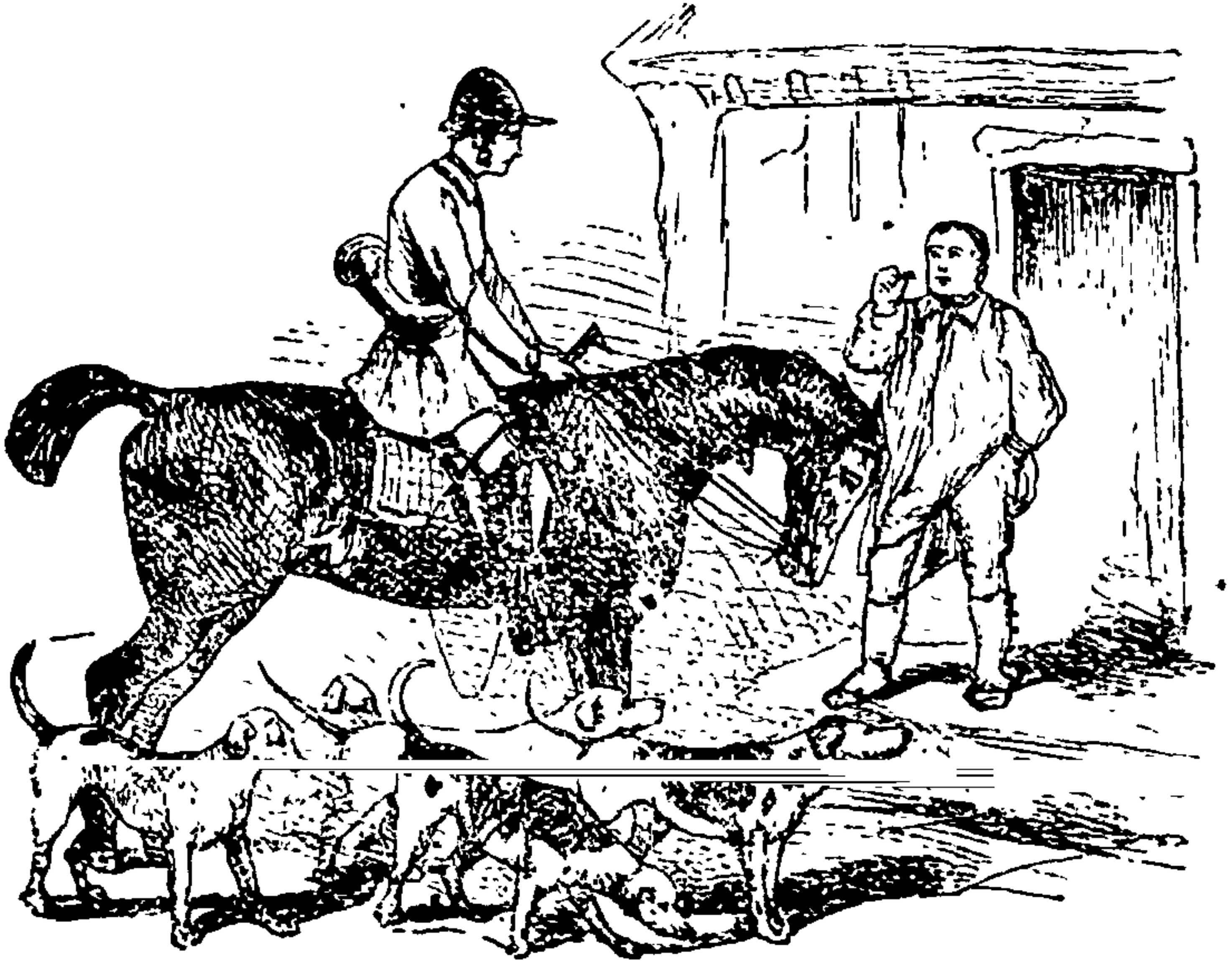
अवसान आणून या मृत्यूच्या तोंडांत पडलों; नाही तर या वेळेस आपल्या कुटुंबांत स्वस्थ असतो. ”

तात्पर्य.

आंगचें अवसान नसतां जो तें उमनें आणायास जातो, तो फशीं पडतो. ठिकाणाच्या अथवा संगतीच्या माहात्म्यानें एकाद्या समर्या आपल्यास कोणी भ्याला, तर त्याजवरून तो आपणास दबतो असा निश्चय करून त्याशीं एकाकी गांठ घालायास जाऊं नये. त्याचें व आपलें सामर्थ्य पाहून वर्तावें.

गोष्ट १०९

कोल्हा आणि गांवढेकरी.

एका कोल्हामार्गे पारध्यांनीं फार लगट केली झणून तो धांवतां धांवतां थकला. तेव्हां वाटेवर गांवढेकरी उभा आहे असें पाहून त्याणें त्याचीं प्रार्थना करून झटलें, “ मला आ-

पल्या खोपटांत लिंकू दे. ” गांवडेकरी ह्मणाला, “ बरें. ” मग कोल्हा त्याच्या खोपटाच्या कोनांत दडून राहिला असतां, पारधी मागून आले; त्याणीं गांवडेकरी यास विचारिलें, “तूं एकादा कोल्हा या वाटेनें जातांना पाहिलास?” गांवडेकरी बोलला, “नाहीं.” असें तो तोंडानें बोले मात्र, परंतु कोल्हा लिंकला होता तें ठिकाण बोटानें त्यांस वरचेवर दाखवीत असे. ती त्याची खूण न समजून ते पारधी गेले. नंतर कोल्हा हळूच तेथून निघून जावयास लागला. त्या समयां गांवडेकरी त्यास ह्मणतो:—“अरे, हीच तुझी रीत काय ? ज्याणें तुझे प्राण वांचविले त्यास त्वां जाते-समयां पुसलें देखील नाहीं. ” कोल्हानें त्याचें कृत्य फटीतून पाहिलें होतें; तें मनांत धरून तो उत्तर करितो, “ गड्या, तुझ्या बोलण्याप्रमाणें तुजें करणें जर असतें, तर तुझा उपकार फेडाय्यास मी चुकलों नसतो. ”

तात्पर्य.

कित्येक अधम असे आहेत कीं, बाहेरून बोलण्यांत मोठे आम असें लोकांस दाखवितात आणि आंतून त्यांचा नाश करायचा उद्योग करित असतात. उघड वेरी असला तर तो बग; परंतु मित्राच्या सोंगानें आंतून शत्रूचें कर्म आचरितो तो हितशत्रु व विश्वासघातकी फार नीच; त्याचें तोंड पाहूं नये.

गोष्ट ११०

वानर आणि कोल्हा.

एक वानर कोल्हाची प्रार्थना करून ह्मणूं लागला:—
“ तुझ्या लांत्र आणि गोंडस शेषटीनील लहानसा तुकडा मला देशील तर मी माझे ढोंगण झांकीन; ह्मणजे मला थंडीवाच्याचा उद्भव होणार नाहीं. तुझी शेषटी तुला पुरून अधिक आहे आणि तीही तूं धुळींत मळवितोस; तर त्यांतून थोडीशी मला

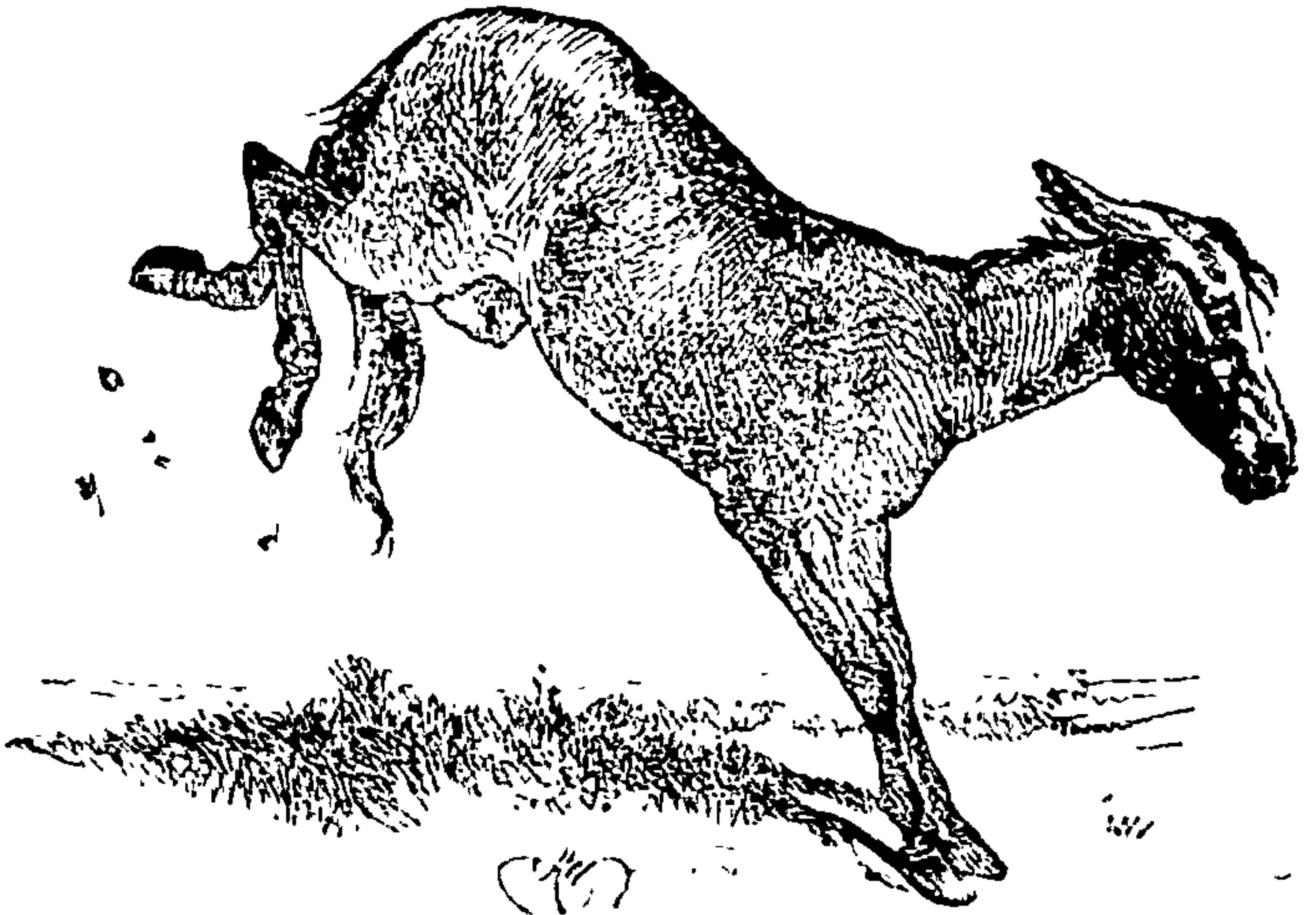
दिल्यानें तुला अडचण न पडून माझे काम होईल. ” कोल्हा उत्तर करितो:—“ रे, तूं शेपटी अधिक आहे ह्मणून ह्मणतोस तें काय असेल तें असो; तुला समजत नाही, परंतु मी तुला सांगतो कीं, मी मरेपर्यंत आपली शेपटी अशीच धुळीत लोळवीन, पण यांतला एक केंसही तुला प्राप्त होणारं नाही. ”

तात्पर्य.

कित्येक लोकांपाशीं वस्त्रादि उपभोगाचीं साधनें इतकीं पुष्कळ असतात कीं तीं सर्व नीट व्यवस्थेनें त्यांस ठेवितां येत नाहीत ह्मणून इकडे तिकडे लोळून कांहीं अगदीं बिघडून जातात. तथापि त्यांतून एकादें कोणी गरिबानें मागितलें असतां त्यास देण्याची सर्वथा त्यांस इच्छा होत नाही.

गोष्ट १११

खेंचर.

एका खेंचरास पुष्कळ चरवे मिळून थोडे काम पडत असे,

हणून तें कांहीं दिवसांनीं चांगलें पुष्ट झालें आणि स्वच्छंद उड्यां
 मारूं लागलें. तेव्हां त्याणें मनांत आणिलें कीं:—“ मी घोडीचा
 बच्चा आहे; आणि तीही घोडी कशी ? तर सामान्य नव्हे, पै-
 जा जिकणारी. हणूनच माझ्यामध्ये इतकें पाणी; तर मी प्र-
 संग पडला असतां मोठी मजल करीन.” थोडके दिवस गेले तंव;
 एके दिवशीं त्याचा धनी त्याजवर बसून कोठें नाजूक कामाम
 जात होता. त्याणें त्यास अधिक धांववावें हणून पुष्कळ
 कमच्या मारिल्या; त्या समयीं तें खेंचर मार्ग क्रमितां क्रमितां
 फार थकलें; तेव्हां त्यास रमण झालें कीं, “ माझी आई
 जरी घोडी होती, तथापि बाप गाढव होता. ”

तात्पर्य.

सत्याचा निर्णय करणें तो एक बाजू पाहून होत नाहीं; तर
 दोन्ही बाजूंकडे लक्ष दिलें पाहिजे.

गोष्ट ११२

गाढव आणि कुत्रा.

एके समयीं गाढवानें मनांत आणिलें कीं:—“ चिमण्या
 कुत्र्यावर आपला धनी अत्यंत प्रीति करितो, तर मीही
 त्या कुत्र्याप्रमाणें उडलों, चागडलों, शेपटी हालविली, आणि
 धन्याच्या मांडीवर चढून बसलों तर त्याचा लाडका होईन. ”
 असा विचार करितो आहे, इतक्यांत त्याचा धनी शेतावर
 गेला होता, तो घरीं आला आणि आंगण्यांत ओंढ्यांवर बसला
 आहे, तंव गाढव त्यासमोर येऊन प्रथम इकडून तिकडे उड्यां
 मारूं लागला; मग लांब म्वर काढून ओरडला. तें पाहून
 धन्यास खदखदां हांसूं आलें आणि मोठें कौतुकसें वाटलें.
 परंतु दोन चार पळानीं तेंच कौतुक त्याच्या जिवावर आलें.
 त्या गाढवानें आपल्या मागल्या पायांवर उभें राहून पुढ-
 चे दोन्ही पाय मोळ्या आवडीनें धन्याच्या उगवर ठेविले.

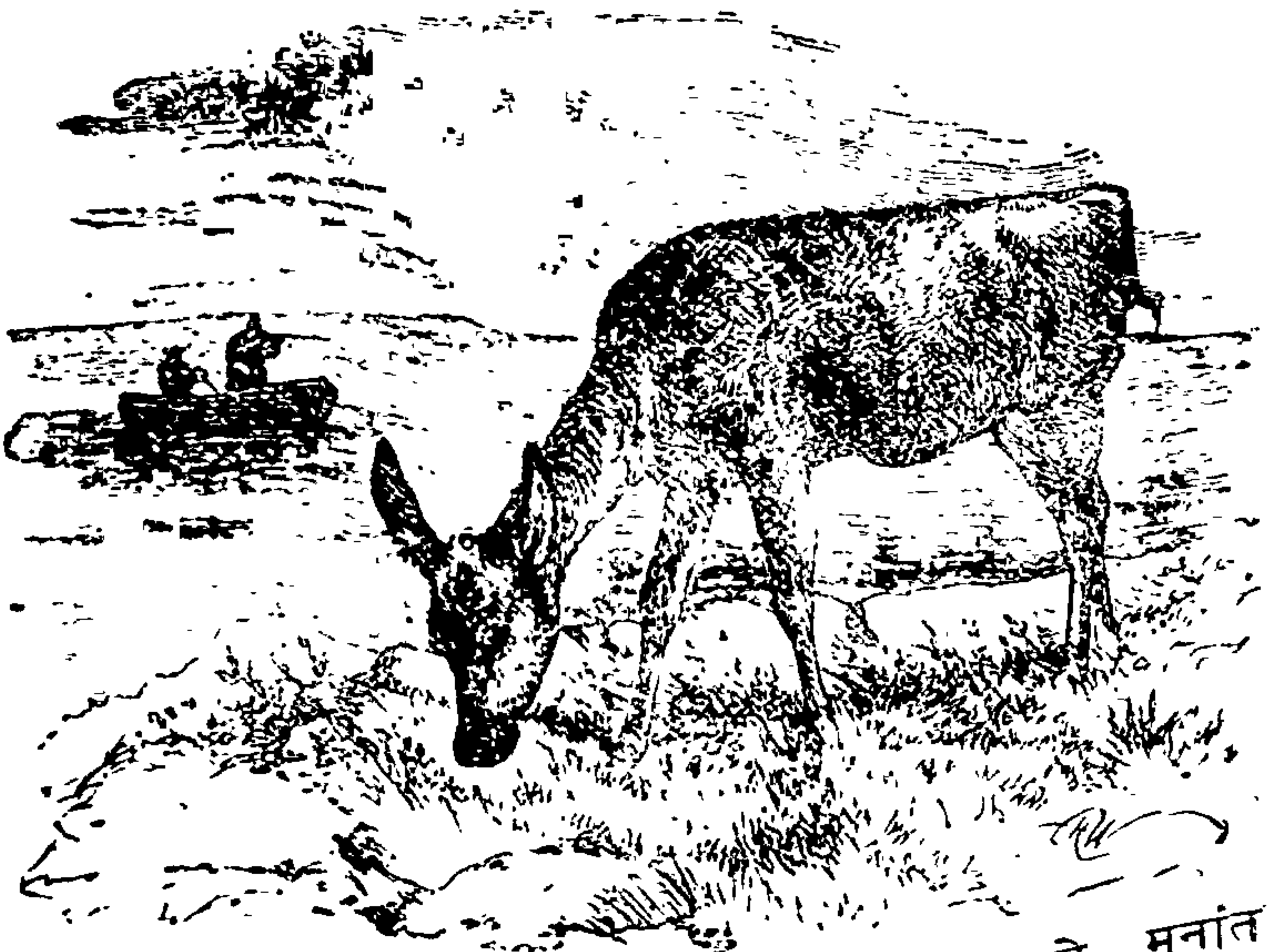
आणि आतां पुढें बसणार, इतक्यांत त्याणें आरोळी केली. ती ऐकून घरांतून एक चाकर हातांत बडगा घेऊन धांवून आला; त्याणें त्या गाढवाचीं हाडे टेंचून मोकळीं केलीं आणि त्याच्या मनांत आणून दिलें कीं, धन्याच्या कपेंतलें होणें हें सर्वांसच साधन नाहीं.

तात्पर्य.

कित्येक पुरुष क्षिप्र्या कुच्यामारिख्या चेष्टा करून आपल्या धन्यास रंजवितात, तें तसले असतात त्यांसच साधनें; दुसरा करूं लागेल तर तो गाढवामारिखा फशीं पडेल. कांकीं. मनुष्यमनुष्याची प्रकृति प्रकारप्रकारची असते.

गोष्ट ११३

१ एकडोळें हरिण.

एक एकडोळें हरिण • नित्य समुद्रतीरीं चरत असे; मनांत

कीं चरत असतां फुटका डोळा समुद्राकडे आणि धडसा जमिनीकडे असला ह्मणजे घाला येईल तो समजेल. असा बंदोबस्त करून तें आपल्या ठायीं आपणास निर्भय मोजीत असे. त्याजवर एक पारधी फार दिवस टपला होता, पण त्याच्या हातीं तें सांपडलें नाहीं. तेव्हां तो एका नौकेमध्ये बसून हळूच पाण्याकडील आंगून त्याजवळ आला आणि त्याणें गोळी लागू करून त्यास पाडलें. मग तें प्राण जातेवेळेस हे शब्द बोललें:—
 “हे प्रारब्धा ! तुझी गति अगम्य आहे; जिकडून मी काळजी वहात होतो, तिकडून मला उपद्रव झाला नाहीं; आणि जिकडून भय नाहीं असें मला वाटत होतें तिकडून माझा शेवट झाला.”

तात्पर्य.

या जीवितामार्गे नाना प्रकारचीं भयें लागलीं आहेत. त्यास आपण पाहिजे तितकें जपलों तरी ! अगदीं निर्भय असे कधीं होणार नाहीं. या प्रपंचांत यावयाची वाट तर एकच आहे; परंतु एथून जाण्याच्या वाटा असंख्य आहेत. तेथें आपली चौकशी किती चालत्ये ? ज्या अडचणी आपल्या लक्षांत येतात अथवा ज्या प्रत्यक्ष दिसतात, त्यांपासून वहिवाटतां येईल. परंतु ज्या आपल्या डोक्याआड, ज्या लक्षांत येत नाहींत, अशा आपल्या आसपास शतशः आहेत, त्यांपासून कसें निभावे ? यांत इतकें सुचविलें कीं, आपण निर्भय आहों असें कधींही मानूं नये. जेथून आपणास भय नाहीं असें आह्मी समजतो तेथूनच एकादा घाला येतो. तेव्हां ज्यापेक्षां आपण सभय आहों त्यापेक्षां निर्भय होण्याच्यामार्गे फार लागूं नये. ज्या अर्थी निर्भय होणें आपल्या हातीं नाहीं, त्या अर्थी एतद्विषय भयाची काळजी वहाणें, हें मूर्खत्व मनुष्यासारख्या विदेकी प्राण्यास योग्य नव्हे.

गोष्ट ११४

पशु, पक्षी आणि वाघुळ.

एके समयीं पशु आणि पक्षी यांमध्ये मोठें दारुण युद्ध लागलें; तेव्हां वाघुळानें विचार केला कीं, आपल्या शरीराच्या घडणीवरून आपण पक्षी कीं पशु याचा लोकांत संदेह आहे तो आज आपल्या पथ्यावर आहे. तर आपण वेगळें राहून काय होतें तें आधीं पाहूं या, मग पाहिजे तो पक्ष धरतां येईल. इतक्यांत दोन्ही दळें समरांगणीं एकवटून मोठीच हाणमार चालली. ती पाहून पहिल्यानें वाघुळास असें वाटलें कीं, पक्ष्यांची जित होईल; ह्मणून तें त्यांच्या मंडळीकडे आलें; आणि दुरुन डवरून डवरून लक्षीत होतें कीं, कांहीं अधिक उणे झालें तर तशीच वर्तणूक करीन. मग कांहींका वेळानें पशूंचें सैन्य जय पावेलसें त्यास दिसलें; तेव्हां तें त्यांजकडे जाऊन त्यांस भासवूं लागलें कीं:- “उंदिराच्या आणि माझ्या तोंडास कांहीं मिळतें ह्मणून मी पक्षी नव्हे पशु आहे; मला आपल्या मंडळींत घ्या. मी सदा तुमचें कल्याण वृद्ध्यांत वागवीन आणि तुझांशीं कधींही विपरीत होणार नाही. ” पशूंनीं तें मान्य केले. शेवटीं गरुडानें मोठा पगक्रम करून पशूंचा सर्वथा मोड केला; त्या समयीं तें वाघुळ आपला प्राण वांचावा आणि ज्ञातीच्या हार्तां लागून आपली अप्रतिष्ठा होऊं नये, ह्मणून तेथून पळालें तें, तेव्हांपासून झाडांच्या ढोलींत आणि गिरिकंदरांत शिरकून राहिलें आहे. तें अद्यापि, रात्र पडत्ये आणि सर्व पक्षी आपआपल्या स्थळीं निजायास जातात, तेव्हां बाहेर पडत असतें.

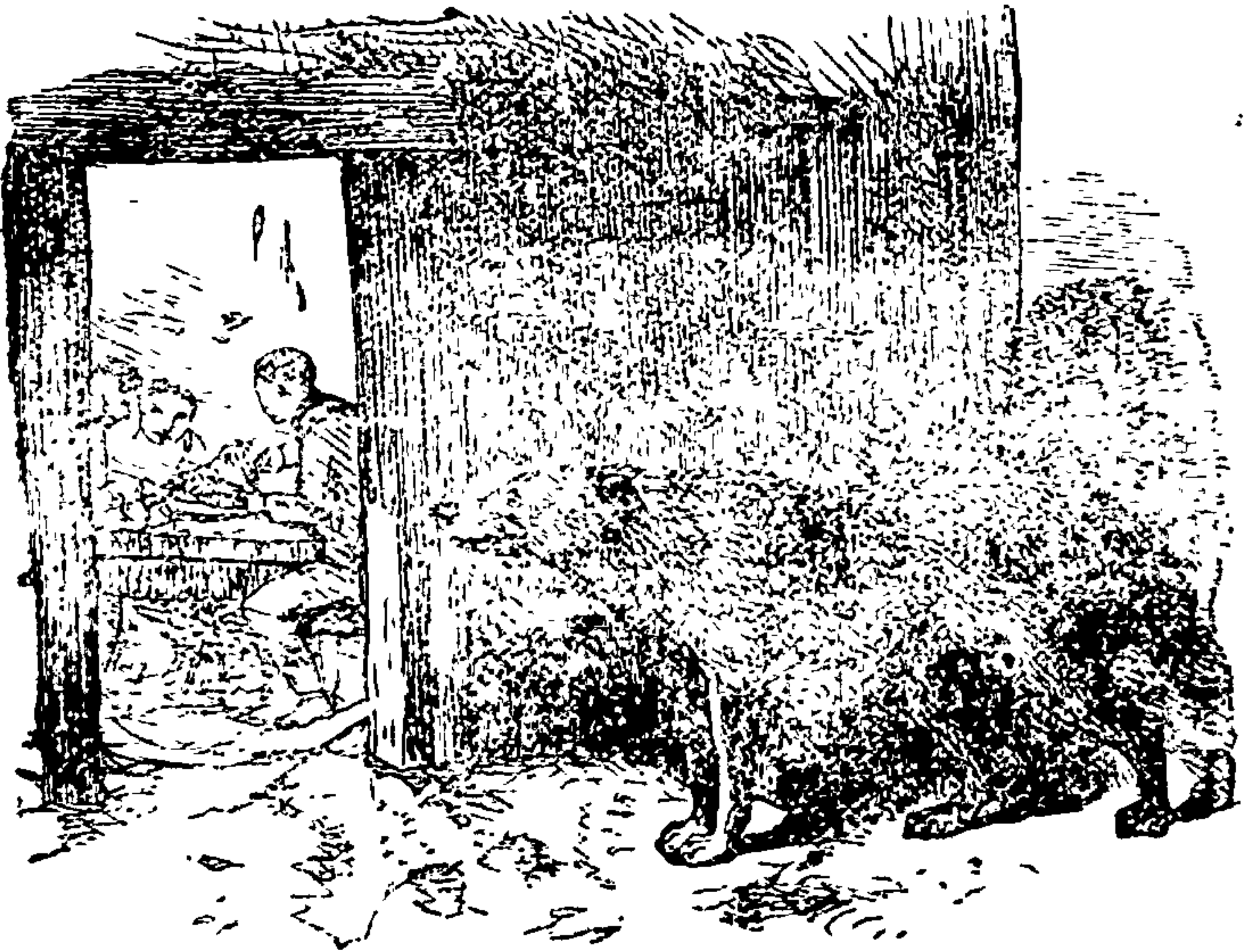
तात्पर्य.

शत्रूशीं मिळून आपल्या देशबंधूंचा घात करणें, या-

सांख्ये नीच कर्म दुसरें नाहीं. तें जे करितात त्यांची उघडी-
क झाली असतां ते जिवास मुक्तात. कदाचित् वांचले तर
त्यांस सुधींत तोंड दाखवायास जागा नाहीं. ते पापी जेथें
जातात तेथें त्यांचा लोक कंठळाच करितात.

गोष्ट ११५

लांडगा आणि धनगर.

एका घरांत धनगरांची मंडळी बकरां मारून आनंदानें जे-
वण करीत होती, तंव एका लांडग्यानें आंत डोकावून त्यांकडे
पाहिलें. मग तो आपल्या मनांत ह्मणतो, “ वाहवागे, जर
मला बकरां मारून खातांना ह्याणीं पाहिलें असतें तर केवढा
हाकाय केल्या असता ! ”

तात्पर्य.

आपण जें कर्म निःशंकपणें करीत असतो, तें दुसन्यांनीं

केलें असतां, त्यांजवर दोष ठेवायास आपण उशीर लावीत नाही. पण तसें नसावें, तर दुसऱ्याच्या बऱ्या वाईट कर्माचा जसा आपण विचार करितों, तसाच आपल्याही कर्माचा विचार करावा.

गोष्ट ११६

कोंबडा आणि कोल्हा.

एक कोंबडा एका उंच झाडाच्या खांदीवर बसून मोळ्याने ओरडत होता; असा की त्याच्या शब्दाचा सर्व अरण्यांत पडसाद उठे. एक कोल्हा भक्षाच्या शोधार्थ तेथें जवळच फिरत होता; तो तो शब्द ऐकून त्या जागीं आला आणि पहातो तंव उंच ठिकाणामुळे कोंबडा हातीं येईलसें दिसना. मग त्यास भुलथाप देऊन खालीं आणावें म्हणून त्याणें कपट आरंभिलें. तो झाडाजवळ जाऊन त्यास म्हणतो:—“ भाऊ, तुला पाहून मी फार समाधान पावलों; पण तूं आहेस तेथें येऊन माझ्यानें तुला आलिंगन देववत नाही. तर मला वाटतें कीं तूं लवकरच खालीं येशील, आणि मला भेट देशील. नव्हे बरें ? ” कोंबडा म्हणतो:—“ कोल्हे दादा, मी तुला खरेंच सांगतो कीं, खालीं येणें हें मला निर्धोक दिसत नाही. रे तूं माझा मित्र, मला तुजपासून जरी भय नाही; तरी मी दुसऱ्या कोणाच्या हातीं सांपडलों तर माझी अवस्था कठिणच कीं नाही ? ” कोल्हा उत्तर करितो:—“ रे माझ्या जिवलग, रे नुकताच पशूंचा आणि पक्ष्यांचा संधि झाला आहे आणि असें ठरलें आहे कीं, अतःपर कोणी कोणाचा घात करूं नये, सर्वांनीं गोडीनें रहावें व जो हा संधि मोडील, त्यास मोठें पारिपत्य करावें. ही गोष्ट प्रख्यात झाली आहे आणि तुला रे अजून कशी समजली नाही ? हें बाबा मोठें नवल वाटतें. ” असें कोल्हा बोलतो आहे, तें कान देऊन कोंबडा ऐकत होता; इतक्यांत मान बाहेर काढून दूर पाहूं

लागला. त्यास कोल्हानें विचारिलें, “ दादा, तूं इतका सादर काय पहात आहेस तें मला सांगशील ? ” कोंबडा ह्मणतो, “ गड्या, ते दूर पांच सात पारव्याचे कुत्रे येताहेतसें मला दिसतें. ” कोल्हा ह्मणाला, “ असें आहे तर बाबा तुमची आमची रामराम; मी जातो. ” कोंबडा ह्मणतो:—“ रे दादा, हां हां ! जाऊं नको; मी आतां लवकरच खालीं येतो. मला वाटतें कीं आज सर्वत्र संधि आहे, त्यापेक्षां कुत्र्यांपासून तुला भय नाही. ” कोल्हा उत्तर करितो:—“ नाहीं रे बाबा, संधि प्रख्यात झाला आहे खरा, पण तो त्या कुत्र्यांस अजून ठाऊक झाला असेल कीं नाहीं, हें कोण जाणे ? ” असें ह्मणून कोल्हानें पळ काढिली.

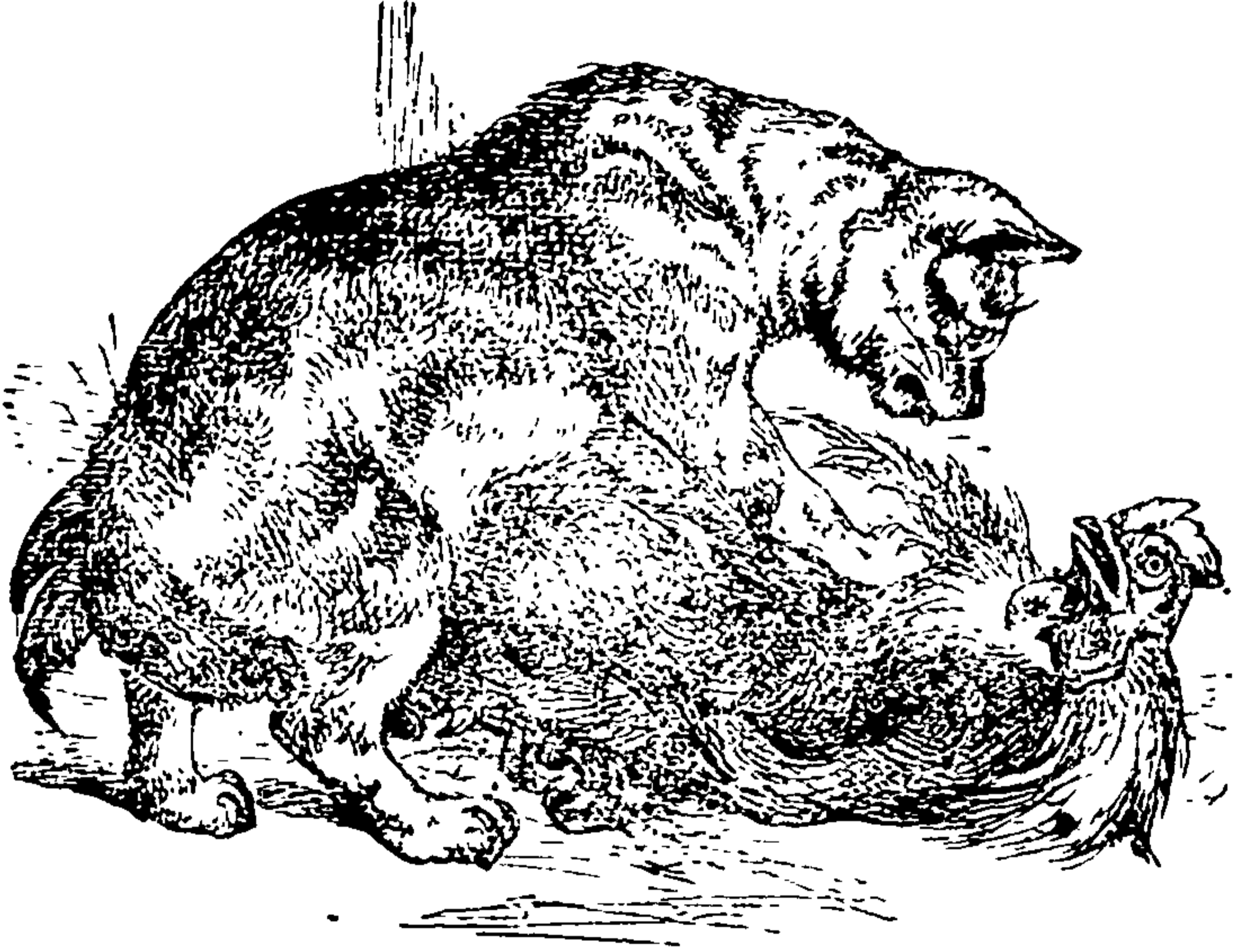
तात्पर्य.

ठकाची मसलत दक्षतेनें दुसऱ्यानें बिघडून टाकिली असें पाहून फार समाधान वाटतें. धूर्ताची वाणी चंद्रनासारिखी शीतल, परंतु तिच्या अंतरीं कातर असत्ये; यासाठीं, निमित्तावांचून फारच ममतेचें भाषण दृष्टीस पडतें, तेथें विशेष सावधगिरीनें असावें. जो कोणी आपल्या शहाणपणानें, असल्या धूर्तांचे मायापाश ओळखून, त्यांच्या हातीं सांपडत नाहीं व त्यांस उलट पस्ताव्यांत घालतो, तो पुरुष मोठा दक्ष ह्मणावा.

(१२७)

गोष्ट ११७

बोका आणि कोंबडा.

एके समयीं बोक्याच्या मनांत आलें कीं, कोंबड्यास मारून भोजन करावें; मग त्याणें जपणीस लागून एके दिवशीं पहांटेस त्यास अवचित धरिलें. त्या समयीं कोंबडा त्यास ह्मणतो, “अरेरे, माझा जीव घेऊं नको. ” बोक्यानें विचारिलें, “कां?” तो उत्तर करितो:—“अरे लोकांस माझा उपयोग फार आहे; मी प्रातःकाळीं आरवतो तेणें करून सर्व सावध होतात आणि आपआपल्या धंद्यास लागतात. ” बोका बोलला:—“ह्मणूनच मी तुला मारणार. जो तूं कर्कश शब्द करून नित्य माणसांची नीज मोडणारा, त्या तुला मारावें हें योग्य आहे. ”

तात्पर्य.

दुष्ट मनुष्य अधिकारावर आहे, तर तो आपला मनोभाव

सिद्धीस नेतोच; त्यापुढें आपला गुणीपणा किंवा निरपराधी-
पणा आपल्यास रक्षूं शकत नाही.

गोष्ट ११८

कुत्रा आणि मेंढा.

एका कुत्र्याने मेंढ्यावर ऋणाची फिर्याद केली; तिच्या नि-
वाड्यास लांडगा आणि गीध हे पंच झाले. त्याणीं कुत्र्या-
कडून साक्षात्प्रमाण कांहींच न घेतां मेंढ्यास अन्यायी ठरविलें.
'तो निवाडा होताच, कुत्र्यानें मेंढ्याचा प्राण घेतला आणि
त्याचें मांस ते अधार्मिक पंच व आपण मिळून वाटून घाल्लें.

तात्पर्य.

पंच बुभुक्षित असून त्यांचा व वादीचा स्वार्थ एकच आहे,
असें असले लक्षणजे प्रतिवादीचा नाश स्वचित व्हावयाचा.

गोष्ट ११९

घार आणि कुळंबी.

एक घार एका खबूतराच्या पाठीस लागली होती ती, कुळं-
व्यानें कवडे धरग्यास जाळें मांडलें होतें, त्यांत सांपडली. त्या
वेळीं ती पंख फडफडावित्ये आहे आणि सुटून जाण्याविषयीं
यत्न करित्ये आहे, तंव, तो कुळंबी जवळच काम करीत होता,
त्याणें येऊन तीस धरिलें आणि मारूं लागला. तेव्हां ती काक-
ळुतीस येऊन त्यास विनंति करित्ये कीं:—“ मला जीवदान दे;
पहा ! मजपासून तुला कांहीं उपद्रव झाला नाही; मी खबूतरा-
मागें लागली होत्ये. ” तीस कुळंबी उत्तर करितो, “ बरें
तर, खबूतरानें तरी तुझा काय अन्याय केला होता ? ” असें
लक्षण त्याणें तिचें शीर आणि धड त्या क्षणीं वेगळें केलें.

(१२९)

तात्पर्य.

जो निरपराधी मनुष्यांचा नाश करितो, त्याचा नाश तिस-
रा करायस प्रवृत्त झाला असतां "मीं तुझा काय अपराध केल
आहे ? मला सोड " असें त्याचें ह्मणणें उपयोगी पडत नाहीं.

गोष्ठ १२०

गव्हाणांतील कुत्रा.

एक कुत्रा गौळ्यांतील गव्हाणांत बसला होता; तय एक
भुकेला बेल गवत खायास आला, तें न साहून तो त्याजवर
भुंकूं लागला. तेव्हां बेल त्यास धिक्कारून ह्मणतो:—“ अरे
कुसक्या प्राण्या, हें गव्हाणांतील गवत तूंही खात नाहींस
आणि दुसऱ्यासही खाऊं देत नाहींस, असा जो तूं दुष्ट त्या
तला सदा विपत्ति असो. ”

(१३०)

तात्पर्य.

कांहीं पुरुष इतके अधम असतात कीं ते एकादी वस्तु उगीच अडवून बसतात. ते आपणही तिचा उपयोग करीत नाहीत आणि दुसऱ्यासही करू देत नाहीत.

गोष्ट १२१

पारवा आणि मुंगी.

एक तान्हेली मुंगी वोहळावर पाणी प्यावयास गेली होती, ती ओघांत पडून वाहून जाऊ लागली. तें एका पारव्याने पाहिलें, आणि त्यास द्या येऊन त्याणें आपल्या चोंचीनें एक झाडाचें पान तोडून पाण्यांत टाकिलें; त्याचा आसरा धरून ती कडेस लागली. पुढें एके दिवशीं अशी गोष्ट झाली कीं, तोच पारवा एके ठायीं बसला होता, त्यास समजू न देतां पारवी जाळें घालीत होता, तें त्या मुंगीस कळतांच ती जाऊन त्याच्या पायास इसली. त्या दुःखानें त्याणें अकस्मात हातपाय झाडले, तें पाहून पारवा सावध झाला आणि उडून गेला.

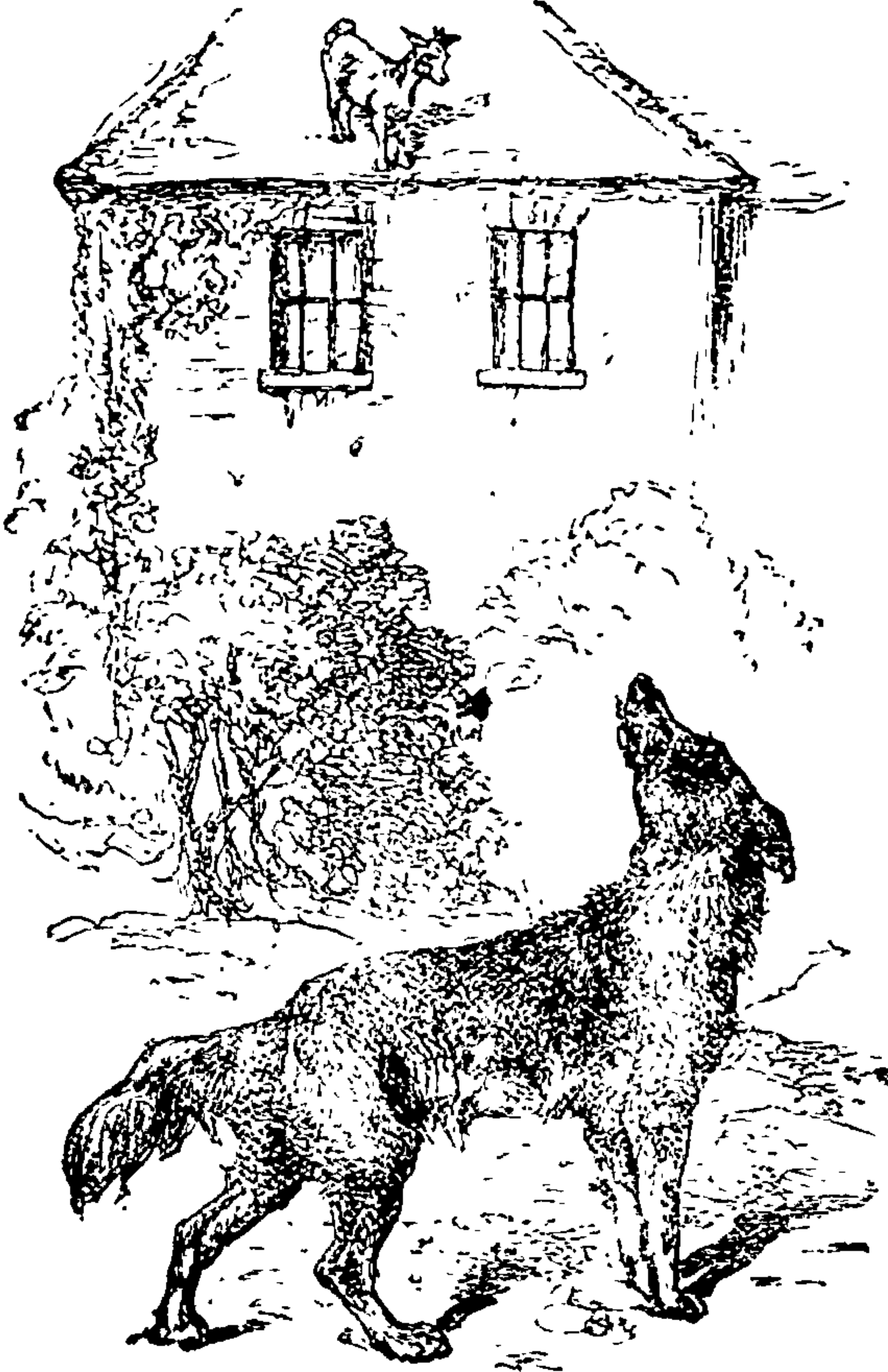
तात्पर्य.

एकाद्या अतिशय लहान मनुष्यावरही प्रत्युपकाराची इच्छा न धरितां उपकार केला असतां तो मनुष्य समयां आपणास फार उपयोगी पडतो.

(१३१)

गांधी १२२

करडू आणि लांडगा.

एक करडू खोपटावर चढलें होतें; तें त्या खोपटाखालीं एक लांडगा उभा होता, त्यास पाहून शिव्या गाळी देऊं लागलें. तेव्हां तो लांडगा त्यास म्हणतो:—“ रे नीचा, हें वाईट भाषण तूं करीत नाहीस; ज्या खोपटीनें तुला आसरा दिला आहे, ती खोपटी करित्ये. ”

तात्पर्य.

असे कांहीं नीच लोक आहेत, कीं ते, शत्रूशीं भांडण्यापुरतें आंगीं सामर्थ्य नाहीं, ह्मणून कोणाचें साहाय्य नसतें तेव्हां त्यास नमून रहातात, आणि दुसऱ्याचा आश्रय मिळून शत्रूचें आतां कांहीं चालणार नाहीं असें त्यांस वाटलें ह्मणजे उगाच त्याचा उपहास मांडितात आणि त्यास शिव्या देतात.

गोष्ट १२३

लोभी आणि मत्सरी.

एके समयीं लोभी आणि मत्सरी, हे दोघे जण देवीच्या देवळांत तप करीत होते. त्यांस देवी प्रसन्न होऊन बोलली:—
“रे, मागाल तो वर देत्यें; परंतु तो असा देईन कीं, जो आधीं जें जितकें मागेल, त्याच्या दुप्पट तेंच दुसऱ्यास प्राप्त होईल.”
तें ऐकून लोभी विचार करितो कीं, आपण आधीं मागूं नये, कांकीं, जसा मला लोभ आहे तसा यासही आहे, तस्मात् हा पुष्कळ धन मागेलच, मग मला त्याच्या दुप्पट सहज मिळेल. असा निश्चय करून तो उगाच राहिला. तें समजून मत्सऱ्यानें देवीची प्रार्थना केली, “हे देवि, जर तूं प्रसन्न झाली आहेस तर माझा एक डोळा फोड.” मग देवीनें, “तसें होऊ,” असें ह्मणतांच मत्सऱ्याचा एक, आणि लोभ्याचे दोन्ही डोळे फुटले.

तात्पर्य.

लोभ आणि मत्सर, हे दुर्गुण किती वाईट आहेत, हें या गोष्टींत स्पष्ट होतें. लोभी अधिक द्रव्याच्या आशेस्तव आपलें अभीष्ट देवीपार्शीं मागून सुखी झाला नाहीं; आणि मत्सऱ्यानें दुसऱ्यास सुख होऊं नये ह्मणून आपला डोळा फोडून आपल्या जिवास दुःख करून घेतलें.

आणून खिडकींतून पाहिलें, तंव कपट दृष्टीस पडलें. तेव्हां तें लांडग्यास ह्मणतें:—“अरे, तूं आपल्या मार्गानें जा; तूं बकऱ्याच्या शब्दासारखा शब्द काढितोस खरा, परंतु तुझा आकार लांडग्याचा दिसतो, ह्मणून मी तुला दार उघडीत नाहीं. ”

तात्पर्य.

जीं मुलें आईबापांच्या आज्ञा लक्षांत ठेवितात, आणि त्यांणीं सांगितल्याप्रमाणें चालतात, तीं संकटांत पडत नाहींत. वडिलांच्या सांगण्यावर विश्वास धरवा, यास मोठें कारण हेंच कीं, तीं आपल्या मुलांचें वाईट कदापि इच्छीत नाहींत. कां ? जें मुलांचें वाईट तें त्यांचेंच वाईट. दुसरें कीं, तीं वयानें वडील ह्मणून त्यांस मुलांपेक्षां बरेंवाईट अधिक समजतें.

शोण १२५

कुळंबी आणि त्याचे लेंक.

कोणी एक कुळंबी मरायास टेंकला असतां, त्याच्या मनांत आलें. कीं, आपण आजपर्यंत जसा धंदा चालविला आहे, तसाच आपल्यामार्गें सदोदित मुलांनीं चालवावा. तेव्हां त्याणें ही युक्ति केली. अवघ्या मुलांस खाटेजवळ बोलावून त्याणें सांगितलें:—“ मुलांनो, माझें काय जें आहे, तें ह्या शेतांत आणि वाड्यांत हातभर खालीं पुरून ठेविलें आहे. ह्मणून तीं शेतें तुझीं दुसऱ्या कोणाच्या हातीं लागूं देऊं नये बरें.” त्या मुलांस, ह्यातान्यानें कांहीं शेतामध्ये पुरून ठेविलें आहे, असें वाटून तो झगल्यानंतर त्यांनीं तीं शेतें हातहातभर उकरून पाहिलीं; त्यांत त्यांस ठेवा तर सांपडला नाहीं, परंतु भुई चांगली

(१३५)

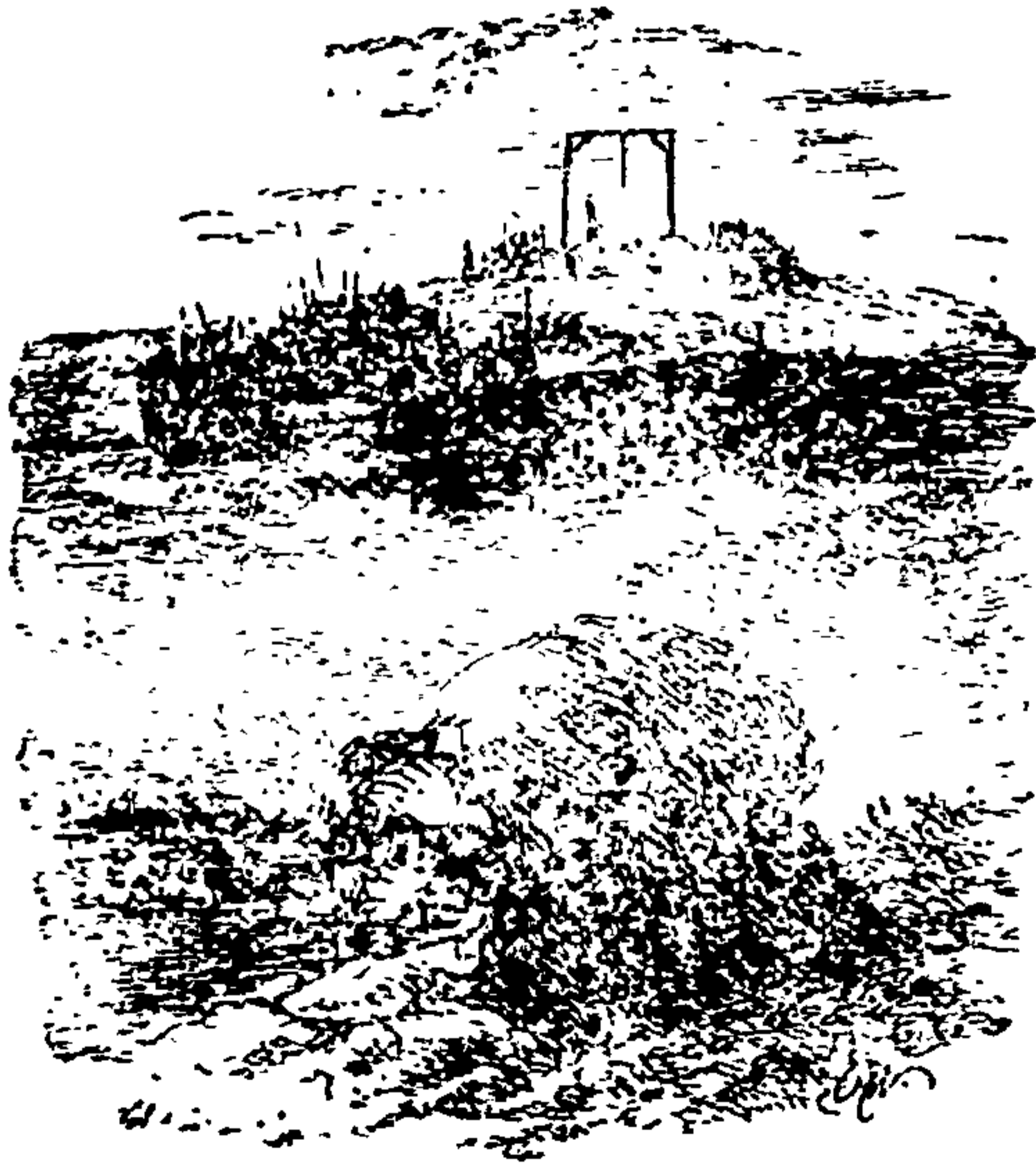
नांगरली गेली यामुळें त्या शेतांत लावलेल्या दाणा दशगुणित
आला, आणि त्यांस मोठा द्रव्यलाभ झाला.

तात्पर्य.

आपण एकदम श्रीमंत व्हावें, अशी पुष्कळांस इच्छा
असत्ये, ती सिद्धीस नेण्याकरितां नाना परिश्रम ते करितात,
तथापि ते सर्व व्यर्थ जाऊन सार्थक कांहींच होत नाहीं. परंतु
तितकेच परिश्रम जर आपल्या नेहेमीच्या धंद्यांत केले, तर
पुष्कळ लाभ होऊन मनुष्य कांहीं काळानें श्रीमंत होतो.

गोष्ट १३६

मुलगा आणि त्याची आई.

एक मुलगा शाळेंत लिहावयास जात असे; त्याणें एके
दिवशां एका मुलाची वस्त चोरली, आणि ती आपल्या आई-

जवळ आणून दिली. तिणें मुलास शिक्षा करावी, ती न करून उलटी त्यास शाबासकी दिली, आणि त्यास एक पेरू खायास दिला. त्यावरून मग तो मुलगा वाढत गेला तमा मोठमोठ्या चोऱ्या करूं लागला. कोणे एके समयीं तो चोरींत सांपडून, त्यास सुळीं द्यावयास नेलें; तें कौतुक पहावयाकरितां लोकांचा थाट मिळाला होता, तेथें त्याची आईही येऊन स्फुंदून स्फुंदून रडत होती. तीस पाहून तो राजपुरुषांस ह्मणतो, “ दादाहो, एक वेळ या समयीं त्या माझ्या आईची आणि माझी भेट करा. ” तें ऐकून त्यांस दया आली, आणि त्यांनीं तीस जवळ बोलाविलें; त्या वेळीं रागानें त्याणें तिच्या कानास चावा घेतला. तें पाहून लोक ह्मणूं लागले:—“ काय हो दाड ! पहा ! पहा ! हा सुळीं द्यावयाच्या वेळेसही हें महापातक करायस चुकला नाही ! ” तें ऐकून त्याणें उत्तर केलें:—“ सज्जन हो, माझी विनंति ऐका. मी या आईचा या समयीं प्राणही जर्ग घेतला असता, तरी मला दोष लागताना; असें कां ह्मणाल तर, मी सुळीं लहान असतां शाळेंतील एका मुलाचो वस्त चोरून हीजवळ आणून दिली होती, तेव्हांच जर हिणें माझे पारिपत्य केलें असतें, आणि पेरू दिला नसता, तर आज ही दशा मला कां प्राप्त होती ? ”

तात्पर्य.

जीं मुलें मूढ होतात, अथवा दड होतात, त्यांस बहुतकरून आईबापांचे लाड कारण होत. ओल्या मडक्याचा कांठ जसा लवत्रिला तसा लवतो; तशीच बाळकाची बुद्धि, लहानपणीं ज्या मार्गास लाविली, तो मार्ग सोडीत नाही. यासाठी, आई, बाप, अथवा मुलाचे जे वडील असतील, त्यांनीं तो लहान असतांच त्यास चांगल्या मार्गां लावण्याविषयीं आळस करूं नये; कांकीं मोठा झाल्यावर त्याचा दुर्गुण लक्षावधि रूपये

खर्च केल्यानेही जाणार नाही; मग तो जें जें पातक करील त्याचा झाडा देवापार्शी त्याच्या वडिलांस द्यावा पडेल.

गोष्ट ३२७

कोल्हा आणि दुखणार्डित सिंह.

एके समर्यां सिंहानें खोटीच अवाई उठविली कीं:—“ मी दुखणेकरी आहे, तर या समर्यां जीं सावजें माझ्या समाचारास येतील, तीं माझीं स्नेही ह्मणून समजेन. ” त्यावरून सर्व पशु सिंहाच्या गुहेंत गेले. त्यांत कोल्हा आला नाही, हें लक्षांत आणून सिंहानें लांडग्यास हळूच शोधास पाठविलें. तो जाऊन कोल्हास ह्मणाला:—“ बाबा, तूं असा निष्ठुर कसारे झालास ? रे, सर्व पशु स्वामीच्या समाचारास गेले, आणि तुझ्यानें रहावले तरी कसे ! ” कोल्हा ह्मणाला:—“ दादा, सिंहोवास माझा साष्टांग नमस्कार सांगून विनंति करा कीं, माझी प्रीति तुझांवर पूर्वी होती तशीच आहे, याविषयीं तुझी मनांत काडीमात्र संशय आणूं नका. आणि मी आतांही पायांवर डोकी ठेवायास येतो, परंतु काय करूं ? तुमची गुहा माझ्या दृष्टीस पडली ह्मणजे माझ्या पोटांत फाळच पडतो; कारण कीं, जे तींत एक वेळ गेले आहेत, त्यांचीं पाउले अद्यापि माघारीं लागलीं नाहींत. ”

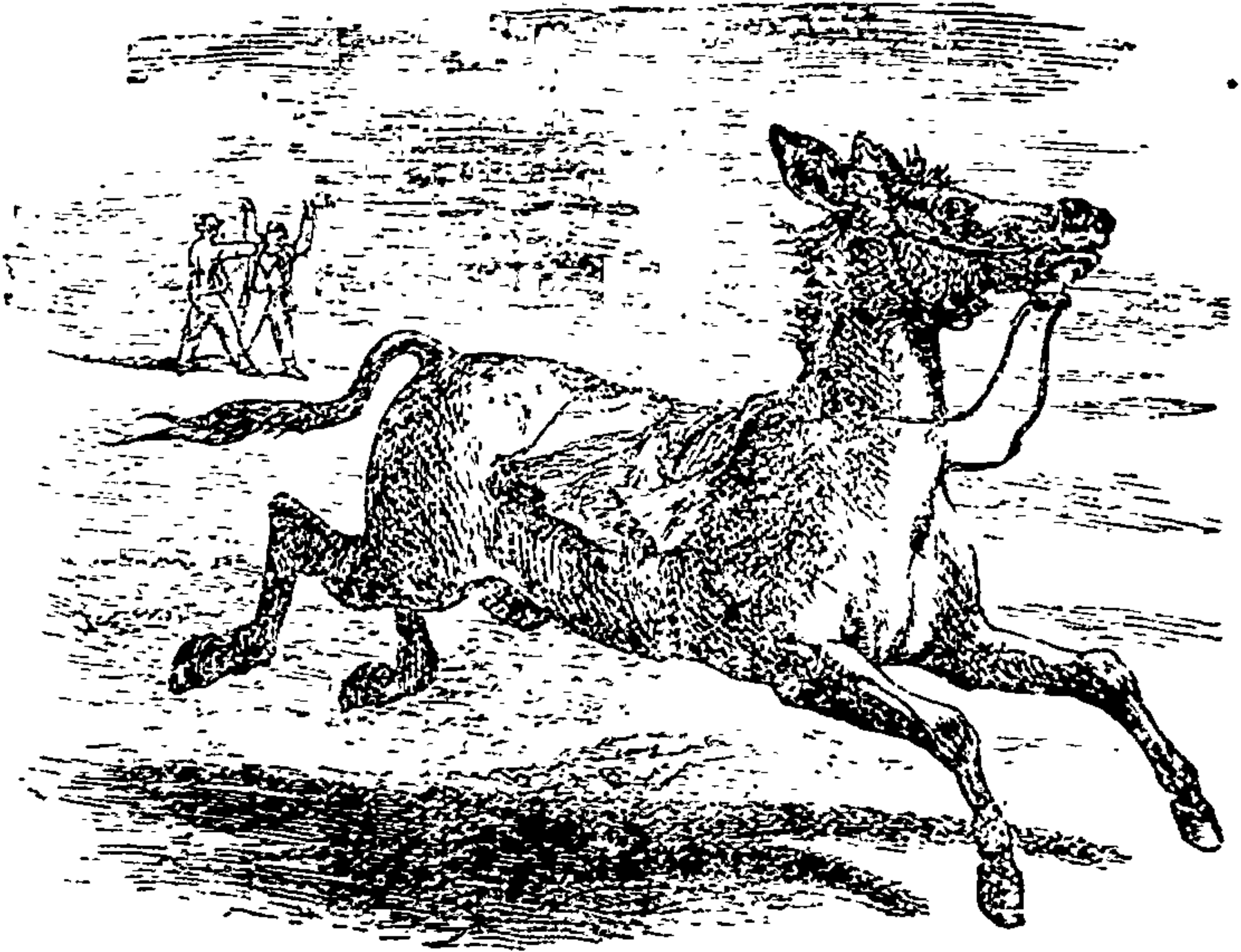
तात्पर्य.

जी जी गोष्ट पुढें आली तिचा विचार केल्यावांचून तींत पडल्यानें हानि होत्ये. बहुतांची वाट ती आपली वाट, असें ह्मणून जर एकाद्या खटल्यांत शिरावें, तर असें आहे कीं, बहुतकरून जन हे स्वबुद्धीनें चालत नसतात, त्यांमध्ये एकदुसरा कोणी स्वार्थसाधक अमतो तो त्यांस वळवितो तसे ते वळ-

नात. यासाठी पुष्कळ लोक करतात तसंच केवळ करावे असे नाही; त्यांत आपणही सारामार पहावे.

गोष्ट १२८

'गाढव आणि त्याची छाय्या.

एका पांथस्थानें दूर देशांतरीं जाण्यासाठीं एक भाड्याचें गाढव केलें. वाटेनें जात असतां ते दिवस उष्णकाळाचे असल्यामुळें ऊन फार कडक लागूं लागलें; म्हणून गाढवास उभें करून, तो खालीं उतरला, आणि ऊन टाळण्यासाठीं जवळ झाड-झुडूप पाहूं लागला. परंतु तसलें तेथें कांहीं सांपडेना म्हणून तो गाढवाच्या छायेंत बसूं लागला, तेव्हां भाडेकरी गाढवाचा धनी, ती छाय्या एकास बसावयापुरती होती, म्हणून त्याला तींत बसूं देईना. त्या दोघांचें भांडण जुंपलें. भाडेकरी म्हणाला, “मीं तुला गाढव भाड्यानें दिलें आहे, त्याची छाय्या दिली

नाहीं. ” पांथस्थ ह्मणाला, “ गाढवाबरोबर त्याची छाया-
ही मीं भाड्यानें घेतली आहे. ” अशी त्यांची बोलाचाली होतां
होतां ते हातघाईवर आले. इतक्यांत गाढवच तेथून पळून
गेले; ते पाहून दोघेही फार खिन्न झाले.

तात्पर्य.

ह्या पृथ्वीवरील व्यवहारांत माणसें छायेसाठीं भांडून तत्वा-
च्या मुकतात.

गोष्ट १२९

उंदिरांची सभा.

एके समर्थी उंदीर आपली मंडळी मिळवून विचार करूं
लागले कीं, मांजरापासून आपले प्राण राखावयाविषयीं सबळ
अशी युक्ति कोणती ? तेथें अनेक कल्पना निघाल्या, आणि
पुष्कळ भवति नभवति झाली. त्या समर्थी एका तरण्या उं-
दिरानें पुढें होऊन मोठें पांडित्य करून शेवटीं सिद्ध केले कीं:—
“ यास एकच युक्ति; मांजराच्या गळ्यांत घांट बांधावी, ह्मणजे
ती अंमळ हालली कीं, सावध होऊन आपणास आपआपल्या
बिळांत जातां येईल. ” ते ऐकून सर्वांनीं, “ वाहावा चां-
गली युक्ति, ” ह्मणून मान डोलविली; आणि त्यांतून कि-
त्येक ह्मणूं लागले कीं, “ या उंदिरास सर्वांपासून एक मान-
पत्र असावें. ” तेथें एक शहाणा ह्मातारा उंदीर होता; तो तें
सर्व ऐकून घेऊन उभा राहिला, आणि ह्मणाला:—“ गड्ये हो,
कल्पना तर फार सुंदर आहे, आणि तिचा कल्पिताही अ-
त्यंत कुशळ आहे खरा, यांत संशय नाही; परंतु त्याच्या मुखानें
मला अजून इतकें समजलें पाहिजे कीं, मांजराच्या गळ्यांत
ती घांट कशी बांधावी, आणि कोणता उंदीर तें काम पतक-

रतो. हें कळेपर्यंत आपण यास मानपत्र देऊं नये. ” ते ऐकून सर्वांनीं त्या तरण्या उंदिराचा उपहास केला.

तात्पर्य.

तोंडच्या योजनेंत पुष्कळ गोष्टी सुलभ दिसतात, परंतु कळू लागले असतां कठिण पडतात. यासाठीं जो पुरुष एकादी युक्ति सांगायास पुढें होतो, त्याणें ती कशी सिद्धीस न्यावी हें प्रत्ययास आणून दिव्यावांचून त्यास नावाजूं नये.

गोष्ट १३०

गरुडपक्षी आणि कावळा.

एका पर्वताखालीं मेंढ्यांचा कळप चरत असतां, त्या पर्व-

ताच्या माथ्यावर एक गरुडपक्षी बसला होता, त्याणें त्यावर झेंप घातली, आणि त्यांतील एका मेंढ्याच्या पाठीवर बसून त्यास आपल्या पायांच्या गर्वांत धरून अंतराळां नेलें. तें त्याचें संधान पाहून, एक कावळा कळंब्याच्या झाडावर बसला होता, तोही तसें करायस गेला; त्या समयीं त्याचे पाय मेंढ्याच्या लोंकरींत अडकले, आणि तो ओरडूं लागला. तो शब्द ऐकून, मेंढेराख्या जवळच होता, त्याणें धांवत येऊन त्यास धरिलें आणि त्याच्या पायांस दोगी बांधून तो आपल्या मुलांस खेळायस दिला.

तात्पर्य.

दुसऱ्याच्या कृत्याचा अनुकार करणें तर, पूर्वी आपली शक्ति, आणि स्थिति, यांचा विचार करून करावा; नाही तर तो दुःखास कारण होतो.

गोष्ट १३१

सिंह गाढव आणि कोल्हा.

एके समयीं सिंह, गाढव, आणि कोल्हा, यां तिघांचा करार झाला कीं, “ आपण मृगयेस जाऊं, आणि जें मिळेल तें वांटून घेऊं. ” नंतर त्यांणीं एक पुष्ट सांबर मारिला; आणि त्याचे भाग कर लक्षणून सिंहानें गाढवास सांगितलें. त्यावरून गाढवानें सारखे तीन वांटे करितांच, सिंहास क्रोध येऊन त्याणें क्षण न लागतां गाढवाचीं आंतडीं बाहेर काढिलीं. मग सिंहानें तें काम कोल्हास सांगितलें कीं, “ आतां तूं याचे भाग कर. ” तेव्हां कोल्हा शहाणाच, तो त्यांतला एक लहानसा तुकडा तोडून सिंहास लणाला, “ राजाधिराज, मला इतका

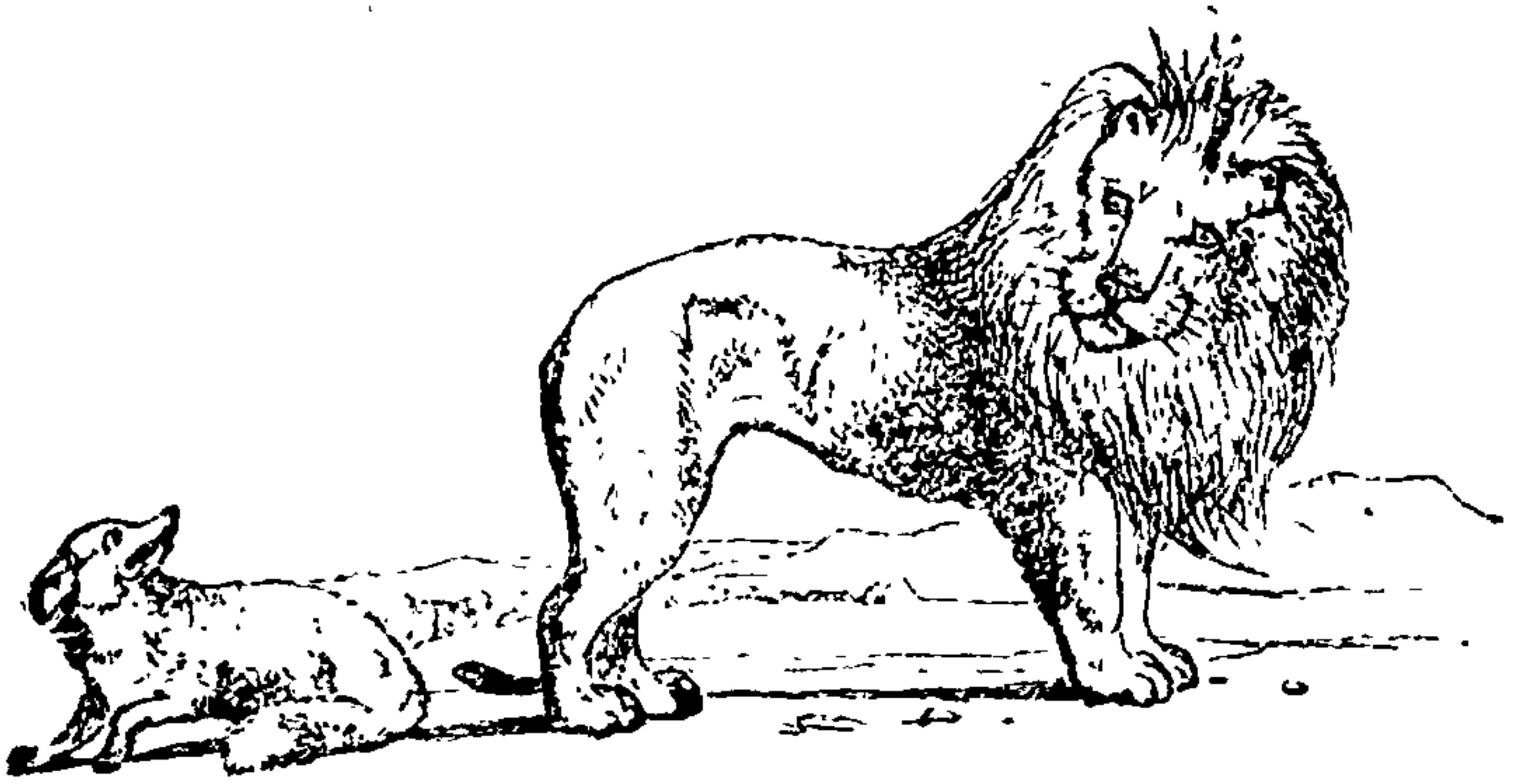
पुष्कळ, उरला सर्व आपण अंगीकारावा. ” तें पाहून सिंह फार संतुष्ट झाला, आणि त्यास विचारितो, “ बाबा, ही अशी राजमान्य रीति तुला कोणी शिकविली ? ” तो झणाला. “ महाराज, खरेंच पुसाल तर याविषयी माझा गुरु हा समोरला गाढवच. ”

तात्पर्य.

अमुक गोष्ट करण्यानें दुसऱ्यास काय परिणाम झाला, तें पाहून जो योग्य आचरण करितो, दुसऱ्यास ठेंब लागली पाहून आपण जपून चालतो, तो दुःखांत पडत नाही.

गोष्ट १३२

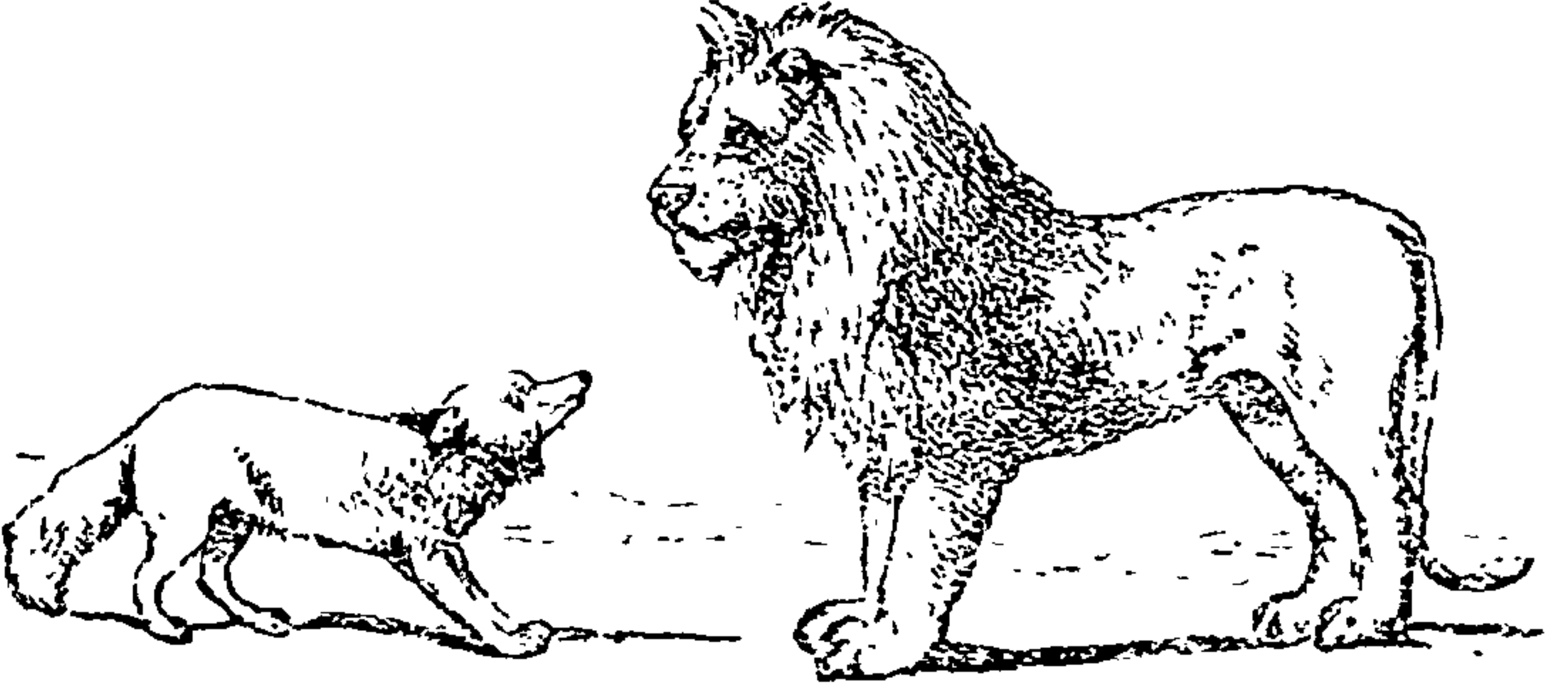
कोल्हा आणि सिंह.

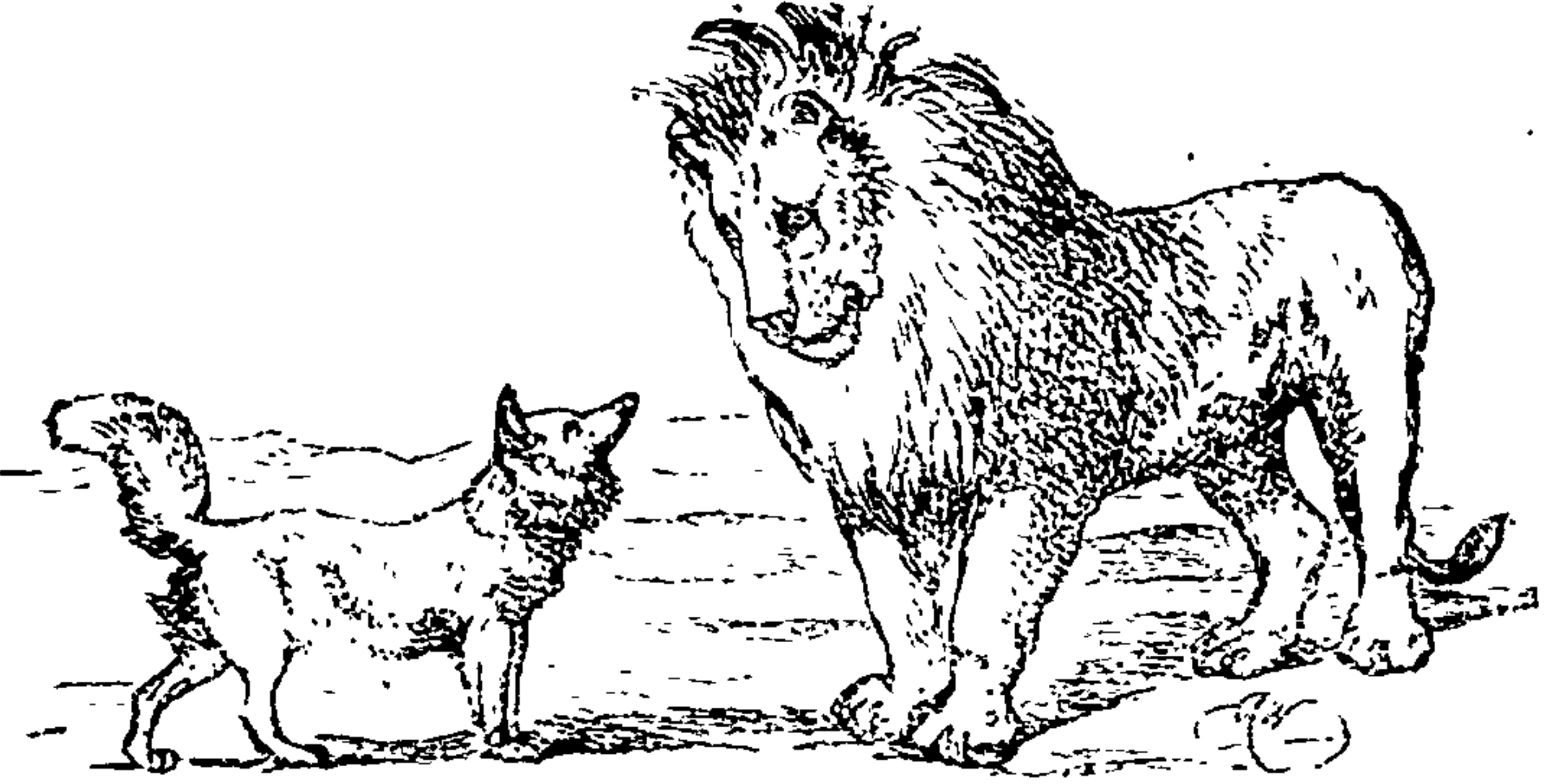
एका कोल्हानें पहिल्यानेंच सिंहास पाहिलें, तेव्हां तो भयाभीत होऊन त्याच्या पायीं दडला, आणि केवळ दीनवाणीनें

(१४३)

भाषण करुं लागला. दुसऱ्या भेयस तोच अवसान धरुन त्याच्या

तोंडाकडे पाहून बोलुं लागला. आणि तिसऱ्या वेळेस तर जवळ

जाऊन त्याशीं सलगीं करुं लागला.

तात्पर्य.

अतिपरिचय झाला म्हणजे हलकट असतात ते मोठ्यांचा
योग्य मान ठेवीत नाहीत.

गोष्ट १३३

ह्यातारा सिंह.

कोणी एक ह्यातारा सिंह मरायास पडला; तें ऐकून ज्यांस ज्यांस पूर्वी त्यापासून उपद्रव झाले होते, ते पशु आपआपला सूड उगवायास त्यापार्शीं आले. डुकरानें आपली दाढ पाजवून त्याच्या पोटांत रोंविली, जशी विद्युल्लतेची सळी. बैलानें त्यास शिंगें मारून रक्तबंबाळ केले. तो निभावला पाहून, गाढवही पुढें झाला; त्याणें मागच्या तंगड्या उचलून सिंहाच्या तोंडावर लाता झाडिल्या. तेव्हां तो बापुडा सिंह प्राण सोडितेवेळेस ह्मणाला:—“ हर हर ! देवा काय दुःख हें ! अहो, शूर आणि पराक्रमी यांच्याही हातून जो छळ सहायास कठिण, तो असल्या नीच पशूच्या हातून सोसतो, यापेक्षां मला सहस्र मृत्यूंचें दुःख कठिण वाटत नाहीं.

तात्पर्य.

आपल्या वऱ्या काळीं बळाच्या जोरानें जो दुसऱ्यांस चास देतो, त्यास दुर्बळता प्राप्त झाली ह्मणजे दुसरे कितीही नीच असले तरी त्याचा अपमान करून त्यास छळितात.

गोष्ट १३४

पारधी आणि पक्षी.

एका पारध्यानें जाळ्यामध्ये एक पक्षी धरला, तो त्यास ह्मणतो, “अरे, जर तूं मला या समर्थीं जीवदान देशील, तर मी दुसऱ्या पुष्कळ पक्ष्यांस फसवून, तुझ्या जाळ्यांत आणीन. ” पारधी उत्तर करितो:—“ अरे दुष्टा, तुला सोडूं नये इतकेंच मीं पूर्वीं योजिलें होतें, परंतु आतां या तुझ्या भाषणावरून, तुला जिवें

(१४५)

मारावे असा माझा निश्चय झाला. कांकीं जो तूं आपल्या एक-
ठ्याच्या जीवाकरितां, इष्ट, मित्र, व जांत, त्यांचा घात करणाग
त्या तुला बधच योग्य आहे. ”

तात्पर्य.

बन्धुद्रोही असतो तो, आपले इष्ट, मित्र, कुळ, जाति इत्या-
दिकांच्या घातानें शत्रूस आर्जवून, आपण सुखी होऊं पहातो.
अशा मनुष्यास मृत्युच योग्य शासन होय.

गोष्ट १३५

। पारवा आणि कावळा.

एका पिंजऱ्यांत कोंडलेला पारवा, “ मला या पिंजऱ्या-

ते किती पिलें झालीं ! मी किती धन्य ! ” अशा बढाईच्या गोष्टी बोलत बसला असतां त्या पिंजऱ्यावर एक कावळा येऊन बसला. तो तें त्याचें बोलणें ऐकून ह्मणतो:—“ रे मित्रा, ह्या तुझ्या बढाईच्या गोष्टी पुरे कर. जंव जंव तुझी संतति वाढिल तंव तंव ती तुला अधिकाधिक दुःख होण्याला कारण होईल; कां ह्मणशील, तर तीं सर्व पिलीं ह्याच कारागृहांत तुजसारिखां कोंडलेलीं तुला पहावीं लागतील. ”

तात्पर्य.

मनुष्य एकाच स्थितींत फार दिवस राहिला, ह्मणजे तीं-तील दुःखें तो विसरतो एवढेंच नाही, परंतु तीं दुःखें त्याला सुखें अशीं भासूं लागतात आणि समयविशेषीं तो त्या स्थितीची प्रशंसाही करूं लागतो; परंतु परक्यांस त्याचीं दुःखें टळटळीत दिसतात.

गोष्ट १३६

ह्यातार आणि त्याचे लेंक.

एका ह्यातार्यास पांच लेंक होते, ते आपआपल्यांत नित्य भांडत, ह्मणून त्याणें त्यांस धमकी देऊन पाहिलें, व सामोपचारानेंही पुष्कळ सांगितलें; परंतु तें सर्व व्यर्थ गेलें. तेव्हां शेवटीं त्याणें ही युक्ति केली. त्यां लेंकांस आपल्यासमोर बोलावून, त्याणें एक काळ्यांची जुडी आणविली, आणि प्रत्येकास सांगितलें कीं, “ तुझ्यांत जितकी शक्ति असेल तितकी करून, ही जुडी मला मोडून दे. ” त्यां सर्वांनींही मोठा नेट केला; परंतु जुडीतील काळ्या एकमेकाच्या आश्रयानें होत्या, त्या कोणाच्यानें मोडविल्या नाहींत. नंतर ह्यातार्यानें तीच जुडी मोकळी करून, त्यांतील एक एक काठी एक एकाच्या हातीं

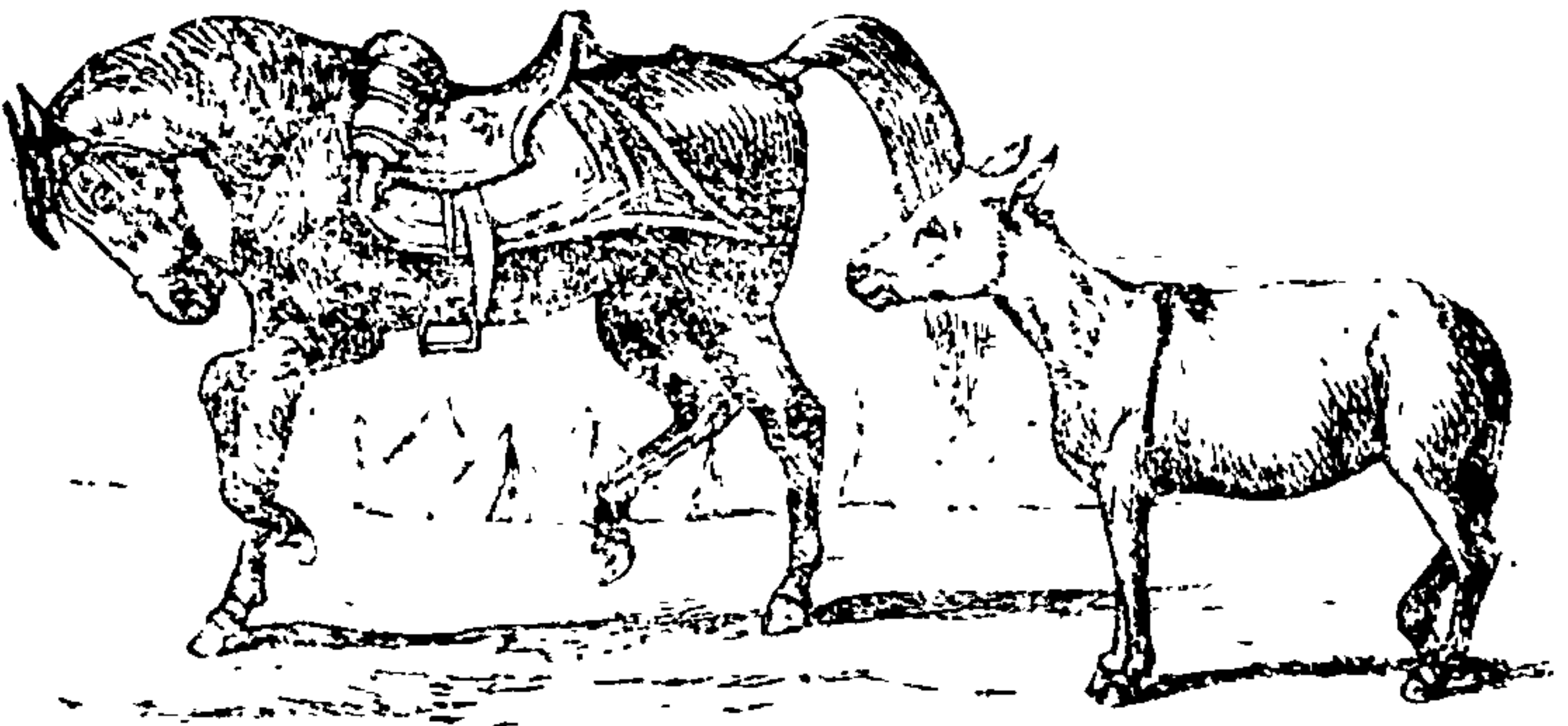
दिली आणि पूर्ववत् मोडायस सांगितलें. मग त्या अवघ्या काळ्या त्याणीं एका क्षणांत मोडून यकिल्या. तेव्हां आप त्यांस सांगतो:—“ मुलांनों पाहिलें हें एकीचें सामर्थ्य ? तुम्ही असेच मैत्रीनें एकमेकांस आश्रय करून रहाल, तर तुम्हांस उपद्रव करण्याविषयीं इंद्राचीही शक्ति चालणार नाही. परंतु तोच सख्याचा आश्रय एक वेळ मुळ्या अमतां भयती एकादी गंड तुम्हांस क्षण न लागतां माळू शकिल. ”

तात्पर्य.

निरंतर आपलें वरें व्हावें असें मनांत आहे तर मनुष्यांनीं परस्पर एकी आणि मैत्री यांस दृढ राखावें. ज्या राज्यांत, अथवा कुटुंबांत, जितकी एकी उणी, आणि तुकड्या अधिक, तितकें तें राज्य, अथवा कुटुंब, विशेष शक्तिहीन, व शत्रूस सु-साध्य होतें.

गांष्ट १३७

घोडा आणि गाढव.

एका शिल्पदाराचा घोडा, जगतारी जीन लेऊन लगाम घा-
वीत. फुगफुगत, वाटनें जात होता; त्याणें वाटेमध्ये, ओढ्यानें

दडपून हळू चालतो आहे, असा एक गाढव पाहिला. त्यास तो धमकी देऊन म्हणतो, “ अरे, पैस पैस ! पैस न होशील तर मी तुला आतां पायांखालीं तुडवून टाकीन. ” गाढव बापुडा निर्बळ; भांडून आपला परिणाम लागणार नाही असें समजून, तो घाईघाईनें एकीकडे सरला. कांहींकां दिवसांनीं अशी गोष्ट झाली कीं, तोच घोडा लढाईमध्ये गोळी लागून निकामी झाला, तेव्हां शिलेदारानें त्याला एका भाडेकन्यास विकलें; मग तो ओझीं वाहूं लागला. एके समयीं तो पाठीवर मोठी कंठाळ घेऊन मार्गानें जातो आहे, असें त्या गाढवानें पाहिलें. तेव्हां तो त्यास हाक मारून म्हणतो:—“ राव, रामराम. त्या दिवशीं मला पायांखालीं तुडविणार होतां ते गृहस्थ आपणच नव्हे ? मीं तेव्हांच भविष्य केलें होतें कीं, एकाद्या दिवशीं तरी आपला गर्व उतरेल. ”

तात्पर्य.

जो पुरुष अहंकारानें थोरपणा मिळवायास जातो, तो बळवान् अथवा थोरपणा आश्रित आहे, तंवपर्यंत लोक त्यास वाहेरून नमतात; परंतु अंतर्गामी त्याच्या द्वेष करितात. तोच मग काळचक्र फिरून निर्बळ झाला म्हणजे ते त्याचो दया न करितां हेळगा करतात. यासाठीं आपला ऊर्जितकाळ असतां गरीबगुरिवांशीं उन्मत्तपणानें वागूं नये.

गोष्ट १३८

ह्यातारी आणि तिच्या दासी.

एका ह्यातारीच्या दासी होत्या, त्यांस ती नित्य कोंबडे-आखणी उठवून कामास लावीत असे. कोणे एके समयीं

(१४९)

त्या दासींनीं विचार केला कीं, “ हा दुष्ट कोंबडा आपली साखरझोंप मोडविता, याम मारून टाकावे; ह्मणजे आपणास ह्यातारीचा उपद्रव होणार नाही. ” मग त्यांनीं तसें केलें, आणि मनांत आणिलें कीं, आतां उजाडेपर्यंत ह्यातारी आपणास उठविणार नाही. ह्यातारीस इशागत करणारा कोंबडा नसल्यामुळे किती गत्र राहिली हें समजत नाहीसें झालें; ह्मणून ती लवकर उठावे या बुद्धीनें वेळ न समजतां त्या दिवसापासून मध्यरात्रीमच आपण उठून त्यांमही उठवूं लागली.

तात्पर्य.

मतलबानें केलेला उद्योग कधीं कधीं मतलब न साधतां आपल्या अहितास कारण होतो.

गोष्ट १३९.

साळू आणि सर्प.

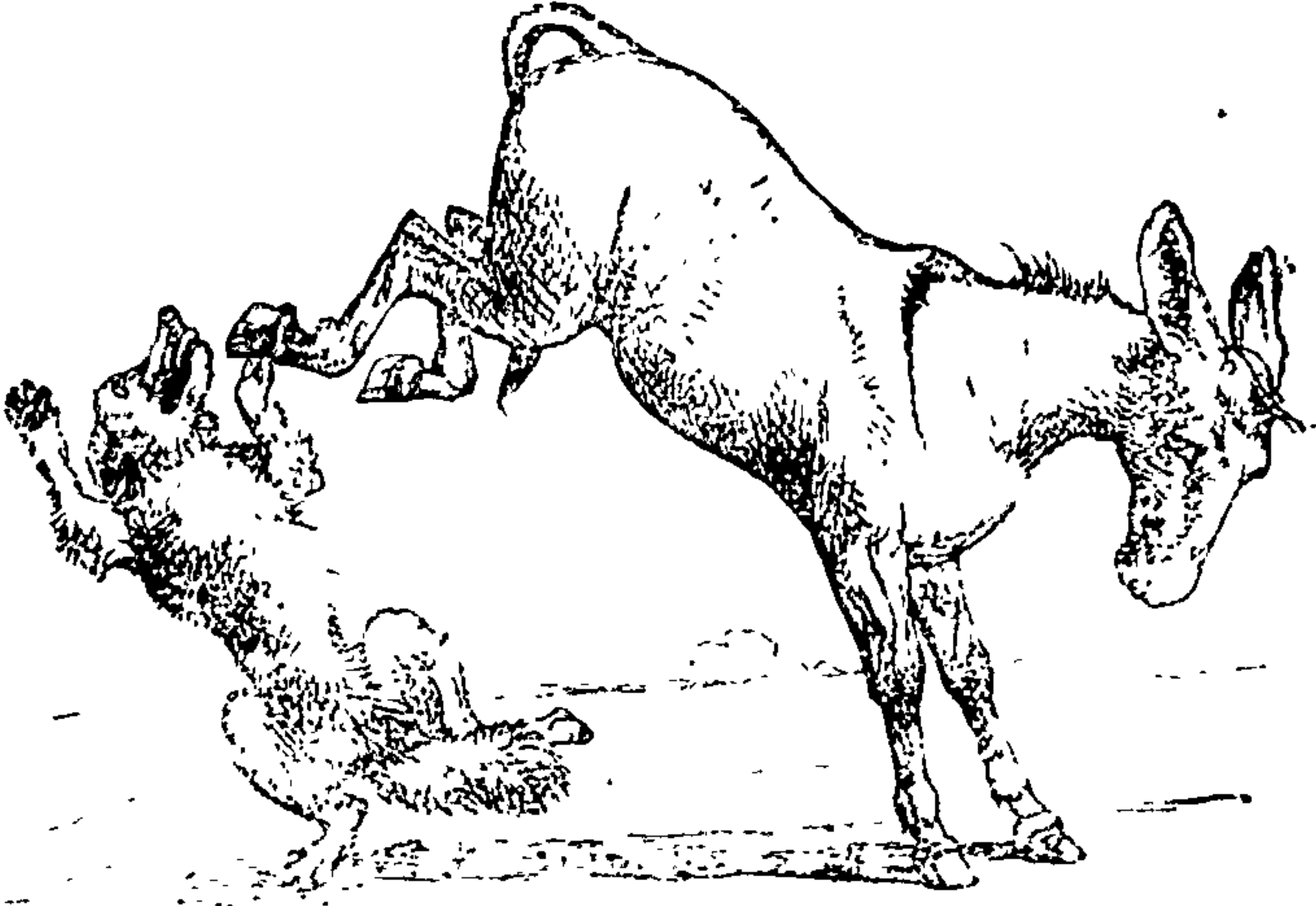
एका साळूनें सर्पाची प्रार्थना केली कीं, “ मला आपल्या बिळांत जागा द्यावी. ” सर्पांनीं विचार न करितां तीस “ ये ” ह्मटलें. ती त्यांच्या बिळांत शिरली, त्या वेळीं तिचीं तीं कांद्यामारिखां तीक्ष्ण पिसें आंगास स्तून सर्पास फार क्लेश झाले. मग ते तीस ह्मणूं लागले, “ साळूवाई, आतां तुझीं एथून जावे; आमच्यानें तुमचा उपद्रव साहजत नाही. ” तिणें उत्तर केलें:—“ मी कां जाईन ? मला तर हें ठिकाण फार आवडलें; ज्यांस आवडत नसेल त्यांनीं पाहिजे तर जावे. ”

तात्पर्य.

कांहीं पुरुष इतके दुष्ट असतात कीं एकदा त्यांस दुष्ट्याच्या घरीं किंवा देशीं थोडीशी जागा मिळाली ह्मणजे ती बळकावून ते तिच्या मूळच्या मालकास त्रास करितात.

गोष्ठ १४०

गाढव आणि लांडगा.

एक ओजलेला गाढव पाहून, एका लांडग्यास फार असोशी लागली कीं, “याच्या मांसाचा एक तुकडा जरी तोडायाम मिळता तरी बरें होतें.” मग तो गाढव आपल्या हातीं लागावा म्हणून लांडग्यानें वेद्याचें सांग घेतलें, आणि सर्व पशूंस कळविलें कीं:- “मी देशोदेश फिरून नाना प्रकारच्या औषधांचे, व वनस्पतींचे, अनुभव घेतले आहेत. माझ्या हातून पशूंचा कोणताही रोग बरा झाल्याचाचुन राहिला नाहीं.” गाढवानें त्याचीं पाउलें ओळखून मनांत म्हटलें कीं, “आपणही टकविद्या करून यास टकवावें.” मग तो गाढव भोळेपणा दाखवून लांडग्यापार्शीं लंगडत लंगडत आला, आणि सांगूं लागला:- “वेद्यबावा, माझ्या मागल्या पायांस कांय रूतून मी फार हैराण आहे. कृपा करून कांहीं उपाय करावा.” लांडगा म्हणाला, “मुला, जवळ ये, मला तुझा पाय पाहूंदे.” मग लांडग्यापार्शीं जाऊन गाढ-

वानें मागल्या पायांची जी एक लात झाडिली, तेणेंकरून लां-
डग्याचा जबडा फुटून तो केंकावतच राहिला; आणि गाढव
चौपारीं उडून निघून गेला; मनांत फार समाधान पावला
कीं, “ मला ठकविणार होता त्यास मीं भलें ठकविलें. ”

तात्पर्य.

एकाद्या वेळीं शेरास सवाशेर, शयास महाशठ सांपडून दुस-
ऱ्याचें नुकसान करण्याची मसलत फसून उलटें त्याचें नुकसान
होतें.

गोष्ट १४१

मोर आणि कावळा.

एके समयां, आपल्यावर राजा नेमावा, ह्मणून सर्व पक्षां
एकत्र झाले होते. त्या प्रसंगां मोर पुढें झाला, आणि त्याणें आप-
लीं सोनेरी पिसें, उभीं करून त्यांच्या शोभेकडेस सर्वांचे डोळे
वेधिले. त्या वेळीं बहुतांनीं त्यास राजा करण्याविषयां रुकार
दिला, आणि त्याची मोठी प्रशंसा करून संतोषानें पांख वरतीं
केले. पुढें त्रिवार करून त्यास राज्यपदवीस खचित चढ-
विणार, तंव कावळा पुढें झाला, आणि मोरास बोलला, “ रा-
जाधिगज, आपल्या दासानुदासास एक शंका उत्पन्न झाली
आहे; आज्ञा होईल तर बोलेन. ” मोर ह्मणाला, “ सुखें
बोल बाबा. ” कावळा ह्मणतो:—“ महाराज, आर्ह्यां आपणांस
राजे करून आमचे प्राण आपल्या स्वाधीन केले; आतां आमचा
सर्व भरंवसा आपणांवर आहे. जर कदाचित् गरुड, गीध,
अथवा घार, यांणीं आह्मां गरिवांवर घाला घातला, आणि ते
घालतीलच, तर त्यांचा पराजय स्वामी कोणत्या रीतीनें कर-
तील ? एवढें सांगून आमचें भय निवारण करावें. ” तो अश्र
मंडळीनें ऐकतांच त्यांस तत्क्षणीं विचार उत्पन्न होऊन त्यांणीं

(१५२)

हल्लें:—“ गोष्ट खरी; आपलें संरक्षण या नाजूक, देखण्या पक्ष्याच्या हातून व्हावयाचें नाहीं. त्यास हा राजा उपयोगी नाहीं. ”

तात्पर्य.

कोणत्याही मंडळीनें, आपला मुख्य योजणे, तो त्याच्या बाहेरच्या शोभेस भुलून योजूं नये. सर्वांचें हित कराया-विषयीं ज्यांत गुण आहेत, व शक्ति आहे, जो शहाणा, चतुर, असा आहे, त्यासच योजावें. तें लोक करीत नाहींत, आणि नुसत्या श्रीमंताईवर दृष्टि देऊन मूर्खांस अनुसरतात, यामुळेच त्यांपासून पुष्कळ गोष्टी अनन्वित होतात.

गोष्ट १४२

सिंह, अस्वल आणि कोल्हा.

एका अगण्यामध्ये सिंह, आणि अस्वल, हे दोघे दोहां-

कटून धावून एका हरणाच्या भेताजवळ एकदांच पांचले. मग त्याविषयीं दोघांचें भांडण होऊन फार वेळ युद्ध झालें. तेव्हां दोघेही घायाळ होऊन, थकून भुईवर पडले. इतक्यांत अकस्मात् त्या वाटेनें एक कोल्हा जात होता, तो त्यांची तशी अवस्था पाहून धट्टाईनें दोघांच्यामध्ये आला, आणि हरणास घेऊन गेला. ते दोघे लढवय्ये पणु पहातच गहिले; शक्ति नाही यामुळे त्यांच्यानें त्यास अडथळा करवना. त्या समयीं उभयतांस विचार होऊन ते आपल्या मर्यां आपल्याम ह्मणतात:—“अहो, पहा फळ हें आमच्या भांडणाचें ! तो लुच्चा आमिष घेऊन चालला आणि आहीं एकमेकास असें केले आहे कीं, त्याच्या हातून तें सोडवायाचीही शक्ति गहिली नाही. ”

तात्पर्य.

एकाद्या गोष्टीविषयीं तंट्या पडला असतां परस्परांची समजूत करून घेण्याच्याबद्दल जे हट्टानें भांडण करितात, ते त्या भांडणाच्या योगें कांहीं काळानें अतिदुर्बळ होतात, आणि तंट्याची वस्तु रक्षण्याचें त्यांचें सामर्थ्य नाहीसें झाल्यामुळे ती तिसराच एक क्षुद्र प्राणी उचलून घेऊन जातो.

गोष्ट १४३

पोपट आणि पिंजरा.

एका मोठ्या मनुष्याकडे पोपट होता; त्यास त्याणें नित्य चांगले चांगले पदार्थ खायास घालून एका मोठ्या मोलाच्या पिंजऱ्यांत पाळिलें होतें. तो पिंजरा त्याणें बागांत एका झाडाखालीं संगमरवरी दगडाचा चौथरा करून त्यावर ठेविला होता; कांकीं, त्या पोपटानें उष्णकाळां उघड्यावर वाग घेऊन सुख पावावें. तो घरधनी किंवा घरचीं माणसें त्या पोपटाजवळ

जात, तेव्हां त्याशीं मधुर लाडक्या शब्दांनीं भाषण करीत. त्याचीं पिसें विखरत तीं घरची यजमानीण आपला कोमळ हात त्यांवर फिरवून नीट करी. अशा महासुखांत असतांही तो पोपट नित्य मनांत झुरत असे कीं:—“ देवा, दुसरे पक्षी अरण्यांत मोकळे राहून झाडांच्या खांद्यांवरून स्वच्छंद बसतात. ते किती दैववान ! मी त्यांसारखा मोकळा कधीं फिरू लागेन ? ” कोणे एके दिवशीं चाकराच्या हातून पिंजऱ्याचें दार उघडें राहिलें; ती त्या पोपटस सवड सांपडली, आणि तो बाहेर निघून जवळच्या अरण्यांत गेला; मनांत कीं, राहिलेलें आयुष्य तेशें सुखानें घालवावें. परंतु अरण्यांत जाऊन तो नाना प्रकारच्या नव्या नव्या अडचणींत मात्र पडला. बापुडा तो पूर्वी आपण दुःखी ह्मणून मनांत मानीत मात्र होता; तो आतां खराच दुःखी झाला. दुसरे पक्षी त्यास चोंचीनें चोंचूं लागले. त्याची मनुष्यवाणी, जी ऐकून लोकांस संतोष होत असे, ती ऐकून पक्षी त्यास अधिक यातना करूं लागले. तो गोड गोड अन्न खात असे, तें आतां नाहीसें झालें. उद्योग करून पोट भरावें तर त्याचा त्यास अभ्यास नाही ह्मणून तो उपाशी मरूं लागला. वारा पाऊस यांच्या उपद्रवापासून संरक्षण करणारें असें घर नाहीसें झालें, या मुळें पावसानें पक्ष भिजून, त्याणें थंडीनें कुडकुडावें. याप्रमाणें त्याच्या नाजूक शरीरप्रकृतीचा टिकाव निघत नाहीसा झाला. शेवटीं तो कष्टून कष्टून मरते वेळेस आपणाशीं असें बोलला:—“ आहारें बापुड्या पोपट ! जर पुनः एक वेळ पिंजरा तुला प्राप्त झाला असता, तर तूं बाहेर फिरायाची गोष्ट कधींही न बोलतास. परंतु तो आतां कसा प्राप्त होतो ? ” असें ह्मणून त्याणें डोळे मिटले.

तात्पर्य.

सर्व गोष्टी अनुकूल असतां, ज्यास स्वच्छंदपणें भटकायाची

(१५५)

हौस असेल, त्याणें या गोष्टीपासून ही शिक्षा व्यावी कीं, जर स्वतंत्रता विपत्तीमहवर्तमान आहे, तर ती काय कामाची.

गोष्ट १४४

रणशिगकरी.

एका रणशिगकऱ्यास लढाईत शत्रूंनी धरिलें, आणि त्याचा प्राण घेऊं लागले, त्या समयीं तो फार काकळुतीस आला, आणि ह्मणालाः—“ मला मारूं नका, मजकडे कांहीं अपराध नाही. माझ्या हातीं हत्यार नाही, यावरून पहा कीं मीं कोणास मारिलें नाही, आणि पुढेंही मारूं शकत नाही. एका रणशिगावांचून दुसऱ्या कशास मी कधींही शिवलों नाही. असें असतां, दादांनीं मला कां उगीच मारितां ? ” तें ऐकून शत्रु उत्तर करितातः—“ अरे, ह्मणूनच तुला आह्मी मारणारः

तू स्वतः मारीत नाहींस खरा, परंतु तें तुझें डाड रणाशिंग फुंकून
तू लोकांच्या अंतःकरणांत वैर पेटवितोस, तेणेंकरून रत्नाचे पूर
वहातात. ”

• तात्पर्य.

स्वतः भांडणारापेक्षां कळ पेटविणारा मनुष्य फार वाईट.

गोष्ट १४५

पारधी आणि पारवा.

एक पारधी बंदुक घेऊन रानांत मृगयेस गेला होता,
तेथें एक झाडावर पारवा बसला होता त्याजवर लक्ष्य योजून,
तो बंदुकीचा चाप ओढितो आहे, इतक्यांत त्याच्या पायास
सापानें दंश केला. त्या वेदनेनें तो व्याकुळ होऊन हातची बंदुक
सुटून खाली पडली, आणि सर्वांगांत विषार भेदला. त्याचा
प्राण जाऊं लागला, त्या वेळीं तो आपल्याशीं क्षणतो, “ रे
कर्मा, मला जें हें शासन झालें तें यथायोग्य झालें. ”

तात्पर्य.

परपीडा करणारा आपलें मन कठोर करून लोकांस सहस्रशः
उपद्रव करितो; परंतु त्यांतील एक जर त्यासच प्राप्त झाला तर त्या-
स असें वाटतें कीं, “हाय हाय ! आतां काय करूं ? कसें करूं ?
मी सकुमार, हा उपद्रव कसा सोसूं ?” परंतु आपल्यास दुःख
होतें असेंच दुसऱ्यास होत असेल, हें त्या मूर्खाच्या मनांत येत
नाहीं. यासाठीं लोकांशीं वर्तणूक करिते वेळेस दुसऱ्यानें
आपणाशीं तशी केली असतां आपणास कसें वाटेल हें मनांत
अ. णून करावी.

(१५७)

गोष्ट १६६

ससा आणि कांसव.

एके दिवशीं ससा गर्वानें कांसवास तुच्छ करून हणाला.
“रे भजपुढें निघून जाणारा असो आज कोण आहे ?”
कांसव त्यास बोलला:—“रे तुझ्या मनांत असें आहे तर
आपण पैज माहं या. जर मी त्या डोंगराच्या पायथ्याशीं तुझ्या-
पुढें पोचलों तर तूं मला पांच रुपये द्याविस, नाहीं तर मीं तुला
द्यावे. या आपल्या पैजेस हा कोल्हा साक्ष.” ससानें तें
मान्य केलें. नंतर ते दोघे संगतीं निघाले; तेव्हां ससा मुळींच
जातीचा चपळ, त्यावर आणखी धांवला, हणून कांसव फारच
मार्गे पडला. तें पाहून ससानें मनांत विचार केला कीं:—“आपण
आतां शकलों आहों, तेव्हां अंमळ या जवळच्या झाडींत नीज

ध्यावी. जर कदाचित् कांसव पुढें निघून गेलाच, तर त्यास आटोपतां आपल्यास काय उशीर आहे ? ” असें ह्मणून तो झाडांत निजायास गेला. मागून कांसव हळू हळू विसांवा न घेतां, एकसारखा चालत होता, तो पैजेच्या टिकाणीं जाऊन पोंचला; आणि मसा आपल्या सामर्थ्यावर भरंवसा ठेवून निजलेलाच राहिला.

तात्पर्य.

जो चपळ आणि तीक्ष्ण बुद्धीचा आहे, परंतु कामास झटत नाही, जेव्हां मनास येईल तेव्हां काम करितो, त्याचें तें काम सिद्धीस जात नाही; आणि जो मंदबुद्धीचा आहे, परंतु अर्धून एकसारखा उद्योग करितो, त्याचें तें सिद्धीस जातें.

गोष्ट १४७

डुकरी आणि लांडगा.

एक डुकरी नुकतीच व्याली होती, तिचीं तीं कोंवळीं कोंवळीं पिलीं पाहून एका लांडग्यास फार आशा लागली कीं, “ यांतून एकादें तरी मला खायास मिळतें तर बरें होतें. ” मग तो लांडगा फार दिवस लाग पहात होता, परंतु संधि सांपडेना. तेव्हां आपणावर डुकरीचा विश्वास जडावा, ह्मणून तो तिजपाशीं येऊन गोड गोड गोष्टी करूं लागला. तो तीस ह्मणतो:— “ बाई, तुम्ही बरीं आहां ना ? एके टिकाणीं बसून तुम्ही फार भागलीं असाल. नाहीं बरें ? मजजोगतें कांहीं काम असेल तर सांगा, मनांत किमपि शंका धरूं नका. अंमळ बाहेर फिरून येण्याचें, तुमच्या मनांत असेल तर सुखें जाऊन या. या तान्हा बालांची कांहीं काळजी करूं नका, मी यांस जीवाच्या जतनेनें

सांभाळीन. ” दुकरीनें तें ऐकून घेऊन उत्तर केलें:—“ लांडगे दादा, तमची मी फार आभारी झाल्यें. तुहांस सांगायार्चें माझें काम इतकेंच आहे कीं, कृपा करून एथून आतां निघून जावें, आणि आपण जर मोठे भले असाल, तर पुनः आपलें तोंड मला दाखवूं नये. ”

तात्पर्य.

केवळ परहितार्थ उद्योग करणारे असे या सृष्टींत विरळा आहेत; झणून, जां कोणी मूर्खल्यावांचून आपलें हित करण्याची आवड दाखवितो, त्याविषयीं मनांत शंका आल्यावांचून रहात नाहीं. मग जो दुष्ट आहे, किंवा आपला शत्रु आहे, तो आपणाकडे येऊन आपणाला दाखवूं लागला असतां, फार सावधगिरी घेवावी, हें काय सांगायार्चें आहे ?

गोष्ट ३४८

कुळंबी आणि शहामृग.

एका कुळंब्यानें शेत पेरिलें होतें, त्यास हंस, बगळे, यांचा उपद्रव फार झाला, तेव्हां त्याणें शेतांत जाळें मांडून पुष्कळ हंस व बगळे धरिले. त्यांवरोंवर एक शहामृगही सहज आला होता तो सांपडला गेला. तेव्हां तो शहामृग कुळंब्याची प्रार्थना करून झणतो:—“ दादारे, मला मारूं नको. पहा मी हंस नव्हें, बगळाही नव्हें, दीन शहामृग आहे. आली स्वधर्मानें वागत असतो; आईबापांस ह्यातारपणीं आपल्या पाठीवर वाहून पोशितों. ” त्यास कुळंबी झणतो:—“ रे, तें सर्व खरें असेल, परंतु या वेळेस तूं मला वाड्यांच्या संगतींत आढळला आहेस, झणून तुझेंही त्यांच्या बरोबरीनें पाणिपत्य केलें पाहिजे. ”

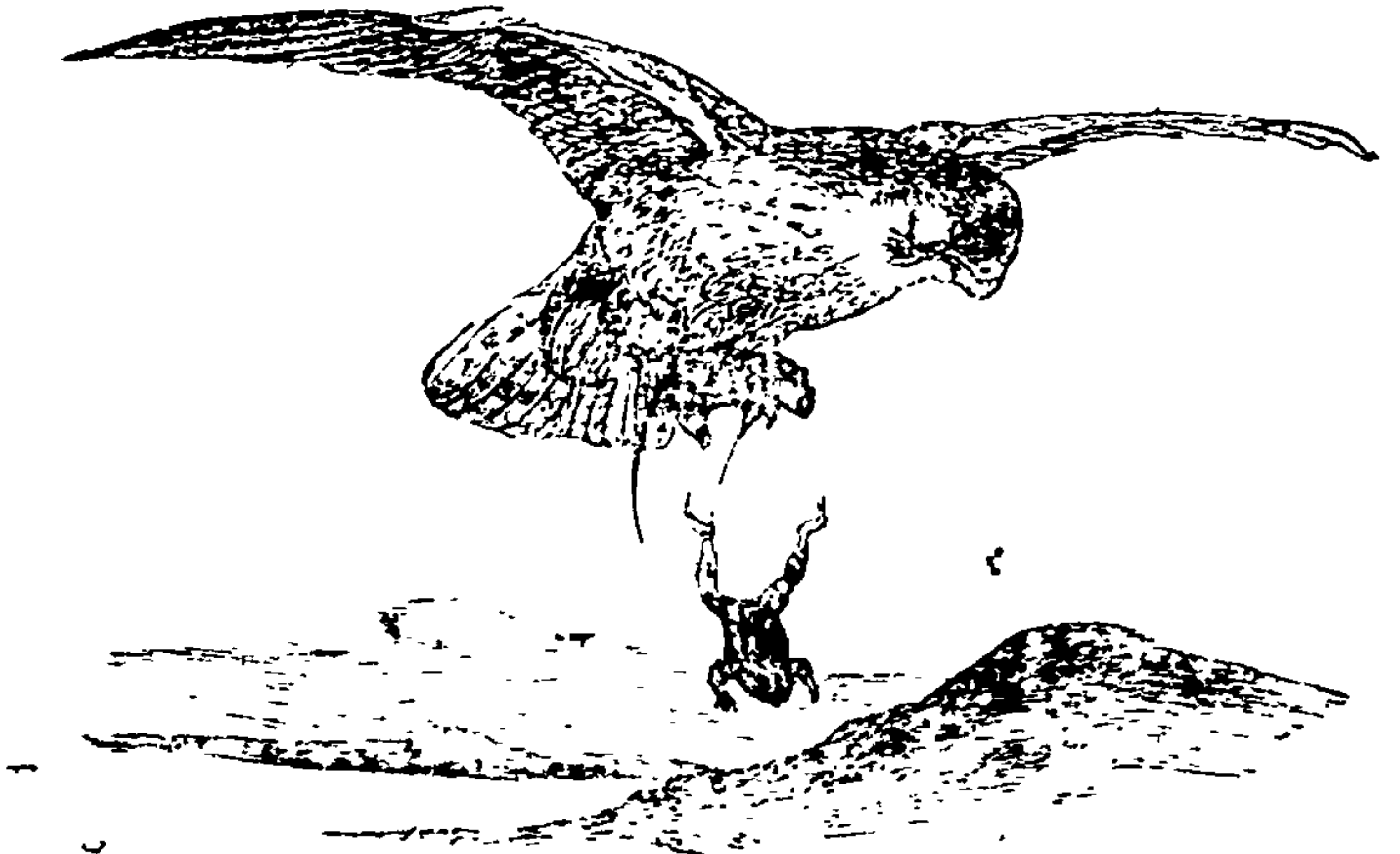
आणूं नको. आतां तुम्ही आम्ही सख्य करूं. ” तें ऐकून सापानें आंतूनच उत्तर केलें:—“ बाबा, आतां सख्याविषयीं तूं फुकट श्रम करूं नको. कांकीं, जंवपर्यंत तुला मेलेल्या मुलाची आठवण राहिल, आणि मला तुटलेल्या शेषटीची, तंवपर्यंत आम्हां उभयतांच्याही मनांत एकामेकाचें कल्याण वागणार नाहीं. ”

तात्पर्य.

ज्याणें दुसऱ्यास अपकार केला आहे, तो आपल्या मनांत भीत असतो कीं, तो कधीं तरी सूड उगवील; आणि ज्यास अपकार झाला आहे तोही तो अपकार कदापि विसरत नाहीं. ह्मणून त्यां दोघांची पुनः मैत्री होणें कठिण आहे. परंतु थोरांस हें उचित आहे कीं, जरी शत्रूशीं मैत्री करवत नाहीं तथापि त्यास क्षमा करावी.

गोष्ट १५१

उंदीर वेडूक आणि ससाणा.

एका उंदिराची, दुर्दैवानें, एका वेडुकाशीं ओळख हो-

ऊन अत्यंत मैत्री जमली. एके दिवशीं कांहीं कुचेष्टा करावी असें बेडुकाच्या मनांत येऊन त्यानें उंदिराच्या एका पायाला व आपल्या एका पायास एक दोरी घट्ट बांधली. ह्याप्रमाणें एका दोरीनें दोघांचे पाय बांधून, ज्या कुरणांत ते नित्य खात पीत असत तेथें बेडुकानें उंदिरास प्रथम ओढीत नेलें. नंतर तो ज्या तळ्यांत रहात असे तिकडे हळू हळू त्यास त्यानें ओढून नेलें, आणि अगदीं तळ्याच्या कांठावर पांजल्यावर पाण्यांत झपकून उडी टाकिली. तीसरसा तो उंदीर पाय गुंतलेला असल्यामुळें पाण्यांत पडला. बेडुकाला पोहनां येत असल्यामुळें तो मोठमोठ्यानें “डरं डरं” शब्द करीत पाण्यांत यथेष्ट रमला. त्याला वाटलें, “आज मीं मोठें शिताबीचें काम केलें.” परंतु उंदीर विचारा नाका तोंडांत पाणी जाऊन गटंगळ्या खाऊन तत्काळ प्राणास मुकला. तेव्हां त्याचें मृत शरीर पाण्यावर तरंगूं लागलें. परंतु तें बेडुकाच्या तंगडीस तसेंच अडकविलेलें होतें. इतक्यांत एक ससाणा तो मेलेला उंदीर पाहून त्याजवर झेंप घालून त्याला गर्वीत धरून उचलून आकाशांत उडाला. बेडुकाची तंगडी दोरीनें अडकविलेली होतीच. तीमुळें उंदिराबरोबर तोही त्याच्या पायास लटकलेला अचानक वर उचलला गेला. मग अनायासानें त्याला समाण्यानें मारून खाल्ले.

तात्पर्य.

करूं जावें दुसन्यास, समयां भोंवतें आपल्यास. दुसन्यास उद्देशून केलेल्या कुचेष्टेनें समयां आपलाच घात होतो.

गोष्ट १५२

चिरपिट आणि इतर पक्षी.

एक कुळंबी शेतांत आंबाडी पेरित होता, तें चिरपिट पक्ष्याच्या लक्षांत येऊन, तो इतर पक्ष्यांस ह्मणतो:—“ रे, तुम्ही सर्व अनुकूल व्हाल, तर आपण हें बीं उकरून याचा नाश करूं. कांकीं आंबाडीचे दोर होतात, पारधी त्यांचीं जाळीं करितात, आणि मग तीं पक्ष्यांच्या नाशास कारण होतात.” तें चिरपिटचें भाषण त्या समयीं कोणींही ऐकिलें नाहीं. नंतर त्या आंबाडीस अंकुर फुटले. तेव्हांही त्याणें त्यांस सांगितलें, “ पहा, आपण सर्व या शेतावर तुटून पडलों असतां, अजूनही उपाय आहे.” तें ऐकून त्याचा सर्वांनीं उपहास केला. ते ह्मणूं लागले, “ हा वेडा आपणास पुढील भाकीत कळतें ह्मणून आह्मांस भासवितो आहे काय ? ” मग आपलें सांगणें व्यर्थ गेलेंसें पाहून, चिरपिटानें विचार केला कीं, असल्या अविचार्यांच्या संगतीत रहाणें अतःपर योग्य नव्हे. असें वाटून त्याणें त्या दिवसापासून पक्ष्यांचा सहवास सोडिला, आणि मनुष्यांत वस्ती धरिली.

तात्पर्य.

आपल्या जातीच्या सोबतीच्या प्राण्यांस त्यांच्या हिताची गोष्ट सांगावी हें आपलें कर्तव्य आहे. एक वेळ त्यांनीं ती न ऐकिली तर दोन तीन वेळां आणखी सांगून पहावें, ह्मणजे आपणास उचित तें आपण केलेंसें होईल. त्याउपर जर ते फसणारच, तर सुखें फसोत; त्याचा आपणाकडे दोष नाहीं. मग असल्या अविचेक्यांची संगत करून त्यांच्याबरोबर आपण आपला नाश करावा, चापेक्षां त्यांचा संग सोडावा हें युक्त आहे. कांकीं, ते ऐकत

(१६५)

नाहींत ह्यणून त्यांस उपद्रव करणें हे जसें नीट नव्हे, तसें त्यांच्या भिडेनें त्यांची संगत करून त्यांजवरोबर आपण बुडावे, हेही युक्त नव्हे.

गोष्ट १५३

सिंह आणि कोल्हा.

एके समयीं एक कोल्हा एका सिंहाकडे गेला, आणि लणाला, “ महाराज ! मी आपल्या सेवेत रहावे अशी माझी फार इच्छा आहे; आपण मला जवळ ठेवावे. ” तेव्हां त्यांचे करार ठरून सिंहानें त्यास ठेविलें. कोल्हा सावजाचा पत्ता लावून सिंहास नेऊन दाखवी, नंतर सिंह त्याजवर तुटून पडून त्यास मारी. मारलेल्या सावजाचा एकादा तुकडा कोल्हास देऊन बाकी सारा अंश सिंह आपण घेई. हे कोल्हास बरे

वाटिना. त्याच्या मनांत सिंहाविषयीं मत्सर उत्पन्न झाला. आपण श्रम करून भक्ष्य धुंडून सिंहास दाखवावे आणि त्यानें आयतें मारून बहुतेक अंश घ्यावा आणि मनास आलें तर लहानसा तुकडा आपणास द्यावा हें त्यास सहन होईना. तेव्हां त्यानें सिंहास सांगितलें, “ आपलें आपण भक्ष्य मिळवावे, माझे मी मिळवीन. ” ह्याप्रमाणें ठरल्यावर दुसऱ्या दिवशीं तो कोल्हा, एका धनगराच्या कोंडवाड्यांतून एक कोंकरू पळवून नेण्याच्या यत्नांत असतां, अकस्मात् पारध्यांच्या कुऱ्यांच्या तावडीस सांपडून प्राणास मुकला.

तात्पर्य.

चाकरांनीं कराराप्रमाणें धन्याकडून मिळेल त्यांत संतुष्ट राहून इमानें इतवारें धन्याची चाकरी करावी. ह्मणजे धन्याची त्यांजवर प्रीति जडून सहज त्यांचें कल्याण होतें. परंतु कांहीं चाकर असे असतात कीं, त्यांस वेतन मिळतें त्यांत संतोष न वाटून, आपल्या चाकरीचें मोल व आपल्या सामर्थ्याचें महत्त्व अधिक आहे अशी कुबुद्धि त्यांस होऊन, धन्यासारिखा पराक्रम करून, आपण स्वतंत्र होऊन त्याच्या-सारिखें सुख भोगूं, अशा आशेनें असलेली चाकरी सोडून देऊन ते आपल्या सामर्थ्याबाहेर सार्हस करूं पहातात आणि विपत्तींत पडतात.

गोष्ट १५४

धनगराचा पोर.

एक धनगराचा पोर मेंढरें राखीत असतां एके दिवशीं “ लांडगा आला रे, लांडगा आला. ” ह्मणून विनोदानें वेळोवेळीं

ओरडत असे. तें ऐकून जवळच्या शेतांतून कुळंबी धावून येत, आणि पहात, तंव तेथें लांडगा नाही. असे दोन चार वेळ ते ठकविले गेले. तेव्हां त्याणीं निश्चय केला कीं, पोर लबाड आहे, याची हाक पुनः मनास आणूं नये. मग कांहींका वेळानें लांडगा खराच आला. त्या समयीं तो पोर घाबरून हांका मारूं लागला; तेव्हां तीही लबाडी असें समजून कोणी धावून गेले नाहीत. मग त्याचीं तीं मेंढरें लांडग्यानें खुशाल मारून खाह्तीं.

तात्पर्य.

जो पुरुष लबाड असा एक वेळ प्रसिद्ध झाला, त्याच्या बोलण्यावर मग लोक विश्वास ठेवीत नाहीत. तो खराच संकटांत पडला, तरी त्याची गोष्ट खोटी मानून ते त्यास साहाय्य करीत नाहीत.

गोष्ट १५५

वेपधारी लांडगा.

एक लांडगा मेंढ्याचें कातडें पांघरून त्यांच्या कळपांत जाऊन शिरला, मनांत कीं अशा योगें प्रत्यहीं आपणास यथेच्छ भोजन मिळेल. त्याणें तें सोंग इतकें पक्कें सजविलें कीं दिवसभर तो त्या मेंढ्यांबरोबर चरत असतां मेंढेराख्यास उमगला नाही. रात्र झाली तेव्हां सर्व मेंढ्यांबरोबर त्यासही वाड्यांत घालून मेंढेराख्यानें वाडा बंद केला. नंतर रात्री कोरड्यास कांहीं पाहिजे झणून तो वाड्यांत गेला तेव्हां सोंग घेतलेल्या लांडग्यावर त्याचा हात पडून तो मेंढाच आहे अशा समजुतीनें त्याणें त्यास मारिलें.

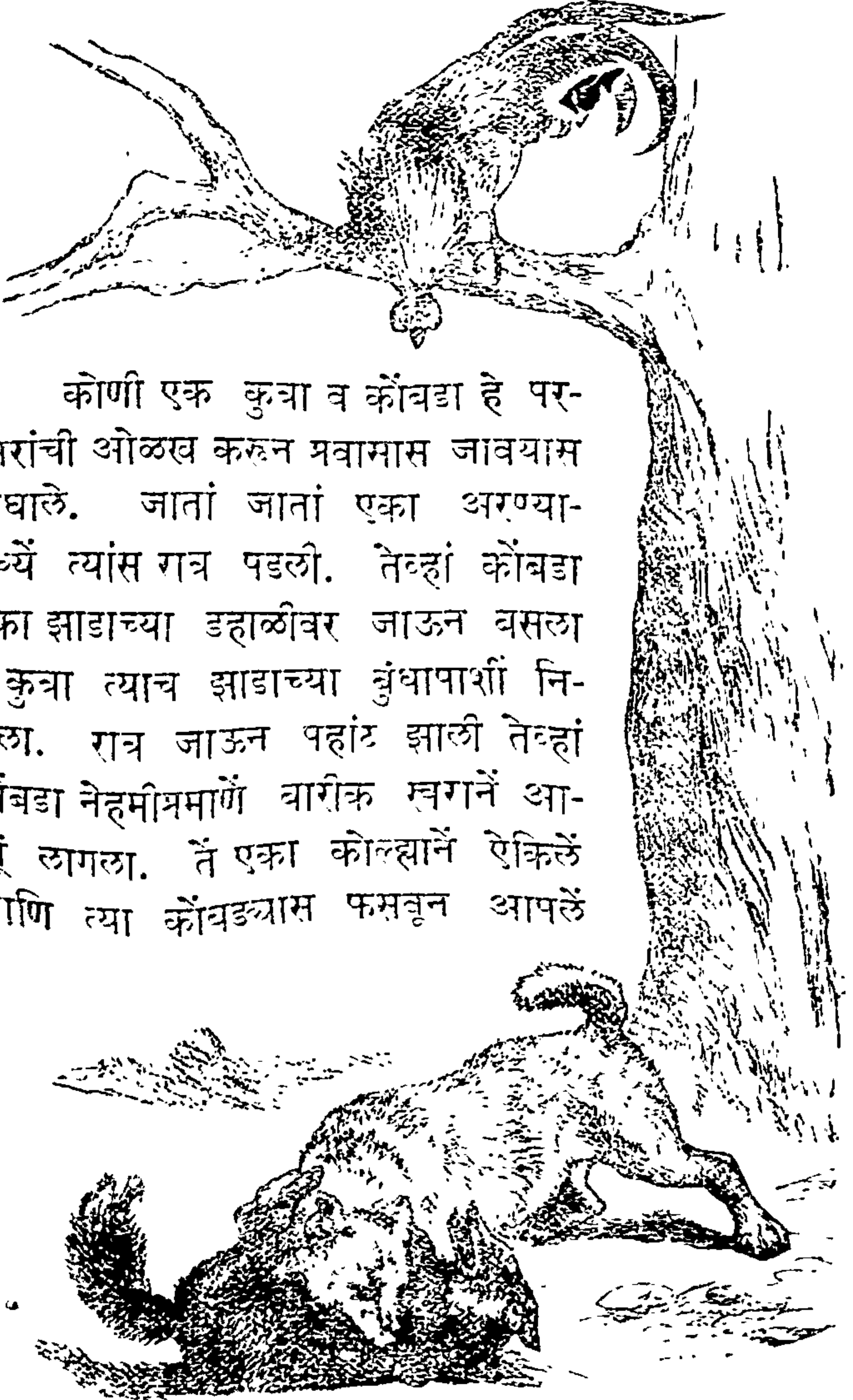
तात्पर्य.

दुसऱ्याचा घात करून आपला फायदा करण्यासाठीं योजिलेल्या युक्तीपासून कधीं कधीं आपलाच घात होतो.

(१६८)

गोष्ट १५६

कुत्रा कोंवडा आणि कोल्हा.

कोणी एक कुत्रा व कोंवडा हे पर-
स्परांची ओळख करून प्रवामास जावयास
निघाले. जातां जातां एका अरण्या-
मध्ये त्यांस रात्र पडली. तेव्हां कोंवडा
एका झाडाच्या डहाळीवर जाऊन बसला
व कुत्रा त्याच झाडाच्या बुंधापार्शी नि-
जला. रात्र जाऊन पहाट झाली तेव्हां
कोंवडा नेहमीप्रमाणें वारीक स्वगनें आ-
रवूं लागला. तें एका कोल्हानें ऐकिलें
आणि त्या कोंवड्यास फसवून आपलें

पोट भरावें ह्या हेतूनें तो त्या झाडापार्शीं गेला आणि बोलूं लागला:-“अहा! किती सुंदर माणी तूं आहेस आणि इतरांस किती उपयोगी ! तर खालीं ये आणि खुशाल खेळून गाऊन आस्ती मौजा मारूं. ” कोंबडा उत्तर करितो, “ मित्रा, तूं पहिल्यानें झाडाच्या बुंधापार्शीं जाऊन मोठ्यानें आरोळी करून लोकांस जागें कर. ” त्याप्रमाणें करण्यास झाडाच्या पायथ्यापार्शीं कोल्हा गेला, तंज कुच्यानें त्याच्यावर उडी टाकून त्याचा अंत केला.

तात्पर्य.

जे लबाड लोक दुसऱ्यास फसविण्याची तजवीज करितात, ते कधीं कधीं उलट आपणच फसतात.

गोष्ट १५७

लांडगे आणि मेंढे.

एका काळीं लांडग्यांशीं आणि मेंढ्यांशीं फार दिवस लढाई चालली होती. त्या समयीं कुच्यांच्या बळावर मेंढे लांडग्यांस हारीं गेले नाहींत. शेवटीं त्यांचें यांचें तहाविषयीं बोलणें होऊन असें ठरलें कीं, परस्परांनीं परस्परांस ओलां द्याव्या. लांडगे मेंढ्यांस लणाले, “ आस्ती आमचीं पोरें तुमच्यास्वाधीन करितो; आणि तुम्ही आपले कुत्रे आमच्यास्वाधीन करा. ” तें मेंढ्यांनीं मान्य करून तसें केलें. मग लांडग्यांचीं पोरें मेंढ्यांकडे येतांच, त्यांनीं आपल्या आयांक-रितां एकच कुई केली. ती होतांच लांडगे धांवून आले, आणि मेंढ्यांस लणाले, “ दुष्ट हो, तुम्हीं आमच्या पोरेंस मारून तह मोडिला, तर आतां तुमची आमची लढाई. ” असें

(१७०)

बोलून ते मेंढ्यांवर तुटून पडले. त्या समयीं कुत्रे जवळ न-
व्हते झणून ते सहज मारले गेले.

तात्पर्य.

शत्रूशीं तह करितांना फार सावधगिरी राखावी. ज्या वस्तु
आपल्या भरवंशाच्या, ज्यांवांचून आपण निर्बळ, त्या वस्तु
ओलीसार्थीं शत्रूच्या हातीं देऊं नये. दिल्या असतां, मग
त्यास भांडणांचीं निमित्तें काढायास अडचण पडत नाहीं.

गोष्ट १५८

कांटे खाणारा उंट.

कापणीच्या दिवसांमध्ये कोणी एक शेतकरी माणसें घेऊन
शेताची कापणी करीत होता. त्यांकरितां त्याचा उंट नाना प्र-
कारचीं अन्नं पाठीवर घेऊन शेतावर चालला होता. तो
वाटेंत एक बाभूळ पाहून तिचे कांटे खायास जुडला.
त्याचा स्वाद घेऊन तो आपल्या मनांत झणतो:—“ मी नेतो
आहे अशीं अन्नं पाहून माणसें लाळ घोटोत; परंतु या बाभळी-
च्या कांठ्यांत जी रुचि आहे ती मोठ्या श्रीमंती जेवणांत नाहीं.”

तात्पर्य.

बरें, वाईट, अथवा सुख, हीं अमकींच असें सांगतां येत
नाहीं. ज्याणें जशीं मानिलीं तशीं तीं होतात. यासाठीं जो
पुरुष असें इच्छितो कीं, आपणास जें बरें वाटतें तें सर्वास बरें
वाटावें, आणि आपण ज्यास वाईट झटलें, त्यास सर्वांनीं वा-
ईट झणावें, तो या गोष्टींतल्या उंटसारखा मूर्ख समजावा.

गोष्ट १५९

रिकामा घोडा आणि लादलेला गाढव.

एक रिकामा घोडा, आणि एक भाराने चपलेला गाढव, हे दोघे मार्ग चालत होते. त्यांमागून त्यांचा धनीही त्यांस हाकीत चालला होता. त्या समयीं गाढवास ओझे भारी झालें, आणि तो मेटें टेंकायाच्या लागस आला. त्या वेळीं त्याणें घोड्याची बहुतां परी विनवणी केली कीं, “दादा, माझ्या पाठीवरील थोडेंसें तरी ओझे घेऊन मला सहाय हो. पहा ! मी प्राणसंकटांत आहे.” घोडा निर्दय, शठ. त्याणें तें ऐकिलें नाहीं. पुढें तो गाढव अर्धवोटतच ठेंच लागून खालीं पडला, तो उठेना. त्या समयीं त्याच्या धन्यानें त्याचा तंग ढील केला, आणि दुसरेही पुष्कळ उपाय केले. परंतु तो मेलाच, त्याणें कसें उठावें ? मग धन्यानें त्यावरील ओझे व त्याचें भेत घोड्याच्या पाठीवर लादलें. याप्रमाणें त्या घोड्यानें थोडा उपकार न करून आपणास मोठ्या श्रमांत पाडिलें.

तात्पर्य.

आपण एकमेकाच्या उपयोगीं न पडलों, तर त्यांत दोघांसही तोय आहे. बारीक दृष्टीनें पहातां एकमेकांस एकमेक साहाय्य करितात ह्मणूनच सृष्टीचा व्यवहार चालतो. यासाठीं ही गोष्ट जेथें जेथें होत नाहीं, तेथें सर्वांचाही स्वार्थ बुडतो.

गोष्ट १६०

मधमाशा, द्रोणमाशा आणि गांधिलमाशी.

कित्येक द्रोणमाशा मधमाशांच्या पोळ्यांत येऊन ह्मणूं लागल्या कीं, “ हा मध आमचा आहे. ” मग त्यांचें यांचें भांडण लागून, उभयतां गांधिलमाशीपार्शीं न्याय करायामस गेल्या. तिणें सांगितलें:—“ जर तुम्ही न्यायाधीशीच्या रीतीनें वाद सांगाल तर तुम्हांस खर्च पुष्कळ लागेल आणि तोडही लवकर होणार नाही. तर तुम्ही उभयतांही माझीं मित्रें, मी तुमचें कल्याण इच्छित्यें, ह्मणून तुम्हांस सांगित्यें कीं, तुम्ही सर्व मिळून मला लवाडी लिहून द्या. ह्मणजे मी तुमचें मनास आणून नीति असेल ती सांगेन. ” त्या गोष्टीस उभयपक्षांच्या माशा गजी झाल्या. मग त्या गांधलीनें त्यांचा वाद मनास आणून सांगितलें:—“ ऐकतां, तुम्ही उभयतांही एकसारख्यां दिसतां, ह्मणून खऱ्या खोळ्याचा निवाडा करणें मला अंमळ अवघड दिसतें. खासाहीं माशांनों, तुम्ही असें कग कीं, एक रिकामें पोळें व्या, आणि द्रोणांनों, तुम्हीही एक व्या, आणि त्यांत मध करून उभयतां मजपार्शीं आणा. ह्मणजे मी तुमच्या मधाचा स्वाद, रंग पाहून या पोळ्यांतील मध कोणाचा तें सांगेन. ” मधमाशा त्या गोष्टीस लागल्याच कबूल झाल्या, परंतु द्रोणमाशा कांकूं करूं लागल्या. तें पाहून गांधलीनें द्रोणमाशांस सांगितलें कीं, “ तुम्ही खोळ्या आहां, आणि मधमाशा खऱ्या आहेत. ”

तात्पर्य.

जे लवाड आहेत, ते आपली लवाडी ज्या गोष्टींत उघडी

पडेल तेशें आढे वेढे फार घेऊन वाद लांबवून भल्या मनुष्यास जुगीच श्रमांत घालितात; मनांत कीं, न्यायाधीशाची दृष्टि चुकून समयीं आपलें काम झालें तर झालें. पण ज्याचा पक्ष खरा आहे, तो कोणत्याही गोष्टीविषयीं अडचण घालीत नाही.

गोष्ट १६१

हरिण आणि द्राक्षी.

एका हरिणामार्गे पारधी लागले, तेव्हां तो पळत पळत एका द्राक्षीआड झाला, तो त्यांच्या दृष्टीस पडेना. तेव्हां पारधी निराश होऊन मार्गे फिरले असतां, तो त्या वेलीचींच पानें खाऊं लागला. तेणेंकरून तीं हालूं लागलीं. इतक्यांत त्या पारध्यांतून एकानें मार्गे पाहिलें, आणि त्यास वाटलें कीं,

कोणी सावज वेळींत आड झालें आहे. ल्हणून त्याणें अटक-
ळीनें एक बाण सोडिला, तो हरिणास लागून त्याचा प्राण गेला.
मरते समयीं तो आपल्याशीं ल्हणतो:—“ रे, कृतघास मला
ह पारिपत्य योग्य झालें. माझ्या संकटसमयीं मला कामास
आली, त्या वेळीसच मीं कसा उपद्रव करावा ?”

तात्पर्य.

जो लोभाच्या स्वाधीन झाला त्यास तो लोभ संकटसमयीं-
ही आवरत नसल्यामुळे तो प्राणास मुक्तो.

गोष्ट १६२

विहिरींत पडलेला कोल्हा.

एके दिवशीं एक कोल्हा विहिरीवर पाणी प्यावयास
गेला होता, तो आंत पडला. इतक्यांत तेथें एक लांडगा
आला, त्यास त्याणें त्रिनविलें, “ दादा, मी बुडतो आहे,
मला काढ; एकादा दोर, अथवा दुसरी कांहीं तशी वस्तु, आ-
णून आंत टाकून दे, जेणेंकरून मी वर येईन. ” तो को-
ल्हाची दशा पाहून लांडग्यास दया आली, आणि तो त्यास
ल्हणतो:—“ रे बापुड्या, मी तुजकरितां फार श्रमी आहे.
तुजवर देव असा कसा रे तरी कोपला ? हाय हाय ! गोष्ट
मोठी वाईट झाली. ” त्यास कोल्हा उत्तर करितो:—“ अरे
बोलतोस तसें तुझ्या अंतःकरणीं जर वसत आहे, तर आतां
मजकरितां उगाच श्रमी होऊन उभा राहूं नको. मला बाहेर
काढायाचा उद्योग लवकर कर. अरे, जो गटंगळ्या खातो

आहे, आणि कांहींकां पळानीं बुडून मरणार, त्याची दुसऱ्यास नुसती दया आली, ती त्यास काय उपयोगाची ? ”

तात्पर्य.

जर करुणेपासून कांहीं तरी दुसऱ्याच्या श्रमाचा परिहार होत नाही तर ती नुसती येऊन काय उपयोग ? जे दुसऱ्याचें दुःख पाहून उगीच कधी होऊं लागतात, ते दुःखिताच्या मनांत दुःख दुप्पट मात्र करितात. तर जो आपल्या अवघड वेळेस कामास पडतो, हाय हाय करून उगाच कधी होत नाही, त्यासच आपलें दुःख खरें, तोच आपला खरा सखा, आणि हितकर्ता, ह्मणून समजावें.

गोष्ट १६३

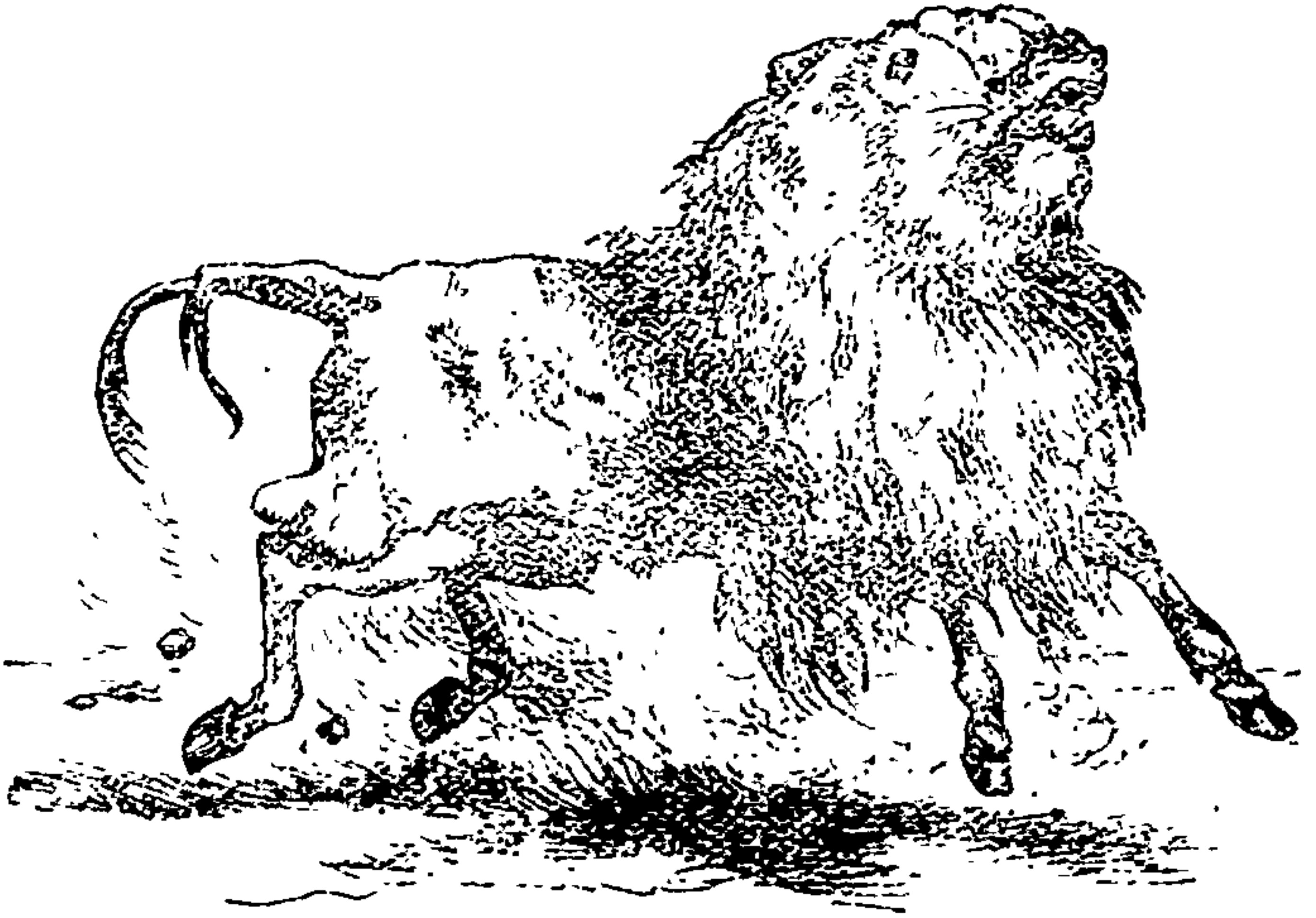
बेडूक आणि उंदीर.

एके समयीं उंदिराचें आणि बेडुकाचें एका नदीकच्छाच्या स्वामित्वाकरितां भांडण लागलें. उंदीर धूर्त; तो गवताआड राहून बेडुकावर घाले घाली. बेडूक उड्या मारण्यांत निपुण; त्याणें तें पाहून युक्तीनें उंदिराशीं गांठ घातली, आणि त्यास ह्मणाला, “ पुरुषा, असा समोर हातझोंबीस ये, चोरासारखा लपून कां मारतोस ? ” मग ते एकमेकाचीं उणीं काहून हातांत घायपातें घेऊन युद्धास उभे ठाकले, आणि आतां एकामेकाचा जीव घेणार, इतक्यांत एक घार घेऊन तिणें त्या दोघांसही उचलून नेलें.

मनुष्य परस्परगम्ये मोठ्या नेटानें भांडत असतां, आपला उभयतांचा एकच शत्रु आपल्या नाशाच्या योजनेत आहे हे त्यांच्या लक्षांत रहात नाही. मग तो टपून केव्हांच त्यांचा विध्वंस करितो.

गोष्ट १६४

सिंहाचें सोंग घेणारा गाढव आणि कोल्हा.

कोणा एका गाढवास सिंहाचें कातडें सांपडलें, तें पांघरून तो वनांत हिंडूं लागला. त्यास पाहिलें झणजे सर्व श्वापदे भिऊन पळून जात. याप्रमाणें त्याणें कित्येक दिवसपर्यंत धुंदाळी करून वनचरांस टकविलें. एके दिवशीं त्याची आणि कोल्हाची गांठ पडली. तेव्हां कोल्हानें श्यावें झणून तो त्याच्या

आंगावर मोठ्या आवेशानें चालून आला, आणि सिंहासारखा शब्द काढूं लागला. परंतु तो साधतो कसा ? साधला नाही. त्या समयीं कोल्हा त्यास ह्मणतो:—“मामा, आतां पुरे करावें. जर आपण तेवढी जीभ आदोपतेत, तर मीही तुझांस सिंह ह्मणून समजलों असतो, परंतु आपल्या रेंकण्यावरून आपण कोण आहां तें मी पक्कें जाणिलें.”

तात्पर्य.

जो दुसऱ्याचें सोंग घेतो त्यास पूर्णपणें त्याची बतावणी करितां येत नाही, ह्मणून धूर्तास त्याचें खरें स्वरूप तत्काळ समजतें. गरीब गुरिबांस मात्र कांहीं वेळ फसविण्याच्या उपयोगीं तें पडतें.

गोष्ट १६५

दारुबाज नवरा.

एका बायकोचा नवरा मोठा दारुबाज होता; त्याचें तें व्यसन सुटावें ह्मणून तिणें पुष्कळ प्रयत्न केले, ते सर्व फुकट गेले. तेव्हां शेवटीं, तिणें ही युक्ति योजिली. एका रात्रीस नित्याप्रमाणें तो नवरा मद्य पिऊन गल्लींत निश्चेष्ट पडला होता, त्यास तेथून नेऊन तिणें मसणांत एका थड्यांत निजविलें, जसें कोणी ह्मणेल कीं खराच मेला, आणि आपण घरास आली. कांहीं वेळानें, तो शुद्धीवर येऊन पश्चात्ताप पावला असेल, असें मनांत आणून, पुनः ती मशानांत गेली, आणि थड्याचें दार ठोठावूं लागली. तंव त्यानें “कोण आहे तें,” असें आंतून विचारिलें. ती ह्मणाली, “मी या मसणांत राहून मेलेल्यांची सेवा

करीत असत्यें. तुला जेवण घेऊन आल्यें आहे, दार उघड.” तो ल्हाणाला:—“ हांहां, तर माझ्या गडे, सध्या तूं जेवणाची गोष्ट एकीकडेस ठेव, आणि मला थोडासा सरा प्यावयास आणून दे; मी तुझा फार उपकारी होईन.” बायकोनें तें ऐकून कपाळावर हात मारून ल्हाळें:—“ आहा कटकटा ! मी मोठी दैवहीन ! याची खोड घालवायास हा एकच उपाय राहिला होता, तोही फुकट जाऊन आतां मला इतकें खचीत समजलें कीं, याचें हें व्यसन हा मेल्याशिवाय कधीं जाणार नाही.”

तात्पर्य.

कोणतीही गोष्ट संवय पडली नाही तंव टाकतां किंवा टाकवितां येईल. पण एक वेळ तिचें व्यसन लागलें, ल्हाणजे मग ती सुटणें फार कठिण आहे.

गोष्ट ३६६

कोल्हा आणि लांडगा.

एक लांडगा गुहेमध्ये खाण्याची सामग्री करून स्वस्थ राहिला होता. तें अटकळून एक कोल्हा त्याच्या भेटीस गेला, मनांत कीं, काय आहे तें आपण प्रत्यक्ष लक्षांत आणवें. लांडग्यानें त्यास गुहेतूनच सांगितलें:—“ बाबा, क्षमा करून या वेळेस जा; माझ्या शरीरीं समाधान नाही.” कोल्हा धूर्त; त्यास पूर्वी संशय होताच, तो त्या समयीं खरा झाला. मग तंसाच तो एका मेंढेराख्यापारीं गेला, आणि त्यास तें वर्तमान सांगून ल्हाणाला:—“ दुसरें कांहीं नको, एक बडगा.

मात्र घेऊन चल, आणि लांडगा गुहेत निजला आहे त्याच्या तो कपाळावर मार, ह्मणजे तुझे काम झाले. ” मग तसें करून मेंढेराख्यानें त्या लांडग्याचा प्राण घेतला. नंतर तो दुष्ट कोल्हा त्या गुहेत राहून लांडग्याचें जोडलेलें आपण भोगूं लागला. त्यास फार दिवस गेले नाहींत, तंव तोच मेंढेराख्या एके दिवशीं त्या वाटेनें जात होता, त्याणें कोल्हास त्या गुहेत पाहून हाही लांडगाच आहे असें समजून त्याचाही कपाळमोक्ष केला.

तात्पर्य.

दुसऱ्याचें वैभव आपण घ्यावें या हेतूनें जो शत्रूस युक्ति सांगून त्याजकडून त्याचा नाश करवितो, तो मग तें वैभव आपण भोगित असतां त्याच आपल्या कृत्यान नाश पावतो.

(१८०)

गोष्ट १६७

गवळी आणि त्याचा गमावलेला पाडा.

कोणा एका गवळ्याचा पाडा रानांत हारपला; त्याणें त्याच्याविषयीं फार शाधे केला, परंतु तो सांपडेना. तेव्हां तो खंडोबास नवस करितो, " हे देवा, जर तूं पाड्याचा चोर माझ्या दृष्टीस पाडशील, तर मी तुला एक बकग देईन. " असा नवस करून अंमळ

पुढें गेला, तेंव झाडीमध्ये एक सिंह आपल्या पाड्यास मारून खातो आहे, असें त्याणें पाहिलें. त्या वेळीं भयानें गवळ्याची गाळण झाली, आणि तो थरथरां कांपूं लागला. मग पुनः तो खंडोबास नवस करितोः—“ हे मल्लारि, चोर दृष्टीस पडावा झणून मीं तुला बकरें नवसलें होतें, त्यास तर तूं पावलास; परंतु आतां मला या सिंहाच्या हातून जर सोडविशील तर मी तुला एक मुरळी वाहीन. ”

तात्पर्य.

जे अज्ञान आहेत ते इच्छितात कीं ईश्वरानें आपलें झटलेलें कार्य करावें; जसें हद्दी मुलास वाटतें कीं, आईनें आपलें झटलेलें करावें. परंतु सर्वथा त्याणीं झटलेलें ईश्वरानें घडवून आणलें, तर, आपलें कल्याण कशांत आहे व कशांत नाही, हें पूर्णपणें त्यांस कळत नाही, झणून कदाचित् त्यांचाच नाश व्हावयाचा.

गोष्ट १६८

मुंगूस आणि मनुष्य.

एक मनुष्य मुंगुसास धरून त्याचा जीव घेत होता, त्या समयीं त्या मुंगुसानें त्याची दीनवाणीनें प्रार्थना केलीः—“बाबा, मला मारूं नको. मी तुझ्याउपयोगी आहे. पहा कीं, मजमुळें तुझ्या घरांत उंदिरांचा उपद्रव नाही. ” मनुष्य झणालाः—“ खरी गोष्ट. पण तूं जर तें काम माझ्या ममतेनें करितास, तर मी या समयीं तुला जीवदान देऊन तुझा मोठा उपकार मानितों; परंतु उंदीर माझ्या खाया पियाच्या वस्तु राहूं देत नव्हते, तो उपद्रव मला अद्यापि तुजपासूनही तसाच आहे. यासाठीं

(१८२)

तुझा तो उपयोगी पडण्याचा आभार दुसऱ्या कोणाकडे लाव, मजकडे लावू नको. ” असें बोलून त्याणें त्याचा प्राण घेतला.

तात्पर्य.

जें आपण आपल्या स्वार्थाकरितां केलें, त्यापासून यद्यपि दुसऱ्यास उपयोग झाला, तथापि तो आपण त्याजवर उपकार केला असें ह्मणतां येत नाहीं. कारण आपली केवळ स्वार्थपरच बुद्धि असल्यामुळे आपण जें एकादें दुसरें कृत्य करितों त्यापासून त्याचें नुकसानही होतें.

गोष्ट १६९

सेवक आणि दुसरा मनुष्य.

कोणा एका चाकराचा धनी दिवसा उजेडीं घरीं आला, त्याणें, लवकर जेवायास कर, ह्मणून, चाकरास आज्ञा केली; त्या समयीं घरांत विस्तव नव्हता, यासाठीं तो चाकर, शेजारच्या घरांतून वात लावून घेऊन, मोठ्या त्वरेनें माघारा येत होता. त्यास वाटेंत एका कोडग्या मनुष्यानें हातीं धरून उभा केला, आणि ह्मळें, “ अरे, ह्या वेळीं तुला दिव्याचें काम काय बरें आहे ? ” चाकर उत्तर करितो, “ रे मी या दिव्यानें शहाण्या मनुष्यास शोधितों आहे, तो मला अजून सांपडत नाही. ” तें ऐकून तो मनुष्य लाजला आणि चालता झाला.

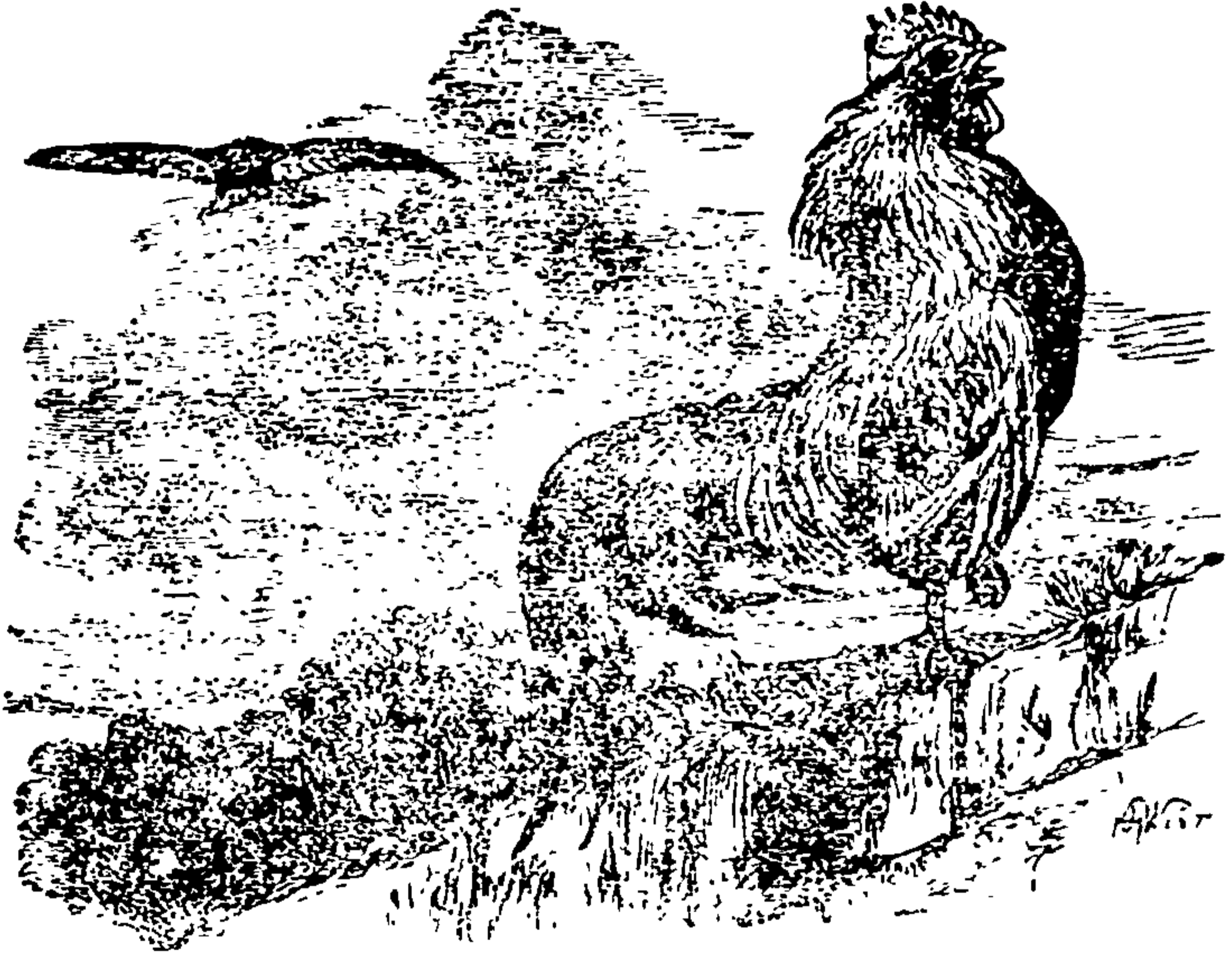
तात्पर्य.

ज्याचें चित्त उद्योगांत अथवा विचारांत आहे, त्यास असमयिक भाषण करून खिजवणें, हें कोडग्याचें लक्षण होय. अशा पुरुषास सुज्ञ आहेत ते मनुष्यांत गणीत नाहीत.

(१८३)

गोष्ठ १७०

भांडणारे दोन कोंबडे आणि गरुडपक्षी.

दोन कोंबडे एका उकिरड्याच्या धनीपणाकरितां भांडत होते. त्यांतील एक हारला, तो पळून जाऊन वळचणीस दडून राहिला; आणि जो जिंकला होता तो एका उंच ठिकाणावर जाऊन बसला, आणि पांख फडफडावून मोठ्या स्वरानें, “ मीं जिंकिलें रे जिंकिलें, ” झणून ओरडूं लागला. इतक्यांत तेथें जवळच झाडावर एक गरुडपक्षी भुकेला टपत होता, त्याणें झळूच खालीं झेंप घालून, त्या कोंबड्यास उचलून नेलें. तें

घाहून लिकलेला कोंबडा बाहेर आला आणि आपणच उ-
किरड्याचा मालक झालों म्हणून आनंद करू लागला.

तात्पर्य.

जय प्राप्त झाला असतां अतिशय हर्षकरून आतां आपण
कृतकृत्य झालों असें समजणें, किंवा पराजय झाला असतां आ-
पण सर्वथा बुडालों, आतां आपणास आशा नाही, असा विषाद
करणें, हें मूर्खत्व. संपत्तींत असतां उन्मत्त होऊन गर्वानें फुगणें,
किंवा विपत्तींत धैर्य सोडून केवळ दीन होणें, तेंही तेंच. सुख, किं-
वा दुःख, जय, किंवा पराजय, हीं एकामागें एक मनुष्याच्या पाठी-
मागें लागलींच आहेत. आतां सुख, तर कांहीं काळानें कदाचित्
दुःख, आतां दुःख तर पुढें सुख, असें जो समजतो तोच सुज्ञ.

गोष्ट १७१

दोघे वाटसरू.

दोघे वाटसरू संगतीनें चालले होते, त्यांतील एकास वा-
टेंत पडलेली रुपयांची बटवी सांपडली. ती हातीं घेऊन तो
दुसऱ्यास म्हणतो, “ रे, ही पहा मला रुपयांची बटवी सां-
पडली. ” दुसरा त्यास उत्तर करितो:—“ रे, ‘मला सांपडली,’
असें कां म्हणतोस? ‘आपणांस सांपडली,’ असें म्हण. आपण उ-
भयतां सोबती, यासाठीं लाभ किंवा हानि जी होईल ती
दोघांची. ” तें ऐकून बटवीवाला म्हणतो, “ होय तर,
मला सांपडलेल्या वस्तूचा भाग मी तुला कां देईन ? ” दुसरा
म्हणाला, “ बरें तर, नको देऊं. ” मग ते दोघे कांहींसे पुढें

गेले, इतक्यांत बटवीचा धनी शोध लावून सरकारचे शिपाई घेऊन त्यांच्या पाठीवर त्यांस गांठीत आला. त्यांस पाहून बटवीवाला सोबत्यास ह्मणतो, “ गड्या, आपण गोष्ट वाईट केली.” त्यास सोबती उत्तर करितो:—“ आतां ‘आपण’ असें कां ह्मणतोस ? ‘मीं वाईट गोष्ट केली,’ असें ह्मण. जर तूं मला तुझ्या सुखाचा वांट्या देतास, तर मीही तुझ्या दुःखाचा विभागी होतो.”

तात्पर्य.

संकटांमध्ये आपणांबरोबर आपण सोबत्यास ओढितो. आपण दुःखाचा वांट्या देतो सुखाचा पहात नाही.

गोष्ट १७२

काळा मनुष्य.

गोच्या लोकांच्या देशीं एकानें एका काळ्या मनुष्यास विकत घेतलें. त्यास पाहून त्या पुरुषाच्या मनांत असें आलें कीं:—“ हा ज्याजवळ होता त्याच्या अनास्थेमुळे याच्या अंगावर मळ चढला आहे. हा धुवून काढला असतां, हा गोरा होईल. ” असें मनांत आणून त्यास त्यानें एका काथवटींत बसविलें, आणि मोठा खर्च करून, साबण, पापडखार, वज्या, आणि मोलकरी माणसें, आणविलीं. एका मनुष्यास त्याच्या आंगास खार व साबण लावायास लाविलें, दुसऱ्यास त्याच्या डोईवर जलधारी धरायास लाविलें आणि दुसऱ्या एका दोघांस वज्रीनें त्याचे आंग घांसायास लाविलें. असें सकाळपासून संध्याकाळपर्यंत

(१८६)

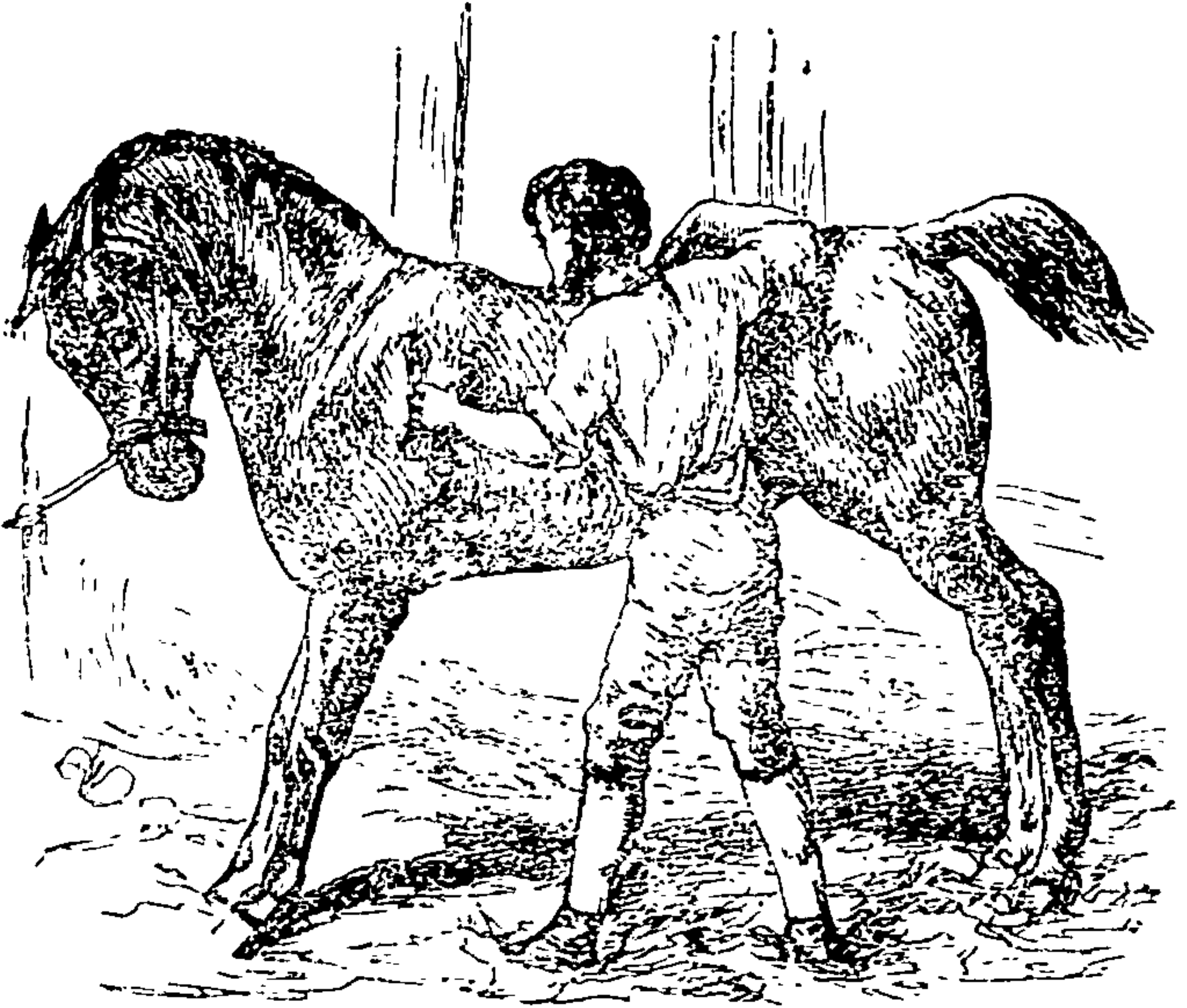
न्यांणीं वारंवार केलें परंतु तें सर्व व्यर्थ जाऊन, माणसें मात्र शिणलीं, आणि तो काळा मनुष्य थंडोनें आंकडून मरण पावला.

तात्पर्य.

स्वभाव बदलण्याविषयीं यत्न करणें व्यर्थ आहे.

गोष्ट १७३

घोडा आणि मोतदार.

एक मोतदार आपल्या घोड्याला मालीस करणें, खरारा करणें, धुऊन पुसून साफ करणें, ह्यांत सारा दिवस खपे. एकंदरींत तो त्याची चाकरी मन लावून करी, कधींहीं तीविषयीं हयगय करीत नसे. परंतु तो त्याचा दाणा चोरी आणि तो विकून पैसे करी.

असा त्याचा नित्य क्रम पाहून तो घोडा त्यास एके दिवशीं ह्मणाला:—“ बाबा ! जर मी चांगलें आंग धरून दुलदुलित व्हावें, असें तुझ्या मनांत असेल, तर खराऱ्याचे दोन हात कर्मा कर, पण दाणा तोडूं नको. ”

तात्पर्य.

प्रामाणिकपणावांचून इतर सर्व गुण व्यर्थ होत.

गोष्ट १७४

धीवर.

कोणा एका धीवरानें नदीमध्ये एका कडेपासून दुसऱ्या कडेपर्यंत जाळें पसरलें, आणि हातांत एक दांडूक घेऊन पाण्यावर दोहों बाजूंस बडवूं लागला, कीं माशांनीं घाबरें होऊन चोहोंकडून जाळ्यांत यावें. त्या समयीं त्या नदीतीरीं रहाणारा एक जण तेथें होता, तो त्या धीवराचें करणें पाहून त्यास विचारतो:—“ मित्रा, हें तूं काय करितोस ? तूं आपल्या मनांत काय बरें समजला आहेस ? तूं ह्या उपटी घालून घालून पाणी गढूळ करितोस, हें असलें पाणी आह्मीं भरावें ना ? हा तुझा उपद्रव सोसून आह्मीं कसें रे रहावें ? आँ ? बोलत कां रे नाहीस ? ” असा तो रागानें चडफडून बोलतो आहे, त्यास धीवर हळूच उत्तर करितो:—“ रे, तुझांस उपद्रव होतो किंवा नाही, आणि तुझीं एथें कसें रहावें, या विचारावांचून माझे कांहीं खोळंबलें नाही. परंतु मी तुला खरेंच सांगतो कीं, हें असें केल्यावांचून माझा निर्वाह चालत नाही. ”

(१८८)

तात्पर्य.

कित्येक पुरुष असे असतात कीं, त्यांपासून लोकांस पाहिजे तितका उपद्रव होवो, त्याचा ते विचारच करीत नाहीत; लहानसा एकादा त्यांचा स्वार्थ साधला ह्मणजे झालें.

गोष्ट १७५

कोंबडी आणि चिमणी.

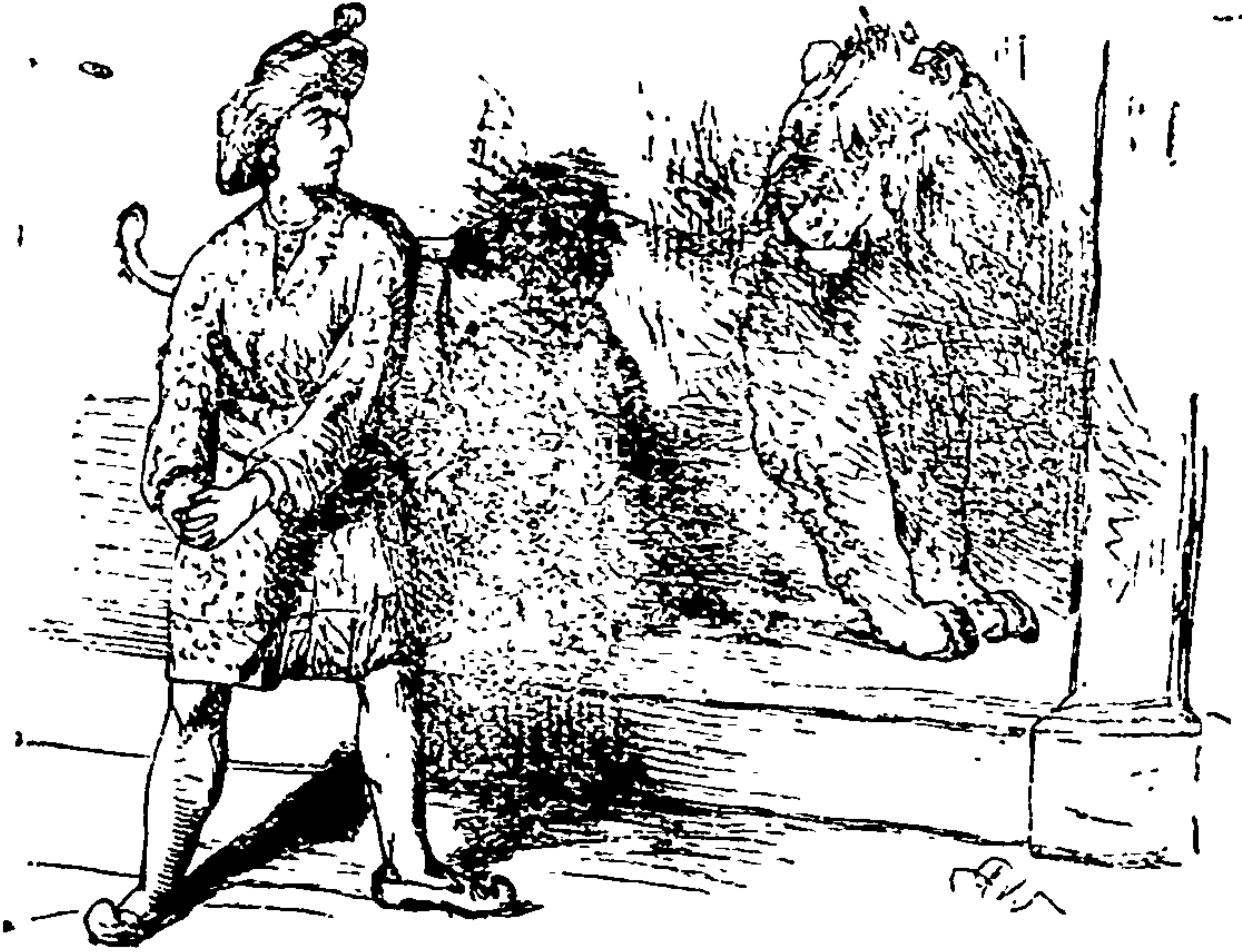
एका कोंबडीनें उकिरडा उकरतांना सापाचीं आंडीं पाहिलीं, तीं उबवावीं ह्मणून दयेनें ती त्यांवर बसली. तें पाहून तिजपार्शीं एक चिमणी आली, आणि तापून बोलली:—“ अगे, तुला काय ह्मणावें ? तूं अशा दुष्ट प्राण्यांवर दया करित्ये आहेस, परंतु तुला मी सांगत्यें हें निश्चयेंकरून जाण, कीं हीं सापाचीं पिलीं आंड्यांबाहेर निघालीं ह्मणजे प्रथम तुझाच प्राण घेतील. ”

तात्पर्य.

दुष्टास दंडच असावा; त्यावर दया करणें हें आपल्या नाशास कारण होतें. जो जातीनें दुष्ट, त्यावर कितीही उपकार करा, तो आपला स्वभाव सोडणार नाही.

गोष्ट १७६

राजाचा मुलगा आणि सिंहाचें चित्र.

एका राजास एकुलता एकच मुलगा होता, त्यावर त्याची अत्यंत ममता असे. त्या मुलास पारधीचें व्यसन लागलें. तें पाहून, “देवा, माझ्या लेंकाची गत कशी होईल,” ह्मणून हातारा राजा नित्य काळजी वाहूं लागला. एके रात्री त्यास स्वप्न पडलें कीं, “अरण्यामध्ये माझ्या लेंकास सिंहानें फाडून खाल्लें.” तें न जाणों खरें होईल, या भयानें हाताच्यानें एक मोठा वाडा बांधून, त्यास भोंवताला कोट करून, त्यांत मुलास अडकवून ठेविलें. त्या वाड्यांत मुलाचें चित्त रमायासाठीं त्याणें सर्व प्रकार अनुकूल केले. त्यानें भितीवर नाना प्रकारचीं चित्रें चितरविलीं, आणि

त्यांत, जीं जीं सावजें मुलाच्या आवडीचीं होतीं, तीं का ठविलीं. त्यांमध्ये एक सिंहाचेंही चित्र होतें. एके दिवशीं तें सिंहाचें चित्र पाहून मुलास फार क्रोध आला कीं:—“ स्वप्न स्वप्न होईल असें मानून बापानें मला कोंडून ठेविलें आहे, तें या दुष्ट सिंहाकरितां. ” मग तो डोळे वटारून त्या चित्रास लक्षणतो:—“ रे दुष्टा, मी हें बंदिशाळेचें दुःख भोगतो, हें तुझ्यामुळे. मजजवळ या समयीं तरवार असती तर तुझ्या उरांत भोंसकतो. पण काय करूं ? ” असें बोलून दांत ओंठ खाऊन आवेशानें त्याणें त्या चित्रांतील सिंहाच्या उरांत बुकी मारिली. तेथें आंत भिंतीस एक खिळा होता, तो रूपून त्याच्या हातास घाय झाला. तो विक्रोपास जाऊन मुलगा त्या दुखण्यानेच मरण पावला. यामाणें, बापानें जो स्वप्न स्वोटे करायास उपाय केला, तो व्यर्थ जाऊन होणार तें झालेंच.

तात्पर्य.

होणार भविष्य चुकत नाही, मग उगीच काळजी वाहून जीवास खटपटींत कां पाडावें ?

गोष्ट १७७

बृहस्पति आणि मूर्तिकार.

एके समयीं बृहस्पतीस वाटलें कीं, मनुष्यांमध्ये आपणास किती मानतात तें पहावें. लक्षण तो भूलोकीं आला, आणि मनुष्यरूप घेऊन एका मूर्तिकाराच्या दुकानांत गेला. तेथें अनेक देवांच्या मूर्ति विक्रायास मांडिल्या होत्या, त्यांत

त्याणें इंद्रास, कुबेरास, व आपणासही, पाहिलें. त्या समयीं आपण मूर्ति विकत घ्यायास आलों आहें, असें दाखवून, तो इंद्राकडे बोट करून मूर्तिकारास विचारितो, “ अरे, याचें काय घेशील ? ” तो ह्मणाला, “ दोन पैसे. ” “ आणि या कुबेराचें रे ? ” मूर्तिकार ह्मणाला, “ त्याचें कांहीं अधिक पडेल. ” तें ऐकून बृहस्पति मान डोलवून त्यास पुसतो, “ बरें तर, या बृहस्पतीचें मोल सर्वापेक्षां अधिक असेल. नाहीं बरें ? ” मूर्तिकार ह्मणाला, “ जर तूं हे दोन्ही घेशील, तर तो मी तुला त्यांच्या मोलांत फुकटावारी देईन. ” तें ऐकून बृहस्पति ओशाळून माघारा गेला.

तात्पर्य.

लोकांमध्ये आपला मान किती आहे, तें पाहण्याच्या इच्छेनें जो चौकशी करितो, त्याच्या आढळण्यांत, आपण आपली किंमत करितों तितकी लोक करीत नाहींत, असें येईलच.

गोष्ट १७८

चोर आणि कोंबडा.

एका घरांत रात्री चोर शिरले. तेथें त्यांस चोरायाजोगतें कांहीं सांपडलें नाहीं; एक कोंबडा मात्र सांपडला. त्यास ते नेऊन मारूं लागले, त्या समयीं कोंबड्यानें त्यांची फार विनवणी केली कीं:—“ पहा ! मी लोकांस किती उपयोगी आहें तो. मी पहांटेस ओरडून सर्वास आपआपल्या कामकाजीं लावितों. ह्मणून तुहीं मला मारूं नये. ” चोर ह-

(१९२)

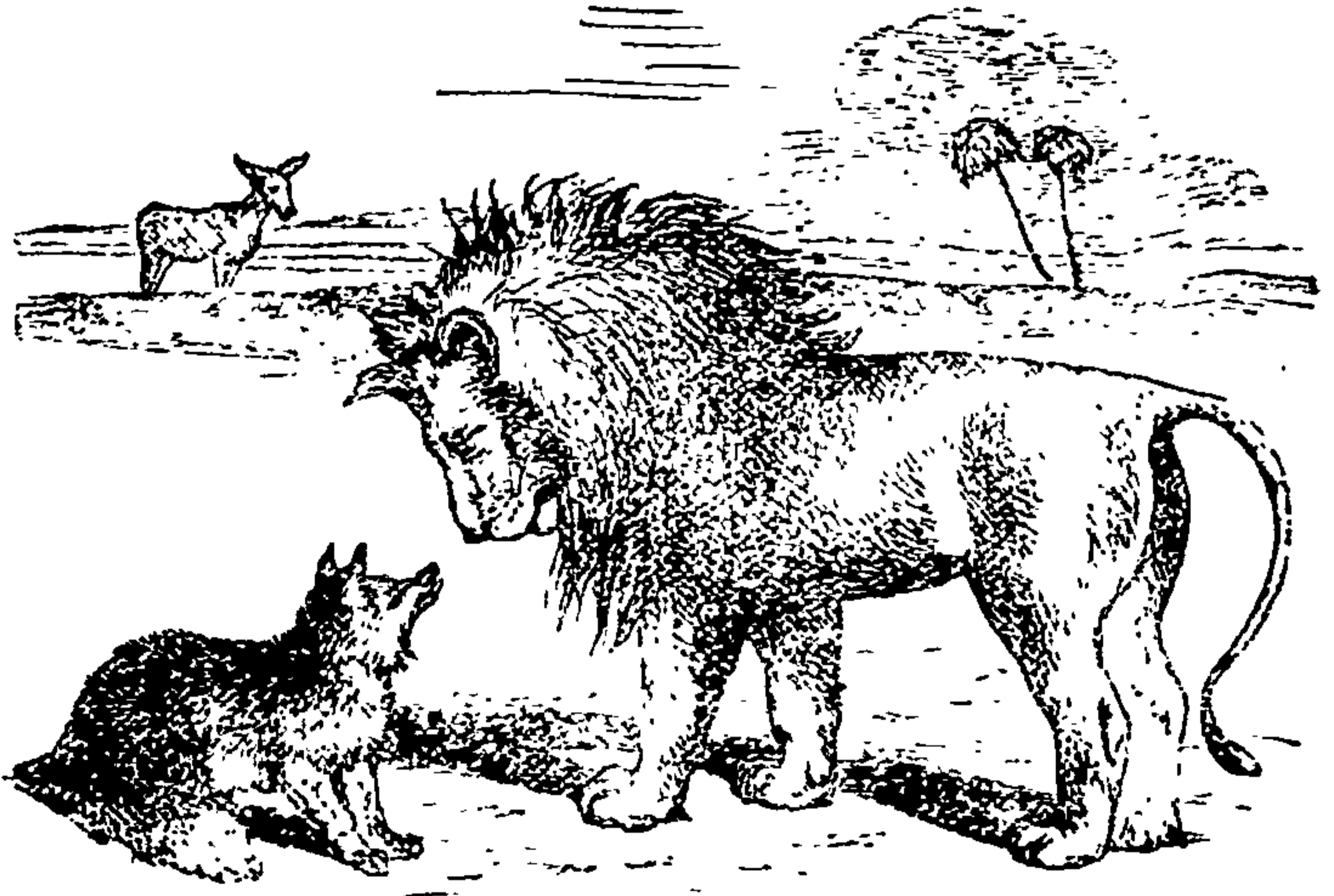
णाले:—“ अरे लुच्चा, हणूनच आह्मी तुझी मान कापणार. कां
कीं, तूं ओरडून लोकांस सावध ठेवितोस, तेणेंकरून आह्मांस
मुखानें चोरी करितां येत नाहीं.”

तात्पर्य.

ज्या गुणानें भले लोक आपणास बरें हणतात, तोच आ-
पला गुण दुष्ट लोकांच्या तोंडीं दुर्गुण होतो.

गोष्ट १७९

गाढव, कोल्हा, आणि सिंह.

एक गाढव आणि एक कोल्हा, ह्यांनीं आपसांत करार
केला कीं, संकट पडलें असतां एकामेकांचें एकामेकनें संर-
क्षण करावें. नंतर ते दोघे अरण्यांत पारधीसाठीं गेले. ते फार

लांब गेले नाहीत, तंव त्यांस एक सिंह भेटला. तेव्हां संकट तर येऊन ठेपलें, असें पाहून कोल्हानें, लवकर पुढें जाऊन अगोदर सिंहास भेटून, त्याच्याशीं कबुलात केली कीं, “ माझ्या जीवास कांहीं धक्का लागणार नाही, असें आपण अभय द्याल, तर, गाढव आपल्या हातीं सहज लागेल, अशी मी युक्ति करितों. ” तुला कांहीं उपद्रव होणार नाही, ” असें सिंहानें त्यास आश्वासन देतांच, गाढवाजवळ माधारा येऊन, त्यानें त्याला फसवून, एका मोठ्या खाड्याच्या तोंडाजवळ नेलें आणि त्यांत युक्तीनें पाडिलें. तेव्हां गाढव आपल्या कब-जांत आला असें पाहून, सिंहानें तत्काळ प्रथम कोल्हास पंजांत धरून फाडिलें, आणि नंतर सावकाश फुरसत पाहून गाढवास मारिलें.

तात्पर्य.

विश्वास दिल्यावर प्राणावर आलें तरी ढळूं नये. दुसऱ्याची जी गति ती आपली, असें मानून आल्या संकटाचा विभागी व्हावें. जीवावर वेतलें, ह्मणून दुसऱ्यास बळी देऊन आपण सुटण्याविषयीं यत्न केला असतां, समयविशेषीं तो फसून आपलाच प्रथम नाश होतो.

गोष्ट १८०

जेवायास बोलाविलेला बोका.

एका गृहस्थानें एका शोर मनुष्यास जेवायास बोलाविलें होतें; त्यासाठीं मोठा समारंभ चालला होता, तें घरच्या बो-क्यानें पाहून, मनांत विचार केला कीं, “ मी फार दिवस

माझ्या मित्रास जेवायास बोलाविणार होतो त्यास आजची ही सवड बरी आहे. ” मग त्याणेंही आपल्या इष्टास आमंत्रण दिलें. त्यावरून तो तेथें आला, आणि प्रथम पाकशाळेंत गेला. तेथें नाना प्रकारचे पदार्थ रांधत होते, तें पाहून मनांत ह्मणतो:—“ हें अन्न एन्हवीं मला दुर्लभ परंतु इष्टाच्या योगानें आज प्राप्त झालें आहे. तर-आतां मी हें असें खाईन कीं, आठ दिवसांची निश्चिती. ” असा मनोरथ करून, शेंपटी हालवितो आहे, आणि लाळ घोंटतो आहे, इतक्यांत त्यास एका रांधण्यानें पाहिलें, आणि हळूच त्याच्या पाठीमागून येऊन, त्याच्या मागील दोन तंगड्या धरून, त्यास खिडकीबाहेर झोंकून दिलें. तेथें खालीं खडकळ होतें, त्याजवर आदळून बोक्याचें सर्वांग ठेंचलें. तेव्हां तो ओरडत ओरडत गल्लींतून पळूं लागला. तें पाहून दुसरीं माजरे त्याजवळ आलीं, त्यांणीं त्यास विचारिलें, “ अहो, आपणास मेजवानीस बोलाविलें होतें, तेथला काय समाचार आहे ? ” तो ह्मणाला:—“ तो समाचार काय वर्णू ! अशी मेजवानी जन्मांत मला झालीच नव्हती ! पण झालें काय कीं, अंमळ कुसुंबा विशेष झाला; त्याचा मद चढून त्या घरांतून मी बाहेर कसा निघून आलों, त्याची शुद्धि मला राहिली नाही. ”

तात्पर्य.

मुख्य यजमानाची ओळख असल्यावांचून आणि त्याणें बोलाविल्यावांचून, नुसतें लग्नाच्या विश्वासावर कोठें जाणें, तें बोक्यासारखें खेदास कारण होतें. तेथें अप्रतिष्ठा होत्ये, ती मग मोळ्या युक्तीनें छपवायाची पडत्ये.

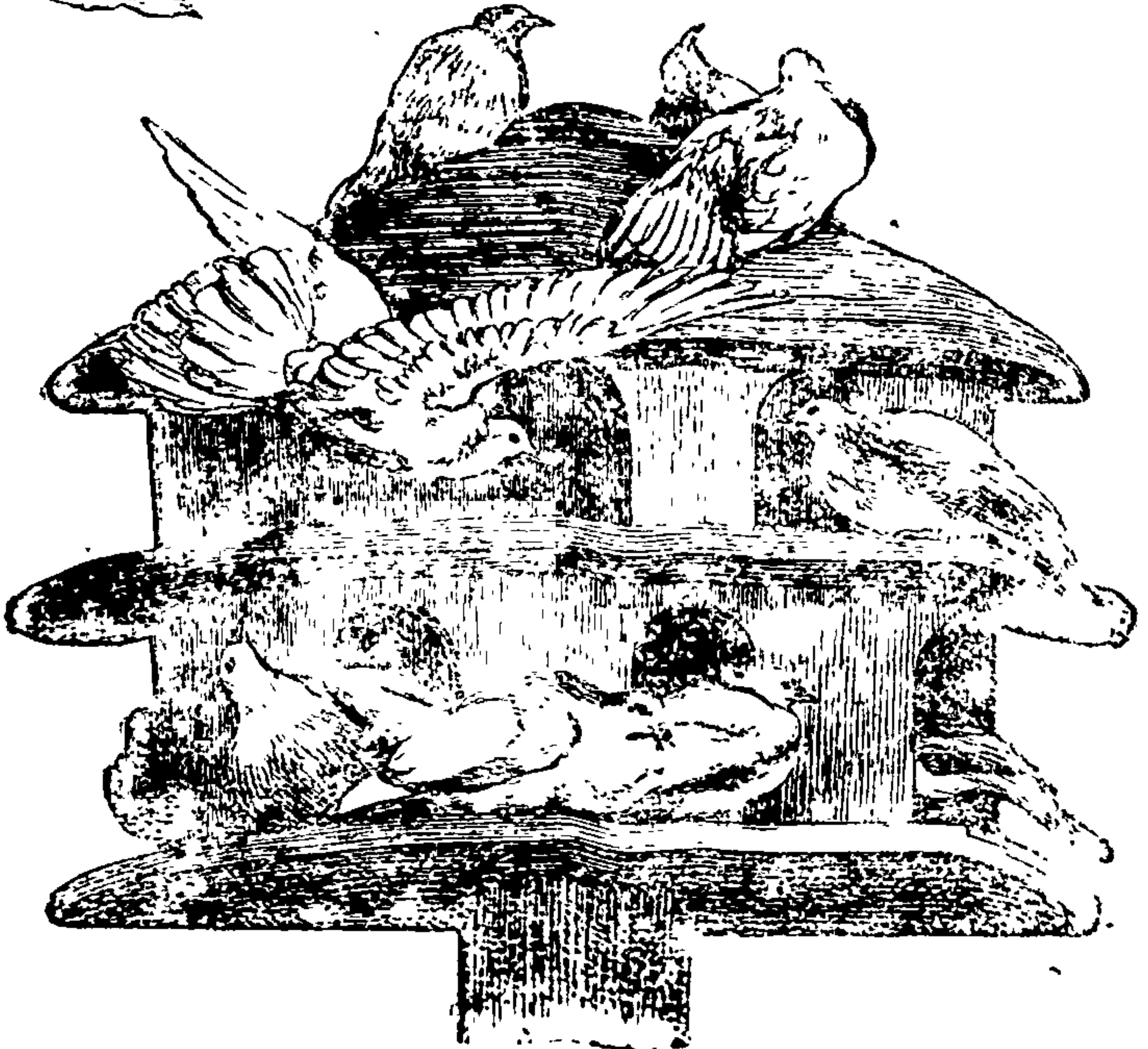
(१९५)

गोष्ठ १८१

ससाणा, घार, आणि खवूतरें.

एका खुडींतील खवूतरें, डोक्यावर एक घार धिरळ्या घालीत आहे, असें पाहून भ्यालीं, आणि जवळ एक ससाणा होता, त्यास अशी त्यांनीं विनंती केली कीं, “आमचें घारीपासून रक्षण कर. ” ती त्यानें तत्काळ मान्य केली. परंतु त्याला आपल्या खुडींत घेतल्यावर, तीं पाहूं लागलीं तंव, घारीनें एका

(१९६)

वर्षांत संधि साधून झेंपा घालून त्यांच्यांतून जितकीं नेलीं असतीं, त्यांहून, एका दिवसांत, त्यानें पुष्कळांचा संहार केला. असें त्यांच्या नजरेस आलें. तेव्हां त्यांस मोठा पश्चात्ताप झाला.

तात्पर्य.

रोगाला बरें लक्षणविणारें औषध काय कामाचें ? अथवा रोगाहून अवगुण करणारें औषध ढळ.

गोष्ट १८२

दोघे भामटे आणि भाजीविक्या.

कोणा एका भाजीविक्याच्या दुकानावर दोघे भामटे गेलें. त्यांतील एकानें त्याची दृष्टि चुकवून एक भोंपळ्याची फांक चोरून सोबत्याजवळ दिली; ती सोबत्यानें आपल्या झग्यांत लिकविली. भाजीविक्या पाहूं लागला, तंव भोंपळ्याची फांक नाहीं. तेव्हां तो त्यांस लक्षणतो, “ रे, तुझीं माझा भोंपळ्याचा तुकडा चोरिला, तो लवकर टाका; नाहीं तर तुमची शोभा रहाणार नाहीं. ” त्या ममयीं ज्याणें चोरी केली होती, तो लक्षणतो, “ रे दादा, मी शपथ घेतों, कीं तुझा भोंपळ्याचा तुकडा मजपार्शीं असेल तर माझे निसंतान होईल. ” ज्याणें लपविला होता, तो लक्षणाला:—“ रे बाबा, मीं जर तुझा भोंपळ्याचा तुकडा चोरला असेल, तर सगळ्या लोकांचें पाप माझ्या मार्शीं पडो. ” तें ऐकून भाजीविक्या त्यांस लक्षणतो:—“ रे, मी तुमच्या बोलण्याचा भाव समजलों. तर तुझां दोघांतून एक जण चोर आहे, आणि तुझी दोघेही लुच्चे आहां. यांत मला कांहीं संशय नाहीं. ”

(१९७)

तात्पर्य.

क्रियेक लबाड असे असतात कीं, ते लबाडी करितात, परंतु खोटी शपथ घेण्यांत पातक आहे, असें समजून, ती घेणें तर अशी घेतात कीं, तींत दोन अर्थ असावे. मग डावा, उजवा, जिकडे लावावा तिकडे लावितां येईल. परंतु शहाणा मनुष्य अशाच्या योगें फसत नाही.

गोष्ट १८३

वानरी आणि तिचीं दोन पोरें.

एका वानरीस दोन पोरें होतीं, त्यांतून एकावर ती फार श्रुति करी, आणि दुसऱ्याची अनास्था करी. एके दिवशीं, तिच्यामागे पारधी लागले आहेत, अशा समयीं तिणें आवडत्या पोर्याच्या आळीकरितां त्यास उराशीं धरिलें; तेव्हां दुसरें होतें तें सहजच तिच्या पाठीस वळघलें. याप्रमाणें पोर्यांस घेऊन ती वेगानें पळत्ये आहे, तंव प्रारब्धयोगानें असें झालें कीं, एका दगडीस आवडत्या पोर्याचें डोकें आपटून तें मृत्यु पावले, आणि पाठीवरलें संकटांतून वांचलें.

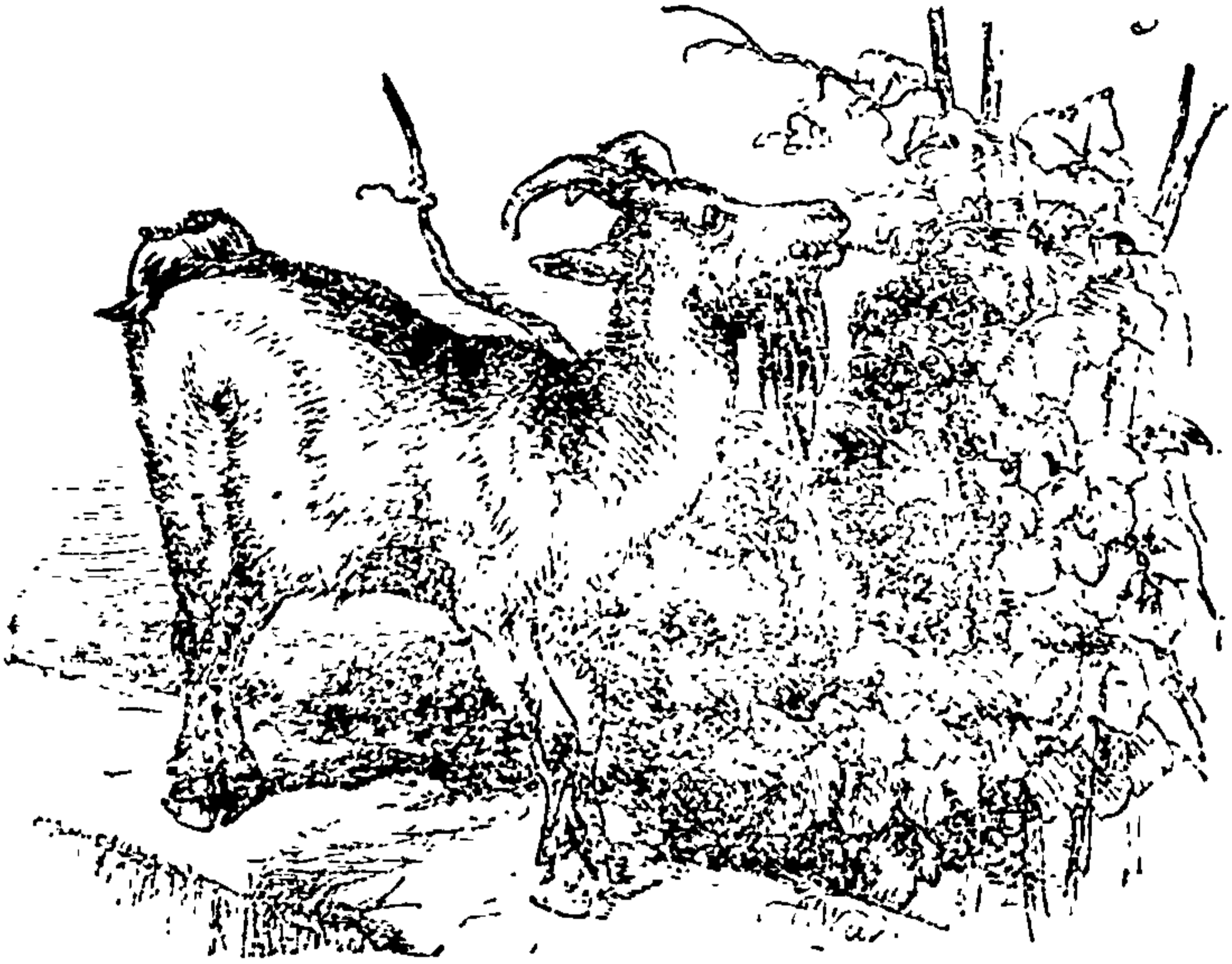
तात्पर्य.

आपण आवडीनें ज्याची विशेष जतन करितों, त्याच्या नाशास ती जतनच कधीं कधीं कारण होत्ये आणि ज्याची इतकी जतन करीत नाहीं तें सुरक्षित रहातें.

(१९८)

गोष्ट १८४

२. द्राक्षांची वेल आणि बोकड.

द्राक्षासत्र गाळण्याच्या ऋतूंत एक द्राक्षांची वेल बहारांत आली असतां, एके दिवशीं, तिच्याजवळून एक बोकड चालला होता, त्यानें तिला पाहून लुब्ध होऊन तिचीं पानें व कोंवळे कोंवळे तंतु यथेच्छ ओरबडून खाल्ले. तेव्हां ती वेल त्याला ह्मणत्येः— “ अरे ! तूं माझीं पानें खाऊन मला निरर्थक कां उपद्रव देतोस ? कोंवळें गवत कुरणांत नाहीं काय ? पण दम धर, तुझा सृड घेण्याला मला फार वेळ नको. तूं आतां माझीं पानें खाशील आणि मला कदाचित् मुळापयतें खुडून हीं

टाकशील; परंतु जेव्हां माणसें देवीला तुझा बलि देतील, तेव्हां तुजवर ओतण्याला मी ह्या माझ्या फळांच्या घोंसांचें मद्य त्यांस पुरवीन. ”

तात्पर्य.

कोणी दुर्बल आहे ह्मणून त्याला निरर्थक उपद्रव करूं नये. कारण त्याचा हात चालेल तेव्हां तो आपलें उसनें फेडल्यावांचून रहाणार नाही.

गोष्ट १८५

डोमकावळा आणि मेंढा.

एक डोमकावळा एका मेंढ्याच्या पाठीवर काकावत बसला, त्यास मेंढा ह्मणतो:—“ रे दुःखदायका, उगाच कां रहासना ? गोंगाट कां करितोस ? रे, जर मी वाघ असतो, अथवा कुत्रा असतो, तर तूं मला असा उपद्रव करूं शकतास ? ” डोमकावळा ह्मणतो:—“ रे, खरी गोष्ट सांगितलीस. मी तें जाणूनच वर्ततो. जे उग्र आहेत, जे माझा प्रतीकार करायस समर्थ, त्यांच्या वान्यासही मी उभा रहात नाहीं. जे तुजसारिखे अनाथ, दीन, आहेत, ज्यांपासून मला भय नाहीं, त्यांसच मी उपद्रव करितो. ”

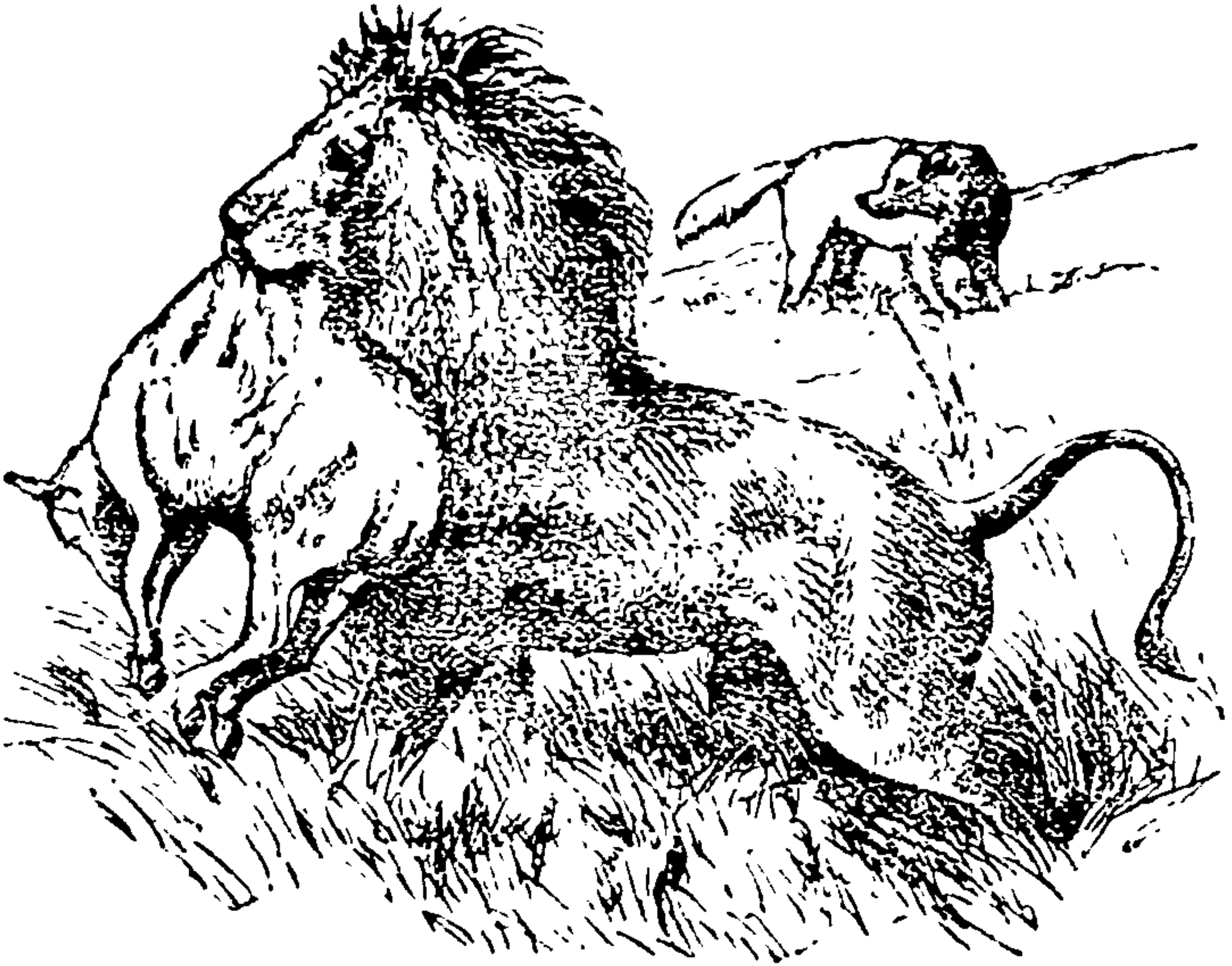
तात्पर्य.

बहुतकरून लोकांचा या डोमकावळ्यासारिखा स्वभाव असतो. कीं जे अपकारास अपकार करूं शकतात, त्यांच्या वाटेस ते जात नाहीत; प्रण जे अनाथ, जे दुर्बळ, त्यांस पीडा

करून मनांत समाधान पावतात. त्यांची समजूत इतकीच की, जेथे पीडा केल्यास आपलें पारिपत्य होणार नाही, तेथे कगवी, जेथे होईल, तेथे करू नये.

गोष्ट ३८६

लांडगा आणि सिंह.

एक लांडगा, एका कोंडवाड्यांतून एक कोंकरू चोरून, आपल्या रहावयाच्या दरीकडे, पळवून घेऊन चालला होता इतक्यांत वाटेत त्याला सिंह भेटला, त्याने त्यापासून तें कोंकरू हिरावून घेतलें. मग लांडगा दूर जाऊन उभा राहून सिंहास लपणाला, “अरे ! माझे तें कोंकरू तूं अन्यायानें मजपासून घेतलें.” तें ऐकून सिंह बोलला, “खरें, खरें,

अगदीं सद्धर्मानें तुझेच तें ! सग्या सोयऱ्यानें, किंवा मित्रानेंच, नें तुला दिलें असेल, नव्हे ? ”

तात्पर्य.

आपण अन्यायानें मिळवलेलें दुसरा जबरदस्त आपणा-पासून हिरावून घेऊं लागला असतां, त्याला नीतीच्या गोष्टी सांगूं लागलों तर तो त्या जुमानणार नाही एवढेंच नाही, तर उलटा आणखी आपला उपहास करील, यांत नवल नाही.

गोष्ट ३८७

धनगर जो व्यापारी झाला होता.

एक धनगर, एके दिवशीं समुद्राच्या कांठां मेंढ्या चारणीस लावून, आपण एका धोंडीवर शीतळ आणि मंद वारा खात बसला होता. त्या समर्यां निवात होतें, यामुळें समुद्राचें पाणी निश्चळ झालें होतें. तें पाहून त्यास संतोष होऊन, त्याच्या मनांत आलें कीं, आपण व्यापारी व्हावें. तो झणालाः—“अहो, जो मी मेंढ्या चारीत एथें रिकामा बसतो, तो एक धडशी नौका विकत घेऊन जर समुद्रांत जाईन तर कित सुखी होईन ! दूर देशीं माल नेला असतां मला किती लाभ होईल ! धन आणि थोरवी मिळवायास ही वाट किती सुलभ आहे ! ” अशा कल्पना करून, त्याणें जाऊन, आपल्या सर्व मेंढ्या बाजारांत विकल्या, व दुसरेंही होतें नव्हतें तें सर्व विकलें, आणि त्याची एक नौका घेतली. तींत माल व नावाडी मनुष्यें घेऊन तो हांकारून अंमळ दूर गेला, तंव वादळास आरंभ झाला. मोठमोठ्या लाटा उचलूं लागल्या, दिशा खाय्यास घेऊं लाग-

ल्या, व नौका बुडूं लागली. मग भार हलका करावा म्हणून त्याणें आंतील माल सगळा पाण्यांत टाकिला. तें करितांच, ती नौका वाऱ्यानें हटलें तें एका खडकावर आपटून त्याच्या चिंध्या चिंध्या झाल्या; नावाडी सर्व बुडाले; तो मात्र बुडतां बुडतां मोठ्या संकटानें तडीस लागला. नंतर त्याणें ज्यास मेंढ्या विकल्या होत्या त्याजवळ तो चाकर राहायास गेला. त्याणें त्यास त्याच मेंढ्या राखायास ठेविलें. तेव्हां पुनः एके दिवशीं तो समुद्रकांठीं धोंडीवर बसला आहे, तंज समुद्रास निश्चळ पाहून म्हणतोः—“ अरे ठका, आतां दुसऱ्यानें तूं मला लालचायास पहातोस, पण तो तुझा प्रयत्न व्यर्थ आहे. रे, मीं तुला पाहून पुनः भुलावें, तर फार दरिद्री आहे, आणि एका वेळच्या अनुभवानें मला शहाणें केलें, म्हणून मी आतां तुझा विश्वास धरणार नाही. ”

तात्पर्य.

“ विकतें शहाणपण चांगलें ” अशी म्हण आहे. जो पुरुष एकदां स्वतः दुःख व कष्ट सोसून ज्या वस्तूचा अनुभव घेऊन थंड झाला, ती वस्तु किती जरी मनोहर दिसली तरी मग तो तिची इच्छा करीत नाही, आणि आपल्या सध्याच्या स्थितींत संतुष्ट रहातो.

गोष्ठ १८८

१ ससा आणि पारधीचा कुत्रा.

एका पारधीच्या कुत्र्यानें एका सशाचा माग काढून त्याच्या बसावयाच्या जागेपासून त्यास हुसकलें, आणि तो त्याच्या पाठीस लागला. परंतु फार लांबपर्यंत पाठलाग केला तरी तो सांपडेना, असें पाहून निराशेनें कुत्र्यानें पारध सोडली आणि तो विसांव्यास बसला. इतक्यांत एक धनगर त्या वाटेनें जात होता, त्यानें त्यास पाहून त्याची निर्भर्त्सना केली कीं, “ हे मर्दा ! त्या लहानशा प्राण्यानें तुला हरवावें ना ? ” ते ऐकून कुत्रा ह्मणतो, “ आम्हां दोघांत अंतर काय, ते तुझ्या लक्षांत आलें नाहीं; मी केवळ भक्ष्यासाठीं पळत.होतो, परंतु तो आपल्या प्राणासाठीं पळत होता. ”

तात्पर्य.

प्राणावर बेतलें क्षणजे दुर्बळाचा पराक्रम बलवानाचा भारी होतो.

: गोष्ट १८९

' कोंबडा आणि कोल्हा.

एके दिवशीं मातःकाळीं एक कोल्हा, एका वाड्यावर दोरीच्या फांसांत सांपडला. तें एक कोंबडा दुरून पाहून तो हळूच त्याजवळ येऊन त्याच्या तोंडाकडे पाहूं लागला. त्यास कोल्हा क्षणतोः— “ भाऊ, पाहिलेंस ना, मी केवळ्या संकटांत पडलों तो ! आणि हें सर्व वा तुजकरितां. कां कीं मीं घरीं जात होतो, इतक्यांत तुझा शब्द कानीं पडला, आणि तुला केव्हां पाहीनसें मला झालें क्षणून घाईनें येत होतो, असें झालें. आतां तूं असें कर कीं, एक सुरी आण आणि ही दोरी काप. तें जर तुझ्यानें व्हावयाचें नाहीं, तर हें माझे वर्तमान तरी कोणाकडे सांगूं नको, जंव मीच ही दोरी आपल्या दांतांनीं कुरतुडून टाकून सुटून जाईन. ” कोंबड्यानें तें कृत्रिम समजून त्यास कांहीं उत्तर दिलें नाहीं, आणि लवकर जाऊन पहिल्यानें वाड्याकडे तें वर्तमान सांगितलें. तो धांवत आला, आणि कोल्हा दोरी कुरतुडतो आहे, तंव त्याणें त्याचें पारिपत्य केलें.

तात्पर्य.

दृष्टावर उपकार करूं नये. कोणी असें क्षणेल कीं, कोणाच्याही संकटां कामास पडावें, अशी नीति आहे, तर तीवरून

चोरासही महाय व्हावें, असें होतें; पण असें नाही; दुष्टास मदत दुष्टांनींच आणि चोरास चोरांनींच करावी; इतरांस करण्याचें काम नाही. शिपाई ज्यादा इत्यादिकांचीं दुष्ट लोक, आपल्या वाईट कर्मांचें शासन होण्याचा प्रसंग आला म्हणजे, आर्जवें करून त्यांतून मुक्त होण्याचा उपाय करितात; परंतु शहाण्यानें त्यांस न भुलतां आपलें कर्तव्य करावें.

गांष्ट १९०

' रानकावळा आणि साप.

एका रानकावळ्यानें एके समयीं सापास चोंचींत धरिलें, आणि त्यास खाणार, इतक्यांत सापानेही तडफडत तडफडत त्याच्या मानेस चावा घेतला. तेणेंकरून तो कावळा विस्वारून प्राण सोडिते समयीं बोलतो, " अहो, मी दुसन्याचा नाश करून सुख भोगणार होतो, त्या मला हें पारिपत्य नीटच झालें."

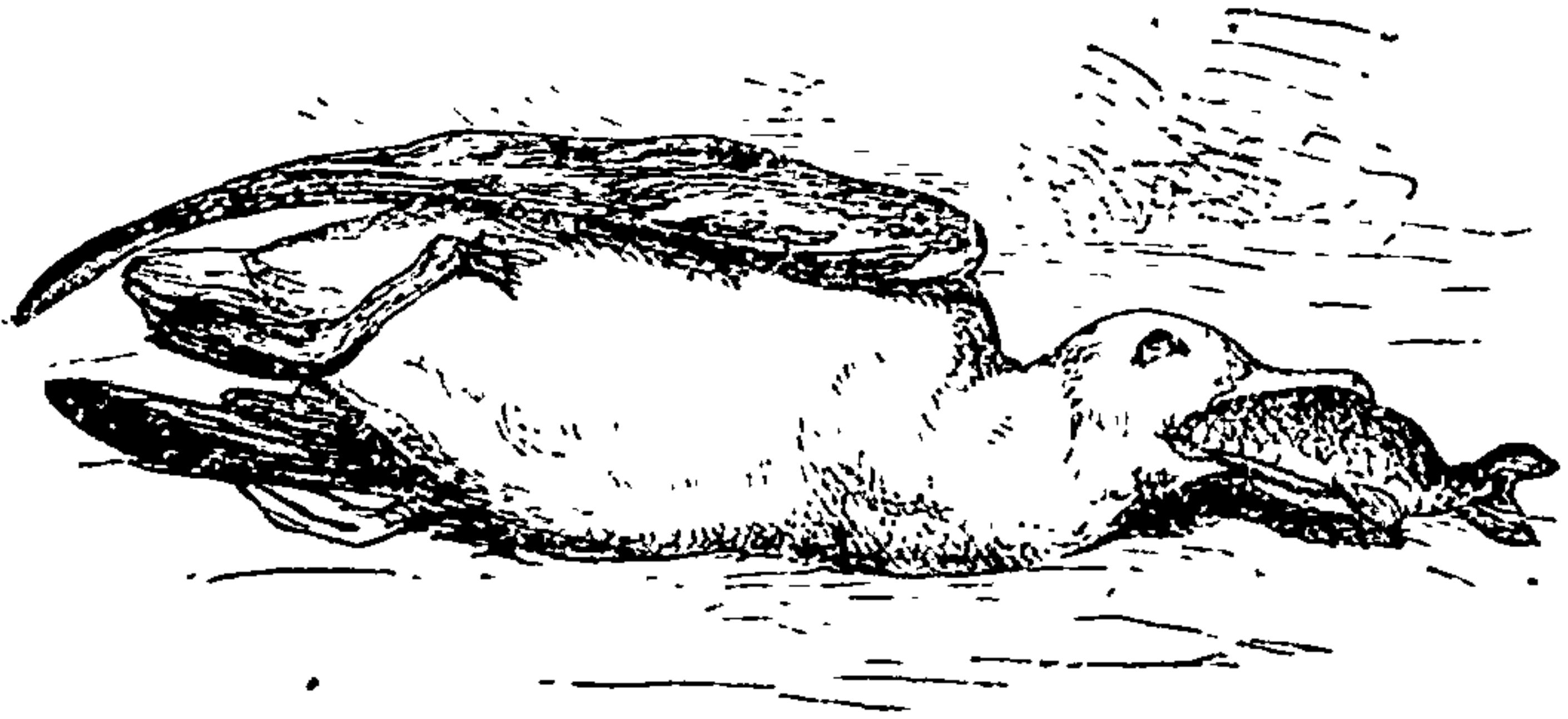
तात्पर्य.

दुसन्याचा नाश करून जो आपलें पोट भरितो, त्याचा नाश आपला प्राण रक्षिण्याकरितां दुसरा कधीं तरी करीलच ह्यांत काय आश्चर्य आहे ?

(२०६)

गोष्ठ १९१

समुद्रपक्षी आणि घर.

एका समुद्रपक्ष्यानें अधाशीपणानें, घशांत मावणार नाहीं, असा मासा धरून बलात्कारानें गिळला. त्यामुळें त्याचा तळ फाटून तो मरणोन्मुख होऊन समुद्रतीरावर पडला. एक घर त्याची ती अवस्था पाहून त्यास ह्मणत्येः, “ अरे, तुला मरण प्राप्त झालें तें यथायोग्य झालें, कारण आकाशांत रहा- गाच्या पक्ष्यानें समुद्रांत भक्ष्य मिळविण्यास कां जावें ? ”

तात्पर्य.

ज्या त्या माणसानें आपआपला धंदा करून तृप्त रहावें.

गोष्ट १९२

पंतोजी आणि मुलगा.

कोणा एका शाळेतला मुलगा, पारंग्याची वाहिले कमरेस बांधून, नदीत पोहायास शिकत असे. एके दिवशी त्यास वाटले की, आपणास पोहतां आले, आतां या लांकडांचें काय प्रयोजन आहे ? झणून त्याणें तीं लांकडे कांठीं ठेवून नदीत उडी घातली. तेव्हां तो ओघाच्या लोटानें ओंड पाण्यांत गेला, आणि गच्चकळ्या खाऊं लागला. पण दैवयोगानें, एक वृक्षाची डहाळी नदीत झोकली होती, तेथें तो लोटत गेला. तेव्हां तीस गच्च धरून, “ बुडतो रे बुडतो, ” झणून हाका मारितो आहे, अशा समर्यां त्याचा पंतोजी नदीच्या कांठीं सहज गेला होता, त्याच्या कार्नीं ते करुणाशब्द पडले. तो पुढें जाऊन पहातो तंव मुलगा संकटांत आहे असें त्याच्या दृष्टीस पडलें. तेव्हां तीं लांकडे त्याणें मुलाकडे उडविलीं; त्यांस धरून तो कांठीं आला.

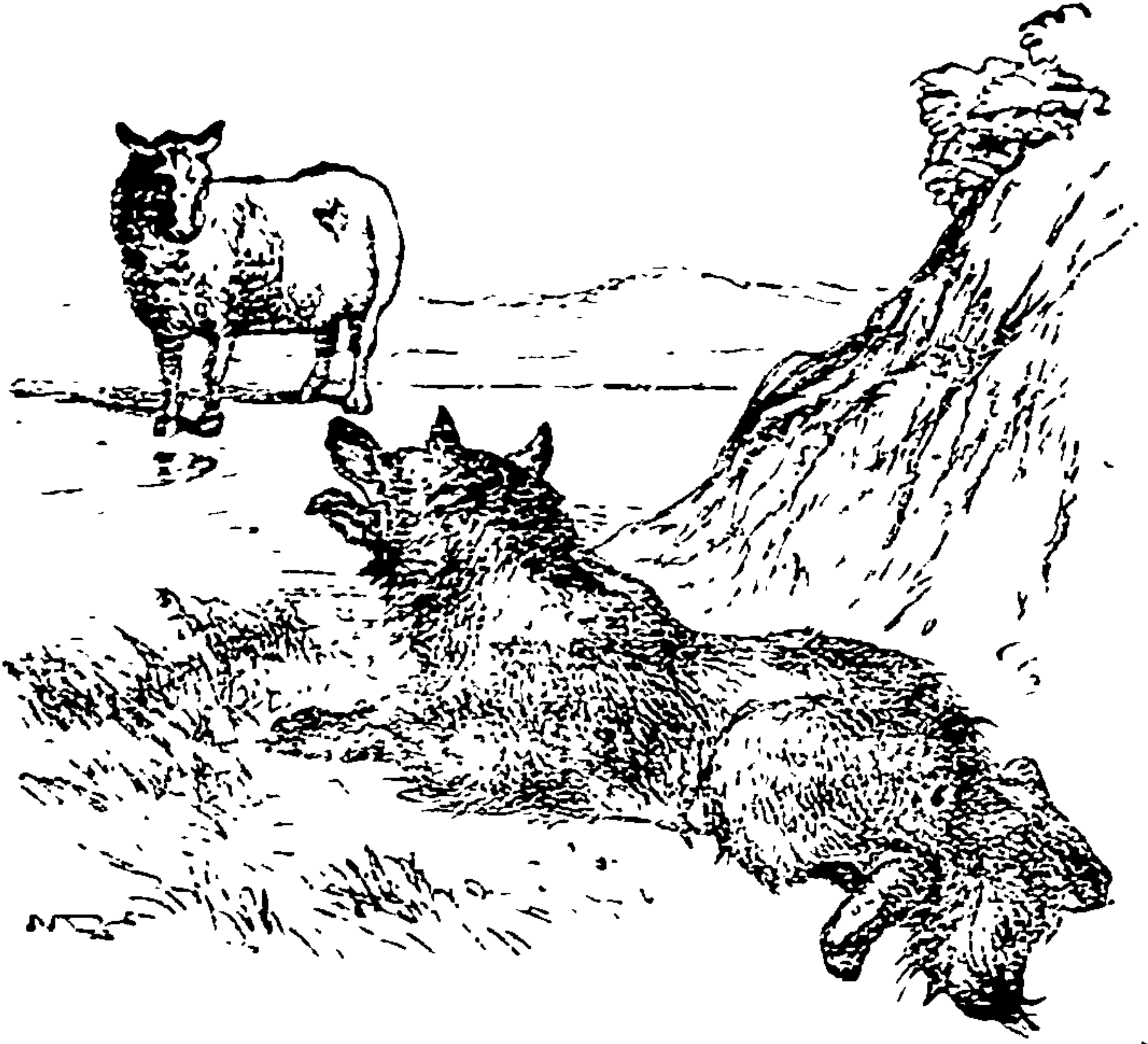
तात्पर्य.

मुलांस व तरुण मनुष्यांस, संसाररूप महानदी आपल्याच बुद्धीनें, दुसऱ्याचें साहाय्य न घेतां, तरुन जाण्याचें, आपणांस सामर्थ्य आहे, असें वाटून ते स्वतंत्रपणें वागायास लागतात. परंतु कांहीं काळानें ते पश्चात्ताप पावतात.

(२०८)

गोष्ठ ११३

लांडगा आणि मेंढरुं.

एक कुत्र्यांनीं चावून घायाळ केलेला लांडगा व्यथित होऊन आपल्या दरींत पडून राहिला होता. तेथें तो खाया प्यायास कांहीं न मिळाल्यामुळें व्याकुळ होऊन चिंतेत पडला असतां, त्या दरीपुढून एक मेंढरुं जात होतें, त्याला त्यानें हाक मारून जवळ बोलाविलें आणि सांगितलें:— “मित्रा ! जवळच ओढा आहे तेथून मला थोडें पाणी आणून देशील तर मोठा उपकार होईल. आणि जर तूं पाणी आणून दिलेंस

तर खाण्याची सोय माझी मी पाहीन. ” त्याचा आशय समजून मेंढरुं ह्मणालें, “ होय होय, लांडगे दादा ! मीं पाणी आणून दिल्यावर तुझी मजपासूनच खाण्याची सोय पहाल. ”

तात्पर्य.

“ श्रंचकाचीं साधुत्वाचीं भाषणें तेव्हांच ओळखितां येतात.

गोष्ट १९४

कोंकरुं आणि लांडगा.

एक लांडगा, एका खोपटींत शिरून, कांहीं भक्षाय्यास मिळवें ह्मणून खालीं वर पहात होता. त्याणें एक कोंकरुं पाहिलें; पण तें माळ्यावर उंच बसलें होतें, यामुळें त्याजपार्शीं त्याच्यानें जाववेना, तेव्हां तो त्याची प्रशंसा करून ह्मणतो:— “ बाबा, तुझा काय समाचार आहे ? तुला फार बरें वाटत नाहीं, घरांतच निजून असतोस, असें मी ऐकिलें, तेव्हांपासून बाबा, मी तुला खरेंच सांगतो, मला असें दुःख झालें आहे, कीं रात्रंदिवस झोंप लागत नाहीं. तर गड्या खरेंच सांग मला, तूं आतां कसा आहेस ? अरता तरी ये, मला तुझी नाडी पाहूं दे. ” असा तो बोलतो आहे, मध्यें मध्यें त्याला नावाजतो आहे, असें पाहून कोंकरुं त्यास बसल्या जागेवरूनच उत्तर करितें:— “ खरेंच रे भाऊ, त्वां ऐकिलें तें खरेंच. असें दुखणें मला कधींही आलें नव्हतें. मी आतां खालीं तुजकडे आलों असतो, पण वैद्यानें मला सांगितलें आहे कीं, तूं कोणास जवळ येऊं देऊं नको, आणि कोणाजवळ जाऊं नको. ह्मणून रे भाऊ,

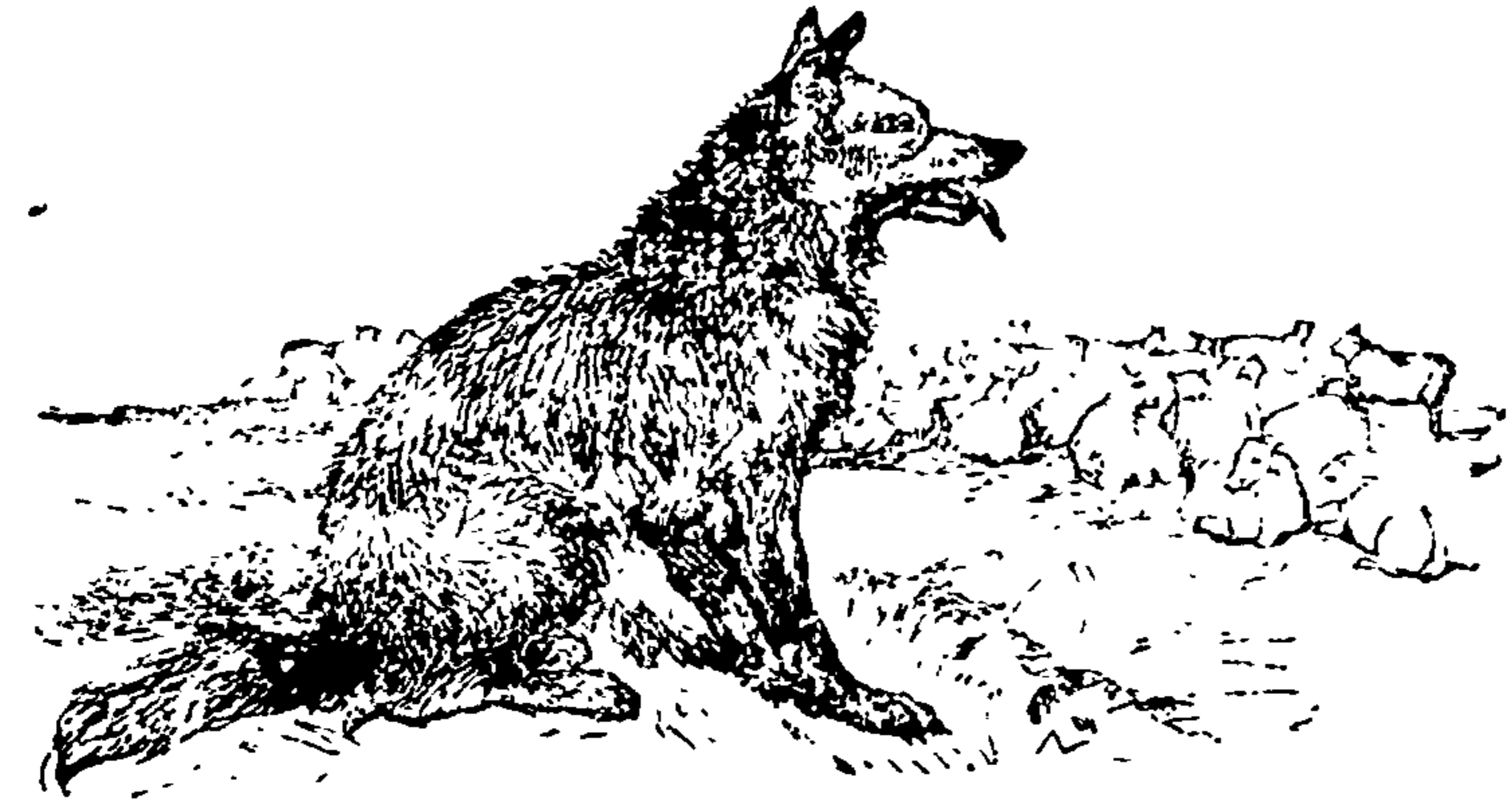
माझ्यानें खालीं येववत नाहीं. आतां तं या वेळेस जा, सध्यां मी इतका अशक्त आहे क्रीं, तुझ्याजवळ चालून आलों असतां माझा प्राण निघून जाईल. ”

तात्पर्य.

प्रशंसक जितका तितका लबाड. तो सर्वांचा शत्रु, असें समजून सर्वांनीं त्याशीं तशीच वर्तणूक करावी. त्याच्या मायावी भाषणांच्यापार दृष्टि पोंचवून त्याच्या पाशांत सांपडणार नाहींत, असे चतुर पुरुष या लोकांत विरळा, फसणारे असे फार.

गोष्ट १९५

। लांडगा आणि धनगर.

एक लांडगा एके दिवशीं एका मेंढरांच्या कळपामागून फार वेळ चालला होता, तथापि त्यांतिल एकालाही त्यानें उपद्रव

केला नाही. कळपाचा धनी धनगर, प्रथम साशंक होऊन, लांडगा काय करितो, कोठें जातो, हें सावधपणानें टेहळून, त्याचें निवारण करण्याला तयार होता. परंतु दिवसानुदिवस लांडगा मेंढरांमागून असतो व कोणा एकालाही इजा करित नाही, असें पाहून हा आपल्या कळपाला रक्षक आहे, शत्रु नाही, असा धनगराचा ग्रह होत चालला. असें होतां होतां, एके दिवशीं त्या धनगरास गांवीं जाण्याचें प्रयोजन आलें, तेव्हां भरंवशानें कळप त्या लांडग्याच्या हवालीं करून तो गांवीं गेला. ही संधि सांपडतांच लांडग्यानें कळपावर हल्ला करून बहुतेक मेंढरांचा संहार केला. धनगर, गांवाहून परत येऊन, लांडग्याचें कृत्य पाहून फार पस्तावला, आणि म्हणाला, “ मला यथायोग्य फळ मिळालें. मीं आपलीं मेंढरें लांडग्यावर विश्वासून कां जावें ? ”

तात्पर्य.

परीक्षा न करितां जो दुसऱ्यावर विश्वास ठेवितो, तो फसला तर त्याचा दोष त्याच्याचकडे होय.

गोष्ट १९६

मनुष्य आणि मुरकूट.

एक मनुष्य मांडी उघडी टाकून एका झाडाखालीं विसांवा घेत होता, तीवर एक मुरकूट बसून दंश करूं लागलें. त्या समयीं मोठ्या रागानें त्याणें त्याजवर थापट मारिली. पण तींतून तें नि-

सटून पुनः त्याच जागीं येऊन बसलें. त्यास त्याणें पुनः थापट मारिली; पण तें पुनः पळालें. याप्रमाणें पांच पंचवीस वेळ मांडीवर थापट्या बसल्या; त्याणें त्या मनुष्याची मांडी मात्र सुजली, परंतु मुरकूट हातीं लागलें नाहीं. त्या वेळेस त्यास फार विषाद होऊन त्याणें वीरभद्राची प्रार्थना केली कीं:—“देवा, तूं महाथोर आहेस, तुझ्या सामर्थ्यापुढें कोणी ठरत नाही; तर हें दुष्ट मुरकूट मला फार उपद्रव देत आहे, यावर ‘पराक्रम करून याचा प्राण घे, आणि मज दीनावर दया कर; याच्या डांसानें मी मोठ्या व्यथेंत आहे. ”

तात्पर्य.

हलक्या कामाकरितां मोठ्यास भीड घालणें, हें अज्ञान होय. जो अक्षय सुखदाता भगवान् त्यास नाशवंतपदार्थांच्या जोडीकरितां संकट घालूं नये.

गोष्ट १९७

माळी आणि कुत्रा.

एका माळ्याचा कुत्रा मळ्यांतल्या विहिरीच्या कांठीं बागडत होता, तो आंत पडला, आणि ओरडूं लागला. तें ऐकून माळी धांवत आला. त्याणें त्यास बाहेर काढायामाठीं विहिरींत हात घालतांच, कुत्र्यानें त्याच्या बोट्यास चावा घेतला. तेव्हां त्यास माळी रागें भरून बोलतो:— “रे दुष्टा, तुला वांचवायास जो हात आला, अरे ज्या हातानें आजपर्यंत तुझें पाळणें पाषण केलें, त्या माझ्या हातासच त्वां उपद्रव करावा

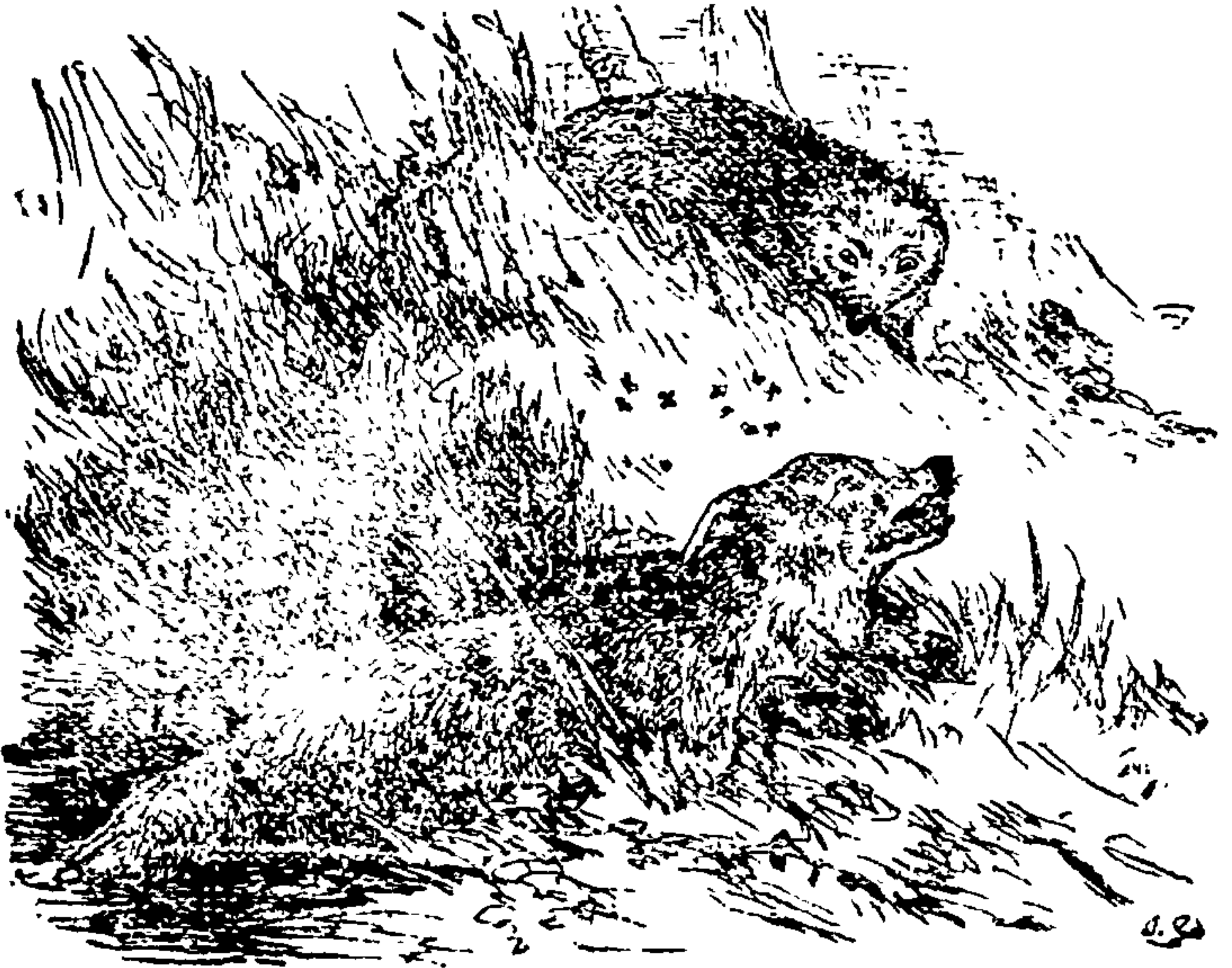
काय ? तर मर आतां, तुजसारिखा अपकारी प्राणी वांचायस योग्य नाही. ” असें हणून तो कुऱ्यास विहिरींत तसाच बुडत टाकून चालता झाला.

तात्पर्य.

जो कृतघ्न आहे, तो केलेले उपकार व्यर्थ घालवून उलटा आपणास अपकार करितो.

गोष्ट १९८

कोल्हा आणि साळू.

एक कोल्हा नदी उतरून पलीकडच्या तीराजवळ आला,

तेथें कडा तुटला होता, यामुळें त्याच्यानें वर चढवेना. ह्मणून तो तेथेंच इकडे तिकडे चांचपून वर चढायास लाग पहात होता, तंव त्याच्या डोक्यावर एक माशांचा थवा येऊन बसला, आणि त्याचें रक्त पिऊं लागला. तेथें वरच्या बाजूस एक साळू होती, ती त्यास ह्मणत्ये, “ गड्या, मला सांगशील तर या माशा मी हाकलून टाकित्ये. ” तीस तो उत्तर करितो:—“ बार्ड गे मी तुझा मोठा आभारी आहे, परंतु मला तें नको. कांकीं या माशा आतां रक्त पिऊन तृप्त झाल्या, ह्मणजे फार उपद्रव करणार नाहीत. आणि यांस जर तूं उडविशील, तर दुसऱ्या क्षणीं दुसरा बुभुक्षित माशांचा थवा येऊन येथें बसेल, आणि माझ्या आंगांत एकही रक्ताचा बिंदु ठेवणार नाही. ”

तात्पर्य.

राजाजवळचे कित्येक कारभारी लबाड असतात, म्हणून जर आपण त्यांस दूर करण्याचा यत्न केला, तर त्यांत फळ नाही. त्यांच्या ठिकाणीं दुसरे येतील, तेही तसेंच काम-करितील. ह्मणून जे आहेत तेच बरे. ते कांहीं दिवसांनीं तृप्त झाल्यावर, त्यांपासून दुसरे केवळ नवे येतील त्यांसारिखा उपद्रव होणार नाही.

गोष्ट ११९

हरिण आणि सिंह.

एका हरिणाच्या पाठीस पारध्यांचे कुत्रे लागले असतां तो भयानें जीव घेऊन पळाला, आणि एका गुहेंत शिरला. तेथें

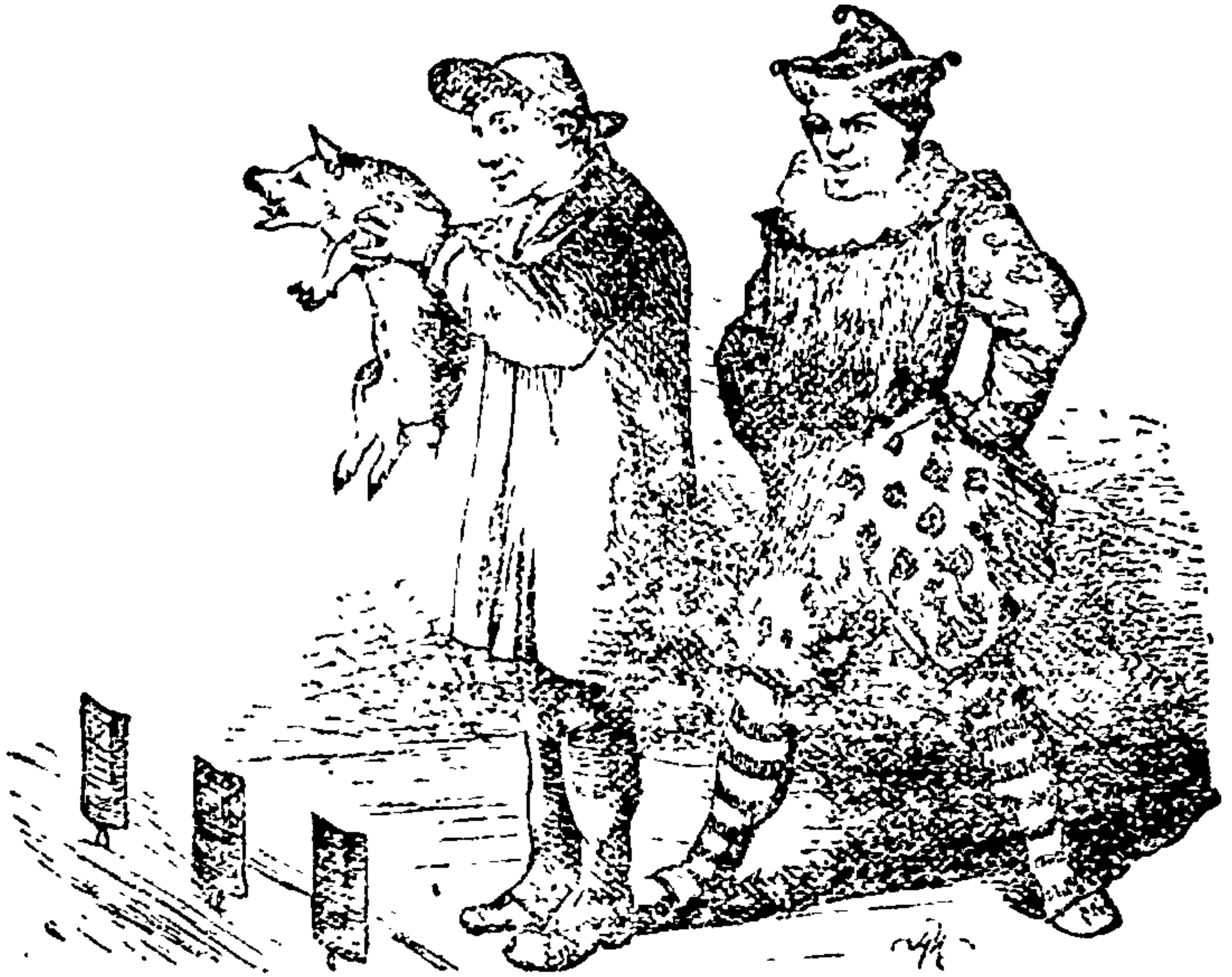
एक सिंह होता, त्याणें त्याजवर उडी घातली, आणि त्यास त-
त्क्षणीं पाडलें. तेव्हां तो हरिण मरते वेळेस आपणार्शीं ह्मणतोः—
“ हर ! हर ! काय मी हीन भाग्याचा ! मी, मनुष्यांच्या आणि
कुत्र्यांच्या हातून सुटावें, ह्मणून या गुहेंत आलों, तो या महा-
क्रूराच्या सर्व सावजांमध्ये बुभुक्षिताच्या हातीं सांपडलों. ”

तात्पर्य.

एकीकडचें, भय टाळण्याकरितां दुसरीकडे गेलें असतां कधीं
कधीं अशी स्थिति येत्ये कीं तिजमध्ये पहिलींतल्यापेक्षांहो
मोठें अरिष्ट प्राप्त होतें. यासाठीं थोर आहेत, ते एक पातकाचें
मात्र भय बाळगितात; एन्हवीं या सर्व विश्वाचे तुकडे तुकडे झा-
ले, किंवा आकाश कोसळून पडलें, तथापि त्यांचें चित्त न डगमग-
तां. ते मळच्या स्थळींच राहून आलेल्या संकटास सादर असतात.

गोष्ट २००

नकल्या आणि गांवढेकर.

भागें एका वेळेस, रुमनामें राजधानींत एक मोठा धनवानू शेट होता. त्याच्या मनांत आलें कीं, “ लोकांस तमाशा दाखवून, त्यांस रंजवून, कीर्ति मिळवावी. ” म्हणून त्यानें शहरांत जाहीरनामा लाविला कीं, “ नवा उत्कृष्ट तमाशा कोणी दाखवील, तर त्यास मोठें बक्षीस मिळेल. ” तो चोंहीकडे प्रसिद्ध झाल्यावर, बक्षिसाच्या लालचीनें जिकडून तिकडून तमाशेवाले आले. त्यांमध्ये एक नकल्या आला होता. तो म्हणाला कीं, “ लोकांनीं कधीं पाहिला नाहीं असा तमाशा मी करून दाखवीन. ” ह्या गोष्टीचा पुकारा होऊन, तो खेळ-पहायास सगळें शहर

लोटलें. त्यामुळें रंगभूमींत अशी दाटी झाली, कीं कित्येकांस उभें रहायासही जागा मिळेना. मग तो नकल्या एकटा पुढें आला. तेव्हां त्याजवळ दुसरें कोणी नाहीं, व सरंजाम कांहीं नाहीं, असें पाहून, हा आतां काय करील ह्मणून त्याकडे डोळे लावून लोक कौतुकानें पाहूं लागले. तेव्हां त्या नकल्यानें आपलें मस्तक उरावर ठेकून डुकराच्या पोराच्या केंकण्याची नकल केली. ती इतकी हुबेहुब झाली कीं, खरेंच डुकराचें पोर त्याच्या खाकेंत आहे, असें लोकांस खास वाटून, त्याचा झाडा घेतल्यावांचून त्यांच्यानें राहवेना. त्याचा झाडा घेतल्यावर जेव्हां त्याजपाशीं कांहीं सांपडलें नाहीं, तेव्हां लोकांनीं त्याची वाहवा करून वाखाणणीचा सुमार ठेविला नाहीं. इतक्यांत तेथें कोणी गांवडेकर कुणबी बसला होता, तो तें पाहून ह्मणाला कीं, “ हा खेळ मला ह्याहून चांगला करतां येतो. ” मग त्यानें सर्व लोकांपुढें प्रतिज्ञा केली कीं, “ जर तुझीं उद्यां सारे याल, तर मी तुमच्यासमक्ष ह्याचे कान कापीन. ” दुसऱ्या दिवशीं तमाशा पहायास पहिल्यापेक्षां अधिक लोकांचे लोटांचे लोट आले. लोकांच्या मनांचा पहिला नकल्या मोठा कसबी आणि गांवडेकर अडाणी, ह्याला कांहीं येत नाहीं असा ग्रह झाला होता, ह्मणून त्याची स्तुति करावी आणि गांवडेकराची छीथू करावी, अशी सर्वांची तयारी होती. लोक जमल्यावर ते दोघे पुढें आले. त्यांतून पहिल्या नकल्यानें पूर्ववत् डुकराच्या पोराच्या ओरडण्याची नकल करून पराकोष्ठेची शाबासकी मिळविली. त्याचा खेळ संपल्यावर गांवडेकर पुढें सरला. त्यानें डुकराचें पोर खरेंच अगोदर आपल्या घोंगडींत लपविलें होतें, तें कोणास न समजावें, ह्मणून बळेंच लपविल्याचा भाव करून दाखविला, आणि तें पोर केंकावूं लागेपर्यंत त्याचा कान चेपून धरला. तेव्हां सर्वांनीं एकच आरोळी केली कीं, “ पहिली नकल हुबेहुब झाली खरी; ही कांहीं चांगली उतरली नाहीं. ” असें ह्मणून ते गांवडेकरास

छीथू करून हाकून लावणार, इतक्यांत त्यानें घोंगडींतून डुकराचें पोर बाहेर काढून, सर्वास दाखवून, ह्मटलें:—“ गड्यांनों, तुह्मी भले गाजरपारखे दिसतां ! तुह्मी मोठे चतुर साबाजीच आहां ! वास्तविक डुकराच्या पोराचा जो शब्द तो न ओळखतां खोटा मानून, खोटा शब्द तो खरा, ह्मणतां ! आहा ! काय तुमची अक्कल ! ”

तात्पर्य.

जें वास्तविक आहे तें लोकांच्या मनांत बहुतकरून भरतें असें नाहीं तर आपआपल्या मनाचा जसजसा कल असतो, तसतशी मनाची समजूत होत्ये. एकादा मनुष्य चांगला गुणी आहे, आणि त्याजविषयीं जर आपल्या मनांत गांठ आहे, तर त्याचा चांगुलपणा किंवा त्याचे गुण आपल्या मनांत येत नाहींत. तसेंच एकादा वाईट मनुष्य असून, हा चांगला ह्मणून मनाचा निश्चय झाला आहे, तर त्याचा वाईटपणा कधीं मनांत यावयाचा नाहीं. सारांश मनाच्या झोंकाममाणें मनुष्यांची वेडी वांकडी समजूत होत्ये.

समाप्त.

शुद्धिपत्र.

पृष्ठ	ओळ	अशुद्ध	शुद्ध
३	१२	घरधणीन	घरधनीण
"	१६	तुह्लास	तुह्लांस
४	५	तसी	तसेंच
८	८	तुह्लास	तुह्लांस
९	२५	आह्लास	आह्लांस
१३	८	तुह्लासारिखे	तुह्लांसारिखे
"	१७	तुह्लास	तुह्लांस
"	२८	असे	असें
१४	६	समोरचा	समोरच्या
१६	९	कोकिळनें	कोकिळेनें
"	२१	नाहतिर	नाहीं तर
१७	१	गुणाविषयीं	गुणांविषयीं
२०	२७	आह्लासारिखा	आह्लांसारिखा
२२	६	याणीं	याणीं
२३	११	कर्माचा	कर्माचा
२७	८	आह्ला	आह्लां
२९	२	गरुडपक्षीण	गरुडपक्षीण
३०	३	तुह्ला	तुह्लां
३१	२१	कोणी	कोणीं
५८	१०	सुखाबरोबर	सुखांबरोबर
६०	२	पशू	पशु
६२	४	त्यांना	त्यांनां
६३	१७	पाहात	पाहत
७०	१७	चाहाडी	चाहडी
७१	२१	चाहाडांनीं	चाहडांनीं

पृष्ठ	ओळ	अशुद्ध	शुद्ध
७२	१	चाहाडी	चाहंडी
७३	१७	तो	त्यास
७६	१६	पुसिलें	पुसलें
७९	१५	पुसिलें	पुसलें
८७	३	ताहानेला	तहानेला
"	९	वेळा	दे ।
९७	२१	आपणामध्ये	आपणांमध्ये
१०४	१	ऐकन	ऐकून
१२३	२	वाघुळ	वाघूळ
"	१९	वाघुळ	वाघूळ
१२९	३	केल	केला
१३२	१९	दोन्ही	दोन्ही
१३९	१६	आपणास	आपणांस
१४१	१६	यां	या
१४६	१९	त्यां	त्या
"	२२	त्यां	त्या
१६०	२	दुर्जनाच्या	दुर्जनांच्या
१६२	१०	त्यां	त्या
१६३	२०	खाल्ले	खाल्लें
१७४	४	ह	हें
१७९	१२	कृत्यान	कृत्यानें
१८०	४	शाधे	शोध
१८६	९	कधींहीं	कधींही
१८७	२२	केल्यावांचन	केल्यावांचून
१९०	७	तुज्या	तुझ्या
१९२	१०	एकामेकांचें एका- मेकनें	एकामेकांचें ए. कामेकानें
१९८	१०	मुळापर्यंत	मुळापर्यंत